Валянцін Зуб

Надзейная апора

п'есы
сцэнкі
эцюды

Валянцін Зуб

Надзейная апора

П'ЕСЫ
СЦЭНКІ
ЭЦЮДЫ

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1985

Бел 2
З-91

З $\frac{4702120200-058}{М302(05)-85}$ 138—85

© Прадмова. Афармленне.
Выдавецтва «Мастацкая
літаратура», 1985.

П'ЕСЫ, ЯКІЯ І ВУЧАЦЬ І РАДУЮЦЬ

Мне і па сённяшні дзень усё яшчэ не верыцца, што яго няма. Вось-вось, здаецца, прагучыць тэлефонны званок і я пачую ў трубцы нясмелы, крыху нават заіклівы голас:

— Ты чым заняты, Артур? Ці не хочаш прагуляцца? У мяне адна ідэйка ўзнікла...

— Добра, Валянцін. Зараз выйду...

І якія б справы ні трымалі мяне, я ішоў...

Так некалі высветлілася, што Валянцін Андрэевіч Зуб мае намер напісаць п'есу пра Марата Казея. Я тады быў загадчыкам літаратурнай часткі ў рэспубліканскім тэатры юнага гледача, і прапанова драматурга, п'есы якога ішлі ўжо ў Бабруйску, а таксама ў тэатры імя Янкі Купалы, не магла не зацікавіць мяне. Тэатр для дзяцей меў пільную патрэбу ў новым спектаклі на гераічную тэму. А тут у цэнтры падзей адзін з самых папулярных піянераў-герояў, якому ў сталіцы помнік пастаўлены...

Мы з Валянцінам неаднойчы хадзілі да помніка Марату Казею. Падоўгу затрымліваліся каля яго. Гэта, відаць, памагала майму сябру ў рабоце над п'есай...

Аднаго разу паклікаў мяне Валянцін Андрэевіч на прагулку, як звычайна. А калі сустрэліся, ён мне і кажа:

— Знаеш, куды мы пойдзем з табою зараз? — І, бачачы маё здзіўленне, тут жа ўнёс яснасць: — Да Арыядны Іванаўны...

— Да сястры Марата?!.

— Так... Да старэйшай сястры Марата Казея. Адзін ісці не асмелюся... А без гэтага п'есу не скончу...

Ён так умольна паглядзеў на мяне, што я згадзіўся. Ды і самому цікава было пазнаёміцца з сястрой героя. Я ўжо ведаў, што яна настаўніца,— нават заслужаная настаўніца рэспублікі,— працуе ў школе. Вучыць дзяцей. А вучням яе цяпер столькі ж, колькі было малодшаму брату, калі ён загінуў...

Арыядна Іванаўна тады яшчэ не была Героем Сацыялістычнай Працы. Жыла па вуліцы Краснай, у двухпакаёвай кватэрцы на першым паверсе. За вокнамі грукаталі трамваі. Клаўся на шыбы ранні сняжок. А мы ўсё гутарылі і гутарылі. Арыядна Іванаўна ахвотна расказвала пра свайго малодшага брата. Паказвала сямейныя рэліквіі. І сярод іх — пасмачку светла-залатых, як даспелае жыта, валасоў...

— Гэта з яго чупрынкі,— са слязамі на вачах прамовіла яна.

Вочы ў Валянціна Андрэевіча таксама былі вільготныя. Ён паспеў палюбіць свайго героя, палюбіць, як блізкага, роднага...

Праз колькі часу тэатр паказаў прэм'еру па п'есе Валянціна Зуба «Марат Казей». Разам з юнымі гледачамі на першым спектаклі прысутнічалі тыя, хто ведаў Марата па партызанскім атрадзе, хто добра памятаў яго, і, вядома, Арыядна Іванаўна. Гледачы прымалі спектакль выдатна. Калі заслона ў апошні раз апусцілася і змоўклі воплескі, Арыядна Іванаўна паднялася ў кабінет дырэктара і доўга не выпускала са сваіх рук далонь аўтара.

— Я вельмі вам удзячна,— шаптала яна ўзрушана,— вельмі ўдзячна... Усё было, як у сапраўднасці... І Марат нібы ажыў...

І гэта было найвялікшай узнагародай для Валянціна Андрэевіча. Ён заўсёды імкнуўся да таго, каб у п'есах яго ўсё было, як у сапраўднасці, як у жыцці. Але пра радасць сваю, пра творчае і духоўнае задавальненне ён сказаў мне пазней. А цяпер стаяў нясмелы, разгублены, нібы ў нечым вінаваты.

Потым была яшчэ адна прэм'ера. Таксама ў тэатры юнага гледача. Па п'есе Валянціна Зуба «Юнацтва рыцара», прысвечанай маладым гадам Фелікса Эдмундавіча Дзяржынскага. Як уважліва прыслухоўваўся аўтар да заўваг і прапаноў рэжысёра, артыстаў. Як старанна вывучаў дакументы гісторыі... І зноў — поспех. Поспех невыпадковы. Поспех заслужаны. Поспех, які прыходзіць у выніку самаахвярнай і напружанай творчай працы...

Але поспехі ніколькі не адбіліся на характары Валянціна Зуба. Тая ж сарамлівасць, тая ж сціпласць і адначасна — жывасць думкі, дасціпнасць.

У час адной з нашых звычайных прагулак, Валянцін, як заўсёды, не дужа смела прызнаўся:

— Ведаеш, я новую п'есу напісаў... Можа, прачытаеш...— І дадаў, зусім ужо ледзь чутна: — А спадабаецца, дык і вершы для песень, магчыма, напішаш...

П'еса мне спадабалася. У аснову яе быў пакладзены смешны, нават кур'ёзны анекдот на вельмі жыццёвую і надзённую,— асабліва на той час,— тэму кватэрнага дэфіцыту. Нават сама назва адразу прыцягвала ўвагу — «Тыдзень вечнага кахання». Гэта мог прыдумаць толькі Валя! Толькі Зуб! Нездарма ж столькі гадоў у «Вожыку» працаваў... Тыдзень і — вечнага... Малайчына!

Незадоўга да гэтага я якраз даведаўся, што кампазітар Юрый Семяняка і рэжысёр Сямён Штэйн шукаюць п'есу, якая магла б легчы ў аснову сучаснай аперэты для нашага тэатра музычнай камедыі. Несці да іх сваю п'есу Валянцін Андрэевіч пасаромеўся. Даручыў мне. І я аднёс. Кампазітар і рэжысёр ухапіліся за яе. Аўтару давялося нешта дапрацоўваць. Мне — пісаць вершы для вакальных нумароў. Так, дзякуючы Валянціну Андрэевічу, я бліжэй пазнаёміўся з новым для мяне жанрам тэатральнага мастацтва і надоўга звязаў з ім у пэўнай меры свой далейшы творчы лёс...

Усё мне здаецца, што вось-вось прагучыць тэлефонны званок, і я пачую ў трубцы нясмелы, крыху нават заіклівы голас, які пакліча мяне на прагулку... Я ахвотна пайшоў бы... І можа, Валянцін сказаў бы:

— У мяне ёсць ідэйка...

Ідэй, задум, намераў было ў яго шмат. Некаторыя з іх — амаль ужо ажыццёўленыя. У рукапісах. Я гэта добра ведаю...

А можа, Валянцін, як неаднойчы раней, расказваў бы пра сваё мінулае... Як працаваў да вайны на мінскім хлебазаводзе... Як паступіў у Дзяржаўны інстытут кінематаграфіі ў Маскве... Як абараняў сталіцу ад ворага, пайшоўшы з іншымі студэнтамі ў Маскоўскае апалчэнне... Ці пра першыя свае сустрэчы з надзвычай чулым чалавекам і выдатным рэжысёрам Канстанцінам Саннікавым, які, паставіўшы на купалаўскай сцэне яго п'есу «Злавацца не трэба», даў маладому тады драматургу пуцёўку ў вялікае творчае жыццё...

Але не, не загучыць у тэлефоне знаёмы голас, не пакліча на прагулку... Адно суцяшае мяне, што жывуць яго творы. А гэта значыць, што ён побач з намі, разам з намі. Толькі, можа, на нейкі час адлучыўся некуды...

Яшчэ і яшчэ раз гартаю старонкі ягоных п'ес. І думаю:

— Такія п'есы, як «Марат Казей», «Злавацца не трэба», «Тыдзень вечнага кахання», «Юнацтва рыцара», не могуць адысці ў небыццё. У гэтых п'есах ёсць усё, каб вучыць добраму і радаваць не адно пакаленне гледачоў — і юных і дарослых.

Артур Вольскі

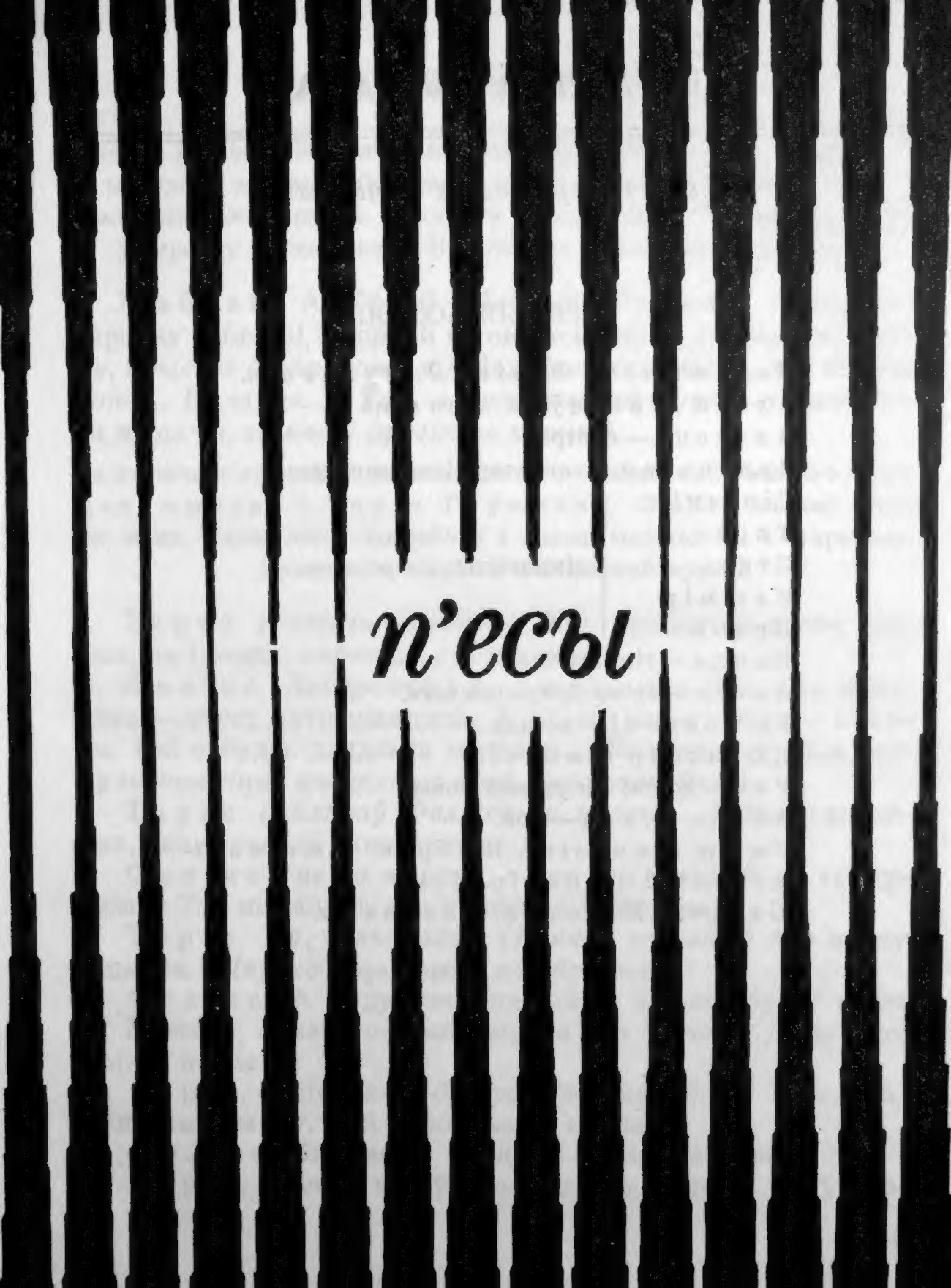

п'есы

ЮНАЦТВА РЫЦАРА

П'еса ў трох дзеях з эпілогам

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Дзяржынскі Фелікс Эдмундавіч.
Алена Ігнатаўна — яго маці.
Альдона — сястра.
Эрнестсан — сакратар Дзяржынскага.
Сінічкін, Тарас, Стась, Казімір, Бронюс — гімназісты.
Ванда — гімназістка.
Антэк — сусед Дзяржынскага.
Гжыбоўскі — ксёндз.
Дырэктар гімназіі.
Рак — настаўнік рускай мовы.
Айцец Нікан — поп.
Рыжы гімназіст. Жабрак. 1-шы паліцэйскі. 2-гі паліцэйскі.
Следчы. Хлопчык. Дзяўчаты.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Плошча ў невялікім беларускім гарадку — Івянцы. Яна ўпрыгожана маладымі зялёнымі бярозкамі. Людзі ходзяць таксама з бярозавымі галінкамі ў руках. Урачыста гучаць званы. Адчуваецца, што ў гарадку нейкае свята. На плошчы з'яўляецца жабрак.

Жабрак. Абабралі! Абабралі! Як ліпку! Апошнюю кароўку забралі! З торбай па свеце пусцілі! *(Працягвае руку, прыстае да прахожых.)* Падайце, калі ласка, хто колькі можа... Падайце... *(Так, з працягнутай рукой, праходзіць па плошчы, знікае ў другім яе канцы).*

На плошчы з'яўляюцца два гімназісты з чамаданамі. Гэта Фелікс Дзяржынскі і Тарас Глушчэня. Фэлікс — высокі статны юнак, Тарас яшчэ вышэйшы і больш мажны. Ён і старэйшы. Прыкметна вырас з гімназічнай курткі.

Тарас *(ставіць чамадан)*. Уф, прасвятая дзева Марыя, да Івянца, нарэшце, дабраліся.

Фелікс. Дабяромся і да Дзяржынава. Тут ужо недалёка — вёрст чатырнаццаць. А сёння якраз свята — сёмуха. Які-небудзь дзядзька падвязе. *(Павярнуўся ўбок, адкуль даносіцца касцельны звон, перажагнаўся.)*

Тарас *(паляпаў Фелікса па плячы)*. Што, ксяндзёнак, усё ж свайго дамагаешся?

Фелікс *(не то жартам, не то сур'ёзна)*. А як ты думаеш? Той не салдат, хто не цэліць у генералы.

Тарас. Ну, цэль, цэль... *(Глянуў на неба.)* А я пайду ў цянёк. *(Пераходзіць у цень пад дрэва.)*

Фелікс. А я, думаеш, на сонцы пячыся буду? *(Ідзе за Тарасам, адначасова захапіўшы яго чамадан.)* Ты што, цаглін наклаў?

Тарас. Кнігі там. *(Забірае свой чамадан.)* Табе, дваранскаму сынку, такі цяжар не па плячы.

Фелікс. Падумаеш, рабклас! Калі гэта было.

Тарас. Шэсць гадоў назад, дзева Марыя. Ты ў дзесяць мундзір надзеў, а я толькі ў дванаццаць. А да гэтага кадзіла раздзімаў, спачатку ў касцёле, а потым у кавальскім цэху віленскіх чыгуначных майстэрняў. З апошнім, як табе вядома, і цяпер не разлучаюся, каб з гімназіі, як гэта гаворыцца, «не выпяндзэм, але прошэ вон» за няўплату не было. *(Лёгка паднімае чамадан.)*

Міма праходзяць **дзве дзяўчыны.**

Фелікс *(у захапленні).* Ты толькі паглядзі, паглядзі!..

Тарас. Ну, які з цябе ксёндз?

Фелікс. Чаму?

Тарас. Як жа ты... без кахання?.. Цэлібат, вунь жа, не адменны.

Фелікс *(задумаўся).* А і сапраўды... Дзіўна. Папам можна жаніцца, ксяндзам — не. Чаму гэта так?

Тарас. Дык жа даўно вядома, што бог няроўна дзеліць...

Фелікс. Але і ксяндзы не промах — бяруць сабе ў служанкі прыгожанькіх дзяўчат.

Тарас. Дык чым цябе ўсё ж прываблівае ксяндзоўская сутана?

Фелікс. Я хачу памагаць людзям у іх пакутах.

Тарас. Пропаведзямі?

Фелікс. А як жа можна яшчэ?

На плошчы зноў з'яўляецца **жабрак.** Убачыўшы гімназістаў, падыходзіць да іх.

Жабрак. Падайце, хто колькі можа...

Фелікс дастае з кішэні грошы, працягвае жабраку. Фелікса з усіх бакоў абкружаюць іншыя жабракі: «Пане, падайце», «Пане, памажыце», «Пане... Пане... Пане...» Фелікс вытрасае свае кішэні. Нечакана падбягаюць **два паліцэйскія,** бізунамі разганяюць жабракоў.

Фелікс. Што вы робіце!

1-шы паліцэйскі *(да Фелікса).* Прабачце, пан гімназіст, але ад гэтай брыдоты інакш не адчэпішся.

Жабракі разбягаюцца, паліцэйскія адыходзяць.

Фелікс. Божа, усюды адно і тое ж... адно і тое ж... І ў Вільні, і тут. Колькі няшчасных...

Тарас. А ты хочаш суцяшаць іх пропаведзямі.

Выходзяць.

Заслона.

Шырокая паляна. На ёй у цэнтры драўляны дом з верандай. Зялёны двор. Гэта Дзяржынава — хутар сям'і Дзяржынскіх. Удалечыні віднеецца сцяна векавога лесу. Перад ёй стужкай пятляе нешырокая рака.

Летні дзень. Падыходзяць з чамаданамі **Фелікс** і **Тарас**.

Фелікс *(спыняецца ля брамкі).* Вось і Дзяржынава. Нарэшце дабраліся. *(У захапленні.)* Ты адчуваеш? Адчуваеш?

Тарас. Што?

Фелікс. Як тут лёгка дыхаць!

Тарас *(расшпільвае каўнер).* Ага, дзева Марыя, лёгка.

Фелікс. Якая прыгажосць наўкол! Ты толькі паглядзі... *(Паказвае.)* Вунь той лес, гэта Налібоцкая пушча. Яна заўсёды такая велічная і таямнічая.

Тарас. А грыбы там ёсць?

Фелікс. Хоць касой касі. *(Паказвае ў другі бок.)* А вунь там, бачыш, сіняя рачулка. Гэта Уса! Праўда, дзіўная назва? Уса!

Тарас. А рыба там ёсць?

Фелікс. Цурбан! Ён толькі і думае пра рыбу ды грыбы...

Тарас. І яшчэ пра квас, дзева Марыя. Вельмі ж люблю халодны вясковы квас.

Фелікс. Прыгажосць трэба адчуваць, прыгажосць... *(Углядаецца ўдалечыню, задумаўся.)*

Тарас. Ты зноў задумаўся?

Фелікс. Не выходзіць з галавы тая сцэна ў Івянцы.

Тарас. З жабракамі?

Фелікс. Так. Гэта ж жах! Чалавек просіць хлеба, а яго частуюць бізунамі.

Да Фелікса ззаду падкрадаецца нейкі высокі, франтавата апрануты хлопец і закрывае яму вочы.

Фелікс *(абмацвае яго рукі)*. Антэк!

Антэк. Адгадаў! *(Адпускае рукі.)* Фелікс, дарагі, здароў жа!

Фелікс *(радасна)*. Здароў, дружа! Як даўно мы не бачыліся! *(Абдымаюцца. Тарасу.)* Пазнаёмся. Сусед па Дзяржынаве, сябар майго дзяцінства — Антэк Залуцкі. *(Антэку.)* А гэта мой сябар па гімназіі — Тарас Глушчэня.

Тарас і Антэк паціскаюць адзін аднаму рукі.

Антэк. На вакацыі, значыцца?

Фелікс ківае галавой.

А я зараз у адпачынак.

Фелікс. Дзе ты цяпер?

Антэк. Быў у Варшаве. А зараз пераводжуся ў Вільню.

Фелікс *(з наўмыснай узнёсласцю)*. А якой справе ты аддаеш свае маладыя сілы?

Антэк. Пакуль служу ў дэпартаменце. Але па-ранейшаму мару пра універсітэт.

Фелікс. А які дэпартамент ты ашчаслівіў?

Антэк. Дэпартамент унутраных спраў.

Фелікс. Ого, з табой, значыць, трэба вуха востра.

Антэк. Ну што ты... Ты крыўдзіш мяне.

Фелікс. Я жартую. А памятаеш наша ўрачыстае абяцанне?

Антэк. А як жа... *(Дэкламуе.)*

Я прысягаю імем пакалення
Заўжды быць верным
Праўдзе і сумленню...

Фелікс. І як? Удаецца?

Антэк *(раптам заспяшаўся)*. Мы яшчэ пра гэта пагаворым.

Фелікс. Прыходзь вечарам.

Але адысці Фелікс не паспявае. З'яўляецца група па-святочнаму апранутых **дзяўчат.**

Дзяўчаты *(радасна, перабіваючы адна адну)*.

— Фелікс прыехаў!
— Наш Фелікс!
— Віншуем цябе са святам!
— З прыездам!
— Ты надоўга?

Узяўшыся за рукі, дзяўчаты абкружаюць Фелікса, спяваюць карагодную песню:

О, не кукуй, зязюленька, рана.
Гэй, гэй, зязюленька, рана,
Ды не кажы, што ночанька мала.
Гэй, гэй, што ночанька мала.
Я, молада, усю ночачку не спала,
Гэй, гэй, усю ночачку не спала,
Міленькага з дарожанькі чакала.
Гэй, гэй, з дарожанькі чакала.

Тарас *(да Антэка)*. Ну ж і шанцуе чалавеку. Столькі паклонніц.

Антэк. Сям'ю Дзяржынскіх тут усе любяць. Калі памёр Феліксаў бацька, дык па яго помніку напісалі: «Спакой праху Справядлівага».

Тарас. Дык вось па кім пайшоў Фелікс...

Антэк *(да дзяўчат)*. Адпусціце, дзяўчаткі, яго. Ён яшчэ са сваімі не бачыўся.

Дзяўчаты адпускаюць Фелікса, ён ідзе ў двор. А з дому насустрач ужо бягуць: маці — Алена Ігнатаўна і сястра Альдона. Абдымкі, пацалункі, слёзы.

Зацямненне.

Тая ж дэкарацыя. Прайшоў нейкі час. З дому выбягаюць ужо апранутыя па-дамашняму Фелікс і Тарас, пачынаюць дужацца. З'яўляецца Альдона.

Альдона. Хлопчыкі, памажыце вынесці стол.

Тарас. Фелікс, пайшлі хутчэй.

Усе трое знікаюць. Праз некаторы час стол выносяць Тарас і Альдона. Ставяць яго пад дрэвам. Альдона сцеле сурвэту.

Тут у вас хораша.

Альдона. А я люблю гарадское жыццё: агні, шум, мітусню... *(Расстаўляе посуд.)* Чаму вы да нас так рэдка заходзіце, калі мы ў Вільні?

Тарас. Пачакайце, яшчэ вам надакучу...

Альдона. Што вы, што вы... Я вельмі рада бачыць вас у нас у Дзяржынаве.

Тарас. А Фелікс не хацеў, каб я ехаў.

Альдона. Чаму? Хіба вы не сябры?

Тарас. Сябры-то сябры, толькі ледзь не за чубы адзін аднаго... Увесь час спрачаемся.

Альдона. Відаць, таму і сябруеце, што розныя.

Тарас. Фелікс кажа — я навязваю яму свой склад думак. *(Хвалюючыся.)* Але я ўсё роўна прыехаў бы... Люблю сям'ю Дзяржынскіх.

З дому выходзіць Фелікс, нясе крэслы. Альдона ідзе ў дом.

Фелікс *(Тарасу)*. Мяне падганяў, а сам...

Тарас. Што ты, я ўжо стол прынёс.

Фелікс. Сядзець на чым будзем? Ці, можа, па-турэцку?

Тарас. Магу схадзіць і па крэслы...

У двор уваходзяць Антэк і Ванда. Антэк з гітарай. Ванда — прыгожая дзяўчына з ярка-чырвонай ружай у валасах.

Антэк. А няпрошаных гасцей прымаеце?

Фелікс. Хіба ж няпрошаных?

Антэк. Маю гонар пазнаёміць, мая нявеста — Ванда.

Ванда *(нездаволена-сарамліва)*. Антэк!

Фелікс *(глядзіць на Ванду)*. Гэта тая самая Ванда? *(Паказвае рукой, якая яна была маленькая.)*

Антэк. Тая самая.

Фелікс. У якой ты калісьці яшчэ грыбы адабраў?

Антэк. І за што быў заслужана пакараны.

Тарас. Пропаведдзю?

Антэк. Тады Фелікс аддаваў перавагу іншым метадам выхавання. *(Паказвае кулакі.)*

Тарас *(кпіць)*. Фелікс, няўжо?

Фелікс. Усё цячэ, усё мяняецца. *(Да Ванды.)* І вы не баіцеся выходзіць замуж за свайго крыўдзіцеля?

Ванда *(з выклікам)*. А вы лічыце, што я асталася па-ранейшаму такая ж баязлівая?

З'яўляецца Альдона.

Альдона *(убачыўшы гасцей)*. Каго бачу?.. *(Антэку.)* У апошні час вы нешта зусім перасталі заходзіць да нас.

Антэк. Як гэта там гаворыцца ў Каране: «Чым госць радзейшы, тым даражэйшы»?

Альдона. Вы для нас заўсёды дарагія. *(Прыбірае стол.)*

Антэк *(акампаніруючы сабе на гітары, спявае)*.

Пазарасталі сцежкі-дарожкі,
Дзе прахадзілі мілага ножкі,
Пазарасталі мохам-травою,
Дзе мы гулялі, мілы, з табою...

Фелікс *(да Ванды)*. Вы таксама ў Вільні вучыцеся?

Ванда. Але.

Фелікс. Скажыце, і мы ні разу не сустрэліся?

Ванда. Мо і сустракаліся, але вы проста не заўважалі мяне.

Фелікс. Не можа быць...

Тарас. Не, не... Не можа быць, прыгожанькіх дзяўчат ён заўсёды заўважае...

Ванда апусціла вочы. Антэк узяў фальшывы акорд. З дому выходзіць Алена Ігнатаўна. Яна нясе на падносе пачастунак і бутэлькі.

Антэк *(падбягае да гаспадыні).* Маё шанаванне, яснавяльможная пані... *(Забірае паднос, артыстычна нясе на адной руцэ.)*

Альдона *(Феліксу).* Вось у каго трэба вучыцца далікатнасці.

Фелікс. Хіба за ім угонішся?

Алена Ігнатаўна. Прашу за стол.

Усе рассаджваюцца.

Давайце вып'ем за прыезд дарагіх гасцей.

Выпіваюць.

Антэк. Што гэта мы пілі?

Альдона. Настойку, якую гатавала яшчэ наша бабуля на сваё вяселле.

Антэк. Пітво багоў!

Альдона. У нашай бабулі быў вялікі талент — гатаваць featureзнае пітво.

Усе закусваюць.

Тарас. А піражкі! Якія піражкі!

Антэк. Піражкі таксама бабуля пякла?

Алена Ігнатаўна. Што вы... Тут ужо Альдона пастаралася.

Антэк. Колькі іх, талентаў, у нашым Каралеўстве Польскім... Толькі няма ім ходу...

Тарас. Ну як жа няма? Вось вы знайшлі сябе...

Антэк. Хто з галавой, той усюды знойдзе.

Тарас. А вы не знаходзіце, што, служачы ў дэпартаменце, трэба быць яшчэ вельмі ўважлівым?

Антэк. О-о, не кажыце, пане Тарас, быць уважлівым усім нам трэба.

Тарас *(шматзначна)*. Вядома, каб паспець сказаць: «Будзьце здаровы», калі чхне начальства.

Фелікс гучна засмяяўся.

Алена Ігнатаўна *(нездаволена)*. Фелікс, ты ж гаспадар...

Фелікс. Даруйце, прабачце... *(Налівае ў чаркі.)*

Антэк *(узяў гітару, заспяваў)*.

Налей, налей, товарищ,
Заздравную чару,
Кто знает, что с нами
Случится впереди.
По рюмочке, по маленькой,
Чем поят лошадей...
Налей, налей, товарищ...

Фелікс. Ужо наліў.

Альдона. А за што мы зараз будзем піць?

Антэк. За каханне, якое мацуе дружбу, і за дружбу, якая мацуе каханне.

Алена Ігнатаўна. Выпіце, выпіце — вы маладыя... *(Адсунула чарку.)*

Антэк. А вы — чаму, пані Гелена?

Альдона. Маме нельга. Сэрца...

Выпіваюць усе, акрамя Альдоны.

Тарас *(заўважыўшы)*. І ў вас — сэрца?..

Альдона *(узнімае чарку)*. А я хачу выпіць за каханне, якое б прыносіла шчасце, а не пакуты.

Ванда *(задуменна)*. А што такое шчасце? Вы можаце сказаць?

Антэк. Шчасце — гэта невялікі жыццёвы спакой паміж двума няшчасцямі!

Ванда. Нешта вельмі ўжо мудравата. *(Да Фелікса.)* А вы як лічыце?

Фелікс *(паціснуў плячыма)*. Не ведаю, не ведаю... *(Жартаўліва.)* Асабіста для мяне гэтае пытанне яшчэ цёмнае... Але я спадзяюся яго прасвятліць. Абяцаю вам...

За сцэнай чуецца тупат конскіх падкоў, потым вокліч: «Тпрр-у-у!»

Алена Ігнатаўна *(падхапілася)*. Хтосьці прыехаў. *(Выходзіць.)*

Антэк *(дастаў гадзіннік, глянуў)*. О-о, здаецца, звон бакалаў нашых прывабіў кагосьці яшчэ...

Тарас. Прыгожы ў вас гадзіннік. Недзе я бачыў такі.

Вяртаецца **Алена Ігнатаўна**, а за ёй **высокі чалавек у ксяндзоўскай сутане.**

Усе *(радасна)*. О-о, пан Гжыбоўскі!..

Гжыбоўскі *(вітаецца)*. Перпетуам фелецытацелем... Вечнага шчасця вам... *(Жагнае ўзнятай рукой усіх прысутных.)*

Алена Ігнатаўна. Дзякуй, дзякуй...

Фелікс *(падае крэсла)*. Просім...

Гжыбоўскі *(да Фелікса)*. Я рады бачыць цябе, сын мой.

Фелікс. Я таксама рады бачыць вас.

Антэк *(налівае Гжыбоўскаму чарку)*. Мы тут ужо мелі гонар выказацца і цяпер, ваша прападобнасць, просім вас зрабіць нам высокую ласку.

Гжыбоўскі. У мяне якраз ёсць што сказаць... *(Узнімае чарку.)* Думаю, на мяне не пакрыўдзяцца ў гэтым доме, калі я скажу, што ўзяў на сябе адказнасць за будучыню Фелікса і ўжо ёсць дамоўленасць з Ватыканам, што наш Фелікс, як толькі скончыць гімназію, паедзе вучыцца ў Рымскі універсітэт «Ангелікум». Вось за гэта я і прапаную выпіць. Сурсэм корда! Ад шчырага сэрца!

Усе радасна зашумелі. Толькі на твары ў Фелікса не відаць радасці: моцна сціснуўшы чарку, ён адыходзіць убок.

Алена Ігнатаўна *(яна ззяе)*. Сёння ў нас шчаслівы дзень: Фелікс прыехаў, і вось яшчэ радасць...

Антэк *(ускочыў)*. Віват, дружа, віват... Схіляюся перад табой і віншую.

Усе п'юць, і Гжыбоўскі таксама.

Ванда. Зайздрошчу вам, пан Фелікс, вы будзеце вучыцца ў Італіі.

Тарас таксама не далучаецца да ўсеагульнага захаплення.

Алена Ігнатаўна *(заўважыла гэта)*. А чаму ж вы, пан Тарас, не радуецеся за свайго сябра?

Тарас. Прашу прабачэння. Але я не вельмі ўмею выказваць свае пачуцці...

Алена Ігнатаўна. Чым раней чалавек знаходзіць свой шлях у жыцці, тым спакайней... Ва ўсякім разе, для яго маці.

Тарас. Бясспрэчна, бясспрэчна...

Алена Ігнатаўна. А вы кім збіраецеся быць?

Тарас. Доктарам.

Алена Ігнатаўна. Таксама добрая прафесія. Да доктара ідуць, калі баліць цела, а да ксяндза — калі баліць душа.

Гжыбоўскі *(глядзіць на Феліксa)*. Як ён пасталеў! Я бачу перад сабой не хлопчыка, а мужа...

Алена Ігнатаўна. Ах, які ён муж, дзіця яшчэ.

Фелікс. Мама, хіба ты не заўважаеш, што я ўжо не дзіця?

Алена Ігнатаўна. Усе дзеці імкнуцца да ранняй самастойнасці, і гэта першая прыкмета таго, што яны яшчэ дзеці.

Фелікс. Вось і паспрабуйце яе пераканаць у адваротным.

Гжыбоўскі. А ты не крыўдуй. Для маці ты і ў пяцьдзесят гадоў будзеш усё яшчэ дзіцем.

Антэк. Залатыя словы, ваша прападобнасць. Калі я прыязджаю да сваёй маці, яна, як і раней, усё яшчэ корміць мяне яйкамі ўкрутую, хоць цяпер я калі і ем яйкі, дык толькі ўсмятку.

Гжыбоўскі *(устаў)*. Ну, мне трэба ехаць.

Алена Ігнатаўна *(таксама ўстала, каб праводзіць Гжыбоўскага)*. Пасядзелі б яшчэ...

Гжыбоўскі. Іншым разам, іншым... *(Нахіляецца да Алены Ігнатаўны, занепакоена.)* Я не ўбачыў у яго вачах радасці...

Алена Ігнатаўна. Ён, напэўна, яшчэ не паспеў ацаніць усяго...

Гжыбоўскі. Не ведаю, не ведаю... *(Затрымліваецца ў дзвярах, звяртаецца да Фелікса.)* А ты як-небудзь завітай да мяне... Я буду чакаць цябе...

Фелікс *(з нейкім сваім сэнсам)*. Абавязкова, ойча, абавязкова...

Гжыбоўскі і Алена Ігнатаўна выходзяць.

Антэк *(дастаў гадзіннік, глянуў)*. Панове, здаецца, і нам час развітвацца з гэтым гасцінным домам.

Альдона. Ну не-е, вас мы так хутка не адпусцім.

Тарас *(звяртаецца да Антэка)*. Дазвольце глянуць на ваш гадзіннік.

Антэк *(дае)*. Калі ласка.

Алена Ігнатаўна *(вярнулася, да Антэка)*. Праспявайце што-небудзь.

Антэк *(бярэ гітару, гледзячы на Ванду, спявае)*.

Скоро ты будешь, ангел мой,
Моею маленькой женой.

Альдона *(да Ванды)*. Слухай, Ванда, ці хутка гэта ўжо будзе?

Ванда *(з хітрынкай)*. Ды вось не ведаю, з чаго пашыць шлюбную сукенку...

Тарас *(звяртаючыся да Антэка)*. Калі не сакрэт, дзе вы думаеце браць шлюб, у царкве ці касцёле?

Альдона. Дзіўнае пытанне: вядома, у касцёле, яны ж абое католікі.

Тарас *(вяртаючы гадзіннік)*. Няўжо я памыліўся, пан Антэк? *(Пільна глядзіць на яго.)*

Антэк *(неахвотна)*. Так, адзін з нас праваслаўны ўжо.

Альдона. Хто ж гэта?

Антэк *(яму няма куды дзецца)*. Я.

Фелікс *(да Антэка)*. Ты перайшоў у праваслаўную веру? Чаму?

Антэк *(напаўжартам)*. Не хацеў, каб мяне частавалі розгамі, бізунамі або шампаламі.

Фелікс *(раздражнёна)*. Што такое ты гаворыш?

Антэк *(з усмешкай)*. Герцэн сказаў: калісьці пры дапамозе гэтых атрыбутаў каталіцызм «усякалі» ў праваслаўе. А зараз робіцца наадварот. Усё пры дапамозе тых жа розгаў, шампалоў і бізуноў праваслаўе «ўсякаецца» ў каталіцызм.

Ванда. Ах, не спасылайся ты на Герцэна. Табе зусім не было чаго баяцца.

Альдона. Не, Ванда, магчыма, ты ўсяго і не ведаеш. Цяпер і сапраўды праваслаўе «ўсякаецца», інакш і не назавеш. Вунь у мінулым годзе ў мястэчку Крожы жах што рабілася... Паліцыя і казакі так паласавалі людзей...

Тарас. А тыя, хто асабліва вызначаўся, былі ўзнагароджаны гадзіннікамі.

Фелікс. Гэта няпраўда! *(Да Антэка.)* Ты быў у Крожах?

Антэк. Так, я там быў, якраз у гэты час, але...

Фелікс. І як жа гэта ў цябе спалучаецца з нашым урачыстым абяцаннем: «Заўсёды быць верным праўдзе і сумленню»?

Антэк. Жыццё намнога складаней, Фелікс, чым мы з табой думалі.

Тарас. Вядома, складаней. *(Чытае надпіс на гадзінніку.)* «Антэку Залуцкаму — за верную службу: богу, цару і айчыне». *(Вяртае гадзіннік Антэку.)* Калі ласка, вазьміце...

Фелікс. Антэк, гэта агідна... Любое адступніцтва заўсёды знаходзіць сабе апраўданне.

Алена Ігнатаўна. Фелікс, падбірай, калі ласка, словы...

Фелікс *(раптам устаў)*. Мне нават непрыемна сядзець з табой за адным сталом.

Алена Ігнатаўна. Фелікс, апамятайся!

Антэк *(падняўся)*. Прашу вас не хвалявацца. Я ўпэўнены, ён мяне зразумее. *(Да Ванды.)* Ты астаешся?

Ванда нехаця ідзе за Антэкам, раптам яна вяртаецца, падбягае да Фелікса, вымае ружу з сваіх валасоў, прымацоўвае яе да грудзей Феліксу, потым бяжыць даганяць Антэка. Непрыемная паўза.

Алена Ігнатаўна. Фелікс, я не пазнаю цябе. Гэта ўсё не твае, чужыя словы. Ідзі папрасі прабачэння...

Фелікс *(падыходзіць да маці)*. Мама, даруй мне. Так усё недарэчна выйшла. Але я не змог стрымаць сябе.

Альдона. Хадзем, мама. *(Бярэ маці пад руку, вядзе яе ў дом.)*

Тарас. Ну, дзева Марыя, і собіла ж табе... Вытрымкі ў цябе ні на капейку. Ведаў бы, і слова б не сказаў.

Фелікс. Разумею, твая праўда, не тут і не цяпер трэба было заводзіць пра гэта гаворку. Але зло не павіннааставацца непакаранае.

Тарас. Гэта правільна. Толькі галавою сцяну не праломіш. Тут патрэбна...

Фелікс *(перабіваючы)*. Слухай, Тарасе...

Тарас. Ну?

Фелікс *(урачыста)*. Вось што...

Тарас падрыхтаваўся пачуць важную навіну.

Пойдзем лепей спаць....

Тарас. Спаць дык спаць... *(Кладзецца на канапку, якая стаіць тут жа, на верандзе.)*

Фелікс. Чаму ты не ідзеш у пакой?

Тарас. Які ж гэта дурань прамяняе ляспы водар па душны пакой?

Фелікс. За такія твае штучкі маці і Альдона пазбавяць мяне кісялю, які я ехаў піць не за сем, а за ўсе дзвесце сем вёрст.

Тарас. Не хвалюйся, дзева Марыя, я з імі дамоўлюся.

Фелікс. Ну хіба што... Тады дай мне тую кніжку.

Тарас. Якую?

Фелікс. Тую, што ты мне яшчэ ў Вільні прапанаваў. Льярэнце, «Гісторыя іспанскай інквізіцыі».

Тарас. Але ж ты тады адмовіўся. Сказаў, што чытаў яе.

Фелікс. Калі гэта было... А ты ж сам гаворыш, што адну і тую ж кнігу ў розным узросце мы чытаем па-рознаму.

Тарас *(дастае з кішэні кніжку ў чырвонай вокладцы)*. Вазьмі, але ўлічы, што гэта кепска ўплывае на сон.

Тарас зноў кладзецца і засынае. **Фелікс** выходзіць. Здалёку даносіцца песня дзяўчат:

Што за месяц, што за ясны...
Уночы свеціць, а ўдзень не...

Паступова гасне святло.

Па авансцэне шпарка ідзе **Ванда**. Яе даганяе **Антэк**.

Антэк *(хвалюючыся)*. Ванда, любая, ты таксама, таксама мяне асуджаеш?

Ванда. Не пытайся пра гэта.

Антэк *(у задуменні)*. Та-ак, я вас разумею. Напэўна, на вашым месцы я быў бы не лепшы!

Ванда. Што значыць не лепшы?

Антэк. Я зрабіў бы тое ж, што і Фелікс.

Ванда. Мне трэба ісці.

Антэк. Ванда, зразумей, я не адступнік.

Ванда. Гэта словы. Твае ўчынкі гавораць пра іншае.

Антэк. Каб ты ведала праўду!

Ванда. А што табе перашкаджае адкрыць яе?

Антэк. Ты разумееш, наша радзіма змучана і раз'яднана, народ пакутуе...

Ванда. А яе лепшыя сыны атрымліваюць за слёзы людзей яшчэ і гадзіннікі.

Антэк. Ты памыляешся, ты памыляешся...

Ванда. Чаму памыляюся? Ты ж сам...

Антэк. Наадварот, я заўсёды стараюся сваім суайчыннікам. Дзеля гэтага я і ў Крожы паехаў... і колькі людзей, дзякуючы мне, пазбеглі кары...

Ванда. Чаму ж ты не сказаў пра гэта там?

Антэк. Не пра ўсіх і не ўсюды можна гаварыць.

Ванда *(падумала)*. Так, вядома... Але ж Фелікс сябар...

Антэк. Ён яшчэ будзе ведаць... І пра Крожы, і пра шмат іншае... І тады ён зразумее, што і дэпартамент — гэта таксама не выпадковасць.

Ванда *(задуменна)*. Божа, як усё складана... Хадзем ужо.

Антэк і **Ванда** выходзяць.

Веранда. Убягае **Фелікс** і з усіх сіл пачынае трэсці Тараса за плечы.

Тарас *(расплюшчваючы вочы)*. Ты што, дзева Марыя?

Фелікс. Навошта! Навошта ты мне даў яе? *(Б'е Тараса кнігай.)*

Тарас *(прачынаючыся канчаткова)*. А-а, ты вось пра што.

Фелікс. Так, я пра гэта...

Тарас. Гэта кніга аб капіталізме.

Фелікс. Ты хочаш сказаць — пра яго злачынствы?

Кучка мярзотнікаў не можа пахіснуць маёй веры. Яны гэта рабілі супраць волі ўсявышняга.

Тарас. Ты думаеш? А кажуць жа, што ён усё бачыць, усё чуе, усё ведае, усё можа. Дык чаму ж ён так спакойна і абыякава глядзіць на гэтыя страшныя кастры?

Фелікс. Але ў яго існаванне вераць мільёны! Хіба могуць усе памыляцца?

Тарас. Калісь і мільёны людзей верылі ў тое, што зямля трымаецца на трох кітах.

Фелікс. Ты страшны чалавек, Тарас! *(Пахапкам апранаецца, ідзе.)*

Тарас. Фелікс, Фелікс, ты куды?

Нічога не адказаўшы, **Фелікс** выбягае.

Касцёл. Цемра. Перад вялікай іконай гарыць маленькая лампадка. Заходзіць **Фелікс**, азіраецца. У яго ў руках кніжка Льярэнце, якую ён нервова круціць. Спыняецца перад іконай.

Фелікс. Божа, я прыйшоў пагаварыць з табой. Чаму ж ты не спапяліў тых, хто спапяліў невінаватых? Чаму ты не пакараў забойцаў? *(Некаторы час чакае.)* Чаму ты маўчыш? Хіба цяпер на свеце мала робіцца зла і несправядлівасці? Хіба людзі менш пакутуюць? Я больш не веру! Ты чуеш? Я не веру! Дык пакарай мяне! Што хочаш зрабі, толькі адгукніся, давядзі, што ты ёсць! Я чакаю! Чакаю... *(Заплюшчвае вочы, уцягвае галаву ў плечы. Адчуваецца, што яму страшна, але ён прымушае сябе так стаяць у чаканні «пакарання госпадняга».)*

І раптам з цемры даносіцца голас: «Сын мой, што прывяло цябе сюды ў такі позні час?» Фелікс здрыгануўся ад нечаканасці, рэзка паварочваецца на голас, куды перабягае і промень пражэктара. Мы бачым **Гжыбоўскага**.

Я прыйшоў пагаварыць з богам.

Гжыбоўскі. Але ж ты прыйшоў у святы храм, калі ўсе парафіяне пакінулі яго. Хіба не бачыш, што вячэрня ўжо скончылася?

Фелікс. А мне зараз і трэба пагаварыць з богам самнасам.

Гжыбоўскі. Што хочаш папрасіць ты ва ўсявышняга?

Фелікс. Нічога. Я толькі прашу, каб ён абазваўся, тады я пераканаюся, што ён ёсць.

Гжыбоўскі. Сын мой, хто пасеяў у табе зерне сумнення?

Фелікс *(адкрывае кніжку Льярэнце, чытае з абурэннем)*. «Не шкадуйце людзей, не шкадуйце крыві. Памятайце, што няма ахвяры больш прыемнай богу, чым кроў яго ворагаў. Дзейнічайце мячом, а калі вам не ўдасца адкрыта забіць вінаватых, карыстайцеся ядам. Спаліце ўсе гарады, няхай агонь знішчыць праклятую краіну ерэтыкоў. Няхай на дрэвах будзе больш павешаных, чым лісця ў лесе».

Гжыбоўскі *(спакойна)*. Гэта з энцыклапедыі папы Мартына Пятага.

Фелікс. І людзей palілі толькі за тое, што яны думалі не так, як камусьці хацелася. У інквізіцыі былі і свае «героі». Фама Тарквемада праславіўся тым, што адзін спаліў дзесяць тысяч дзвесце дваццаць чалавек жывымі.

Гжыбоўскі. Так, гэта было страшна... Але гэта было неабходна... у імя ўратавання веры... Веры ў бога...

Фелікс. Я магу яшчэ зразумець тых, хто ўзнімае меч, каб бараніцца ад ворагаў. Але храм божы — гэта ж храм міласэрнасці...

Гжыбоўскі. Чалавеку патрэбна вера, бо ён прывык да паслушэнства і не можа інакш. А рэлігія дае яму не прыгнечанне тырана, а мудрую і разумную мараль: «Не забі, не ўкрадзі, не пажадай жонкі бліжняга свайго, ні асла яго...» Хіба гэта не справядліва?

Фелікс. Справядліва і разумна! Так. Але чаму ж вы самі, богавы служкі, парушаеце гэтыя запаветы?

Гжыбоўскі. Ты начытаўся Льярэнце? I я чытаў, сын мой... Чытаў... I таксама абураўся. Але мне ўдалося пераадолець сябе. Я ўпэўнены: людзям патрэбен бог.

Фелікс. Вы не верыце ў бога! Вы дзеля сваёй духоўнай кар'еры забілі самае лепшае, што было ў вашым сэрцы.

Гжыбоўскі. Зразумей, сын мой, толькі цаной пераадолення сябе чалавек знаходзіць сябе і сваё месца...

Фелікс. Я вельмі ўдзячны вам, ойча, за клопаты аб маім лёсе, толькі я... Я не паеду вучыцца ў «Ангелікум».

Гжыбоўскі. Адумайся, сын мой! Ад чаго ты адмаўляешся... Ты траціш магчымасць аб'яднаць Радзіму нашу! Многія, вельмі многія маладыя сыны Польшчы палічылі б гэта за найвялікшае шчасце. Толькі імем усявышняга мы можам аб'яднаць палякаў. Я разумею, ты шукаеш сілу, здольную ўладарыць над светам. Дык вось яна... *(Уздымае руку з крыжам.)* Адзін узмах, і тысячы падаюць ніцма... Каралі і каралевы ўзыходзяць на трон і страчваюць яго па ўказцы аднаго гэтага пальца... *(Паказвае мезенец.)* Адно наша слова — і мільёны з мячамі кідаюцца адзін на аднаго... Людзям патрэбен бог! Людзі павінны мець веру. Інакш на зямлі будзе хаос і неразбярыха... I тады загіне яшчэ больш людзей, чым ад інквізіцыі.

Фелікс *(абхапіў галаву рукамі).* Хаос і неразбярыха, хаос і неразбярыха!

Гжыбоўскі *(гаворыць усё больш упэўнена і ўладна).* Чалавек сам па сабе істота слабая, і яму патрэбна апора ў жыцці. Вальтэр мудра сказаў: «Калі б бога не было, яго трэба было б выдумаць».

Фелікс *(раптам радасна, быццам ён нарэшце знайшоў адказ на пытанне, якое так доўга мучыла яго).* Ён выдуманы! Выдуманы! Ваш бог! *(Выбягае.)*

Авансцэна.

З двух бакоў адзін да аднаго ідуць **Фелікс** і **Антэк**. Спыняюцца.

Фелікс. Ты адкуль?

Антэк. Праводзіў Ванду, вяртаюся дамоў. А ты?

Фелікс *(ухіляецца ад прамога адказу)*. Нешта не спіцца, вось выйшаў пагуляць. Бывай. *(Хоча ісці.)*

Антэк. Пачакай.

Фелікс спыняецца.

Твая праўда.

Фелікс. Ты пра што?

Антэк. Мы павінны быць сумленныя.

Фелікс *(пакеплівае)*. Адкрыў Амерыку.

Антэк. Але што значыць быць сумленным? Леў Талстой таксама сказаў: жыць сумленна — гэта не значыць нідзе і ніколі не спатыкнуцца. Наадварот, трэба памыляцца і блытацца, пачынаць і кідаць, але, галоўнае, заўсёды шукаць — і змагацца...

Фелікс *(задумліва)*. Як добра сказана, шукаць і змагацца... Ну, вядома, а калі шукаеш, то магчымы і памылкі... Так, без гэтага, напэўна, не абысціся...

Антэк дастае з кішэні гадзіннік і раптам, размахнуўшыся, кідае яго.

Што ты робіш?

Антэк. Выпраўляю памылку. Я не павінен быў прымаць такі падарунак.

Фелікс *(асцярожна)*. Але калі ён быў заслужаны...

Антэк *(падкрэслена)*. Каб ён быў заслужаны, я не выкінуў бы яго.

Фелікс. Я веру табе, Антэк... Дай тваю руку. *(Паціскае Антэку руку.)*

Антэк. Прыходзь заўтра да мяне... Забяромся ў самыя нетры Налібокаў... Як калісьці.

Фелікс. Добра, прыйду.

Разыходзяцца ў розныя бакі.

На сцэне зноў двор Дзяржынскіх. Раніца. Тарас, расшпіліўшы каўнер, габлюе дошкі. Ужо некалькі новых дошак заменена ў агароджы, пад дрэвам бялее новая лаўка. З дому выходзіць Альдона, яна выцірае фартухом вочы.

Тарас *(занепакоена)*. Панна Альдона, вы плачаце? Што здарылася?

Альдона. Я крышыла цыбулю.

Тарас *(уздыхае)*. Уф, дзева Марыя... А як маці?

Альдона. Ляжыць. Ёй зусім няможна хвалявацца. Які вы гаспадарлівы, пан Тарас. А то ў нас хлопцаў многа, а толку мала. Фелікс умее бачыць толькі чужую бяду...

Тарас. Бачыць чужую бяду далёка не ўсе хочуць. Звычайна людзі стараюцца яе не заўважыць. А заўважаюць толькі тыя, у каго тут *(прыкладае руку да сэрца)* не вугельчык, а полымя шугае.

Альдона. Ад гэтага полымя ў нас дома ўсё гарыць. Фелікс раптам адмовіўся ехаць вучыцца ў «Ангелікум»!

Тарас. Адкуль вы ведаеце?

Альдона. Пра гэта нам сказаў сам Фелікс. А цяпер у нас ксёндз Гжыбоўскі. Ён вельмі ўсхваляваны. Не ведаю, як толькі ўсё гэта перажыве мама.

Тарас. Вы павінны растлумачыць ёй...

Альдона. Не, гэта вы, як старэйшы таварыш, павінны растлумачыць Феліксу, што ён памыляецца, ён зусім не ведае жыцця і не ўмее жыць з людзьмі. *(Плача.)*

Тарас. Няўжо вы не разумееце, што Фелікс выйшаў з таго ўзросту, калі водзяць за ручку.

Альдона. Не кажыце так, нічога ён не разумее і яшчэ не раз пашкадуе, але будзе позна... Прашу вас, пагаварыце з ім. Часам і разумнага трэба перасцерагчы. Вы абяцаеце, абяцаеце?

З дому выходзяць Алена Ігнатаўна і ксёндз Гжыбоўскі.

Алена Ігнатаўна. Альдона, дай мне крэсла.

Крэсла падае Тарас.

Дзякую. *(Садзіцца.)*

Альдона. Мама, навошта ты ўстала? Ты ж зусім хворая.

Гжыбоўскі. На Фелікса нехта дрэнна ўплывае.

Алена Ігнатаўна. Так. Я таксама гэта адчула.

Альдона. Але хто? Тут жа нікога благога няма. Можа, у Вільні?

Алена Ігнатаўна. І ў Вільні, і тут. *(Раптам, павярнуўшыся да Тараса.)* Таму я вас вельмі прашу: пакіньце майго сына ў спакоі... І ў Вільні, і тут.

Альдона. Мама, што такое ты гаворыш?

Алена Ігнатаўна. Я ведаю, што гавару.

Тарас ірвануў каўнер кашулі, потым пабег у хату, потым спыніўся.

Тарас. Вы памыляецеся... Як вы памыляецеся! Прашу мне прабачыць. *(Выбягае.)*

Альдона. Мама, мама, што ты робіш?

Гжыбоўскі. Панна Альдона, вы ведаеце, я сябар вашай сям'і і кепскага вам не жадаю. Наш абавязак — уратаваць Фелікса.

З дому выходзіць Фелікс.

Фелікс. Мама, навошта ты гэта зрабіла?

Алена Ігнатаўна. Я ж твая маці... Хіба магу я маўчаць, калі цябе штурхаюць у бездань?

Фелікс. Але ж ты не выслухала мяне, не пагаварыла з Тарасам... *(Падыходзіць да маці.)* Мама, ты павінна мяне зразумець... Я толькі цяпер пачынаю знаходзіць сваю сцежку, сваю дарогу...

Алена Ігнатаўна. Мы хацелі, каб з цябе быў чалавек...

Фелікс *(цвёрда)*. З мяне будзе чалавек, мама...

Алена Ігнатаўна. Адукаваны...

Фелікс. І адукаваны, мама...

Алена Ігнатаўна. Мы хацелі, каб ты быў шчаслівы.

Фелікс. Я буду шчаслівы, мама.

Алена Ігнатаўна. Каб ты памагаў людзям.

Фелікс. Я буду памагаць людзям, мама. *(Памаўчаў.)* Гэта ж ты, мама, і навучыла мяне ненавідзець зло, несправядлівасць, прымус. Яшчэ ў дзяцінстве, калі расказвала нам пра страшэнныя пакуты народа, пра паўстанне Кастуся Каліноўскага, пра лютасць Мураўёва-вешальніка...

Алена Ігнатаўна *(усхвалявана)*. О-о, гэта былі незабыўныя вечары.

Фелікс. А з тых часоў мала што змянілася. Дык хіба можна з гэтым прымірыцца? Няўжо ты хочаш, каб і я навучыўся лгаць і прыстасоўвацца, крывіць душой і дагаджаць? Ты такога хочаш мяне бачыць, мама? Такога?

Алена Ігнатаўна *(прыхінула сына да сябе, дрыготкай рукой гладзіць па галаве)*. Сыночак мой... Мой сын...

З'яўляецца Тарас з чамаданам. Спыняецца.

Тарас. Яшчэ раз прашу мне прабачыць.

Усе прысутныя накіроўваюць трывожныя позіркі па маці, што скажа яна.

Алена Ігнатаўна *(павярнуўшыся да Тараса, доўга глядзіць на яго, нібы бачыць упершыню)*. Гэта вы мне прабачце, пан Тарас. Я прашу вас, астаньцеся ў нас.

Гжыбоўскі *(хвалюючыся)*. Пані Гелена, пані Гелена, цяпер я вас не разумею...

Алена Ігнатаўна *(Гжыбоўскаму)*. Даруйце, пан Гжыбоўскі... *(Да Фелікса.)* Я не хачу прымушаць цябе, Фелікс... Свой жыццёвы шлях кожны павінен выбіраць сам... Ідзі, сын мой, ідзі той сцежкай, той дарогай, якую падказвае табе сэрца... Благой дарогі ты не выбераш... Я веру... *(Цалуе Фелікса.)*

Фелікс *(узрушана)*. Дзякуй, мама...

Павольнае зацямненне.

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Калідор Віленскай мужчынскай гімназіі. Па адзін бок вокны, па другі — класныя пакоі. Звініць званок. І з класаў стрымгалоў выбягаюць гімназісты, знікаюць за дзвярыма, што вядуць у двор. У калідоры астаюцца толькі некалькі гімназістаў, сярод іх Фелікс, Бронюс, Стась, Казімір.

Стась *(па-змоўніцку)*. Давайце зробім яму цёмную.

Казімір *(дастаў рагатку, цэліцца ў акно)*. Ніякіх цёмных, я сам яго расстраляю. Вынесіце толькі прысуд. *(Страляе.)* Ой, ха-ха-ха...

Фелікс. Ты чаго?

Казімір. Я таму пану *(паказвае)* у цыліндр пацэліў...

Фелікс. І табе не сорамна?

Казімір. А чаго?

Бронюс. Каб такое зразумець, трэба тут сёе-тое мець. *(Паказвае на галаву.)*

Казімір. Цыц, муха, а то зараз і цябе... *(Цэліцца ў Бронюса з рагаткі.)*

Фелікс. Цішэй вы, зноў счэпіцеся, а ў нас жа сур'ёзная размова.

Казімір. Я ж кажу, вынесіце толькі прысуд.

Фелікс. А можа, ён зусім не вінаваты! А мы яму — цёмную.

З аднаго класа выходзіць, сагнуўшыся, чалавек у пэнснэ, з казлінай бародкай і кійком у руцэ. Убачыўшы яго, Стась, падміргнуўшы сябрам, у адзін момант прыстройваецца ззаду і ў дакладнасці капіруе яго рухі. Гімназісты гучна смяюцца. Чалавек у пенснэ, відаць, адчуўшы штосьці, паварочваецца.

Стась *(ветліва вітаецца)*. Добры дзень, пан дырэктар.

Дырэктар *(буркнуў)*. Добры... *(Знікае за дзвярыма з надпісам: «Канцылярыя».)*

Фелікс *(нездаволена)*. Гэтак мы і да вечара ні аб чым не дамовімся.

Стась. Сінічкін — шпіён, даю галаву на адсячэнне.

Бронюс. Божая кароўка — шпіён? Не-е... Гэты занятак не для яго.

Стась. А вы не заўважалі, як ён непрыкметна прымазваецца то да адной групы, то да другой? І ўсё прыслухоўваецца. А потым усё становіцца вядома дырэкцыі.

Бронюс. Глупства!

Стась. І зусім не глупства... Я бачыў, як ён аціраўся каля тайніка.

Казімір. Няўжо пранюхаў?

У калідоры паказваецца настаўнік **Рак**. У яго вайсковая выпраўка, ён ідзе амаль страявым крокам. Стась не вытрымлівае, становіцца ззаду, капіруе яго. Гімназісты зноў смяюцца.

Рак *(паварочваецца так імгненна, што Стась не паспявае змяніць позы)*. Пан Ясінскі?

Стась. Так, пан Рак.

Рак. Добра ж... *(Заходзіць у адзін з класаў.)*

Казімір *(Стасю)*. Віншую з двойкай па рускай...

Стась *(заклапочана)*. Ды гэта ўжо як піць даць.

Казімір. Што ж будзем рабіць з Сініцай?

Фелікс. Я думаю, Бронюс мае рацыю. Нам трэба дакладна ведаць, ён даносіць ці не.

Стась. А як ты даведаешся?

Фелікс. Трэба папільнаваць. Калі шпіён, абавязкова пападзецца, рана ці позна.

З вуліцы ў калідор укатваецца маленькі шустры **попік** з парасонам, па нагах — вялікія галёшы. Перад тым як зайсці ў канцылярыю, ён здымае іх, пакідае каля дзвярэй. Убачыўшы папоўскія галёшы, Фелікс падбягае і дастае з галёша нейкую запіску. Адыходзіць убок, чытае. Казімір непрыкметна падкрадаецца і вырывае запіску з рук Фелікса.

Казімір *(чытае ўголас)*. «Дарагі Фелікс! Дама вашага сэрца знаходзіцца ў вялікай небяспецы. Яе даймаюць каварныя зайздросніцы і спакушаюць ліслівыя кавалеры...»

Фелікс *(як каршун, кідаецца на Казіміра)*. Аддай, кажу! Зараз жа!

Казімір. Паскачы, тады аддам...

Фелікс. Вось я табе зараз паскачу...

Тузаюцца. Фелікс знячэўку піхнуў Казіміра ў бок.

Казімір *(схапіўся за бок, енчыць)*. Вой, вой, вой...

Фелікс *(хаваючы адабраную запіску)*. Цікаўнаму воку заўжды ўсё выходзіць бокам... Запомні!

Казімір. А я ўсё роўна раскажу ўсім, што галёшы айца Нікана ператварылі ў паштовую скрынку.

Стась *(Казіміру, шматзначна)*. Крывое кола на сябе гразь кідае... Май гэта на ўвазе...

Бронюс. Што гэта вы сёння, як пеўні, то адзін, то другі...

З канцылярыі выходзіць маленькі, шчуплы гімназіст са спалоханым тварам.

Стась. Сінічкін!

Усе ўмомант становяцца ў кола, напускаюць на сябе змоўніцкі выгляд, але гавораць даволі гучна.

Казімір. Я чуў, што ў некаторых гімназіях узніклі нейкія палітычныя гурткі.

Стась. Можа, таму і захвалявалася наша начальства...

Сінічкін, пачуўшы гэтыя словы, адразу падыходзіць да гімназістаў.

Казімір. У нас жа такіх гурткоў няма, дык чаго хвалявацца?

Сінічкін. Адкуль табе ведаць, ёсць ці няма?

Казімір. Ты гаворыш так, быццам дакладна ведаеш, што ёсць.

Стась. Можа, ты ўступіў ужо?

Сінічкін *(хрысціцца)*. За каго вы мяне прымаеце?

Казімір. Ану, прызнавайся. Божая кароўка... *(Хапае яго загрудкі.)*

Сінічкін *(малітоўна склаў рукі)*. Браточкі, хіба я ўступлю? Ды я, каб толькі ведаў, хто збіраецца ўступіць, прачытаў бы за выратаванне яго душы малітву.

Фелікс *(Стасю)*. У цябе ніякай вытрымкі.

Стась *(бурклíва)*. А што з ім цырымоніцца?.. Кажу, тут трэба цёмную!

Фелікс. Гульня ў цёмную і так зацягнулася. *(Да Сінічкіна.)* Божая кароўка, ты адкуль да нас прыляцеў?

Сінічкін. З Келецкай гімназіі.

Стась. Там усе такія... *(Хрысціцца.)*

Фелікс *(да Стася)*. Не перашкаджай жа ты... *(Да Сінічкіна.)* А чаму пераляцеў?

Сінічкін. Бацькі пераехалі.

Фелікс. А хто твой бацька?

Сінічкін. Гандляр.

Фелікс. А якое ў яго амплуа?

Сінічкін. Што-што?

Фелікс. Ну, чым ён гандлюе: падцяжкамі, сасіскамі ці хамутамі?

Сінічкін. Кнігамі.

Фелікс *(раптам узрадаваўся)*. Ага, значыцца, кнігамі?

Падыходзіць Тарас.

Тарас. Чаго прычапіліся да Божай кароўкі?

Стась. Хочам з яго веру вытрасці.

Тарас. А ты не паддавайся, дзева Марыя.

Стась. Ён і так ні ў якую... *(Сінічкіну.)* Ну, ты, гэць адсюль... *(Замахваецца, каб штурхнуць Сінічкіна, але Фелікс перахоплівае яго руку.)*

Фелікс. Ну, ну...

Сінічкін *(Стасю)*. Асцярожней на паваротах. *(Адыходзіць, удзячна глянуўшы на свайго выратавальніка.)*

Фелікс *(да Тараса).* Чаму так затрымаўся?

Тарас. Хадзіў у тайнік.

Фелікс. Ну і што?

Тарас *(урачыста).* Вось! *(Дастае з-пад курткі нейкую кнігу, падае Феліксу.)*

Фелікс *(узяў, глянуў, збянтэжана).* «Закон божы»?

Тарас *(з іроніяй).* А што? Усе мы ходзім пад ім...

Фелікс *(перагарнуў некалькі старонак, радасна, паўшэптам).* «Што такое «сябры народа» і як яны ваююць супроць сацыял-дэмакратаў».

У гэты момант з канцылярыі выходзіць айцец Нікан. Ён, відаць, пачуў апошнія словы Тараса, таму спыняецца, падазрона глядзіць на гімназістаў. Фелікс хуценька закрывае кнігу, голасна пачынае чытаць тое, што напісана на вокладцы «Закону божага».

Госпадзі, памілуй, госпадзі, памілуй...

Айцец Нікан падыходзіць бліжэй, заглядае цераз плячо Фелікса, што ён чытае. Фелікс, не выпускаючы кнігі з рук, паказвае вокладку.

Айцец Нікан *(супакойваючыся).* Ухваляю, ухваляю... Памілуй вас, госпадзі... *(Хрысціць гімназістаў і адыходзіць.)*

Стась *(у сваю чаргу хрысціць спіну папа і спявае).* Пранясі, госпа-а-адзі...

Гімназісты гучна смяюцца.

Фелікс *(зноў пераходзіць на сур'ёзны тон, паўшэптам).* Значыцца, заўтра заняткі?

Тарас *(сцвярджальна ківае галавой).* Калі ты паспееш падрыхтавацца.

Стась. А гэты «Смелы» ўсё яшчэ баіцца нам паказацца?

Казімір *(пагардліва).* Таямнічы дабрадзей.

Тарас. Відаць, інакш нельга. Канспірацыя. Разумееце? *(Нешта дастае з кішэні.)* Там у тайніку была і гэтая запіска. *(Чытае.)* «Сцеражыцеся настаўніка рускай мовы Рака, ён звязаны з жандармерыяй. І наогул, будзьце асцярожныя. У кожнага, хто з'явіцца ўпершыню, пытацца пароль. Пароль астаецца той жа». Памятаеце?

Феліко *(да Стася).* Казімір *(да Бронюса, прыцішана).* «Я згубіў канспект па гісторыі, можа, ты мне свой пазычыш?»

Бронюс, Стась *(адказваюць).* «Я з прыемнасцю б, але ён у мяне дома».

Тарас *(задаволена).* Не забыліся. Ну, добра. Тут яшчэ прыпіска ёсць. *(Чытае.)* «Клятву будзем прымаць у дзень каранацыі цара, калі зазвоняць званы. Пра месца збору паведамім дадаткова».

Стась. У гэты дзень будуць прысягаць цару.

Тарас. А мы будзем прысягаць нашай справе.

Фелікс *(усхвалявана).* Прысягаць нашай справе... Хутчэй бы ўжо прыходзіў гэты дзень.

Тарас. Трэба паведаміць усім... *(Азіраецца.)* А дзе Вахтанг Джапарыдзе?

Казімір. Джапарыдзе, як заўсёды, сядзіць у карцэры...

Фелікс *(абурана).* Агідна! У гімназіі казарменныя парадкі!

Прыбягае гімназіст з вогненна-рыжай шавялюрай.

Рыжы гімназіст. Панове, дазвольце паведаміць радасную навіну. *(Урачыста.)* На суботу мы запрошаны на баль у жаночую гімназію.

Усе *(радасна).* Ура! Гушкаць яго, гушкаць! *(Падхопліваюць гімназіста на рукі, высока падкідваюць.)*

Тарас. Ой, як шкада... Мне не прыйдзецца быць.

Фелікс. Чаму?

Тарас. Ёсць больш важныя справы.

Звініць званок. З двара стрымгалоў бягуць гімназісты. Але яны не паспяваюць яшчэ разысціся па класах, як з вуліцы даносіцца магутная, шматгалосая і ў той жа час сумная песня: «Вы жертвою пали в борьбе роковой». Гімназісты прыпадаюць да акон.

Чуюцца галасы:
— Каго гэта хаваюць?
— Хто памёр?

Тарас. Хаваюць рабочага — падлетка з чыгуначных майстэрняў. Яго засеклі розгамі.

Чуюцца абураныя воклічы:
— Каты!
— Інквізітары!
— Цэрберы!

Казімір. Во дзе парадачкі!

Фелікс. А ў нас хіба лепшыя? Не розгамі, дык карцэрам душаць!

З канцылярыі выбягаюць дырэктар, Рак, поп і іншыя настаўнікі.

Дырэктар. Прашу разысціся па класах!

Гімназісты нібы і не чуюць.

Я патрабую ўсім разысціся па класах. Гэта загад!

Стась *(высунуўшыся з акна)*. Далоў тыранаў! Няхай жыве свабода!

Фелікс. Свабоду Джапарыдзе!

Гімназісты *(умомант падхопліваюць гэты заклік і пачынаюць скандзіраваць)*. Сва-бо-ду Джа-па-рыдзе! Сва-бо-ду Джа-па-рыдзе!

Дырэктар *(стараючыся перакрычаць усіх.)* Ці-ха!

Гімназісты. Сва-бо-ду Джа-па-рыдзе!

Дырэктар. Калі вы зараз жа не сціхнеце, я выклічу паліцыю!

Рак. Так, так, трэба неадкладна выклікаць паліцыю. Гэта бунт! Бунт у сценах гімназіі!

Фелікс *(спакойна)*. Што ж! Выклікайце! Толькі і гэта вам не паможа.

Гімназісты. Сва-боду Джа-па-рыдзе!

Дырэктар *(ускіпеў)*. Ах, так? Добра ж! *(Выбягае.)*

За ім страявым крокам выходзіць Рак, дробненька тупае поп.
Гімназісты адразу прыціхлі, захваляваліся:
— Што ж гэта цяпер будзе?
— Зноў пачнуць у карцэр саджаць...

Фелікс. Усіх не перасаджаюць! Галоўнае — трымацца дружна і стойка! Спадзяюся, здраднікаў і баязліўцаў сярод нас не знойдзецца.

Стась. Самая лепшая абарона — нападзенне. Прапаную выкарыстаць гэты канфлікт і прад'явіць ім нашы патрабаванні.

Казімір. Якія?

Стась. Перш за ўсё адмяніць загад, які забараняе ў сценах гімназіі гаварыць на нашай роднай польскай мове.

Тарас. І на беларускай.

Бронюс. І на літоўскай.

Казімір. Адмяніць пакаранне карцэрам!

Стась. Выгнаць даносчыка Рака.

Фелікс. Хвіліначку! Хвіліначку ўвагі! У мяне ёсць прапанова. Давайце ўсё гэта выкладзем на паперы, падпішамся і ўручым дырэктару.

Сінічкін. Што вы гарачку пораце... За такія штучкі могуць і з гімназіі...

Стась. А цябе ніхто не прымушае. Ведаем, што ты за птушка.

Фелікс дастае паперу, прымасціўшыся ля сцяны, пачынае пісаць.

Рыжы гімназіст *(прыбягае)*. Панове! У канцылярыі паліцыя!

Уваходзіць **Рак**.

Рак *(са з'едлівай ухмылкай)*. Ну-с, панове гімназісты, з каго пачнём?

Фелікс *(робіць крок наперад)*. Можна з мяне!

Услед за Феліксам робяць крок наперад Тарас і Стась. За імі — усе астатнія гімназісты, паўтараючы словы Фелікса: «Можна з мяне», «Можна з мяне». Але першы ўсё ж ідзе Фелікс.

На пярэднім плане — парк. Магутныя дрэвы і акуратна падстрыжаныя кусты. У цэнтры — лаўка. У глыбіні — прасторная тэраса, апавітая плюшчом. На тэрасе пад музыку вальса танцуюць гімназісты і гімназісткі. Час ад часу сюды, у парк, выходзяць пары. Да лаўкі падыходзяць Ванда і Антэк.

Ванда *(абмахваючыся веерам)*. Як табе падабаецца наш баль?

Антэк. Я не танцаваць сюды прыйшоў.

Ванда. А чаго?

Антэк. Ванда, далей я так не магу. Нехта павінен саступіць.

Ванда. Я цябе не разумею.

Антэк. Або я, або Фелікс...

Ванда. А, вось ты пра што...

Антэк. Ты павінна зрабіць выбар. Я толькі хачу сказаць, што я па-ранейшаму... *(Укленчвае перад ёй.)*

Ванда *(перапыняючы)*. Не пра гэта трэба зараз думаць.

Антэк. А пра што?

Ванда. Як ратаваць Фелікса.

Антэк. А што здарылася?

Ванда. У яго вялікія непрыемнасці...

Антэк *(з іроніяй)*. І я павінен ратаваць таго, хто выкрадае ў мяне самае дарагое...

Ванда. ...Могуць нават з гімназіі выключыць.

Антэк *(зноў сур'ёзна)*. Нават так? А за што?

Ванда. Гімназісты ўзбунтаваліся. Дырэктар выклікаў паліцыю. Забралі некалькі гімназістаў, у тым ліку і Фелікса. Усіх ужо адпусцілі, а Фелікса не.

Антэк. Можна не сумнявацца, паліцыя не памылілася. Я ўпэўнены, што завадатар сапраўды быў не хто іншы, як яго светласць — наш Фелікс.

Ванда. І я так думала спачатку... Але Фелікс сказаў мне, што...

Антэк *(раўніва)*. Ты ўжо збегала ў паліцэйскі ўчастак.

Ванда. Мне вельмі хацелася паглядзець, дзе ён і што з ім.

Антэк. І цябе пусцілі?

Ванда. Ого, чаго захацеў? Хіба ж там людзі? Але нам усё ж удалося пагаварыць.

Антэк. І што ён табе сказаў?

Ванда. Жартаваў, як заўсёды...

Антэк. Але ўсё ж, усё...

Ванда. Сказаў, ды яшчэ такім трагічным голасам: «На гэты раз лаўры зачыншчыка перахапіў другі».

Антэк. Хто ж гэта, цікава?..

Ванда. Ён яго не назваў, але я дазналася ад іншых. Гэта Стась Ясінскі.

Антэк *(паўтарае, відаць, стараючыся запомніць)*. Стась Ясінскі... Стась Ясінскі...

Ванда. Дык ты паклапочаш за Фелікса?

Антэк. Ну што ж! Я паспрабую, але... *(Няўпэўнена паціскае плячыма.)*

Ванда. Паспрабуй, Антэчак, паспрабуй... Я вельмі цябе прашу...

Антэк, крута павярнуўшыся, выходзіць. Ванда астаецца адна. Зрывае рамонак, садзіцца на лаўку і варожыць, абрываючы пялёсткі. З тэрасы даносіцца музыка, потым апладысменты. Услед за гэтым чуваць голас канферансье: «А зараз перад вамі выступіць будучая знакамітасць Ванда Альшэўская...» Маленькая паўза і воклічы: «Дзе ж яна? Дзе?» Ванда падхапілася, відаць, з намерам уцячы, але яе пераймаюць гімназісты і гімназісткі.

Гімназісты і гімназісткі *(абкружваюць Ванду)*. Просім! Просім!

Ванда. Дык тут жа раяля няма... Як жа я буду спяваць без акампанементу...

Казімір. А мы табе на гітары сакампаніруем. *(Бярэ акорд.)*

Ванда *(пачынае спяваць):*

Выхожу один я на дорогу,
Сквозь туман кремнистый путь блестит.
Ночь тиха. Пустыня внемлет богу,
И звезда с звездою говорит.

(Канчае спяваць, ёй горача апладзіруюць.)

Казімір *(выконвае ролю канферансье).* А цяпер чарга за мужчынскай гімназіяй. Перад вамі выступіць вядомы артыст-гітарыст Ікс-Ігрэк! Прашу!

Але ў гэты момант забягае чымсьці ўстрывожаны **рыжы гімназіст**, ён кіруецца да Казіміра, нешта яму шэпча.

Нумар адмяняецца! Гімназіст Ясінскі, які павінен быў выступаць, толькі што арыштаваны паліцыяй.

Чуваць галасы абурэння:
— Арыштаваны?
— За што?

Панове гімназісты! Абвяшчаецца антракт. Цяпер лепш за ўсё разысціся. Але мы яшчэ наш канцэрт прадоўжым!

Прысутныя, узрушаныя пачутай навіной, пaціху разыходзяцца. Да Казіміра падыходзяць **Бронюс** і яшчэ той-сёй з гімназістаў.

(Абурана.) Гэта работа Сінічкіна, няйначай! Дзе ён?

Рыжы гімназіст. Ды ён увесь час быў тут. *(Азіраецца.)*

Бронюс *(таксама азіраецца).* Няўжо ўцёк?

Казімір. Адшукаць! Зараз жа! Трэба яго дапытаць.

Гімназісты разбягаюцца.

Некаторы час на сцэне нікога няма. Потым забягае **Фелікс**. Ён радасна ўсхваляваны. Азіраецца, прыслухоўваецца. Ідзе. Нечакана паказваецца **Сінічкін**.

Сінічкін *(радасна)*. Нарэшце... Вызваліўся!

Фелікс *(доўга з цікавасцю разглядае Сінічкіна)*. Вызваліўся, таварыш Смелы.

Сінічкін *(прыкідваючыся)*. Свят, свят, свят... Што такое ты гаворыш?

Фелікс. Кінь прыкідвацца. Я даўно сачу за табой.

Сінічкін. Каб я ведаў, хто гэты Смелы, дык прачытаў бы малітву за ўратаванне яго душы.

Фелікс *(засумняваўшыся)*. Паслухай, Сініца, што ты за птушка?

Сінічкін *(зразумеў, што пераіграў)*. І зусім не птушка. Я — Смелы!

Фелікс *(цяпер ужо не верыць)*. Бач, куды хапіў...

Сінічкін. Я — Смелы!

Фелікс. Ці не занадта многа бярэш на сябе?

Сінічкін. Гэта я прыносіў у тайнік кнігі для заняткаў вашага гуртка.

Фелікс. Ну, годзе! Хопіць дурыць галаву. Чаго табе трэба?

Сінічкін *(падкрэслена)*. Я згубіў канспект па гісторыі! Можа, ты мне свой пазычыш?

Фелікс. Я з прыемнасцю б... Але ён у мяне дома.

Некаторы час яны яшчэ дапытліва глядзяць адзін на аднаго, потым Фелікс дае поўную волю сваім пачуццям.

Божая кароўка! Дык жа правільна! Усё было правільна... Я не памыляюся.

Сінічкін *(занепакоіўся)*. Фелікс, як ты думаеш, больш ніхто не здагадаўся?

Фелікс. Наколькі мне вядома, ніхто.

Сінічкін *(супакойваючыся)*. Ну, то добра... А ты малайчына — Шэрлок Холмс. Толькі вось гарачышся часам.

Фелікс *(апусціў галаву, вінавата)*. Бывае... Падводзіць мая паспешлівасць...

Сінічкін *(па-сяброўску паляпаў Фелікса па пля-*

чы). Ну што ж, век жыві, век вучыся... Дык чым там цікавілася паліцыя?

Фелікс. Дапытваліся, хто завадатар. Толькі ўсё роўна нічога яны не дазналіся. Стася я не назваў. Але ў чорны спіс мы ўсё ж трапілі.

Сінічкін. Вось што, Фелікс, больш ніякіх імправізацый... Наша сіла ў жалезнай дысцыпліне.

Фелікс. Ад імя каго ты гаворыш?

Сінічкін. Ты знаёмы з дзейнасцю сацыял-дэмакратычнай партыі?

Фелікс. Так.

Сінічкін. А ты ведаеш, які лёс спасціг многіх польскіх рэвалюцыянераў?

Фелікс *(сурова)*. Людвіг Варынскі, Станіслаў Куніцкі, Міхал Асоўскі, Пётр Бардоўскі і Ян Петрусінскі пакараны смерцю.

Сінічкін. І цябе гэта не палохае?

Фелікс. Не.

Працяглая паўза.

Сінічкін *(узрушаны)*. Ну што ж... Тады лічы, што ты звязаў свой лёс з намі...

Фелікс. З кім гэта — «намі»?

Сінічкін. З партыяй сацыял-дэмакратаў... між іншым, я ўжо пра цябе гаварыў.

Фелікс *(узрушана)*. Сінічка, родны... Дзякуй...

Сінічкін. Вось і добра. Клятву будзем даваць заўтра раніцай на гары Гедыміна, калі зазвоняць званы.

Фелікс *(урачыста)*. Калі зазвоняць званы... Хутчэй бы ўжо...

Сінічкін *(з усмешкай)*. А ты і сапраўды нецярплівы... Як і тыя, хто збіраецца адразу пасля балю пайсці на гару і там чакаць світання...

Фелікс. А гэта ідэя... Я таксама пайду з імі.

Сінічкін *(углядаецца)*. Ванда... Ну, мне трэба ісці... А ты запомні: для ўсіх я па-ранейшаму Божая кароўка...

Выходзіць.

Фелікс *(яму наўздагон)*. Запомніў, таварыш... Божая кароўка.

Адначасова, калі заходзіць **Ванда** і кідаецца да Фелікса, у другім канцы сцэны на Сінічкіна накідаюцца **гімназісты**, скручваюць яму рукі і кудысьці цягнуць.

Ванда *(радасна)*. Цябе выпусцілі? Выпусцілі? Я так перахвалявалася.

Фелікс *(з замілаваннем)*. Ванда, мілая Ванда...

Яны працягваюць адно аднаму рукі, нясмела набліжаючыся. Раптам чуюцца гучны стрэл і цокат конскіх падкоў. Фелікс і Ванда збянтэжана адхіснуліся адно ад аднаго. Ванда закрыла твар рукамі.

Ванда. Фелікс, мне страшна.

Фелікс. Чаго?

Ванда. Які гэта жах, людзі страляюць у людзей. Калі гэта ўсё скончыцца?

Фелікс. З гэтым пакончыць зможам толькі мы!

Ванда. Хто гэта — «мы»?

Фелікс. Мы?.. Гэта і я, і ты, і ўсе, хто не хоча мірыцца з гвалтам над чалавекам. Хто хоча быць не толькі сынам свайго бацькі, але і сынам свайго народа.

Ванда. Але ж у іх улада, зброя... Ледзь што — яны страляюць...

Фелікс. Стрэлы нараджаюць стрэлы...

Ванда. Ад стрэлаў гінуць людзі...

Фелікс. Лепш загінуць, чым так жыць. Людзі адвыклі гаварыць уголас... Смяяцца... Радавацца жыццю...

Ванда. Але ўсе так жывуць...

Фелікс. ...Забараняецца нават думаць.

Ванда. ...І бываюць нават шчаслівыя...

Фелікс. Гэта не тое шчасце. Не для мяне яно.

Ванда. А якое тваё шчасце?

Фелікс. Маё? *(Задумаўся.)*

Ванда. Памятаеш, ты мне некалі абяцаў адказаць на гэта пытанне.

Фелікс. Шчасце? Ну, як табе сказаць?.. Ты разумееш, большасць людзей на свеце няшчасныя... А шчасце ж не птушка, само не прыляціць... Іх трэба зрабіць шчаслівымі... І вось, калі ты дзеля гэтага хоць што-небудзь робіш, што табе пад сілу, ты таксама шчаслівы...

Ванда. А па-мойму, не ў гэтым шчасце.

Фелікс. А ў чым жа?

Ванда. Сказаць?

Фелікс. Скажы!

Ванда. Толькі на вуха...

Цягнецца, каб нешта сказаць Феліксу на вуха, але не паспявае, бо да іх падыходзіць Антэк.

(Падбягае да Антэка, цалуе яго ў шчаку.) Антэк, мілы, які ты малайчына... Гэта ты, ты выручыў Фелікса?

Антэк. Я.

Ванда *(да Фелікса)*. Мне толькі адно незразумела: чаму ўсіх адпусцілі, а цябе затрымалі? Няўжо ты самая небяспечная асоба ва ўсёй гімназіі?

Антэк. Ты не здагадваешся?

Ванда. Не.

Антэк *(з іроніяй)*. Перад табой жа не Фелікс, а наваяўлены Ісус Хрыстос. Ён усё ўзяў на сябе.

Фелікс *(насцярожана)*. Няўжо ў цябе там такія спагадлівыя сябры?

Антэк. Чаму спагадлівыя? Проста я сказаў праўду... І ўсё стала на сваё месца. Адказнасць будзе несці завадатар.

Фелікс *(насцярожана)*. Адкуль табе вядома, хто ён?

Антэк. Мне сказала Ванда.

Фелікс *(хапае Антэка за грудзі)*. Дык калі я Ісус Хрыстос, дык ты Юда! Юда!

Антэк. Я павінен быў неяк цябе выратаваць.

Фелікс. Але ж гэта подла, подла... Такой цаной...

Антэк. Даруй. Але я зрабіў тое, што ты сам павінен быў зрабіць.

Фелікс. Ты здраднік.

Антэк. Я лічу, што гэта сумленна... Ва ўсякім разе, у адносінах да цябе.

Ванда. Гэта я... я ва ўсім вінавата...

Фелікс раптам зрываецца з месца, імкліва бяжыць.

Антэк *(збянтэжана)*. Куды ён?

Ванда *(разгублена)*. Я і сама не ведаю.

Антэк *(паціскае плячыма)*. Вар'ят! *(Задумаўся.)* А можа, сапраўды я схібіў?

Зацямненне.

Гара Гедыміна ў Вільні. На маляўнічай пляцоўцы гарыць касцёр. Каля кастра група ўсхваляваных гімназістаў. Яны дапытваюць Сінічкіна.

Рыжы гімназіст *(пагражаючы кулаком)*. Кажы, ты выдаў Стася?

Сінічкін. Вось вам крыж, не я... *(Хрысціцца.)*

Рыжы гімназіст. Тваё алібі?

Сінічкін *(паказвае на Бронюса і Казіміра)*. Я не адыходзіў ад іх.

Рыжы гімназіст *(звяртаецца да Бронюса і Казіміра)*. Гэта праўда?

Казімір. Праўда, ён не адыходзіў.

Бронюс. Мы былі амаль увесь час разам.

Рыжы гімназіст. Давайце яшчэ раз прасочым усё па парадку... Раней паліцыя не ведала, бо, каб ведала, яго даўно б... *(Робіць рукой адпаведны жэст)*. Даведалася, можна сказаць, толькі-толькі...

Казімір. Можа, нават ад аднаго з тых, хто быў на вечары.

Бронюс. Магчыма, але ад каго?

Усе глыбока задумваюцца.

Рыжы гімназіст *(раптам зноў падыходзіць да Сінічкіна)*. А можа, усё ж такі ты? *(Патрабавальна.)* Ану, прызнавайся! *(Хапае яго загрудкі, пачынае што ёсць моцы трэсці.)* Ты? Ты?

Прыбягае Фелікс.

Фелікс. Я так і ведаў... *(Да гімназістаў.)* Чакайце, чакайце. Гэта не ён... Гэта Антэк Залуцкі.

Рыжы гімназіст. Які Антэк?

Фелікс *(апусціў галаву, вінавата)*. Мой сябар... былы...

Гімназісты адпускаюць Сінічкіна, выходзяць, збянтэжана пацікаючы плячыма. Прыходзіць Тарас.

Тарас. Настаў час адкрыць карты. *(Паказваючы на Сінічкіна.)* Будзьце знаёмы, гэта таварыш Смелы.

Гімназісты *(у вялікім здзіўленні)*:

— Няўжо? Божая кароўка — Смелы?

— Вось табе і маеш!..

— Ай ды Божая кароўка!..

Дзесьці зусім непадалёку гучна зазванілі званы.

Тарас *(глянуў на гадзіннік)*. Прысяга на вернасць цару-бацюхну пачалася. Пара і нам прымаць сваю прысягу. *(Падае Феліксу ліст паперы)*. Вось яе тэкст... Ты будзеш чытаць...

Фелікс. Я?..

Тарас. Так, ты...

Фелікс *(падыходзіць да гімназістаў, становіцца ў строй. Яго твар засвяціўся радасцю. Урачыста)*. Мы, юныя грамадзяне Расіі, сабраліся сюды, каб даць клятву на вернасць Радзіме. Мы клянёмся смела і рашуча, не шкадуючы ні сіл сваіх, ні жыцця свайго, змагацца з чорнымі сіламі прыгнёту, за ўсё вольнае, светлае, чыстае... Клянёмся!

Усе *(разам)*. Клянёмся!..

Фелікс. Нас не спалохаюць ні турмы, ні катарга, ні смерць... Мы будзем змагацца са злом да апошняга. Клянёмся!

Усе. Клянёмся!..

Фелікс. Мы цвёрда верым у перамогу справядлівасці, розуму і братэрства. Кожны дзень жыцця свайго мы аддамо барацьбе за нашу святую справу. Клянёмся!

Усе. Клянёмся, клянёмся, клянёмся!..

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

Лаўка ў парку, на ёй сядзяць Антэк і Фелікс.

Антэк. Як твая маці?

Фелікс. Павезлі ў бальніцу, у Варшаву.

Антэк *(спагадліва)*. А я і не ведаў. Буду ў Варшаве, абавязкова наведаю.

Аднекуль з вуліцы даносіцца цяжкі тупат мноства людзей і звон кайданоў. Адначасова гучыць песня:

Динь-бом, динь-бом —
Слышен звон кандальный.
Динь-бом, динь-бом,
Путь сибирский дальний.
Динь-бом, динь-бом —
Слышно там и тут...
Нашего товарища
На каторгу ведут...

Антэк *(скрывіўшыся)*. Ад гэтае песні нікуды не схаваешся.

Фелікс. Якое жыццё, такія і песні.

Антэк. Надакучыла! Як усё надакучыла! Толькі і чуеш — ты не чалавек, ты паляк...

Фелікс. А думаеш — беларусы, літоўцы чуюць іншае?

Антэк *(перадражніваючы)*. «Божаю міласцю мы, імператар самадзержац усерасійскі, цар польскі, вялікі князь фінляндскі і прочая, і прочая, і прочая...» *(Памаўчаў.)* Табе не хочацца з гэтага маналога выкрасліць хоць бы два словы?

Фелікс. Якія?

Антэк. Ну хоць бы «цар польскі».

Фелікс. Не. Мне хочацца закрэсліць увесь маналог.

Антэк. Ого! Куды хапіў! Але гэта немагчыма.

Фелікс. Чаму? Калі аб'яднацца...

Антэк. Як раіць «Камуністычны маніфест»?

Фелікс. А праўда, велічна? Які маштаб!

Антэк. У нас задача больш сціплая.

Фелікс. Ты што маеш на ўвазе — праграму Польскай сацыялістычнай партыі?

Антэк *(азірнуўся, даверліва)*. Так. Я ўступіў у яе... Спадзяюся, і ты будзеш з намі?

Фелікс *(цвёрда)*. Не.

Антэк. Але чаму, чаму? Няўжо табе больш па душы сацыял-дэмакраты?

Фелікс. Так.

Антэк. Не разумею, чым цябе магла прывабіць іх праграма? Яны ж самі не ведаюць, чаго хочуць.

Фелікс. Ты памыляешся. Сацыял-дэмакраты ведаюць. А вось я зусім не ўпэўнены, ці ведаеце вы, чаго хочаце.

Антэк. Мы хочам у сваім доме быць гаспадарамі. Жыць без чужога апякунства.

Фелікс. А хіба гэта не хочуць і іншыя? Украінцы, літоўцы, беларусы, ды і самі рускія. Але ўсе яны прыкаваны адным ланцугом. Імя яму — царскае самадзяржаўе. І парваць гэты ланцуг можна толькі разам.

Антэк. Я думаю, перш за ўсё трэба аб'яднацца нам самім — палякам.

Фелікс. Кажаш, самім? Адным? А ты памятаеш прытчу пра венік? Дык вось, палякі — гэта толькі адзін дубец з веніка. І ён будзе зламаны імгненна. А нам патрэбен венік надзейны, моцны. Каб ім можна было змесці самадзяржаўе.

Антэк. Ты звар'яцеў! Пачынаць адкрыта барацьбу з самадзяржаўем? Гэта ж самагубства! Змагацца, вядома, трэба, але асцярожна, паступова дабівацца адпаведных рэформаў для палякаў...

Фелікс. Жыць пасіўна, чакаць рэформаў, а не змагацца — вось гэта сапраўды самагубства.

Антэк. Мы — палякі, і сэрца наша павінна быць з Польшчай.

Фелікс. Але ж мы з табой далі абяцанне жыць сумленна. А якое будзе тваё сумленне, калі ты нават і ўбачыш, што палякі вольныя, а ўсе астатнія па-ранейшаму скаваны ланцугом?

Антэк. Маё сумленне будзе чыстае хоць бы таму, што я зрабіў усё, што мог, для шчасця свайго народа.

Фелікс. Палякі таксама бываюць розныя. Адны і зараз катаюцца ў карэтах, балююць, цешацца жыццём, а другія гнуць на іх спіну.

Антэк *(раздражнёна)*. Вось-вось, такія, як ты, зводзяць на нішто ўсе нашы намаганні. Вядома, некаторыя супярэчнасці ёсць, але які сапраўдны патрыёт у такі цяжкі час будзе акцэнтаваць на іх увагу? Наш святы абавязак — памагаць палякам у іх барацьбе за самастойнасць, а не перашкаджаць. Калі рабочым кепска, дык няхай бы яны самі і пратэставалі. А то пратэстуеце вы, інтэлігенты, людзі, якім не так ужо і кепска жывецца.

Фелікс. Ах, вось як ты заспяваў? Што ж, адкажу табе і на гэта. Многія рабочыя яшчэ не разумеюць, што можна жыць інакш. Тады да іх прыходзяць сумленныя людзі ад інтэлігенцыі і памагаюць ва ўсім разабрацца.

Антэк. Па-мойму, вы толькі ўсё блытаеце.

Фелікс. Гэта вы блытаеце...

Антэк. Збіваеце людзей з панталыку.

Фелікс. Гэта вы збіваеце! Мамчыны сынкі ды вузкалобыя дылетанты выдаюць сябе за палітыкаў! І ты не лепшы, калі прымкнуў да іх!

Антэк *(прымірэнча)*. Фелікс, мы ж з табой сябры.

Фелікс *(рэзка)*. Былі.

Антэк. Ну вось, ты, як заўсёды, гарачышся, а потым...

Фелікс. Што потым?

Антэк. Потым, калі астынеш, мы яшчэ з табой пагаворым. *(Выходзіць, не развітаўшыся.)*

Фелікс астаецца сядзець. Ён абхапіў галаву рукамі, глыбока задумаўся.

Па вуліцы ідзе Фелікс. Яго даганяе Антэк. Яны спыняюцца ля цёмнага пад'езда шматпавярховага дома.

Антэк. Дзе быў?

Фелікс. На заводзе Гальдштэйна.

Антэк. Што там рабіў?

Фелікс. Нічога асаблівага... Крыху паплакаў аб цяжкім лёсе рабочых.

Антэк. Ну і як? Твой «плач» даходзіць?

Фелікс. Поўнае ўзаемаразуменне.

І раптам з пад'езда выбягаюць нейкія людзі ў рабочых спяцоўках, кідаюцца на Фелікса, а заадно і на Антэка. Пачынаецца бойка. Хтосьці закрычаў. Тыя, хто нападаў, разбягаюцца. Антэк і Фелікс ляжаць на зямлі.

(Прыўзнімаючыся.) Ну і ну!.. *(Да Антэка.)* Табе таксама папала?

Антэк. Крыху. Але і ім дасталося! *(Убачыў, што Фелікс паранены.)* У цябе кроў. Дай я перавяжу. *(Перавязвае Феліксу галаву насоўкаю.)*

Фелікс. І што б я рабіў без цябе, Антэк? Ты — як анёл-збавіцель. *(Смяецца.)*

Антэк. А па-мойму, тут не смяяцца, а плакаць трэба.

Фелікс. Плакаць? Не разумею, чаго?..

Антэк *(з іроніяй)*. Так выглядае тваё «поўнае ўзаемаразуменне» на справе?

Фелікс. Хуліганскія выбрыкі адшчапенцаў, купленых за грошы гаспадарамі, не могуць кінуць цень на ўсіх рабочых.

Антэк. Не на тую карту стаўку робіш.

Фелікс. Не на тую? А ты выйдзі ў нядзелю на вуліцу. Убачыш, як рабочыя Вільні дружна прадэманструюць сваю салідарнасць з забастоўшчыкамі Лодзі. Ты ўбачыш, якая гэта сіла...

Антэк. А ў мяне няма жадання на яе глядзець. Ды і табе, калі гаварыць па шчырасці, не раю.

Фелікс. Чаму?

Антэк. Могуць быць непрыемнасці. Прытым вялікія.

Фелікс. Ахвотна веру... Толькі ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць.

Антэк. Прашу прабачыць, шматпаважаны Фелікс, але трэба зусім страціць розум, каб самаму падстаўляць галаву пад гільяціну.

Фелікс. Па-твойму выходзіць, што мы павінны берагчы толькі свае галовы?

Антэк *(злосна)*. Разумей як хочаш. *(Скончыў перавязваць.)* Мой абавязак быў папярэдзіць цябе, як сябра. Але май на ўвазе, што наступным разам анёл-збавіцель можа і не з'явіцца.

Выходзяць.

Кабінет следчага ў паліцэйскім участку. За сталом сядзіць пажылы лысы чалавек. Ён праглядае нейкія паперы, потым устае з-за стала, прачыняе дзверы.

Следчы. Запрасіце гімназіста Дзяржынскага. *(Зноў садзіцца за стол, налівае сабе з чайніка ў шклянку чай, кідае цукар, спакойна размешвае лыжачкай.)*

Заходзіць **Фелікс**.

(Паказвае на крэсла.) Сядайце.

Фелікс садзіцца.

Перад тым як пачаць допыт, папярэджваю, што вы павінны казаць праўду і толькі праўду.

Фелікс. А я заўсёды кажу толькі праўду.

Следчы. Чыстасардэчнае прызнанне можа аблегчыць ваш лёс. А ўвогуле, дарэмна, зусім дарэмна...

Фелікс. Што дарэмна?

Следчы. ...Вы прынялі ўдзел у гэтай... так званай дэманстрацыі салідарнасці.

Фелікс. Ні на якой дэманстрацыі я не быў.

Следчы. Вас затрымалі, як кажуць, на месцы злачынства.

Фелікс. Са мной здарылася прыкладна такое ж непаразуменне, як з тым цыганом.

Следчы *(падлівае ў шклянку чаю)*. Якім цыганом?

Фелікс. Тым самым, якога абвінавацілі ў крадзяжы каня, а калі разабраліся, дык высветлілася, што не цыган каня ўкраў, а конь украў цыгана.

Следчы *(памешвае лыжачкай чай)*. Цікава, цікава...

Фелікс. Хіба вы не чулі? Гэта было зусім нядаўна. Вы ж ведаеце, якія вузкія вулачкі ў Вільні?

Следчы. Зразумела, ведаю... І вулачкі і завулкі...

Фелікс. Дык вось, ішоў неяк цыган па вузенькай вулачцы, ажно бачыць, конь стаіць упоперак. Ён пачаў пералазіць, а ў гэты момант конь спалохаўся і памчаўся з цыганом на спіне.

Следчы. Анекдоцікі расказваеце, малады чалавек? Ну-с, расказвайце, расказвайце...

Фелікс. Я сур'ёзна. Вось так і са мной здарылася: я пераходзіў вуліцу, а па ёй ішлі нейкія людзі. Раптам ні з таго ні з сяго на іх накінулася паліцыя і давай збіваць і арыштоўваць... Схапілі і мяне.

Следчы. Гэта не той конь, малады чалавек, не той... Не думаю, каб вы на ім выехалі.

Фелікс. Вось бачыце, вы не верыце, а я кажу праўду, чыстую праўду.

Следчы *(адпіў чаю, адсунуў шклянку)*. Ну, годзе! Пажартавалі, і хопіць. А цяпер давайце пагаворым сур'ёзна. Што вас прываблівае ў гэтых бунтаўшчыках? Што вас звязвае з імі?

Фелікс. Ні з якімі бунтаўшчыкамі я не звязаны. Прашу не прыпісваць мне.

Следчы. Я не прыпісваю... *(Перагортвае паперы.)* Я толькі чытаю звесткі, якія ёсць у нас. Вы часта выступалі супраць парадкаў у гімназіі, падрывалі аўтарытэт настаўнікаў.

Фелікс. Нельга падрываць тое, чаго няма.

Следчы. Ну, гэта на ваш погляд. Аднойчы вас ужо выклікалі на допыт у паліцыю.

Фелікс. Быў такі выпадак.

Следчы. Выпадак?.. Вы ўступілі ў сацыял-дэмакратычную партыю, сталі часта наведвацца да рабочых. Імкнуліся заваяваць іх давер. Вас часта бачылі на вечарынках, дзе збіраліся маладыя рабочыя. Вы нават елі з імі з адной міскі. Гэта таксама — выпадак?

Фелікс. А вы ведаеце, есці з адной міскі значна смачней.

Следчы. Гледзячы на чый густ... На чый густ... Вам прысвоілі партыйную клічку — Яцэк.

Фелікс. І гэта вам вядома?

Следчы. Як бачыце. Не так даўно вы ездзілі ў Варшаву на падпольны з'езд вучнёўскіх гурткоў самаадукацыі. Прычым вы, гімназіст Кашуцкі і яшчэ два-тры дэлегаты займалі найбольш ваяўнічую пазіцыю. Такім чынам, вас можна назваць не проста бунтаўшчыком, а завадатарам.

Фелікс. Але ўсё гэта яшчэ трэба даказаць.

Следчы. Дакажам, калі спатрэбіцца. Будзьце ўпэўнены — як весці размову з бунтаўшчыкамі, мы ведаем.

Фелікс. Мы не бунтаўшчыкі — мы змагары!

Следчы *(з іроніяй)*. І змагаецеся за шчасце народа? Колькі тут, на гэтым крэсле, ужо сядзела розных змагароў за шчасце народа: анархісты, тэрарысты, радыкалы, лібералы... і як там іх яшчэ... І ўсе яны прыкрываліся такімі ж высокімі словамі. *(Памаўчаў.)* Не разумею, які сэнс рызыкаваць сваім жыццём? У тым ліку і вам, малады чалавек.

Фелікс. Сэнс ёсць. І вялікі. Гэта вы самі добра ведаеце.

Следчы. Вы думаеце? Імперыя Расійская — крэпасць. Непарушная крэпасць!

Фелікс. Крэпасць, якая стаіць на пяску.

Следчы. Хіба мала было на яе вяку розных паўстанцаў? А што далі яны? Толькі марна праліваліся рэкі крыві.

Фелікс. Гэта вам здаецца, што марна.

Следчы. А зрэшты, хопіць тэарэтычных дэбатаў. Цяпер я вам раскажу, як усё будзе выглядаць практычна.

Фелікс. Што ж, паслухаем...

Следчы. Не проста слухайце, а матайце на вус. Пасля заканчэння следства будзе суд. Я ўжо не кажу пра тое, якая гэта непрыемная працэдура. Вас, напэўна, прыгаворадь да турэмнага зняволення, а магчыма — і да катаргі. І вы, малады, здаровы, прыгожы юнак, вельмі хутка ператворыцеся ў бледнага, хворага на сухоты чалавека. Цяпер вы акружаны сябрамі, вы кахаеце, і, напэўна, вас кахае маладая, прыгожая дзяўчына. А там вам прыйдзецца жыць у адной камеры з рознымі крымінальнікамі, зладзеямі, забойцамі. І, галоўнае, вы нікому не будзеце патрэбны, нікому. На вас усе забудуцца. А тут застанецца ўсё па-ранейшаму: будуць цвісці сады, звінець песні, хадзіць закаханыя... І ваша прыгажуня нядоўга пасумуе адна... Так што падумайце, малады чалавек.

Фелікс. Што вы мяне яшчэ жывога адпяваеце, пан следчы? Пакіньце сабе гэты спачувальна-павучальны рэквіем. Я ўжо даўно ўсё абдумаў.

Следчы. Значыць, будзем заводзіць справу?

Фелікс нічога не адказвае.

(Дастае з шуфляды стала чыстую папку-справу. Піша, паўтараючы ўголас тое, што піша). Справа нумар трыста семдзесят пяць тысяч дзвесце дваццаць два па абвінавачанні гімназіста Дзяржынскага... *(Да Фелікса.)* Імя? Імя па бацьку?

Заходзіць Антэк.

Антэк *(да следчага)*. Можна вас на хвілінку?

Следчы ўстае, ідзе за Антэкам. Яны выходзяць за дзверы. Праз некаторы час вяртаецца адзін следчы.

Фелікс *(адказвае следчаму)*. Фелікс Эдмундавіч...

Следчы моўчкі бярэ папку, дзярэ яе на кавалкі, кідае ў кошык. Фелікс з вялікім здзіўленнем назірае за ўсім гэтым.

Следчы. Вам пашанцавала малады чалавек... Можаце быць вольны, Фелікс Эдмундавіч...

Фелікс, яшчэ не зусім разумеючы, што адбываецца, спіной адыходзіць да дзвярэй.

Фелікс *(затрымліваючыся ў дзвярах)*. Бывайце, пан следчы... Прабачце за казку пра цыгана. *(Выбягае.)*

Невялікі ўтульны пакой. Многа кветак, розных падушачак, вышывак. Адчуваецца, што тут жыве дзяўчына. А вось і яна — Ванда. Чымсьці вельмі ўсхваляваная. Падбягае да акна — глядзіць.

Ванда. Няма... Няўжо не ўдалося? *(І раптам радасна.)* Ідуць, ідуць...

Выбягае і праз хвіліну вяртаецца з Антэкам і Феліксам.

(Да Антэка.) Чаму так доўга? Дзе вы былі?

Антэк *(Да Ванды)*. Ну ж і задала ты мне задачу. Каперніку, напэўна, лягчэй было даказваць, што зямля круціцца... *(Да Фелікса.)* Спадзяюся, ты не крыўдзішся, што я не стрымаў свайго слова і яшчэ раз патурбаваў анёла-збавіцеля?..

Фелікс. Мне застаецца толькі яшчэ раз шчыра падзякаваць табе...

Антэк. Але май на ўвазе, што гэта быў сапраўды апошні...

Фелікс. Добра, няхай апошні.

Антэк. І яшчэ я хацеў табе сказаць... *(Памарудзіў.)* Я толькі ўчора прыехаў з Варшавы. Быў у тваёй маці.

Фелікс *(з хваляваннем)*. Што з ёй?

Антэк. Кепска. Вельмі кепска.

Ванда адвярнулася, выцірае хусцінкай вочы.

Фелікс. Няўжо нельга нічога зрабіць?

Антэк. Не ведаю. Я не доктар. *(Дастае нейкі карабочак, дае Феліксу.)* На.

Фелікс. Што гэта?

Антэк. Пярсцёнак. Маці зняла яго са сваёй рукі і перадала з апошняй просьбай *(адвярнуўся)*, каб ты надзеў на палец самага дарагога табе чалавека.

Фелікс *(прымае)*. Дзякуй.

Антэк. І яшчэ яна прасіла цябе вярнуцца да нармальнага жыцця.

Фелікс. Хіба яна ведае што-небудзь пра маё «ненармальнае» жыццё?

Антэк. Каб яна ведала хоць бы дзесятую долю...

У пакой з рыданнем забягае Альдона.

Альдона *(роспачна)*. Мама! *(Кідаецца Феліксу на грудзі, уздрыгваючы ад рыданняў.)*

Фелікс стаіць з акамянелым тварам.

Зацямненне.

На авансцэне Антэк і Гжыбоўскі.

Антэк. Пан Гжыбоўскі, мы дарэмна намагаемся. Ён непапраўны... Мне ўжо надакучыла быць анёлам-збавіцелем.

Гжыбоўскі. Сын мой, яшчэ крышачку цярплівасці... Мы не можам пакінуць яго без нашай увагі.

Антэк. А вы ведаеце, што ён задумаў?

Гжыбоўскі. Ведаю, таму і іду туды сам...

Разыходзяцца.

Настаўніцкая ў мужчынскай гімназіі. Дырэктар, Рак, айцец Нікан, ксёндз Гжыбоўскі і яшчэ некалькі настаўнікаў і настаўніц. Апошнія згрупаваліся вакол дырэктара, які вядзе размову з Гжыбоўскім.

Гжыбоўскі. І калі сярод вас ёсць аўтарытэты для яго, многае яшчэ можна паправіць.

Дырэктар. Але чаму? Чаму ўся наша ўвага толькі на яго? Хіба няма іншых?

Гжыбоўскі. Іншыя ёсць. Але вы зразумейце, які цяпер час... Свет узбаламучаны вялікімі парушальнікамі спакою... Маркс... Энгельс... А ў нас, у Расіі, гэты малады Ульянаў. Фелікс яўна пад яго ўплывам... А што яны сеюць? Яны сеюць зерні сумнення ў непарушнасці асноў, закладзеных усявышнім!..

Рак. Правільна гаворыце, ваша прападобнасць, вельмі правільна.

Гжыбоўскі. І гэтыя зерні падаюць не на сухую раллю... Прасталюдзіны думаюць, што варта толькі ім аб'яднацца — і яны змогуць усё перайначыць...

Рак. Так, так... ваша прападобнасць, яны шчыра вераць...

Гжыбоўскі. Ідэя гэта сапраўды вельмі небяспечная... Яна і нас непакоіць. І, можа, нават больш, чым мы думаем.

Адзін з настаўнікаў. Авой, авой, што ж гэта будзе...

Гжыбоўскі. Будзе нешта страшнейшае за варфаламееўскую ноч. І перамога не зыдзе да тых, на чыім баку будзе больш хрыстовых служак, надзеленых вялікім розумам, гарачым сэрцам, непахіснай верай ва ўсявышняга.

Адзін з настаўнікаў. І ваша прападобнасць ускладае такую місію на гэтага... гімназіста?..

Гжыбоўскі. Ён яшчэ ўвесь ў пошуках... А калі ім разумна, тактоўна кіраваць...

Дырэктар. Мы робім усё, што ад нас залежыць... І далей будзем вучыць яго любіць нашу айчыну і царабацюхну.

Гжыбоўскі. Вось, вось, аб гэтым я і хацеў прасіць вас. Мы павінны зрабіць усё, што толькі можам, каб ён быў з намі. *(Устае.)* Мне трэба ісці. Да пабачэння.

Айцец Нікан. Пачакайце мяне, пан Гжыбоўскі, пойдзем разам... *(Падыходзіць да вешалкі, пачынае апранацца. Надзявае галёшы, але адзін галёш чамусьці не лезе. Нахіляецца і... дастае адтуль нейкую паперу, разгортвае яе, чытае:* «Мілая Ванда!..» *(Некаторы час чытае сам сабе, потым крычыць.)* Сюды! Хутчэй усе сюды!

Да яго падбягаюць Рак, дырэктар і яшчэ сёй-той з настаўнікаў.

Рак. Што здарылася?

Айцец Нікан. Глядзіце, глядзіце, што было ў маім галёшы.

Дырэктар. А што гэта?

Айцец Нікан. Нейкае пісьмо... *(Ледзь разбіраючы, чытае траха не па складах.)* «Я-я ведаю, гэты мой крок не ўсе п-правільна зразумеюць...»

Рак. Айцец Нікан, вы зусім не ўмееце чытаць. Дайце сюды. *(Забірае ў папа пісьмо, чытае.)* «Асабліва будуць супраць родныя. Я іх разумею. Пакінуць гімназію за дватры месяцы да заканчэння! Вядома, яны расцэняць гэта як мой чарговы выбрык. Але я раблю ўсё дзеля той святой справы, якой я цвёрда вырашыў аддаць сябе цалкам».

Дырэктар *(насцярожана)*. Якой такой справе?

Рак. Зараз, зараз... усё высветлім. *(Чытае далей.)* «Я не шкадую, што пакідаю гімназію. Не! Яна не ўзбагаціла мае душы... Не тую навуку там давалі...»

Адзін з настаўнікаў. Якая няўдзячнасць! Вучылі, вучылі, і вось табе...

Рак *(чытае)*. «Праўда, у гімназіі я спасціг вышэйшую навуку...»

Галасы настаўнікаў. Ага, сумленне загаварыла... Прызнае ўсё-такі...

Рак *(чытае далей)*. «...Навуку аб тым, як змяніць жыццё, як спіхнуць зямлю нашу з непахісных трох кітоў, спрадвечнага бяспраўя, бязлітаснага прыгнёту і рабскай пакорлівасці...»

Адзін з настаўнікаў. Дык гэта ж заклік да бунту...

Рак. Не перашкаджайце. *(Чытае.)* «Але я за гэта павінен дзякаваць не гімназічным настаўнікам, а сябрам сваім...»

Адзін з настаўнікаў. Відаць, у іх тут цэлае кодла...

Рак. Та-ак... Аб гэтым трэба будзе далажыць... *(Спыніўся.)*

Адзін з настаўнікаў. Усё?

Рак. Дзе там усё...

Галасы. — Дык чытайце...

— Чытайце ж!

Рак *(чытае)*. «Ты паглядзела б толькі, хто нас вучыць. Букваеды і ўгоднікі... А тых, якія па-сапраўднаму здольны мысліць, заціснулі так, што яны і пікнуць не могуць. Квітнеюць толькі нікчэмнасці. Такія, напрыклад, як айцец Нікан... Гэта ж стары грахаводнік і пралюбадзей...»

Айцец Нікан. Пан Рак, як вам не сорамна...

Рак. Хіба ж гэта я? Тут так напісана.

Дырэктар. Чытайце, чытайце...

Рак *(працягвае)*. «Ён вучыць нас веры і цярплівасці, заклікае строга захоўваць пасты́, а сам у гэтыя дні толькі таўсцее... А колькі ён ужо змяніў святых угоднiц, пасля таго як памерла яго першая жонка».

Айцец Нікан *(з ім пачынаецца ледзь не істэрыка)*. Гэта паклёп!.. Гэта, гэта... падрыў... Гэта, гэта...

Дырэктар. Супакойцеся, айцец Нікан... Не такая ўжо тут хлусня... *(Раку.)* Чытайце далей.

Рак *(чытае)*. «Або возьмем выкладчыка рускай мовы Рака...» *(Змоўк.)*

Настаўнікі. Чытайце, чытайце...

Рак *(працягвае)*. «Гэта жандар у цывільным! Яму наглядчыкам у турме быць, а не рускую мову выкладаць. У яго не лекцыя, а паніхіда. Ён чытае нудны канспект, складзены яшчэ, напэўна, пры цару Гароху...»

Дырэктар *(раптам узрадаваўся)*. Ага, а я што вам гаварыў? Вам даўно час абнавіць канспект.

Рак *(заскрыгатаў зубамі)*. Ну ж катаржнік, ну ж арыштант... Я гэтага так не пакіну...

Настаўнікі. Чытайце, чытайце далей... Потым будзеце рахункі зводзіць...

Рак. Дык у нас жа атрымліваецца, як у «Рэвізоры». Мы самі чытаем паклёп на сябе.

Настаўнікі. Нічога, нічога... Чытайце!..

Рак *(чытае)*. «А хто ўзначальвае гімназію?.. Наш дырэктар — гэта шэрая пасрэднасць, нашпігаваная афіцыйнымі думкамі і казённымі параграфамі. Святога ў яго...»

Дырэктар *(вырывае з рук у Рака пісьмо)*. Я забараняю чытаць гэты пасквіль.

Айцец Нікан. Даўно б так.

Гжыбоўскі. Хто піша?

Рак *(глянуў на подпіс)*. Дзяржынскі, вядома... Хто ж можа яшчэ так?

Дырэктар. Дзяржынскі?

Настаўнікі. Дзяржынскі?

Позіркі ўсіх прысутных у настаўніцкай скіроўваюцца на Гжыбоўскага: «Што рабіць? Як нам быць?»

Гжыбоўскі *(доўга маўчыць, потым гаворыць з жорсткасцю, якую нават цяжка было падазраваць у ім)*. Яго трэба выгнаць! Выгнаць!

Дырэктар, Рак, айцец Нікан і яшчэ некаторыя настаўнікі дружна, з лютай злосцю паўтараюць услед за Гжыбоўскім: «Выгнаць», «Выгнаць!» Імкліва заходзіць **Фелікс**. Здзіўлена пазірае на настаўнікаў, потым заўважае ў руках у Рака сваё пісьмо і рашае пра ўсё сказаць адкрыта.

Фелікс. Дарэмна турбуецеся, панове! Я сам пакідаю гімназію... *(Падыходзіць да дырэктарскага стала, кладзе ліст паперы.)* Вось мая заява... *(Паварочваецца, імкліва выходзіць.)*

Усе прысутныя разгублена глядзяць яму ўслед.

Мансарда. Сюды перасяліўся ў апошні час Фелікс. На стале гектограф, фарбы, стосы паперы. За сталом: **Сінічкін**, **Тарас**, **Стась**, **Казімір**, **Бронюс**, **рыжы гімназіст** і іншыя.

Сінічкін *(чытае тэкст лістоўкі)*. «Рабочым Расіі, якія стогнуць пад прыгнётам царскага самаўладства і не могуць свабодна збірацца і святкаваць, дзень Першага мая павінен стаць сігналам для цяжкай, працяглай і непахіснай барацьбы...» *(Далей чытае сам сабе. Скончыў чытаць, да Фелікса.)* Ты проста малайчына, Яцэк... Такія словы нікога не пакінуць абыякавым, гляньце, хлопцы. *(Бярэ некалькі лістовак, раздае ўсім прысутным.)*

Рыжы гімназіст *(прачытаў)*. Цудоўна! Аж зайздросна стала!

Тарас *(таксама прачытаў)*. Тое, што нам трэба...

Казімір. А калі ж будзе тыраж?

Фелікс. Тыраж?.. Зірні сюды... *(Зрывае з пасцелі коўдру, якой былі накрыты стосы гатовых лістовак.)*

Гімназісты *(здзіўлена)*. О-о, калі ж гэта ты паспеў?

Фелікс. Дзень і ноч завіхаўся...

Сінічкін. Цудоўна! Сёння ж яны будуць там, дзе ім належыць быць... *(Да гімназістаў.)* Ану, налятай, хлопцы.

Гімназісты наперабой адзін перад адным хапаюць лістоўкі, набіваюць імі кішэні, шапкі, засоўваюць пад кашулю...

Рыжы гімназіст. Усё? Можна знікаць? *(Накіроўваецца да дзвярэй, за ім — гуртам астатнія.)*

Сінічкін. Можна, толькі не гуртам, а па адным.

Рыжы гімназіст. Бывай, Яцэк...

Казімір. Да пабачэння, Яцэк...

Бронюс. Будзь здароў, Яцэк...

Гімназісты выходзяць. Апошні ідзе Тарас, у дзвярах ён спыняецца.

Тарас. Ледзь не забыўся. *(Дастае з кішэні нейкі скрутак.)* Гэта табе... Піражкі. Альдона прыслала.

Фелікс *(прымае)*. Дзякуй. Ну, а жывуць як яны там?

Тарас. Цяжка. Асабліва Альдона перажывае. Ніяк не можа забыць смерці маці... Тое, што ты пакінуў гімназію... І хоць дома ніхто не скардзіцца, але мне здаецца, жывуць яны ў вялікай нястачы. Можа, нават часам і недаядаюць.

Фелікс. Так. І гэта ўсё праз мяне. Усе свае надзеі яны ўскладвалі на мяне. Я ведаў гэта! І ўсё ж не мог інакшай...

Сюды даносіцца пранізлівы паліцэйскі свісток. Тарас выглядае ў акно.

Тарас. Пачакай, пачакай... І гэта называецца выбраў сабе канспіратыўную кватэру? Ля самага паліцэйскага ўчастка? Навошта такая рызыка?

Фелікс. Наадварот. Ім і ў галаву не прыйдзе шукаць «бунтаўшчыкоў» у сябе пад носам.

Тарас. І лістоўкі ты расклейваеш...

Фелікс. А што лістоўкі?..

Тарас. Аднойчы я назіраў. Увесь вымазаўся ў клей, нібы той першакласнік у чарніла... Каб паліцэйскі ці які-небудзь шпік убачылі...

Фелікс. Не ўбачаць... А гэта нашто... *(Дастае з кішэні жменю махоркі.)* Сыпану ў вочы, і... А там надзея на іх... *(Паляпаў сябе па нагах.)*

Тарас. Але будзь усё ж асцярожны!..

Фелікс *(жартаўліва)*. Няньчыцеся, таварыш Тарас?

Тарас. А-бе-ра-гаю... Дзе мы возьмем яшчэ такога Цыцэрона? Мне гаварылі, як ты здорава выступаў там... у Варшаве, на падпольным з'ездзе вучнёўскіх гурткоў самаадукацыі...

Фелікс *(успамінаючы)*. Цяжкавата нам давялося... Прыхільнікаў раз-два, і ўсё... Гімназіст Кашуцкі, я і яшчэ два-тры гімназісты, вось і наша левае крыло...

Тарас. Так што, як бачыш, я недарэмна клапачуся... Да пабачэння... *(Развітваецца, выходзіць.)*

Фелікс астаўся адзін. Пачынае працаваць на гектографе. Заходзіць Ванда, вясёлая, узнёслая. Бачыць, што Фелікс захоплены сваім заняткам, ціхенька, на дыбках падкрадваецца да яго.

Ванда. Рукі ўгору!

Фелікс спакойна паварочваецца і з усмешкай паслухмяна падымае рукі.

Не чакаў?

Фелікс. Ванда... *(Бярэ яе за рукі.)* Даруй мне... Такое цяпер у мяне... Ні дня ні ночы...

Ванда *(прыдзірліва аглядае Фелікса з ног да гала-*

вы). Па-мойму, праз гэтыя справы — ты ўжо шкілет... *(Ваяўніча.)* Ану, пакажы твае запасы! *(Як гаспадыня, пачынае адчыняць шуфляды і раптам з адной шуфляды дастае лістоўку.)* Ага, дык вось на якія харчы ты перайшоў!.. *(Падыходзіць да стоса з лістоўкамі.)* І тут яны? Значыцца, на снеданне, абед і вячэру ў цябе ўсё адна і тая ж страва?

Фелікс *(адводзіць Ванду ад лістовак)*. Як добра, што ты прыйшла.

Ванда *(гуллiва)*. А можа, зусім і не добра.

Фелікс. Не кажы так. Я ўжо не дачакаюся, калі... *(Разыгрывае сцэну вянчання.)* «Вянчаюцца раба божая Ванда і раб божы Фелікс. Авэ Марыя, авэ Марыя, авэ Мары-ы-я-а».

Ванда смяецца.

Дайце вашу руку... *(Бярэ яе руку, надзяе на палец пярсцёнак.)*

Ванда *(з сумам)*. Не трэба так жартаваць, Фелікс.

Фелікс. А я і не жартую.

Ванда. Гэты пярсцёнак тваё маці?

Фелікс. Так. І ты ведаеш, калі і для чаго яна мне яго пераслала.

Ванда. Ведаю.

Фелікс *(з пачуццём)*. Ты асталася ў мяне адна... Адзіная... Маці пакінула нас назаўсёды. З бацькам, не, не родным, духоўным маім бацькам, ксяндзом Гжыбоўскім, я парваў яшчэ два гады таму назад. З Антэкам, сябрам майго дзяцінства, мы таксама разышліся... Ты гэта ведаеш... *(Туліць яе да сябе.)* Ванда, мілая, родная Ванда...

Ванда. А гэта праўда, што людзі дзеля кахання пакідаюць сем'і, выракаюцца веры і расстаюцца нават з жыццём?

Фелікс *(жартаўліва)*. Спадзяюся, ты нічога гэтага не запатрабуеш?

Ванда. А вось і запатрабую.

Фелікс. Пакінуць сям'ю? Дык я і так яе пакінуў. Бачыш, жыву адзін. Адрачыся ад веры? Адрокся даўно. Расстацца з жыццём — о, гэта, калі ласка.

Ванда. Ты ўсё жартуеш. А я кажу сур'ёзна.

Фелікс. Сур'ёзна? Тады я слухаю.

Ванда. Ты павінен вярнуцца ў гімназію.

Фелікс. Мая навука там скончана...

Ванда. Навошта так? Ты б мог паступіць ва універсітэт... У цябе такія здольнасці... Я разумела цябе, калі ты адмовіўся ад ксяндзоўства. Там нашаму шчасцю быў перашкодай гэты няўмольны цэлібат. Але гэты крок... Я не разумею...

Фелікс маўчыць.

Чаму ты маўчыш? Хіба ты не чуеш мяне?

Фелікс *(цвёрда)*. Я не магу вярнуцца ў гімназію, Ванда.

Ванда. Але чаму? Чаму?

Фелікс. Гэта я зрабіў дзеля той святой справы, якой вырашыў аддаць усяго сябе. А гімназія што.. Яна не ўзбагаціла маёй душы... Не тую навуку там давалі... Я сам спасціг куды больш... *(Памаўчаў.)* А шпіянаж класных настаўнікаў, даносы... Забарона ўласнай думкі!.. Забарона быць самім сабой...

Ванда. Ты зусім забываеш пра мяне, пра сябе, пра наша шчасце...

Фелікс. Я таксама, як і ўсе людзі, хачу шчасця. Але хіба можна быць шчаслівым, калі бачыш, як пакутуюць мільёны?..

Ванда. Ну, вядома, у цябе размах... Мільёны... Дык дзе ўжо мне знайсці ў тваім сэрцы куточак. *(Плача.)*

Фелікс *(выцірае ёй вочы)*. Ванда, ты зразумей... Выслухай мяне... Я не хачу хаваць ад цябе нічога... Ты павінна ведаць, які лёс чакае тых, хто хоча шчасця не толькі для сябе.

Ванда. Я ведаю, ведаю, куды ты хіліш... Ты проста

3*

не верыш мне... Не верыш у мае пачуцці... *(Задумалася.)* А можа? Можа, ты лепш ведаеш мяне?.. Можа, сапраўды я занадта слабая, каб прыняць усё гэта... *(Гаворыць усё больш пераконана.)* Так, так... Кожны бярэ ношу сабе па плячы...

Фелікс. Ванда, ты не так мяне зразумела...

Ванда здымае з пальца пярсцёнак, вяртае Феліксу.

Што ты робіш?

Ванда. Так будзе лепш... *(Кідаецца Феліксу на грудзі, цалуе.)* Даруй мне. *(Выбягае.)*

Фелікс *(некаторы час стаіць як утрапёны, потым бяжыць за Вандай)*. Ванда, Ванда, пачакай!..

На цёмнай яшчэ сцэне страшэнны шум. Тупат ног, стрэлы, пранізлівыя крыкі, іржанне коней. Запальваецца святло, і перад намі зноў мансарда. Забягае Фелікс. У яго на руках Сінічкін, ён паранены. Фелікс асцярожна кладзе яго на канапу.

Фелікс *(у роспачы)*. Які жах, які жах! Яны выклікалі казакаў. Колькі параненых, колькі забітых... Колькі крыві... *(Схіляецца над Сінічкіным.)* Вася, Божая кароўка, як ты сябе адчуваеш?.. Вася...

Сінічкін *(апрытомнеўшы)*. Дзе я?

Фелікс. Ты ў мяне дома... Не хвалюйся... Я зараз збегаю па доктара...

Сінічкін. Не трэба.

Фелікс. Я хуценька.

Сінічкін. Не трэба... Мне ўжо ніхто не паможа... Пабудзь са мной, хоць апошнія хвіліны...

Фелікс. Ну што ты, Вася... Ды мы яшчэ з табой...

Сінічкін. Гэта было цяжкае выпрабаванне... *(Памаўчаў.)* Галоўнае — не апускаць рук... Чуеш, Фелікс, не апускаць рук... *(Надоўга змаўкае.)*

Фелікс *(схіляецца над ім)*. Сінічкін, Вася... Божая кароўка!

У дзвярах паказваюцца два паліцэйскія і Антэк.

1-шы паліцэйскі. Дзе ён? Дзе? *(Убачыў Сінічкіна, падбягае, прыкладае вуха да яго грудзей.)* Мёртвы.

2-гі паліцэйскі. Спазніліся. *(Здымае шапку, хрысціцца.)* Царства яму нябеснае...

1-шы паліцэйскі *(паказвае на Фелікса)*. Ваша благароддзе, а можа, узяць гэтага?

Антэк робіць выгляд, што не чуе.

Ваша благароддзе...

Антэк. Абыдземся без вашых парад.

1-шы паліцэйскі *(казырае)*. Слухаюся.

Антэк *(да паліцэйскіх)*. Пайшлі.

Паліцэйскія выходзяць, Антэк ідзе за імі, але ў дзвярах спыняецца.

Пройдзе час, і ты яшчэ пашкадуеш, што не быў з намі. *(Выходзіць.)*

Зацямненне.

Запальваецца святло. Тая ж мансарда. Толькі цяпер Фелікс адзін.

Фелікс *(зусім спустошаны)*. Усё, усё не так... Няўжо Антэк? Няўжо ён пераможцам выходзіць? *(Заплюшчвае вочы, аддаецца ўспамінам.)*

Чутны галасы.

Голас Гжыбоўскага. Ужо ёсць дамоўленасць з Ватыканам, што наш Фелікс, як толькі скончыць гімназію, паедзе вучыцца ў Рымскі універсітэт «Ангелікум».

Голас маці. Мы хацелі, каб ты быў чалавек...

Фелікс. Я буду чалавек, мама...

Голас Антэка. Фелікс, ты ідзеш не па тым шляху...

Фелікс. Мой шлях — служыць праўдзе і сумленню.

Голас маці. Мы хацелі, каб ты быў шчаслівы...

Фелікс. Я буду шчаслівы, мама...

Голас Антэка. Прыйдзе час, і ты яшчэ пашкадуеш, што не быў з намі...

Фелікс. Пабачым, пабачым... *(Страсянуў галавой, абвёў няўцямным позіркам пакой.)* Божа, як я стаміўся... Мы ўвесь час церпім няўдачы... Нас асталося так мала. *(Падыходзіць да акна, глядзіць.)* І Ванда... Яна сказала, што будзе з першым ударам званоў... А ці прыйдзе? *(Прыклаў руку да галавы.)* Чаму так кружыцца галава? *(Садзіцца за стол, схіляе галаву і засынае.)*

Некаторы час стаіць цішыня, але вось чуецца адзін удар званоў, потым другі... Заходзіць Ванда. Фелікс спіць. Асцярожна, каб не разбудзіць яго, Ванда бярэ паперу, нешта піша. Пакідае паперу на стале, а сама на дыбках падыходзіць да Фелікса, цалуе яго і... выходзіць. Ужо зусім гучна звоняць званы, Фелікс падхопліваецца.

Я, здаецца, задрамаў... А яе ўсё няма. *(Набліжаецца да акна, глядзіць, потым вяртаецца да стала, заўважае пісьмо.)* Яна была, была! *(Хапае запіску, чытае.)* «Дарагі Фелікс! Даруй, але я зразумела, што не змагу быць табе падтрымкай на тым шляху, які ты выбраў. Бывай назаўсёды. Твая Ванда». *(Кідаецца бегчы і... спыняецца.)* Куды? Навошта? *(Вельмі стомлена.)* Усё, усё не так... *(Садзіцца, сціскае галаву рукамі.)* Ванда, мілая, родная Ванда... Не, не... Я зусім не згодзен з Астроўскім, хоць ён і вялікі драматург. Якая ж тут радасць? А ён жа сказаў: «Няма большай радасці, чым перамагаць пакуты».

Заходзіць Тарас.

Тарас *(жартаўліва)*. Перпетуам фелецытацелем...

Фелікс *(з цяжкасцю прыўзнімае галаву)*. Прабач, Тарасе, мне б хацелася пабыць аднаму.

Тарас. Ты мне прабач, дзева Марыя, але я не магу табе гэтага дазволіць.

Фелікс. Чаму?

Тарас *(падкрэслена)*. Табе трэба ехаць.

Фелікс *(здзіўлена)*. Куды?

Тарас. Віленскі камітэт сацыял-дэмакратычнай партыі...

Фелікс недаўменна глядзіць на яго.

А-а, я і забыўся табе сказаць. Цяпер я... замест Сінічкіна...

Абодва апускаюць галовы, некаторы час маўчаць.

Дык вось, ёсць рашэнне паслаць цябе ў Коўна. Даручэнне надзвычай адказнае. Там непачаты край работы. Сацыял-дэмакратычных арганізацый няма, іх трэба ствараць...

Фелікс. Калі трэба ехаць?

Тарас. Заўтра.

Фелікс. Зразумела.

Тарас. Толькі там ты ўжо будзеш не «Яцэк», а «Пераплётчык». Я таксама ўжо не Тарас...

Фелікс. А хто?

Тарас. То́маш.

Фелікс. Бывай, Томаш.

Тарас. Шчаслівай дарогі, Пераплётчык!

Моцна абдымаюцца.

Заслона.

ЭПІЛОГ

Сквер у Маскве ля Крамля. На першым плане дрэвы, кусты, лаўка. На другім кавалачак зубчастай Крамлёўскай сцяны і вежа з чырвонай зоркай. Летні дзень. Ярка свеціць сонца. У канцы алеі паказваецца Фелікс Эдмундавіч Дзяржынскі. Мы бачым яго прадаўгаваты прыгожы твар, высокі лоб, клінавідную бародку, жывыя, пранікнёныя вочы. Відаць, што ён некуды спяшаецца, ідзе імклівай хадой. Яго дaганяе асабісты сакратар — Эрнестсан.

Эрнестсан. Фелікс Эдмундавіч, вы едзеце адзін, без аховы? У гэта асінае гняздо! Вазьміце хоць мяне.

Дзяржынскі. Дзякуй за клопат... Спадзяюся, што спраўлюся сам. *(Хоча ісці.)*

Эрнестсан. Даруйце, што я вас затрымліваю. Толькі што званілі з Петраграда. Там нашы людзі натрапілі на след буйных спекулянтаў хлебам. Пытаюцца, што рабіць.

Дзяржынскі. Спекулянтаў хлебам? Не ведаюць, што рабіць? Людзі пухнуць з голаду, а яны... Арыштаваць!

І раптам з-пад лаўкі, ля якой яны спыніліся, выскоквае мурзаты, у падраным адзенні хлопчык, спрабуе кінуцца наўцёк, але Дзяржынскі хапае яго за крысо.

Пачакай, пачакай, ты куды?

Хлопчык. Дзядзечка, пусціце... Я больш не буду...

Дзяржынскі. Што ты не будзеш?

Хлопчык. Начаваць пад лаўкай. Не трэба мяне арыштоўваць... Я больш не буду.

Дзяржынскі. Ты адкуль?

Хлопчык. З Беларусі.

Дзяржынскі. Дык мы з табой землякі... *(Прыхінае хлопчыка да сябе.)* А як ты ў Маскве апынуўся?

Хлопчык. Хлеба шукаў.

Дзяржынскі *(мацае па кішэнях, да Эрнестсана).* У вас таксама нічога няма?

Эрнестсан. У мяне ёсць!

Дастае з кішэні кавалак хлеба, дае хлопчыку, той з прагнасцю есць.

Дзяржынскі *(да хлопчыка)*. Колькі ж табе гадкоў?

Хлопчык. Дзесяць.

Эрнестсан *(да Дзяржынскага)*. У вас жа, здаецца, таксама такі?

Дзяржынскі. Не, мой крыху меншы... Майму толькі сем.

Эрнестсан. А вы яго даўно бачылі?

Дзяржынскі. Шэсць гадоў таму назад. Ясіку тады ішоў толькі дзевяты месяц...

Эрнестсан. Цяпер, напэўна, і не пазнаеце...

Дзяржынскі. Вочы, можа, і не пазнаюць, а сэрца пазнае... *(Да хлопчыка.)* Ты хочаш скінуць гэтыя лахманы, спаць не пад лаўкай, а на ложку, кожны дзень есці, мыцца... хадзіць у школу?

Хлопчык. Ой, хачу, хачу.

Дзяржынскі. Дык пойдзеш з гэтым дзядзькам... *(Да Эрнестсана.)* Уладкуйце яго ў прытулак.

Эрнестсан. Добра.

Дзяржынскі *(да хлопчыка)*. А як жа цябе завуць?

Хлопчык. Антэк.

Дзяржынскі. Антэк? *(Задуменна.)* Быў і ў мяне калісьці знаёмы Антэк... Нават сябар... Але ён пайшоў не той дарогай... Рэвалюцыя застала нас на розных берагах. *(Паглядзеў на хлопчыка, як той з прагнасцю есць.)* Так. Нам пакуль што не лёгка. Але хто і калі бачыў, каб толькі што пасаджаны сад даваў плады. *(Летуценна.)* Пройдзе час, і Расія стане квітнеючым садам... найбагацейшым у свеце... Слова рэвалюцыянера! *(Пагладзіў хлопчыка па галаве.)* Спадзяюся, што твой лёс будзе іншы... Дык будзь жа шчаслівы!..

Эрнестсан і хлопчык ідуць у адзін бок, Фелікс Эдмундавіч у другі. А за сцэнай гучыць песня:

Мы кузнецы, и дух наш молод.
Куем мы счастию ключи...

Зацямненне.

(Заслона.)

МАРАТ КАЗЕЙ

П'еса ў дзвюх частках, васьмі карцінах

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Марат Казей — хлопчык 13—14 год.
Ада Казей — сястра Марата, дзяўчына 16 год.
Ганна Аляксандраўна Казей — маці Марата і Ады.
Віця
Алесь } сябры Марата.
Надзейка
Пеця } вучні Ганны Аляксандраўны.
Верачка
Лейтэнант Чырвонай Арміі.
Барановіч — камандзір партызанскага атрада.
Мартынюк — камісар Чырвонай Арміі, потым камісар партызанскага атрада.
Гораў — камандзір разведкі.
Аленка — медсястра.
Цётка Ядвіга — партызанскі кухар.
Каленчыц — партызан.
Маёр Штрасель — камандзір карнага атрада.
Лейтэнант Вернер — яго намеснік.
Ян Фігляеўскі — начальнік паліцыі.
Лагуцкі — гестапаўскі агент.
1-я жанчына.
2-я жанчына.
1-шы паліцай.
2-гі паліцай.
Партызаны, нямецкія салдаты.
Дзея адбываецца ў час вайны на акупіраванай тэрыторыі Беларусі.

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Палянка. Невялікі масток праз ручай.
Тры кусцікі — ці то папараць, ці то нейкая іншая расліна. Але раптам адзін з кустоў заварушыўся і... свіснуў. Гэта не проста свіст. Гэта — пазыўныя, у якіх мы пазнаём пачатак мелодыі вядомай песні пра юнага барабаншчыка. Заварушыліся і два суседнія кусцікі. І таксама засвісталі ў адказ. Цяпер ужо відаць, што гэта не кусцікі, а замаскіраваныя хлопчыкі. Перабежкамі і паўзком, зусім як сапраўдныя воіны, пачынаюць яны «падцягвацца» да мастка, каб заняць новую «пазіцыю». Вось хлопчыкі ўжо за мастком. І тады спачатку адзін, потым другі па камандзе трэцяга — Марата — страляюць з лукаў.

Марат *(узнімаецца на поўны рост, камандуе).* Вірвар! Да мішэняў — бягом!

Хлопчыкі бягуць. Прыносяць вялікія самаробныя мішэні.

(Бярэ ў рукі блакнот, які вісіць у яго на шнуры, накшталт планшэта.) Так... Якое ў нас сёння чысло?.. Дваццаць восьмае чэрвеня 1941 года... Вынікі стральбы... «Каршуновы кіпцюр»... адна страла ў яблычак, другая — за малаком. «Дзікі вяпрук»... Эх ты, вяпрук, вяпрук... Абедзве міма!..

Алесь *(кідае на зямлю лук і калчан са стрэламі).* А! Надакучылі мне гэтыя індзейцы... Гуляем, гуляем... як маленькія... Хоць бы ў Чапаева...

Віця. Да Чапая ў цябе нос не дарос!

Марат. Хіба ж мы гуляем?

Алесь. А што мы робім?

Марат. Трэніруемся. Цяпер мая чарга. *(Страляе.)*

Хлопчыкі бягуць глядзець.

Віця *(з зайздрасцю)*. Як заўсёды... дакладна ў яблычак.

Марат цэліцца ў другі раз, але стрэліць не паспявае. Дзесьці зусім блізка з характэрным пранізлівым гудам праносіцца самалёт. У наступны момант усё наваколле скаланулася ад моцнага выбуху. Хлопчыкі падаюць на зямлю.

Марат. Можа, немцы зноў прарвалі нашу абарону?

Алесь *(змрочна)*. Пад Баранавічамі б'юцца ўжо. Зусім блізка.

Віця. Нічога, іх яшчэ адгоняць.

Марат. Вядома, адгоняць... А раптам прарвуцца?

Віця. Што ж тады?

Марат. Падумаць трэба, як сустрэць іх.

Алесь. Сустрэць... Скажы лепш — як схавацца!..

Віця. Вось сказаў!.. А зброя нашто? *(Паказвае на лук.)*

Алесь *(засмяяўся)*. Гэтая?! Варон палохаць...

Марат. А ты не смейся. Авалодаем гэтай зброяй — тады і сапраўдную здабудзем.

Віця. Правільна, Марат! Падстрэлім якога фашыста і захопім яго пісталет ці аўтамат.

Марат *(марыць)*. А каб нам удалося кулямёт захапіць! Вось здорава было б...

Алесь *(скептычна)*. А што б мы рабілі, каб нават у нас і быў кулямёт?

Віця. Здабудзем кулямёт, як пачнём — тра-та-та-та!.. *(Сур'ёзна.)* І дзе б мы ні былі, што б ні зрабілі, мы будзем пакідаць свой чырвоны сцяжок. *(Да Марата.)* Ты ўжо зрабіў хоць адзін?

Марат *(дастае з абедзвюх кішэняў некалькі невялічкіх чырвоных сцяжкоў)*. Не адзін... Во колькі...

Алесь. А нашто яны — гэтыя сцяжкі?

Марат. Каб ведаў вораг, з кім мае справу...

Віця засоўвае Алесю за каўнер адзін такі сцяжок.

Алесь *(вымае сцяжок, нездаволена)*. Ты што? Мяне сваім ворагам ужо лічыш?

Марат. А чаго ты ўсё плачаш?! Глядзі, пасадзім на цэлую ноч на мурашнік.

Віця. Вось пакруцішся?

Алесь *(прымірэнча)*. Ну, чаго прычапіліся? Хіба я супроць? Трэніравацца дык трэніравацца.

Хлопчыкі становяцца ў рад, нацягваюць лукі, прыцэльваюцца. Але стрэліць зноў не паспяваюць. Здалёк набліжаецца грозны грукат. Прыслухоўваюцца.

Марат. Танкі... Няўжо немцы?..

Віця. Не, не можа быць!..

Алесь. Глядзіце!..

Там, куды паказаў Алесь, з'яўляецца ранены лейтэнант Чырвонай Арміі. Зрабіўшы некалькі крокаў, ён падае. Хлопчыкі кідаюцца да яго.

Віця. Вы ранены?

Алесь. Давайце адцягнем яго ад дарогі.

Марат. Сюды, да мастка.

Хлопчыкі прыўзнімаюць параненага, дапамагаюць яму дабрацца да больш зручнага месца.

Лейтэнант. Дзякую...

Марат *(стараючыся перакрычаць грукат танкаў)*. Што гэта, дзядзечка?

Лейтэнант. Ворагі.

Віця. Яны ўжо тут?!!

Лейтэнант. Так, яны ўжо тут.

Алесь. Так хутка? Бяжым дадому...

Віця. Ты што? Не бачыш... *(Паказвае вачыма ў бок лейтэнанта.)*

Лейтэнант стогне.

Марат *(схіліўся над раненым)*. Вам цяжка?.. Кроў!..

(Да Алеся і Віці.) Бяжыце да нас... Скажыце Адзе, каб дала ваты і бінтоў...

Лейтэнант *(стрымліваючы стогн)*. Чакайце... Там... на ўзлеску... наш камісар... таварыш Мартынюк. Таксама паранены... Яго трэба выратаваць... Бяжыце хутчэй... Камісар Мартынюк...

Хлопчыкі памкнуліся бегчы. Але лейтэнант спыняе Марата жэстам рукі.

Яны хай бягуць... А ты... Просьба ёсць адна... Баюся, не паспею... Як цябе завуць?

Марат. Марат... Марат Казей.

Лейтэнант. Вазьмі аловак... Запішы, што я табе прадыктую. *(Заплюшчыў вочы, прыўзняў галаву, дыктуе.)*

Паварочвае сонца на поўдзень,
Зелянеюць травой паплавы,
Па баях, па атаках мы пройдзем,
Не схіліўшы сваёй галавы.

Будзе цяжка — мы цяжкасць асілім,
Трэба будзе памерці — памром
За Радзіму, што нас узрасціла,
За бацькоў і за родны свой дом.

Калі ж раны глыбокія будуць,
Боль пякучы заціснем рукой.

Лейтэнант зноў застагнаў і аслабелым голасам прадыктаваў апошнія радкі.

Іх ажывіць і ласкай астудзіць
Беларусь — край няскораны мой.

Марат *(скончыў пісаць, падняў галаву)*. Вы паэт? А як ваша прозвішча?

Але лейтэнант ужо нічога сказаць не можа.

(Скрозь слёзы.) Не паспеў... Нават прозвішча сказаць не паспеў... *(Заплакаў.)*

Потым устаў, зняў з галавы шапку, моўчкі стаіць перад загінуўшым байцом. Паступова гасне святло.

Заслона.

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Прасторная сялянская хата. Амаль паўхаты займае стол, вакол стала — лавы. Ля ўваходу направа вялікая свежапабеленая печ. Цьмяна свеціць газавая лямпа. Вокны завешаны.
За сталом сядзяць трое — дзве дзяўчынкі і хлопчык. Яны старанна пішуць пад дыктоўку сваёй настаўніцы — Ганны Аляксандраўны, якая ходзіць па хаце. Вось яна падышла да адной з дзяўчынак, зазірнула ў сшытак.

Ганна Аляксандраўна *(лагодна).* Не хіліся так нізка... *(Падыходзіць да стала, прыбаўляе святла ў лямпе. Дыктуе далей.)* «Не загінуў Чапай... Пераплыў ён Урал-раку... Кажуць людзі, што бачылі яго потым у чорнай бурцы на белым кані і на Волзе, і на Доне, і ў кубанскіх стэпах бяскрайніх...» Напісалі?

Надзейка *(падняла галаву ад сшытка).* Ганна Аляксандраўна, што ж гэта будзе?.. У школе немцы шпіталь зрабілі. А ўжо восень блізка...

Ганна Аляксандраўна. Нічога, Надзейка, нічога, будзем вучыцца...

Пеця. Ганна Аляксандраўна, а дзе ваш Марат?

Ганна Аляксандраўна. Не ведаю, Пеця... *(Паўза.)* Ну, добра... Пішыце... А то восень прыйдзе — і зноў адставаць будзеце. *(Дыктуе.)* «Хто ведае, можа, і сёння б'ецца Чапай з ворагам... Б'ецца і пераможа».

У хату ўваходзяць дзве жанчыны, маці дзяўчынак.

(Да жанчын.) Марата майго не бачылі?

1-я жанчына. Не...

Ганна Аляксандраўна. Пачакайце, калі ласка. Мы зараз скончым... Надзейка, прачытай уголас. А вы сачыце...

Надзейка *(чытае)*. «Помняць людзі Чапая... Любяць людзі Чапая... Не загінуў Чапай... Пераплыў ён Уралраку... Кажуць людзі, што бачылі яго потым у чорнай бурцы на белым кані і на Волзе, і на Доне, і ў кубанскіх стэпах бяскрайніх... Хто ведае, можа, і сёння б'ецца Чапай з ворагам... Б'ецца і перамажа».

1-я жанчына. Дзе ж той Чапай?.. Адступаюць нашы, адступаюць...

2-я жанчына. А немцы нічым не грэбуюць... У мяне ўсе куфры ператрэслі... Усіх курэй пастралялі.

Ганна Аляксандраўна. Людзі гінуць... Вось галоўнае...

1-я жанчына. Ой, і не кажыце! Усіх мужчын у адно месца пазганялі...

2-я жанчына. Не кормяць іх там, не пояць... Ужо цэлы тыдзень трымаюць.

1-я жанчына. Як жыць будзем?

Ганна Аляксандраўна. А жыць трэба...

Рыпяць дзверы, і ў хату ўбягае Ада.

Ну што? Знайшла Марата?

Ада. Не, мамачка, не знайшла. Усюды аббегала, ва ўсіх яго сяброў была — нідзе няма.

Ганна Аляксандраўна. А Віця і Алесь дома?

Ада. Не, таксама няма.

1-я жанчына. Дзе ж гэта яны?

2-я жанчына. Фіглеўскі казаў, што з васьмі вечара і да шасці раніцы — каменданцкая гадзіна.

Ада. А што гэта такое?

Ганна Аляксандраўна. Гэта значыць, што той, каго зловяць у гэты час на вуліцы, будзе расстраляны на месцы.

Ада. Ой!

2-я жанчына. Цяпер Фіглеўскі вялікая шышка! Начальнік паліцыі.

Ада. Быў пастух як пастух, кароў местачковых пасвіў, і вось табе — паліцай!

Ганна Аляксандраўна. Чужая душа — пацёмкі... Можа, у ім гэта даўно сядзела.

1-я жанчына. Чаго здзіўляецеся! Хіба забыліся, як ён родную матку зімой з хаты выгнаў?

2-я жанчына. І за што?.. Хлеб у печы падгарэў.

1-я жанчына. Злыдзень быў, злыдзень і застаўся. Ён усіх ненавідзіць...

2-я жанчына. А немцы такіх і падграбаюць.

Ганна Аляксандраўна *(да жанчын)*. Ну, ідзіце... Пара ўжо... Дзе ж Марат?

Першая выходзіць з хаты. Недзе далёка чуецца залівісты брэх сабакі. Раптам — стрэл. Сабака змоўк.

Да Ганны Аляксандраўны на авансцэне падыходзяць **жанчыны з дзецьмі.**

1-я жанчына. Во, нават сабак забіваюць.

Ганна Аляксандраўна *(пасля паўзы)*. Ідзіце... Хутчэй ідзіце... Позна ўжо...

Жанчыны з дзецьмі ідуць.

Ада *(з хаты)*. Мама!

Ганна Аляксандраўна вяртаецца ў хату. Ада кідаецца да яе. Прытулілася.

Ганна Аляксандраўна. Што ты, дачушка?

Ада. Страшна мне, мама...

Ганна Аляксандраўна. Ну, ну... Давай лепей бульбы наабіраем. Прыйдзе Марат, а есці няма чаго.

Ада. Добра... *(Ідзе на кухню і вяртаецца з кошыкам бульбы.)*

Некаторы час яны маўчаць, абіраючы бульбу.

(Гаворыць спачатку ціха, а потым ледзь не крычыць.) Як раптоўна пачалася вайна. І ўсё, усё адразу змянілася. Але чаму адступаюць нашы? Мама, скажы, чаму адступаюць нашы? Гэта ж мы пад немцам ужо! Што ж гэта будзе, мама?

Ганна Аляксандраўна *(спакойна).* Я і сама шмат чаго не разумею. Ведаю толькі адно: наша возьме. У грамадзянскую вайну ад усіх адбіліся... Усіх павыганялі... І цяпер тое будзе, вось пабачыш...

Ада. А колькі ў іх танкаў, машын, самалётаў... Хма-а-ры!..

Ганна Аляксандраўна *(з роздумам).* Ой, не лёгка будзе... Не лёгка...

Ада. Мне страшна, мама. Страляніна, бамбёжкі... Каб яшчэ з намі быў хоць тата...

Ганна Аляксандраўна. Каб і жывы быў наш тата, усё роўна з намі цяпер яго не было б.

Ада. Так... Ён быў бы на сваім лінкоры, на сваім «Мараце»...

Ганна Аляксандраўна. Бацька вельмі любіў свой карабель... Марат... *(Падышла да акна, прыўзняла фіранку, глядзіць з трывогай.)*

За дзвярыма нехта зашкрабаў. Ада і Ганна Аляксандраўна прыслухоўваюцца.

(Да Ады.) Ты ўзяла на завалу дзверы?

Ада. Узяла.

Ганна Аляксандраўна. Ці мне здаецца, ці нехта там шкрабецца?

Зноў прыслухоўваюцца.

Ада. Можа, Марат вярнуўся?

Ганна Аляксадраўна падалася да дзвярэй. Але ў гэты момант уваходзіць Марат.

Маратка!.. Нарэшце!.. *(Падбягае да яго, цёпла.)* Мордачка!

Ганна Аляксандраўна *(строга)*. Дзе ты бадзяешся? Цэлы тыдзень амаль не бачу цябе дома... Нешта ты хаваеш ад нас.

Марат *(не адказваючы на пытанне маці)*. У нас чужога нікога няма?

Ганна Аляксандраўна. Няма. А што?

Марат. Са мной адзін чалавек... Паранены.

Ганна Аляксандраўна. Паранены?! Дзе ён?

Марат. Там. *(Паказвае.)* На двары.

Ганна Аляксандраўна. Чаго ж ты яго там пакінуў? Вядзі сюды...

Ада. Дык за гэта ж расстрэл!

Марат. Памажы мне, Ада.

Марат і Ада ідуць.

Ганна Аляксандраўна хуценька рыхтуе ўсё неабходнае, каб зрабіць перавязку.

Марат і Ада ўводзяць параненага камісара Мартынюка.

(Памагаючы камісару дабрацца да лаўкі.) Гэта — камісар Мартынюк, мама...

Ганна Аляксандраўна. Стань, Ада, ля акна... Глядзі, калі хто будзе ісці, скажаш... *(Да камісара.)* Што з вамі?

Мартынюк. Ды вось... нага... Увесь тыдзень давялося ў лесе хавацца... Дзякуй хлопцам... Памаглі... Дык вы ўжо яму прабачце...

Ганна Аляксандраўна *(перавязваючы)*. Нічога, нічога... Абы ўсё добра абышлося. Вось перавязку зробім... *(Да Марата.)* А ты, Марат... хіба можна быць такім неасцярожным? Заходзіш у хату — «у нас чужога няма?». А каб быў хто чужы... Ты разумееш, што было б?

Марат. Разумею...

Ганна Аляксандраўна. Дрэнны з цябе яшчэ канспіратар...

Ада. Мама... Ідуць!

Марат *(кінуўся да акна)*. Фіглеўскі!..

Ганна Аляксандраўна *(захвалявалася)*. Што рабіць? Што рабіць? Дзе схаваць вас?

Мартынюк *(устаў, ідзе накульгваючы да дзвярэй)*. Я пайду!

Ганна Аляксандраўна *(спыняе яго)*. Нікуды вы не пойдзеце... *(Уцяміла. Адчыняе века подпала.)* Сюды... Лезьце сюды хутчэй! Там — мяхі з-пад бульбы... Прыкрыйцеся імі... *(Дапамагае камісару спусціцца.)*

Марат і Ада тым часам прыбіраюць сляды перавязкі. Ганна Аляксандраўна засцілае века палавіком.

У гэты момант у дзверы нехта так загрукаў, аж шыбы зазвінелі. Ганна Аляксандраўна ідзе адчыняць. У хату першы ўрываецца высокі, нязграбны мужчына з абвіслымі вусамі.

Гэта — Фіглеўскі. За ім — два паліцаі.

Фіглеўскі *(да Ганны Аляксандраўны)*. Чаму так доўга не адчынялі?

Ганна Аляксандраўна. А ў нас усе дома.

Фіглеўскі *(падазрона аглядае хату)*. Напэўна, злыдняў хавала?

Ганна Аляксандраўна. Якіх злыдняў?

Фіглеўскі. Ну гэтых, ваяк вашых, што, як зайцы, паразбягаліся па лесе.

Ганна Аляксандраўна. У нас нікога не было.

1-шы паліцай. Брэшаш?!

Ганна Аляксандраўна. Я вам не сабака. Прашу са мною так не размаўляць.

1-шы паліцай. Глядзі ты, якая далікатная. А вось мы зараз пашукаем.

Ганна Аляксандраўна. Шукайце!

Фіглеўскі *(да 1-га паліцая)*. Не размаўляй! Рабі сваю справу, і ўсё. *(Камандуе.)* Аб-шукаць!

Паліцэйскія пачынаюць шукаць.

1-шы паліцай абшуквае ўсё ў хаце. Але робіць ён гэта баязліва і вельмі асцярожна. 2-гі паліцай выйшаў шукаць у сенцы.

1-шы паліцай *(скончыўшы шукаць)*. Нікога не знайшоў.

2-гі паліцай *(уваходзіць)*. Я таксама.

Але Фіглеўскі тым часам нешта занадта ўважліва пачаў прыглядацца да лаўкі, ён нешта заўважыў.

Фіглеўскі *(да Ганны Аляксандраўны)*. Дык кажаш, нікога ў цябе і не было? Нікога не хавала?

Ганна Аляксандраўна. Я ж вам сказала.

Фіглеўскі *(раптам паказвае на тое месца на лаве, дзе сядзеў Мартынюк)*. А гэта што? Кроў! Значыцца, у цябе быў хтосьці... паранены... І ты яго схавала.

Ганна Аляксандраўна. Якая кроў? Гэта вам здалося...

Фіглеўскі. Здалося? *(Свеціць на тое месца ліхтарыкам.)*

Ганна Аляксандраўна *(глядзіць)*. Сапраўды, адкуль тут магла ўзяцца кроў?

Фіглеўскі. Ты сама лепш ведаеш! *(Да 1-га паліцая.)* Ану, сцягні дарожку! *(Да Ганны Аляксандраўны.)* Подпал прыкрыла? Быццам я не ведаю!.. Я ж сам сюды бульбу вам скідаў... *(Паднімае века.)* Лесвіцы няма?!. *(Да 1-га паліцая.)* Скачы ўніз! Ды так шукай, як цёлку ў лесе...

1-шы паліцай. Ды што — усё я ды я...

Фіглеўскі. Ану скачы! *(Штурхае паліцая ў подпал.)*

Марат *(незаўважна для паліцаяў схапіў нож са стала, секануў сябе па пальцы)*. Мама!.. Гэта ж я... бульбу вось абіраў... *(Паказвае парэзаны палец.)*

Фіглеўскі. Гм-м...

1-шы паліцай *(вылазіць з подпала)*. Пане Фіглеўскі, я добра шукаў...

Фіглеўскі. Ну, тады пайшлі... *(Да Ганны Аляксандраўны.)* Пакуль... *(Павярнуўся, пайшоў.)*

1-шы паліцай *(да 2-га)*. Стапу я там надта поркацца... Яшчэ кулю ў лоб схопіш...

Абодва **паліцаі** выходзяць услед за **Фіглеўскім**.

Ганна Аляксандраўна *(нейкі час прыслухоўваецца, знясілена садзіцца на лаўку)*. Усё... Пайшлі...

Заслона.

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Перад заслонай — **Фіглеўскі**. Ён у форме паліцая. Вусы чымсьці намазаны і загнуты ўгору.

Фіглеўскі. От, памочнікі! Пугі на іх няма... Двух злыдняў спаймаць не могуць... А ў мяне бывала — вунь колькі! *(Палюбаваўся сваёй формай.)* Тфу, чорт!.. Толькі з ганка сыдзеш — і зноў боты запылены... Дзярэўня!.. Каб яе ліха... *(Дастае з кішэні насоўку, шаруе боты.)*

У гэты час за спіной у Фіглеўскага з'яўляецца Марат.

Марат. Добры дзень, дзядзька Ян. Ці не на гулянку вы збіраецеся?

Фіглеўскі. А табе што тут трэба, шчанюк?..

Марат. Што вы ўсё лаецеся, як...

Фіглеўскі *(грозна)*. Ну, ну, як я лаюся? Скажы!

Марат. А як той Сімкаў са... Ой, не... не скажу... Баюся! *(Паварочваецца, хоча ісці.)*

Фіглеўскі. То-та ж!.. А чаго прывалокся?

Марат. Цётка Тэкля захварэла — папрасіла мяне ў вас падлогу памыць. Вось я і прыйшоў.

Фіглеўскі. Тэкля захварэла? *(Усміхнуўся.)* Паправіцца... *(Падазрона.)* А маці — што? Рукі папэцкаць баіцца? Ці дома няма?

Марат. Дык, можа, не трэба мыць? Я пайшоў тады!

Фігляўскі. Я табе пайду!

Тэлефонны званок.

Во! Звоняць!.. *(Спяшаецца да тэлефона, кідае на хаду Марату.)* Вядро ды анучу ў сенцах возьмеш...

Марат *(казырае)*. Ёсць, ваша ягамосць!

Узнімаецца заслона.

Сялянская хата, у якой размясцілася паліцэйскае ўпраўленне сяла Станькава. Каля сцяны з вокнамі на вуліцу стаіць вялікі стол, вакол яго і далей уздоўж сцен — лаўкі. Падлога перад сталом заслана лінолеумам. На стале палявы тэлефон. Ён усё звініць. У кутку вялікі драўляны куфар з адчыненым векам.

Улятае Фігляўскі.

Фігляўскі *(хапае трубку)*. Станькаўскі паліцэйскі Ян Фігляўскі слухае. Што? Прыедзеце самі? Ёсць... Слухаюся... Без вас допытваць не будзем... Засады расстаўлены, як вы загадалі...

З'яўляецца Марат з вядром і анучай. Фігляўскі робіць яму знак, каб выйшаў. Марат прыкідваецца, што не разумее. Прыслухоўваючыся да размовы, пачынае мыць падлогу.

(Знізіўшы голас і азіраючыся на Марата.) Сачыць, каб не папярэдзілі? Добра, будзем сачыць. Хайль! *(Кладзе трубку. Падазрона глядзіць на Марата.)*

Марат *(насмешліва зірнуў на Фігляўскага, заспяваў мыючы падлогу)*.

Пастух трубіў,
Штаны згубіў,
А жонка йшла,
Штаны знайшла.

Янук, вярніся,
Штаны знайшліся!

Фігляўскі *(усхапіўся)*. Зараз жа змоўкні, нягоднік!

Марат. Чаго вы злуяцеся? Хіба я пра вас? Вы ж не пастух, вы — паліцай...

Фігляўскі *(ганарліва)*. Так, паліцай. А вы думалі, я ўсё жыццё кароў вашых пасвіць буду? Мый і не балбачы... Ды глядзі, каб ліноліі блішчэў у мяне!.. З горада прывёз...

Марат *(стаіць нейкі момант, нібы ў пошуку рашэння)*. Дзядзька Ян... А мыла ў вас не знойдзецца?

Фігляўскі. Вось яшчэ — мыла захацеў...

Марат. Дык, можа, пашукаеце... у бакоўцы...

Фігляўскі. Мый, кажу!

Марат нейкі час старанна мые. Фігляўскі з важным выглядам уткнуўся ў паперы. Дастае з куфра пячатку. Зірнуў на Марата. Ідзе да стала. Хукае на пячатку, з маху прыкладвае да паперы. Марат дамывае падлогу, нецярпліва пазірае на Фігляўскага. Раптам зноў заспявае.

Марат. Пастух трубіў,
Штаны згубіў...

Фігляўскі. Ты зноў, шчанюк?!

Марат. Хіба я вінаваты, дзядзечка? Ад паліцаяў жа вашых навучыўся...

Фігляўскі *(насцярожана)*. Яшчэ што выдумай!..

Марат. А як жа... На ўсё сяло крычаць... Каля цёткі Тэклі... Напіліся самагонкі... і крычаць... на ўсё горла...

Фігляўскі. Каля цёткі Тэклі, кажаш... Яны ж на аблаве павінны быць! *(Памкнуўся да дзвярэй, вярнуўся, зачыніў куфар, ключ паклаў у кішэню. Да Марата.)* А ты, шчанюк, адгэтуль ні на крок! Я — хутка... *(Пайшоў.)*

Марат *(выхапіў з кішэні нож, кінуўся пад стол, адразае кавалак ліналеуму)*. Таварыш Мартынюк дзякуй скажа. Ладны кавалак... Пячатак падробім, колькі трэба... *(Падбягае да акна, свішча салаўём.)*

У акне з'яўляецца Ада.

Ада. Марат, ты хутка? Давай!

Марат. Зараз...

Ада. Бяжым хутчэй... Паліцаі ў лес падаліся... За маму баюся...

Марат *(аддае Адзе лінолеум)*. Бяжы... Сама... *(Дастае з кішэні цвік, спрабуе адчыніць замок на куфры.)*

Ада *(спалохана)*. Што ты робіш?

Марат. Трэба глянуць, што тут...

Ада. Мартынюк прасіў?

Марат. Не. Мне самому цікава. Бяжы! Можа, маму папярэдзіш...

Ада выбягае.

(Адкрыў замок.) Гатова! *(Падымае вечка.)* Што тут ёсць? *(Дастае пячатку.)* З гэтай пячаткі мы на ўсякі выпадак зробім адбітак... *(Дыхае на пячатку, робіць адбітак, кладзе пячатку на месца.)* А што яшчэ? *(Разглядае.)* О, патроны да пісталета... Спатрэбяцца, спатрэбяцца... *(Грабе прыгаршчамі патроны, ссыпае сабе ў кішэні.)* А гэта што? *(Бярэ канверт. Адкрывае. Разглядае нейкую паперку, чытае.)* «Копія... Мінск, СД. Данясенне. Даводжу да вашага ведама, што...» Тут пра маму напісана. *(Чытае.)* «Даводжу да вашага ведама, што жыхарка вёскі Станькава Казей Ганна Аляксандраўна хоць беспартыйная, але заўсёды была актыўная памагатая бальшавіцкай уладзе. А зараз яна расклейвае бальшавіцкія лістоўкі. Яна ж, напэўна, і ўзрыўчатку сцягнула з каравульнага памяшкання. Да яе ў хату ноччу агародамі прыходзяць нейкія невядомыя людзі. Сам справіцца не магу. Прашу дапамогі... Ян Фіглеўскі...» Цяпер усё зразумела. *(Зачыняе куфар.)*

На парозе з'яўляецца Фіглеўскі.

Фіглеўскі. Ты што мне набрахаў? Тэкля захварэла!.. А ці не сам ты ў яе напрасіўся? Што ты тут рабіў?!

Марат. Падлогу дамываў...

Фіглеўскі аглядае пакой і заўважае, што на куфры адчынены замок.

Фіглеўскі *(узяў у рукі замок, разглядае)*. Вось чаго ты прыйшоў сюды! Так, так... Хто цябе падаслаў?

Марат. Ніхто мяне не падсылаў...

Фіглеўскі *(прыўзнімае вечка куфра)*. А чаго ты ў куфар лазіў?

Марат. Я не лазіў.

Фіглеўскі. А што ты там узяў?

Марат. Нічога.

Фіглеўскі абшуквае Марата, дастае з адной кішэні патроны.

Фіглеўскі. А гэта што? *(Б'е Марата.)*

Марат маўчыць.

(Дастае патроны з другой кішэні Марата.) А гэта што? *(Зноў б'е. Лезе ў куфар, дастае канверт з данясеннем, бачыць, што ён не заклееньі. Гэта не на жарт яго ўстрывожыла.)* Дык т-ты і пра г-гэта ведаеш?

Марат. Пра што?

Фіглеўскі. Ты гэта чытаў?

Марат. А што там такое?

Фіглеўскі. Не прыкідвайся дурнем.

Марат. Я нічога не чытаў... *(Памаўчаў.)* Не паспеў.

Фіглеўскі *(усё роўна не верыць)*. Вось што, хлопчык... Ты ведаеш занадта многа... Вось аддам цябе немцам — яны ўмомант скуру злупяць... *(Круціць ручку тэлефона. Паслухаў.)* Занята. *(Чакае з трубкай у руках.)*

Марат. З мяне скуру злупяць, а вам рогі скруцяць. *(Пачынае плакаць.)*

Фіглеўскі *(самаўпэўнена)*. Ну-ну, шчапюк...

Марат *(усхліпваючы)*. Вось вам і ну-ну... Як гэта вы трымаеце сакрэтныя дакументы, калі такі шчанюк змог дабрацца да іх.

Фігле́ўскі *(кладзе трубку)*. І сапраўды, навошта мне тыя немцы, калі я сам магу цябе прыкончыць. *(Насоўваецца на Марата.)*

Марат кідаецца да акна. Фігле́ўскі паспявае схапіць яго. Але ў гэты момант за акном пачулася тарахценне матацыклаў, нямецкая гаворка, прывітальныя воклічы «хайль!».

(Выглядае ў акно.) Маёр Штрасель прыехаў. *(Скручвае папружкай Марату рукі і выштурхоўвае яго ў бакоўку.)* Вось не ў час прынесла... Але ты не радуйся. Табой я займуся потым.

Цяпер гледачу адначасова відаць, што адбываецца і ў пакоі, і ў бакоўцы.

Уваходзяць маёр Штрасель і лейтэнант Вернер. Вітаюцца з Фігле́ўскім выкідваннем рукі і словам «хайль!». Марат прыпаў да сцяны, прыслухоўваецца.

Штрасель. Во зінд дзізе бандытэн?

Фігле́ўскі. Банды... бандыты...

Вернер. Пан маёр цікавіцца, дзе яны.

Фігле́ўскі. Няма яшчэ... не злавілі... Як пайшлі ўчора ў лес, дык і не прыходзілі.

Вернер. Можа, яны больш і не вернуцца сюды?

Фігле́ўскі. Не, пан лейтэнант, вернуцца... Абавязкова вернуцца... У яе тут дзеці.

Штрасель. Дзеці? Кіндэр?

Фігле́ўскі *(угодліва)*. Так, дачка і сын.

Штрасель *(паказвае на дзверы)*. Шнэль! Лавіць! Весці сюды! Шнэль, шнэль!

Фігле́ўскі. Слухаюся! *(Выходзіць.)*

Штрасель. А мы таксама не будзем дарэмна траціць час. *(Дастае бутэльку каньяку, бутэрброд.)* Пакуль ёсць у нас час, перакусім.

Вернер. Зноў чамаданчык! Омніа меа мекум порто!

Штрасель. Што, што?

Вернер. Усё маё нашу з сабой... Латынь... Старажытная...

Штрасель. Аднаму майму сябру, які любіў паесці і еў усюды і што папала, аднойчы падсыпалі атруты. Гэта было ў Францыі. А тут, мне здаецца, гэта могуць зрабіць яшчэ хутчэй. *(Адвінчвае закрыўку, налівае ў яе каньяк, выпівае, закусвае.)* Вернер, ты заўважыў, якія ў нашага Фіглеўскага вусы? Акурат, як у караля Вільгельма... Га-га-га... *(Гучна рагоча, потым налівае каньяк Вернеру.)* Выпі.

Вернер *(адводзіць руку Штраселя)*. Не хачу.

Штрасель *(нахмурыўся)*. Чаму не хочаш?

Вернер *(паціскае плячыма)*. Няма настрою.

Штрасель. О-о, я разумею цябе, разумею. Усе паэты — філосафы.

Вернер. Я не паэт. Я толькі люблю паэзію. А гэта, на жаль, не адно і тое ж.

Штрасель. А, па мне — усё адно. Усе вы ніколі не бываеце задаволены жыццём.

Вернер. Так. Розныя людзі па-рознаму глядзяць на жыццё.

Штрасель. Але супраць дрэннага настрою ёсць добрае лякарства. Менш думаць і больш піць. *(Выпівае другім разам.)* Што ты скажаш пра гэту краіну?

Вернер. Своеасаблівая краіна... і людзі...

Штрасель. Людзі... Людзі тут, як ваўкі... У лес глядзяць...

Вернер. Так, тут будзе нялёгка...

Штрасель. Але мы іх прыручым! Нямецкая нацыя можа ўсё...

Вернер *(з горыччу ўсміхнуўся)*. Усё... Мы далі свету Гётэ і Шылера, Бетховена і Баха... А цяпер вось... Парадокс!

Штрасель *(нахмурыўся)*. Як разумець гэты... «парадокс»? Мы ствараем для нямецкай нацыі шчаслівае жыццё!

Вернер толькі ўсміхнуўся.

(Падкрэслена.) Лейтэнант Вернер, каб я не ведаў, што ты пляменнік генерала Шульца, які знаёмы з самім фюрэрам, я мог бы падумаць, што ты... камуніст.

Марат на працягу ўсёй размовы стаяў ля дзвярэй у бакоўцы, прыслухоўваючыся да таго, што гавораць нямецкія афіцэры. Цяпер ён адышоў ад дзвярэй, сеў на зэдлік.

Уваходзіць Фіглеўскі і ўводзіць Аду. Рукі ў яе звязаны.

Вернер. Гэта і ёсць тая небяспечная бандытка?
Штрасель. Бандытка?!
Фіглеўскі. Не, гэта яе дачка.

Пачуўшы гэтыя словы, Марат у бакоўцы насцярожыўся.

Вернер. А навошта вы прывялі яе сюды? Хіба вы з дзяўчынкамі таксама ваюеце?

Фіглеўскі. Яна бегла, каб папярэдзіць маці. Яе злавілі ўжо каля самага лесу.

Марат *(сам сабе, з болем)*. Ада!.. Не паспела...

Штрасель. Ах, вунь яно што. *(Падыходзіць, разглядае Аду.)*

Вернер *(да Ады.)* Гэта праўда, што ты хацела папярэдзіць маці?

Ада. Я ішла ў грыбы.

Вернер *(да Фігле́ўскага)*. Ёсць грыбы ў вашым лесе?

Фіглеўскі *(неахвотна)*. Ёсць... махавікі, лісічкі...

Штрасель *(да Фігле́ўскага)*. Абшукаць!

Вернер. Што яе абшукваць? Пад гэтым сарафанам *(пакручвае Аду)* міны не схаваеш.

Фіглеўскі *(глядзіць у акно, узрадавана)*. Вунь, вядуць ужо!.. Маці вядуць!.. *(Выбягае.)*

Ада. Мама!

Штрасель. А! Мутэр!..

Вернер *(да Штраселя)*. Цяпер у ёй няма патрэбы... *(Да Ады.)* Ідзі, дзяўчынка, і больш не пападайся.

Ада. Мама! *(Кідаецца да дзвярэй.)*

Фіглеўскі ўводзіць Ганну Аляксандраўну.

(Кідаецца да маці.) Мамачка! Я буду з табой! Мама!..

Вернер *(рэзка да Фіглеўскага)*. Вывесці дзяўчынку!

Ганна Аляксандраўна. Ідзі, Адачка... Там жа Марат... Ты — старэйшая...

Ада нічога не сказала, пацалавала маці, пайшла.

Марат *(сам сабе ў бакоўцы)*. Трэба маўчаць!.. Трэба маўчаць. Хай не ведае, што і я тут... Ёй будзе лягчэй...

Штрасель *(да Вернера)*. Лавілі ж дваіх?

Вернер *(да Фіглеўскага)*. Дзе другі?

Фіглеўскі. Другога не было. Не з'явіўся. Але мы зловім яго, зловім, можаце не сумнявацца.

Штрасель. Што знойдзена пры ёй?

Фіглеўскі *(уносіць кошык з грыбамі)*. Вось.

Вернер. Грыбы?

Фіглеўскі. А што пад грыбамі? *(Дастае пачак лістовак.)* Бачыце?

Вернер *(бярэ лістоўку, чытае)*. «Савецкія людзі! Усе як адзін узнімайцеся на барацьбу з праклятым ворагам... Знішчайце акупантаў...» *(Адклаў лістоўку, глядзіць на Ганну Аляксандраўну.)*

Штрасель. Запытайцеся, Вернер, дзе яна ўзяла гэтыя лістоўкі.

Ганна Аляксандраўна *(да Вернера)*. Перакладаць не трэба, я разумею. *(Да Штраселя.)* Там, дзе і вы — у гэтым кошыку...

Штрасель. А чый гэта кошык?

Ганна Аляксандраўна. Я знайшла яго ў лесе.

А што было пад грыбамі — не ведала. Думала, дзеці забыліся. Узяла, каб вярнуць.

Фіглеўскі *(які ўвесь гэты час аглядаў кошык)*. Брэшаш! Гэта твой кошык, твой! Гэты кошык ты купіла ў мяне. *(Да Штраселя.)* Я, калі быў пастухом, плёў такія кошыкі і прадаваў ім... Я добра ведаю, каму і які кошык прадаў.

Штрасель *(да Ганны Аляксандраўны)*. Па законах ваеннага часу мы павінны вас расстраляць. Але мы даём вам магчымасць выкупіць сваю віну чыстасардэчным прызнаннем.

Ганна Аляксандраўна *(цвёрда)*. Я ні ў чым не вінавата, і мне няма ў чым прызнавацца.

Штрасель. Не будзьце такая ўпартая. Вы жанчына. У вас дзеці... Мы павінны высветліць вашу віну перад германскай арміяй, бо дарэмна праліваць нявінную кроў мы не хочам.

Ганна Аляксандраўна. Я ж вам ужо сказала. Я ні ў чым не вінавата.

Штрасель. Але ж вось доказы. *(Паказвае на лістоўку.)*

Ганна Аляксандраўна маўчыць.

Ну, я разумею яшчэ мужчын, яны давалі прысягу. А вы не давалі ніякай прысягі. І жыццё ваша належыць не толькі вам, а і вашым... дзецям. Падумайце аб іх лёсе... Як іх завуць?

Ганна Аляксандраўна. Вось вы куды цэліце?.. У самае сэрца. Я ведаю, ім будзе не лёгка без мяне.

Вернер *(да Фіглеўскага)*. Як завуць яе дзяцей?

Фіглеўскі. Марат і Ада.

Марат *(сам сабе)*. Мама... Мама мая...

Штрасель. Вы павінны падумаць, як будуць жыць без вас Марат і Ада.

Ганна Аляксандраўна *(абурана, праз слёзы)*. Што вы мяне дапытваеце? Гэта я павінна спытаць у вас!

Чаго вы прыйшлі сюды? Што вам трэба тут? Хто вас зваў сюды? І што вы прынеслі нам? Слёзы, пакуты і смерць! Вы паглядзіце *(паказвае ў акно)*, што ад нашай вёскі засталося. Адны коміны. Дык хто каго павінен дапытваць і судзіць?

Штрасель *(ускіпеў)*. Ах, вось як яна разважае! Яна нічога не зразумела... не ацаніла нашу гуманнасць.

Фіглеўскі. Няхай яна скажа, дзе падзелася ўзрыўчатка. Гэта іх работа.

Ганна Аляксандраўна *(глянула на гадзіннік)*. На гэта я магу адказаць.

Фіглеўскі *(аж задрыжаў)*. Дзе ўзрыўчатка? Дзе?!

Ганна Аляксандраўна *(гледзячы на гадзіннік, запаволена)*. Пацярпіце, пане Фіглеўскі... яшчэ хвілінку...

Марат *(хвалюючыся)*. Навошта, навошта яна прызнаецца...

У гэты момант чуецца глухі выбух. Усе падбягаюць да акна, глядзяць.

Фіглеўскі. Мост! Мост узарвалі... Што яны робяць! Што робяць!

Штрасель *(адыходзіць ад акна)*. Спакойна! Вайна ёсць вайна! *(Да Ганны Аляксандраўны.)* Я пытаюся ў апошні раз. Вы не перадумалі? Будзеце гаварыць?

Ганна Аляксандраўна. Больш я вам нічога не скажу.

Фіглеўскі. І не скажа... Я ведаю гэтых Казеяў.

Штрасель *(раззлавана)*. У машыну яе... У Мінск... у гестапа!

Фіглеўскі выводзіць Ганну Аляксандраўну. Штрасель збірае рэшткі закускі ў свой чамаданчык, выходзіць. За ім ідзе лейтэнант Вернер. Ён спыняецца каля вядра з вадой, чэрпае ваду конаўкай, п'е. У гэты час з вуліцы скрозь шум машыны далятае голас Ганны Аляксандраўны: «Бывай, Ада! Бывай, Марат!

Бывайце, мае родныя!» І тут Марат не вытрымлівае. Ён плача, голасна ўсхліпваючы: «Мама!..» Грукоча ў дзверы бакоўкі. Вернер вяртаецца, уваходзіць у бакоўку, бачыць Марата. Выпускае яго.

Вернер. Што ты тут робіш?

Марат *(плачучы)*. Нічога...

Вернер *(аглядае Марата)*. Хто цябе так скруціў?

Марат. Фіглеўскі.

Вернер. Гэтаму дурню толькі з дзецьмі і ваяваць... *(Развязвае Марату рукі.)* А чаму ён цябе затрымаў?

Марат. Не знаю... Адпусціце мяне!..

Вернер. Пачакай, пачакай! Тут нешта не так... *(Здагадаўся.)* Гэта твая маці? Цябе завуць Марат?

Марат. Адпусціце мяне! Адпусціце!..

Вернер. Бач ты які... Адпусціць?! *(Думае.)*

Марат *(азірнуўся, шукаючы выйсця)*. А вады напіцца можна?

Вернер. Што ж, пі...

Марат падыходзіць да вядра, набірае ў конаўку вады, п'е і... раптам лінуў Вернеру ў вочы. Вернер адхіснуўся. Марат у гэты момант уцякае, на хаду ўжо кінуўшы чырвоны сцяжок.

(Выцірае насоўкай вочы.) Вось хітрун малы... Добра, што хоць вада... *(Раптам заўважыў каля вядра з вадой чырвоны сцяжок, бярэ яго, разглядае, потым хавае ў кішэню.)*

Заслона.

КАРЦІНА ЧАЦВЁРТАЯ

Перад заслонай

З'яўляецца Ада. Яна нясе за плячыма вязанку дроў. Ззаду да яе падкрадаецца Марат, закрывае ёй далонямі вочы.

Ада *(спалохана)*. Ой, хто гэта?

Марат. Не бойся, гэта я.

Ада *(радасна)*. Маратка! Мілы мой Маратка!

Яны абнімаюцца.

Марат. Ты чаму гэта не вуліцай ходзіш, а гародамі лазіш?

Ада. Цяпер гародамі лазіць бяспечней... А цябе ніхто не бачыў, як ты сюды ішоў?

Марат. Ніхто, напэўна... Пра маму нічога не чула?

Ада. Не. А ты?

Марат. Таксама — нічога...

Ада *(заўважыла мяшэчак)*. Што гэта ў цябе?

Марат. Бульбы табе прынёс...

Ада. Дзякуй, Маратка... Пойдзем у хату...

Марат забірае ў Ады вязанку, выходзяць.

Узнімаецца заслона.
Задворак хаты Казеяў. Плот, які падзяляе суседскія агароды.
Марат ідзе ў хату. Ада спыняе яго.

Ада. Пачакай, Марат... Не трэба ў хату... Я і сама там амаль не бываю цяпер... Больш у Анэлі... Лепш пагаворым тут... Фіглеўскі ўсё цябе шукае...

Марат. Хай пашукае... Здраднік!..

Ада. А як табе там, у цёткі?

Марат. Нічога. Без справы не сяджу. Стараюся дзенебудзь падрабіць. Сям'я ж у цёткі вялікая, сама ведаеш.

Ада. Глядзі, Маратка, будзь асцярожны. Я рада, што ты прыйшоў, і не рада. Каб часам не высачылі.

Марат *(з нянавісцю)*. Гэтаму вусатаму чорту я яшчэ адпомшчу за маму! *(Паказвае Адзе нейкую паперку.)*

Ада. Што гэта?

Марат. Лістоўка!

Ада. Пакажы. *(Бярэ, чытае.)* «Савецкія людзі! Будзьце смелыя і адважныя! Бязлітасна знішчайце ворагаў! Не давайце фашыстам адпраўляць на нямецкую катаргу нашых людзей! Знішчайце гітлераўцаў, змагайцеся за сваё вызваленне, за сваё жыццё, за сваё шчасце! Смерць нямецкім акупантам!» *(Хавае лістоўку.)* Толькі так цяпер і трэба жыць.

Марат. Мы іх, ведаеш, колькі парасклейвалі! Сёння ж сёмае лістапада!

Ада *(летуценна)*. Сёмае лістапада. Такое вялікае свята... У гэты дзень усё наша Станькава выходзіла на вуліцу. Развяваліся чырвоныя сцягі... Людзі былі вясёлыя і радасныя... *(Пачынае плакаць.)*

Марат. Ну чаго ты, Адачка? Ада! А ты помніш... *(Заспявай упаўголаса.)*

Мы шли под грохот канонады,
Мы смерти смотрели в лицо.
Вперед продвигались отряды
Спартаковцев, смелых бойцов.

Ада *(падхоплівае)*. Средь нас был юный барабанщик,
В атаках он шел впереди...

(Раптам абрывае песню.) Ціха! Здаецца, нехта ідзе... Хавайся.

Марат хаваецца. Да Ады падыходзяць Маратавы сябры: Алесь і Віця.
Яны чымсьці моцна ўзрушаны.

Віця. Ада! Ведаеш... *(Голас у Віці зрываецца, ён, так нічога і не сказаўшы, пачынае плакаць.)*

Ада. Што з табой, Віця? Цябе пакрыўдзіў хто?..

Марат *(выбягае са свайго сховішча)*. Гавары, гавары, што здарылася...

Віця *(праз слёзы)*. Мама мая толькі што з Мінска вярнулася... Яна сама бачыла... *(І зноў голас у яго сарваўся.)*

Марат. Што яна бачыла? Што?

4*

Ада. Мама?!

Алесь. Сёння ў Мінску... павесілі вашу маму...

Марат. Маму! Маю маму!

Марат і Ада плачуць.

Віця *(таксама праз слёзы)*. Яны сагналі многа-многа людзей... і прымусілі глядзець...

Доўгая, цяжкая паўза.

Марат *(рэзка паварочваецца да сяброў, рашуча)*. Я ведаю, што мне рабіць! Ведаю! *(Ён гаворыць усхваляваным, суровым голасам.)* Я буду помсціць за цябе, мама! Жорстка буду помсціць! Забойцам і катам не будзе літасці! Я клянуся табе, мама! *(Да Ады, Алеся і Віці.)* Бывайце!

Ада. Ты куды, Маратка?

Марат. У лес!

Алесь, Віця *(падбягаюць да Марата)*. І мы з табой!

Марат. Я не магу вас узяць. Але я папрашу там...

Віця. Папрасі...

Алесь. Ты скажы... Не, ты нічога не гавары... скажы толькі, што мы піянеры.

Марат. Добра, скажу. *(Развітваецца з Адай.)* Не трэба плакаць, Ада... Не трэба...

Ада. Беражы сябе, Маратка...

Марат ідзе, Алесь і Віця праводзяць яго і таксама знікаюць. Ада — адна.

Заслона.

ЧАСТКА ДРУГАЯ

КАРЦІНА ПЯТАЯ

Цёмна. Гучыць песня.

Паварочвае сонца на поўдзень,
Зелянеюць травой паплавы,
Па баях, па атаках мы пройдзем,
Не схіліўшы сваёй галавы.
Будзе цяжка — мы цяжкасць асілім,
Трэба будзе памерці — памром
За Радзіму, што нас узрасціла,
За бацькоў і за родны свой дом,
Калі ж раны глыбокія будуць,
Боль пякучы заціснем рукой.
Іх ажывіць і ласкай астудзіць
Беларусь — край няскораны мой.

Перад апушчанай заслонай Марат у промні святла. На ім парваная ватоўка, старая зімовая шапка.

Марат *(спыняецца, дастае з-за пазухі парабелум)*. Вось, мама... Цяпер я ўжо сапраўдны партызан... І зброя ў мяне сапраўдная... Не лук са стрэламі... І іду я на сапраўднае заданне... І нічога мне, мама, не страшна... Бо як успомню пра цябе... *(Адвярнуўся, потым схаваў парабелум, паправіў шапку, пайшоў.)*

Песня загучала з новай сілай.

Узнімаецца заслона.

Партызанскі лагер. Адвечны густы лес. Каля зямлянкі — камандзір атрада Барановіч і камісар Мартынюк. Яны схіліліся над паперамі і картай.

Барановіч *(пасля паўзы)*. Так... План аперацыі прадуманы. Тут усё ясна. А вось са станькаўскім гарнізонам... баюся, што звесткі ў нас устарэлі.

Мартынюк. А там апошні час нешта рабілася... Пакліч Горава,— можа, ёсць ужо ўдакладненні.

Барановіч *(голасна)*. Камандзіра разведкі — да мяне!

Галасы ў лесе:

— Горава — да камандзіра!..

— Горава — да камандзіра!..

Дарма ён Марата паслаў. Справа сур'ёзная... не для хлопчыка...

Мартынюк. Гэты хлопчык мне жыццё выратаваў. Гораў са мною раіўся.

Барановіч. А не шкодзіла б і са мной параіцца. Як-ніяк, а я ж усё-ткі сакратар райкома быў... Магу таксама быць карысны.

Мартынюк. Ты тады ў рэйдзе быў.

Барановіч. І ўсё ж вы паспяшаліся.

Мартынюк. Нельга было трымаць яго больш на кухні. Разумееш... Успомні, які ён прыйшоў да нас. Маленькі дзядок... А вочы? Я ніколі не забуду гэтыя вочы... такіх у дзяцей не бывае... не павінна быць! А як пайшоў першы раз у разведку, зноў ажыў хлопец.

Барановіч. Не хлопец, а хлопчык.

З'яўляецца Гораў.

Гораў. Слухаю, таварыш камандзір!

Барановіч. Дзе апошнія звесткі аб станькаўскім гарнізоне?

Гораў. Няма яшчэ.

Барановіч. Чаму няма?

Гораў. Марат не вярнуўся.

Барановіч. Ат!.. *(Да Мартынюка.)* Бачыш?

Гораў. За Марата не турбуйцеся. Гэты не падвядзе...

Барановіч *(перабівае)*. Вось што. *(Глядзіць на гадзіннік.)* Да дзевятнаццаці ноль-ноль далажыць разведданыя аб станькаўскім гарнізоне. Ясна?

Гораў. Ясна.

У гэты момант у лесе раздаецца стрэл. Усе насцярожыліся, уважліва прыслухоўваюцца. Але далей ціха.

Барановіч. Што гэта яшчэ за страляніна? *(Да Горава.)* Высветліць! *(Нездаволена.)* Дысцыплінка, дысцыплінка...

Гораў. Слухаюся! *(Ідзе.)*

З'яўляецца **цётка Ядвіга.**

Цётка Ядвіга. Таварыш камандзір, я не ведаю, што гатаваць на вячэру. Адна бульба засталася, і тае мала...

З'яўляецца **Аленка,** дзяўчына з чырвоным крыжам на рукаве. Стаіць воддаль, чакае, пакуль скончыцца размова з цёткай Ядвігай.

Мартынюк *(жартуе).* Ядвіга Станіславаўна, а вы не ўмееце гатаваць суп з сякеры, як той салдат?..

Цётка Ядвіга. Умею, умею... Толькі хто ў той кацёл падкіне кавалак мяса і засыпле круп?..

Барановіч *(рассмяяўся, да Мартынюка).* А што — з'еў?

Усе смяюцца.

Мартынюк *(таксама ўсміхаецца).* З'еў. Я думаю, што з такім кухарам мы не прападзём.

Барановіч *(да цёткі Ядвігі).* Ідзіце, Ядвіга Станіславаўна, гатуйце тое, што ёсць... А далей мы што-небудзь прыдумаем...

Цётка Ядвіга выходзіць.

Аленка *(падыходзіць да Барановіча).* Таварыш камандзір, дазвольце далажыць... Дык і ў мяне няма ўжо нічога... ні медыкаментаў, ні...

Барановіч *(перапыняе).* Добра, Аленка... У цябе ўсё?

Аленка. Не... Не ўсё. Я хацела яшчэ сказаць...

Барановіч *(строга)*. У цябе ўсё!

Аленка. Не, не ўсё...

Барановіч. Смірна, Аленка!

Аленка застывае.

(Нездаволена.) Дысцыплінка, дысцыплінка...

Убягае партызан Каленчыц.

Каленчыц *(радасна)*. Таварыш камандзір! Атрымалася! *(Прытанцоўвае.)* Атрымалася! Узрыўчаткі зараз будзе — во! З нямецкіх снарадаў плавім!

Барановіч. Эт! Здорава. Бяжы і перадай ад мяне падзяку...

Партызан бяжыць.

Малайцы!.. А то — таварыш камандзір, таго няма... Таварыш камандзір — гэтага няма. Вучыся, Аленка! Як гэта мы ў школе вучылі? «Дайце толькі срок,— будзе вам і белка, будзе і свісток...» Ну, добра... Я жартую... Ідзі...

Аленка выходзіць.

(Да Мартынюка). У Станькаве вялікі склад. Удасца аперацыя — дык і прадукты будуць і медыкаменты...

Мартынюк. Паспець бы людзей вызваліць...

Вяртаецца Гораў, з ім — Марат. Яны цягнуць за сабой на вяроўцы забітага парсюка.

Гораў *(паказвае на Марата)*. Ён страляў.

Барановіч *(да Мартынюка)*. Во! Ну што я казаў?..

Мартынюк *(да Марата)*. Ты ж ведаеш загад: у лагеры не страляць!

Марат. Ніяк не мог спыніць каня.

Барановіч. Якога каня?

Марат *(паказвае на парсюка)*. Вось гэтага... Я на ім прыехаў.

Барановіч *(здзіўлена)*. На парсюку? *(Да Мартынюка.)* Ну вось... што я табе гаварыў? Забаўкі!..

Мартынюк *(да Марата)*. Ну, ну, расказвай...

Марат. Ды нічога такога... Іду я па ўскраіне поля... З разведкі ўжо... Гляджу, выбягаюць свінні... адзічэлыя,— і давай бульбу дратаваць. Ну, я аднаго парсюка і злавіў... Што? Не спатрэбіцца?..

Гораў. Вядома, спатрэбіцца!

Марат. Ганю, ганю перад сабой — стаміўся... Ускочыў на спіну, і-і-і... *(Прысвіснуў.)* А спыніць не магу!.. Давялося страляць — у вуха.

Гораў. Каб я не падаспеў, даў бы яму гэты парсюк.

Марат. Ага! Упаў ён, а потым як ускочыць! І на мяне.

Гораў. Я ўжо дабіў яго.

Барановіч *(паківаў галавой, не вытрымаў і засмяяўся)*. Пакліч сюды Ядвігу Станіславаўну.

Марат *(крычыць)*. Цётка Ядвіга!

З'яўляецца цётка Ядвіга, убачыла парсюка.

Цётка Ядвіга. А-а! Адкуль жа такі прыгажунчык? Які ж сыценькі!

Мартынюк. Вось, цётка Ядвіга, табе падаруначак прывалок адстаўны твой памочнік!

Цётка Ядвіга. Якое шчасце, якое шчасце...

Барановіч. Забірайце гэтае «шчасце» сабе.

Цётка Ядвіга. Пайшлі, Маратэк, я цябе пачастую. Ты ж, напэўна, галодненькі...

Барановіч. Марат яшчэ тут патрэбен.

Цётка Ядвіга *(падыходзіць да парсюка, бярэ яго за ногі)*. Ладненькі! *(Да партызан.)* Дапамажыце!

Партызаны дапамагаюць цётцы Ядвізе несці парсюка.

Гораў. Глядзі ты, які цяжкі...

Цётка Ядвіга *(ідучы)*. Дык ты, Маратка, потым... на свежанінку прыходзь...

Барановіч *(да Марата)*. За парсюка дзякуй, а звесткі аб станькаўскім гарнізоне ёсць?

Марат. Ёсць. *(Дастае з-за пазухі паперку.)* Вось план размяшчэння агнявых кропак.

Барановіч, Мартынюк, Гораў і Марат схіляюцца над планам.

А вось дзе заштрыхавана — мінныя палі. Тут у іх замаскіраваны адзін кулямёт, а тут — два. У гарнізоне каля шасцідзесяці немцаў і дзесяць паліцаяў. Арыштаваныя знаходзяцца вось дзе. На чатыры гадзіны раніцы прызначаны расстрэл.

Мартынюк. Колькі арыштаваных?

Марат. Не ведаю... Ніхто не ведае... З другіх вёсак прывезлі...

Барановіч. Ну, дзякую табе, Марат. Заданне ты выканаў на пяць!

Гораў *(падміргнуў Мартынюку)*. І нас з камісарам не надвёў... *(Абдымае Марата за плечы.)* Ідзі, брат, да цёткі Ядвігі, частуйся свежанінкай...

Марат. Паспею. *(Да камандзіра.)* Таварыш камандзір, я сёння зноў «Дзікага вепрука» і «Каршунова кінжора» бачыў...

Барановіч. Каго, каго?

Марат. Ну, маіх сяброў... Віцю і Алеся...

Барановіч. Юным пакаленнем у нас загадвае камісар. Да яго і звяртайся.

Мартынюк. А-а, помню, помню... Хлопцы слаўныя.

Марат. Яны ўжо вялікія сталі. *(Паказвае.)* Во якія! Можа, возьмем іх?

Мартынюк *(падумаў)*. Не, скажы ім, што там яны нам больш патрэбныя.

Марат. Добра. Так і скажу. *(Спрытна павярнуўся, стукнуў абцасамі стаптаных ботаў, пабег, па-хлапечы сарваўшыся з месца.)*

Мартынюк *(задуменна)*. Больш паўгода прайшло, як загінула яго маці...

Барановіч. І якія паўгода!..

Заслона.

КАРЦІНА ШОСТАЯ

Пуня. Ля сцяны драўляныя нары, а пад вузенькім акенцам з тоўстымі кратамі невялічкі столік. На ім — алюмініевая конаўка, кавалак хлеба.
Ля століка на драўляным зэдліку сядзіць маёр Штрасель. Пасярод пакоя стаяць Ян Фіглеўскі і нейкі худы, высокі мужчына ў форме байца Чырвонай Арміі.
У мужчыны скрываўлены твар.

Штрасель *(да Фіглеўскага)*. Нох айн маль! Ішчо, ішчо!

Фіглеўскі шырока размахваецца і з усяе сілы б'е худога мужчыну па твары.

Мужчына *(енчыць)*. Ой... Ты, Ян, лягчэй! Не дужа старайся. Так і да смерці забіць можна...

Штрасель. Нічога, нічога... Трэба, каб усё было натуральна. За такія грошы, што мы табе плоцім, можна і пацярпець.

Мужчына. Няхай яны згараць, тыя грошы.

Фіглеўскі. Ага! Хай згараць!.. Ды за такія грошы статак кароў купіць можна... Каб не немцы, ты б, галубок, і дасюль клапоў у турме карміў бы...

Мужчына. Ды што там — тры гады! Я ж за крадзеж — не за што іншае...

Штрасель. Генуг! Хопіць! Мы цябе з турмы вызвалілі. За гэта ты павінен нам памагаць. *(Да Фіглеўска-*

га.) Прайдзіся па ім яшчэ раз. Я зараз вярнуся. Страшэнна не люблю, калі мужчына енчыць. *(Выходзіць.)*

Фіглеўскі б'е мужчыну.

Мужчына *(падае)*. Хопіць, хопіць!..

Фіглеўскі *(садзіцца, закурвае)*. Мне што, хопіць, дык хопіць... Я ж дзеля цябе стараюся... Каб ніякай падазронасці...

Мужчына *(прыўзнімаецца, з пагрозай)*. Запомняць яны мае тры гадочкі... Ужо ж я пастараюся... І гэтыя мае сінякі ім бокам вылезуць!

Штрасель *(вяртаецца)*. Вось так і ляжы. *(Да Фіглеўскага.)* А ты цяпер цягні сюды тую дзяўчыну.

Фіглеўскі. Якую?

Штрасель. Ну, дачку той павешанай партызанкі.

Фіглеўскі. Аду Казей?

Штрасель. Так, так, яе... Мы пакінем іх разам. *(Паказвае на мужчыну; да мужчыны.)* А ты пастарайся, каб яна паверыла. Ты павінен улезці ёй у душу... Гэты атрад — нам як костка ў горле... Мы павінны мець там свайго чалавека.

Фіглеўскі. А як мы будзем звязвацца з ім?

Штрасель *(да мужчыны)*. У квадраце нумар сем на парашуце мы спусцім табе радыёперадатчык. Запомні, дзе шукаць: у квадраце нумар сем. З табой будуць звязвацца па аўторках з пяці да шасці вечара. Ты чуеш мяне?

Мужчына. Чую.

Штрасель. Не забудзь сваё новае прозвішча...

Мужчына. Не забуду... Я — Лагуцкі.

Штрасель *(да Фіглеўскага)*. Дык цягні ж яе, чаго чакаеш.

Фіглеўскі. Зараз, зараз!..

Выходзіць і хутка вяртаецца, ведучы збітую Аду. Штурхае яе да нараў.

Штрасель *(да Фіглеўскага, паказваючы на мужчыну)*. Калі заўтра не прызнаецца, расстраляць!

Фіглеўскі. Слухаюся.

Дзесьці далёка пачуўся стрэл. Штрасель і Фіглеўскі насцярожыліся.

Прыслухоўваюцца.

Што гэта?

А ў наступны момант за сцэнай узнімаецца шум, лямант, чуюцца воклічы: «Партызанен! Партызанен!»

(Захваляваўся.) Пан Штрасель, дык што ж рабіць будзем? Уцякаць?

Штрасель. Не ўцякаць, а адступаць... Калі не здолеем адбіцца.

Фіглеўскі. А з імі — як?

Штрасель. З імі? *(Імгненна прыняў рашэнне.)* Яны — хай тут застаюцца!

Штрасель і **Фіглеўскі** выбягаюць.

Страляніна з кожнай секундай становіцца ўсё бліжэй і бліжэй. Ужо чуваць крыкі «ўра». Мужчына трывожна прыўзнімае галаву, стогне, глядзіць на Аду. Трашчаць дзверы. У пакой урываюцца **Гораў, Марат,** партызан і медсястра **Аленка.** У Марата — аўтамат, партызанская шапка, на поясе — граната.

Марат *(убачыў Аду).* Ада, сястрычка! Ты тут?! Глядзіце, яна нежывая!

Гораў *(таксама схіліўся да Ады).* Дыхае.

Аленка *(прыўзнімае Аду, да Марата).* Падай вады!

Ваду падае Гораў.

Ада *(апрытомнела).* Дзе я?

Марат. Гэта мы... Гэта я, Адачка... Цяпер ты з намі!..

Ада *(слабым голасам).* Маратка... *(Заплакала.)*

Аленка *(крычыць у дзверы).* Насілкі сюды, насілкі!

Гораў *(партызанам)*. Хутчэй.

Уваходзяць партызаны з насілкамі, забіраюць мужчыну. Марат і Аленка, падтрымліваючы пад рукі, выводзяць Аду.

Заслона.

Перад заслонай — Марат.

Марат *(аглядаецца)*. Якое сяло... Што зрабілі... Зусім не пазнаць... Нават буслы не селяцца... А ціха як... ні пеўняў, ні сабак...

Асцярожна, крадком, выходзяць Віця і Алесь. Убачылі Марата.

Віця *(радасна)*. Вось ён! Марат! *(Кідаецца да Марата.)*

Алесь *(крычыць некуды за сцэну)*. Хлопчыкі! Дзяўчынкі! Сюды! Тут ён... Сюды, сюды цягніце. Эх вы, слабасільныя...

З'яўляюцца дзеці. Яны цягнуць мех бульбы. Спыняюцца крыху воддаль, аглядаюць Марата, яго партызанскае адзенне.

Віця *(да дзяцей)*. Падыходзьце бліжэй, не бойцеся. Гэта ж Марат!

Надзейка *(паказвае на гранату, якая вісіць у Марата на поясе)*. Ага, граната...

Віця *(да Марата)*. Мы цябе ўсюды шукалі. Дазоры выставілі.

Алесь *(паказвае на мех бульбы)*. Вось, брат, цэлы мех для вас пазбіралі. А бульбачка, адна ў адну.

Надзейка *(дастае адну бульбіну)*. Во, бачыш, якая... Гэта я знайшла...

Марат *(цёпла)*. Надзейка?! Якая ты стала худзенькая... А што ў цябе з нагой?

Надзейка *(паглядзела на свае босыя ногі)*. Нічога... Трошкі пазбівала... Але нават і крыві няма... Вунь

Пецька — як пачне кашляць, дык адразу прыгаршчы крыві...

Марат. Чаго ж вы ў бальніцу не едзеце? У немцаў жа бальніца ў Дзяржынску.

Надзейка. Ага!.. Пойдзеш да іх!

Пеця. Як пачнуць кроў выкачваць... У мяне аж дзве шклянкі ўзялі...

Верачка. Я нават з крэсла звалілася...

Пеця моцна закашляўся.
Марат моўчкі дастае кавалак хлеба, разламвае і раздае ўсім патрошку.

Алесь. Марат, а ты да нас назусім? Ці зноў у лес?

Марат. У лес...

Верачка. І зноў немцы прыйдуць...

Віця. А пра нас — ты больш не гаварыў... Можна нам з табой?..

Алесь. Камісар жа нас ведае... Мы ж яго разам у лесе хавалі.

Марат. Пачакайце трошкі... Зусім трошачкі!.. *(Памаўчаў.)* Ну, я пайду... Трэба ісці...

Віця. Марат! Немцы прымушаюць нас вучыцца па іх падручніках. А мы не хочам.

Надзейка. Мы хочам тыя... што Ганна Аляксандраўна вучыла...

Верачка. Пра Чапая...

Надзейка *(успамінае дыктант пра Чапая, які дыктавала Ганна Аляксандраўна).* «Помняць людзі Чапая... Любяць людзі Чапая... Не загінуў Чапай... Пераплыў ён Урал-раку...»

Ад успамінаў пра маці ў Марата на вачах з'явіліся слёзы. Ён нізка апусціў галаву, стаіць, глыбока задумаўшыся. Нехта з дзяцей штурхае Надзейку, каб яна спынілася.

(Заціхаючы.) «Кажуць людзі, што бачылі яго потым у

чорнай бурцы на белым кані і на Волзе, і на Доне, і ў кубанскіх стэпах бяскрайніх...»

Віцяю. Дык, можа, табе трапяцца нашы падручнікі...

Марат. Добра! Я знайду вам падручнікі! *(Ідзе.)*

Алесь *(услед)*. Марат! А бульбу!

Дзеці падхопліваюць мяшок з бульбай, бягуць даганяць Марата.

КАРЦІНА СЁМАЯ

Партызанскі лагер.

Марат *(разгойдваецца на схіленым дрэве, падлятае з кожным разам усё вышэй і вышэй, прыпяваючы)*. І вышай... І вышай... І вы-ы-шай!..

З'яўляецца цётка Ядвіга з міскай у руках.

Цётка Ядвіга. Злазь, Маратэк, што ты робіш?! Галаву скруціш!..

Марат *(смяецца, разгойдваецца яшчэ мацней, спявае яшчэ грамчэй)*. І вышай... І вышай... І вышай!..

Цётка Ядвіга. Ты паглядзі лепей, што я табе прынесла!.. Ты ж яшчэ і не еў нічога... І не спаў...

Марат *(глядзіць зверху ў міску)*. О! Нешта смачна пахне!.. *(Саскочыў з дрэва, бярэ ў цёткі Ядвігі міску, лыжку, садзіцца тут жа пад дрэвам, пачынае з асалодай есці, прыгаворвае.)* А, смачна! А, добра! У жыцці ніколі такога не еў!

Цётка Ядвіга. Гарэзнік ты! Дзіця горкае! То ж трэба — вярнуўся з разведкі і адразу на гушкалку!..

Марат. Э-э! Гэта не проста гушкалка. Я, цётка Ядвіга, трэніруюся...

Цётка Ядвіга. Чаго, чаго?

Марат. Трэніруюся! Вайна скончыцца — у маракі падамся, як татка... А там, на моры, знаеце, як гайдае!..

Не так... О-ёй-ёй *(Аддае пустую міску.)* Ну, усё... Дзякую, цётачка!.. А цяпер, і праўда, спаць захацелася! *(Пазяхае.)* Заснуць бы зараз!

Цётка Ядвіга. А хто табе не дае? Ідзі ў зямлянку...

Марат. Не... *(Бярэ аўтамат, што ляжаў пад дрэвам, уладкоўваецца спаць.)* Тут лепей... Лес... Птушкі... Хораша! Хутка суніцы даспеюць... А тады арэхі... *(Пазяхае.)*

Цётка Ядвіга *(накрывае яго сваёй ватоўкай)*. Спі, Маратэк, спі... *(З тугой.)* Дзе мой Ясік цяпер?

З лесу выходзяць Аленка і мужчына, якога біў Фіглеўскі. У мужчыны забінтавана галава, ён абапіраецца на кіёк. Аленка падтрымлівае яго. Лагуцкі пастуквае кійком па дрэве.

(Да іх.) Ціха вы, Марат спіць. *(Пайшла.)*

Мужчына *(глядзіць навокал)*. Няўжо? Няўжо я жыву? Няўжо гэта праўда, Аленка? І сонца, і лес...

Аленка. Праўда, таварыш Лагуцкі, праўда.

Лагуцкі. Эх, Аленка, а як яны мяне мучылі, як мучылі... Падвешвалі за ногі ўніз галавой і прымушалі так вісець... Заганялі іголкі пад пазногці... *(Ён гаворыць і ўвесь пачынае калаціцца.)*

Аленка. Не трэба, таварыш Лагуцкі, успамінаць пра гэта... Не трэба. Супакойцеся.

Лагуцкі. Не, Аленка, забыць такое немагчыма. *(Паўза.)* Хочаш, Аленка, я назбіраю табе кветак?

Аленка. Вам, таварыш Лагуцкі, яшчэ няможна многа хадзіць... І лякарства час прыняць.

Паўз іх праходзяць Гораў і Ада. Мужчына пільна глядзіць услед Гораву, знікае разам з Аленкай.

Гораў *(у яго праз плячо гармонік)*. І ўсё ты мне, Адачка, не верыш... А я вось песню сам прыдумаў.

Ада *(з недаверам)*. Песню?! Сам?

Гораў. Ну, не ўсю песню... Словы не мае, матыў не буду. Мне іх Марат даў. Яны ў яго ў блакноце запісаны. А вось музыка...

Ада *(перабівае)*. Віктар... а чаму ты... сівы?.. Малады — а сівы...

Гораў апусціў галаву, маўчыць.

І ў цябе — нешта... няшчасце якое?

Гораў. Потым, Адачка... Я яшчэ, знаеш... не магу гаварыць пра гэта. *(Другім тонам.)* Дык хочаш паслухаць песню?

Ада. Хачу. Толькі ціха. Марат спіць.

Гораў *(акампаніруе сабе на гармоніку, спявае)*.

Паварочвае сонца на поўдзень,
Зелянеюць травой паплавы,
Па баях, па атаках мы пройдзем,
Не схіліўшы сваёй галавы.

Будзе цяжка — мы цяжкасць асілім,
Трэба будзе памерці — памром
За Радзіму, што нас узрасціла,
За бацькоў і за родны свой дом.

З зямлянкі выходзяць Барановіч і Мартынюк. Яны ўважліва слухаюць, як спявае Гораў.

Мартынюк *(да Барановіча)*. А ты ведаеш, хто гэтыя вершы напісаў? Наш лейтэнант... Добры быў паэт...

Барановіч. Загінуў?

Мартынюк. Тут... недалёка... у самым пачатку вайны.

Гораў *(спявае)*.

Калі ж раны глыбокія будуць,
Боль пякучы заціснем рукой.
Іх ажывіць і ласкай астудзіць
Беларусь — край няскораны мой.

Ада *(пасля паўзы)*. Няўжо сам, Віктар?

Гораў. Зноў не верыш?.. Пойдзем лепш, пагуляем...

Барановіч. Пачакай, Гораў. А ты, Адачка, прабач... У нас тут — размова...

Ада пайшла.

Ты дзе гэтую запіску знайшоў? *(Паказвае запіску.)*

Гораў. Якую? *(Глядзіць.)* А-а, гэта мы немцаў у Зарэччы крыху папалохалі. Уварваліся ў хату — бачым, фрыцаў няма, а да сцяны запіска прышпілена.

Мартынюк *(чытае)*. «Я не ведаю, хто ён і як выглядае, інакш я напісаў бы вам пра гэта, але я ведаю дакладна, што ў вашу брыгаду засланы гестапаўскі агент. Не сумнявайцеся ў праўдзівасці гэтай запіскі».

Барановіч. Подпісу няма.

Мартынюк. Ад каго можа быць такая запіска? Ад сябра ці ад ворага?

Гораў. Такую запіску мог напісаць і сябар і вораг.

Барановіч. Калі яе напісаў сябар, то зразумела, для чаго — каб папярэдзіць. А нашто ворагу пісаць такія запіскі?

Мартынюк. О-о, у ворага свой разлік — пасеяць у атрадзе падазронасць, недавер'е.

Барановіч. Трэба праверыць. Здраднік небяспечней за немца. Гэта нож у спіну.

Гораў. У апошні час нам нешта не шанцуе. Вось ужо двое маіх разведчыкаў нарваліся на засаду.

Мартынюк. Можа, выпадкова, а можа, і не...

Барановіч. Вось бы прабрацца да самога маёра Штраселя...

Мартынюк. Да маёра Штраселя — наўрад ці ўдасца. Хаця б да Фіглеўскага. Магчыма, што і ён ведае.

Барановіч *(да Горава)*. Як думаеш — каму з тваіх хлопцаў даручыць?

Гораў. Дазвольце самому!

Барановіч. Не, хай — Марат. Ён лепш за ўсіх ведае Станькава...

Мартынюк. Але ж і яго там добра ведаюць.

Барановіч. Нічога. Хлапчук менш падазронасці выкліча. Цяпер многа дзяцей з торбамі па сёлах ходзяць. Вось і мы яго пад жабрака пераапранем...

Гораў. Ды ён толькі на досвітку з разведкі вярнуўся. Хай адпачне...

Барановіч. Можа, мне больш, як вам, шкада хлопца... У самога такі... Але марудзіць нельга... А для цябе ёсць іншае заданне... Пайшлі.

Барановіч і Гораў ідуць.
Камісар падыходзіць да Марата, які спіць, схіляецца над ім.

Мартынюк *(цёпла)*. Спіш, сынок? Але мушу пабудзіць цябе. Ты думаеш, мне лёгка гэта рабіць? Хіба я не разумею, што ты яшчэ хлопчык? Табе трэба яшчэ сядзець за партай, вывучаць свет і яго таямніцы... Але што зробіш, Марат! І я, дарослы, і ты, хлопчык, пакляліся: «Хутчэй загінуць у жорсткім баі з ворагам, чым аддаць сябе, сваю сям'ю і беларускі народ у рабства крываваму фашызму». *(Кранае Марата.)* Уставай, Марат! Уставай! Табе трэба ісці!

Марат прыўзнімае галаву і зусім па-дзіцячаму трэ кулакамі вочы.

Заслона.

Перад заслонай. Крадучыся і палахліва азіраючыся, выходзіць Лагуцкі. У яго ў руках партатыўны радыёперадатчык. Ен укленчыў, пачынае перадаваць, адбіваючы ключом і паўтараючы тое, што перадае.

Лагуцкі. ...У чацвер, у вёску Вялікі Бор, паўтараю... у вёску Вялікі Бор пойдзе сам начальнік разведкі Віктар Гораў... Віктар Гораў... Прашу сустрэць... Прашу сустрэць... Пераходжу на прыём, пераходжу на прыём... *(Некаторы час слухае.)* Добра... Высветлю... Ёсць, ёсць...

Скончыўшы працаваць з радыёперадатчыкам, Лагуцкі, усё палахліва азіраючыся, выходзіць.

На авансцэне з'яўляецца Марат. Ён апрануты ў нейкае рыззё, на баку жабрацкая торба. Ён ідзе, а насустрач яму выходзіць Вернер. Марат хацеў непрыкметна прашмыгнуць паўз Вернера, але апошні хапае яго за руку.

Вернер. Пачакай, пачакай, куды ты так спяшаешся?

Марат. Пусціце... Мяне дома чакаюць... Далёка ісці...

Вернер *(уважліва глядзіць Марату ў твар)*. Малады чалавек, а мы, здаецца, з табой сустракаліся. *(Асвятляе твар Марата ліхтарыкам.)* Ну, вядома, сустракаліся. Тут, у Станькаве...

Марат. Не, я ніколі ў Станькаве не жыў. Я вас першы раз бачу. Адпусціце мяне... *(Пачынае румзаць.)*

Вернер *(не звяртае ўвагі на яго слёзы)*. Ты вельмі смелы, але зусім не асцярожны. Табе ў той раз пашанцавала.

Марат. А мне заўсёды шанцуе. Мама казала, што я нарадзіўся ў кашулі.

Вернер *(пасля паўзы, другім тонам)*. Дык ты прызнаўся, што ты партызанскі разведчык.

Марат. Няпраўда!

Вернер *(рэзка, павышае тон)*. Хто паслаў?

Марат. Галадаем... Дома есці няма чаго... *(Зноў пачынае румзаць.)*

Вернер. Не прыкідвайся дурнем. *(Моцна сціскае яму рукі.)* Хто паслаў?!

Марат маўчыць.

Нічога! Загаворыш як міленькі... Ты калі-небудзь стаяў босы на гарачым вуголлі?

Марат маўчыць.

Ну, дык пастаіш. Пайшлі. *(Цягне яго за руку.)*

Марат *(упіраецца)*. Дзядзечка, я ж праўду кажу... Я не разведчык...

Вернер. Пайшлі!

Марат ідзе першы, Вернер азірнуўся і пайшоў за ім.

КАРЦІНА ВОСЬМАЯ

Партызанскі лагер. Каля зямлянкі камандзір, камісар, партызаны.

Каленчыц. Вось яго аўтамат і сумка...

Барановіч моўчкі бярэ сумку.

Мартынюк. Эх, Гораў, Гораў... *(Памаўчаў, уздыхнуў.)* Эх ты, Гораў, Гораў...

Барановіч *(да партызана)*. Вось што, Каленчыц, прымеш узвод разведкі. І аўтамат — вазьмі...

Каленчыц *(беручы аўтамат)*. Ёсць прыняць узвод разведкі! *(Памаўчаў.)* Можна ісці?

Барановіч. Ідзі!

Каленчыц выходзіць.

Ну, што скажаш, камісар?

Мартынюк. Тут без здрадніка не абышлося. У лагеры сапраўды нехта ёсць... Хто?..

Барановіч. Каб ведаць — хто!..

З'яўляецца Каленчыц.

Каленчыц. Таварыш камандзір! Прыбыў з разведкі Марат Казей. Языка прывёў.

Мартынюк. Языка? Вось хлопец! Ён жа адзін быў... Як жа гэта ён?..

Барановіч *(да Каленчыца)*. Пакліч сюды.

Каленчыц пайшоў.

Не, ты падумай! Га?! Языка.

Мартынюк. Цудоўны хлопец.

Барановіч. Чалавек сапраўдны будзе. Такія не для сябе жывуць, для людзей.

З'яўляецца Марат, невясёлы, ледзь стрымлівае слёзы.

Марат *(няпэўным голасам дакладвае)*. Дазвольце далажыць... Таварыш камандзір... па вашаму загаду... *(Адвярнуўся.)*

Мартынюк. Ты што, таварыш Казей... Ну, ну... Разведчык Казей, баявы партызан...

Марат *(скрозь слёзы)*. Горава шкада... Камандзір жа ён мой... быў...

Мартынюк. Не той жыве болей, хто жыве долей.

Барановіч. Дакладвай, Казей, дакладвай.

Марат. Я прывёў лейтэнанта Вернера.

Барановіч. Вернера?

Мартынюк. Як жа табе ўдалося?

Марат. Спачатку ён мяне схапіў. Напалохаў страшэнна. Ледзь руку не выкруціў... А потым і кажа: «Гэта я вам пакінуў запіску...» І папрасіў правесці яго да партызан. Ну я і прывёў.

Барановіч *(строга)*. Як жа ты ўзяў на сябе такую адказнасць? А можа, ён толькі прыкідваецца нашым сябрам?

Марат *(горача)*. У яго ёсць сакрэтныя дакументы... І прозвішча шпіёна ўжо ведае...

Барановіч. Ён назваў табе?

Марат. Не. Хоча паведаміць вам асабіста. Ды вунь яго вядуць.

З'яўляецца Каленчыц, які вядзе Вернера.

Барановіч. Лейтэнант Вернер?

Вернер. Так. Лейтэнант Вернер.

Барановіч. Мы чулі пра вас.

Вернер. Я таксама пра вас чуў. І даўно шукаў выпадку трапіць да вас. Майн гот, куды толькі не забралася вайна! Яна ўзнімае пыл у Лівійскай пустыні, грозна грыміць у Балканскіх гарах, яна прыйшла і сюды, у гэтыя ціхія беларускія лясы.

Барановіч. Фашысты хочуць захапіць увесь свет. Але гэта ім не ўдасца...

Вернер. Так. Вайна, якую вядзе Гітлер, несправядлівая, ганебная, сорам для ўсіх сумленных немцаў.

Да іх падыходзіць група партызан, сярод якіх, абапіраючыся на кіёк, Лагуцкі. Убачыўшы Вернера, ён насцярожыўся.

Супраць вас выступае карны атрад пад камандаваннем маёра Штраселя. Яму прыдадзены чацвёрты стралковы полк, зняты з фронту.

Мартынюк. Ого, якія сілы.

Вернер *(дастае з-пад мундзіра паперы, перадае Барановічу)*. Паглядзіце гэтыя дакументы.

Барановіч *(глядзіць)*. Ого, сапраўды каштоўныя звесткі. *(Перадае паперы Мартынюку.)* Мы іх адправім на Вялікую зямлю, у Маскву. Дзякуй! *(Паціскае руку Вернеру.)*

Вернер. У вас тут ёсць адзін чалавек, засланы маёрам Штраселем, яго завуць...

Барановіч *(перапыняе яго)*. Аб гэтым — пазней... *(Паказвае на зямлянку.)* Там!..

Барановіч накіроўваецца да зямлянкі. Вернер ідзе за ім. Лагуцкі азірнуўся навокал. «Што рабіць?» Раптам ён выхоплівае пісталет і страляе ў Вернера. Вернер падае.

Марат. Навошта? Навошта вы яго забілі?

Лагуцкі. Гэта ён... ён, ён... дапытваў мяне... Ён, ён... *(Да Марата.)* А табе што, шкада яго? Шкада?

Вернер *(прыўзнімаецца)*. Л-лагуцкі... Агент... Л-лагуцкі... *(Памірае.)*

Лагуцкі хутчэй здагадаўся, чым пачуў, што Вернер назваў яго прозвішча. Ён адкідвае кіёк, на які абапіраўся, і стрымгалоў бяжыць у лес.

Партызаны кідаюцца за ім: — Стой! Стой!
Чуюцца стрэлы.

Аленка *(абурана).* А я гэтага гада выходжвала! Тфу! Каб ведала — сваімі б рукамі задушыла.

Цётка Ядвіга *(у абурэнні бегае па сцэне).* І як такіх зямля носіць?! Успомні, Аленка, як ён табе гаварыў... што ён табе гаварыў... Я назбіраю табе кветак... Як ён усіх нас абышоў... А мы яму верылі... Верылі...

Ада *(стаіць ля зямлянкі, зусім спустошаная).* А Віктара няма... Загінуў Віктар... І можа, праз гэтага гада...

Вяртаюцца ўсе, хто бег за Лагуцкім.

Барановіч *(хаваючы пісталет у кабуру).* Сабаку — сабачая смерць! *(Да ўсіх, паказаўшы на Вернера.)* А яго пахаваць з усімі ваеннымі ўшанаваннямі.

Партызаны моўчкі выносяць Вернера.

Мартынюк. Таварыш камандзір, што будзем рабіць? Прымем бой ці адыдзем?

Барановіч *(пасля роздуму).* Лічу, што пры такой сітуацыі ўступаць у бой нельга. Пакінем лагер зараз жа... Ты, камісар, прасачы, каб замініравалі як след... *(Убок.)* Камандзіраў атрадаў — да мяне!..

Галасы: — Атрадныя, да камандзіра!
— Атрадныя, да камандзіра!
У лагеры ажыўлены рух.

Заслона.

Перад заслонай праходзяць у паходным рыштунку партызаны. Некаторыя нясуць кулямёты, іншыя — гаспадарчы скарб. З імі — Марат. Раптам ён спыняецца.

Марат. Падручнікі забыў... Падручнікі... *(Вяртаецца.)*

Узнімаецца заслона.

Партызанскі лагер. Толькі цяпер тут пуста і ціха. Але вось чуецца трэск галінак, і ў лагер вяртаецца **Марат.** Ён ідзе асцярожна, пятляючы, як заяц, старанна выбіраючы месца, дзе ступіць.

Марат. Каб хаця на ўласную міну не трапіць. *(Трывожна азіраецца.)* Здаецца, фашысты сюды яшчэ не дайшлі. *(Круціць галавой.)* Але як гэта я забыўся? Праўду кажуць, за дурной галавой і нагам непакой. Столькі падручнікаў пакінуў. Збіраў, збіраў, і вось маеш...

Спускаецца ў зямлянку за падручнікамі. А ў гэты момант на паляны з'яўляюцца **маёр Штрасель, Фіглеўскі, паліцаі, немцы.** Спыніліся, глядзяць.

Фіглеўскі *(азіраючыся).* Нікога няма, уцяклі...

Штрасель. Разведка ў іх добрая. *(Да карнікаў.)* Абшукаць!

Карнікі разбрыдаюцца па палянцы. Адзін з іх уваходзіць у зямлянку і з крыкам «Партызан! Партызан!» выштурхоўвае адтуль **Марата.**

Фіглеўскі *(убачыў Марата, аж зароў).* Вось ён! Вось! Сам бог пасылае гэтага нягодніка да нас у рукі! *(Выхапляе пісталет, камандуе.)* Рукі ўгору!

Марат паволі падымае рукі ўгору. Фіглеўскі падскаквае да яго, абшуквае. Дастае з кішэняў пісталет, дзве гранаты, патроны і... некалькі сцяжкоў.

Штрасель *(да Марата).* Можаш апусціць рукі. Цяпер ты ад нас усё роўна нідзе не дзенешся.

Фіглеўскі. Куды пайшоў атрад? *(Да Марата, груба.)* Ану, адказвай!

Марат. Не ведаю, пра што вы пытаецеся?

Фіглеўскі. Гавары, хутчэй!

Марат *(адцягваючы час).* А вы мяне не расстраляеце?

Штрасель. Скажаш — будзеш жыць.

Марат. Зараз я вам скажу... Так... Дайце сарыептаваццa... Дайце сарыентаваццa... *(Ён узлазіць на схіленае дрэва, разгойдваецца, працягваючы гаварыць.)* Так... Значыць, тут у нас — поўдзень... А тут у нас — усход... не, не так... Поўдзень тут, а тут поўнач. А яны пайшлі... *(Паказвае ў супроцьлеглы бок.)* Туды!..

Тым часам дрэва разгайдалася так, што амаль выпростваецца і... Марат знікае. Відаць, ён схапіўся за галіну другога дрэва і знік у зарасніку. Фіглеўскі і Штрасель доўга не могуць прыйсці ў сябе. Нарэшце яны апамяталіся, выхапілі пісталеты, бязладна страляюць.

Фіглеўскі. Уцёк!

Бягуць даганяць. Выбух, крыкі.

Заслона.

Перад заслонай
Марат і камандзір **Барановіч.**

Барановіч *(строга).* Як ты пасмеў!.. Без дазволу... Вярнуцца ў лагер! Вось вазьму зараз папружку і адлупцую, як маленькага.

Марат. Але ж затое яны падарваліся... Штрасель і Фіглеўскі.

Барановіч. Падарваліся... Гэта магло скончыцца і не так.

Марат. Але ж усё скончылася добра...

Барановіч. Ну, глядзі, глядзі ў мяне!.. Каб гэта было апошні раз... Дысцыплінка, дысцыплінка... *(Агледзеўся.)* А зараз слухай! Нам трэба абавязкова звязацца з суседняй брыгадай... З чапаеўцамі... Інакш нам не вырвацца з блакады... Ты разумееш, якое гэта важнае заданне?

Марат. Разумею, таварыш камандзір.

Барановіч. Дарога небяспечная. Пройдзеш?

Марат. Прайду! Прабяруся!..

Барановіч. Будзь асцярожны... Ну... *(абняў, памаўчаў)* ідзі! Ідзі, сынок!

Яны разыходзяцца ў розныя бакі.

ЭПІЛОГ

Ноч. Масток. Магчыма, той самы, каля якога трое сяброў у самым пачатку гулялі ў індзейцаў. Той самы, ды не той. Зараз каля мастка ляжаць тры партызаны. Ім ужо не падняцца. А чацвёрты — Марат. Ён прылёг па мастку і страляе з аўтамата. Туды, у змрок, дзе прытаіліся ворагі. Але вось патроны скончыліся. Марат адкідае аўтамат, хапае гранату. Ужо чуваць галасы:

— Здавайся, рус!

— Здавайся!

Марат *(выпростваецца на ўвесь рост, хаваючы гранату за спіной)*. Бярыце ж мяне! Ну! Бярыце! Хутчэй! Хутчэй!

Галасы ўсё бліжэй.

(Ускінуў руку з гранатай.) За цябе, мама!

Выбух.

Цемра. І адразу ж вузкі прамень святла выхоплівае з цемры зламаны масток і на яго парэнчы чырвоны сцяжок.

Заслона.

ТЫДЗЕНЬ ВЕЧНАГА КАХАННЯ

Камедыя-вадэвіль у трох дзеях

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Матыль — загадчык бюро загса.
Нарэйка — дырэктар камбіната «Сервіс».
Зінaчка — сакратарка бюро загса.
Максімаўна — прыбіральшчыца.
Дзед Даніла — дворнік.
Алімпіяда — прыгожая жанчына сярэдніх гадоў.
Міхась
Віктар } рабочыя камбіната «Сервіс».
Марына
Дзядок.
Кацька-задавака.
Прыгажунчык.
Даўгалыгі.
Дзяўчына.
Хлопец.
Міліцыянер.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Зялёны парк. Самы звычайны. Дрэвы, кусты, лаўкі. Вечар. Дзесьці ў лісцях дрэў пахаваліся няяркія ліхтары, таму ў парку пануе паўзмрок.

На лаўках сядзяць закаханыя пары. Аднекуль ціха льецца песня аб каханні.

Любоў! *
Любоў —
Пільнуе нас усюды,
Ніякіх не чакаючы нагод.
Любоў да нас
прыходзіць светлым цудам,
А часам...
і зусім наадварот.
Любоў!
Любоў!
І радуе і мучыць.
Трывог нямала з ёю і турбот.
Любоў два сэрцы
назаўсёды злучыць,
А часам...
і зусім наадварот.
Любоў!
Любоў —
І ўсё наўкол так міла.
Нястрымна кліча нас яна ў палёт.
Любоў дае
анёльскія нам крылы,

---

* Тэксты песень — А. Вольскага.

А часам...
і зусім наадварот.
Любоў!
Любоў —
І хутка заспявае
Ды загудзе вясельны карагод.
Любоў адна
на ўсё жыццё бывае,
А часам...
і зусім наадварот.

У парк заходзіць мужчына сярэдняга веку ў саламяным капелюшы. Ён накіроўваецца да цэнтральнай лаўкі, мабыць, хоча нешта спытаць у закаханых, што сядзяць на ёй. Але як толькі ён пачынае набліжацца да лаўкі, музыка пачынае гучаць мацней, нават грымець, калі ён падыходзіць зусім блізка, яна нібы аберагае закаханых ад «трэцяга лішняга». І слоў чалавека, хоць ён нешта і гаворыць, зусім не чуваць. Тады чалавек адыходзіць ад гэтай лаўкі (музыка адразу цішэе) і ідзе да другой. І зноў пачынае грымець абаронца-музыка, чалавек бяжыць да трэцяй лаўкі, потым да чацвёртай, але ні да адной з іх ён не можа даступіцца, штосьці сказаць ці запытаць, бо закаханым не да яго. І тады чалавек, заткнуўшы вушы, бяжыць з парку. А наўздагон яму зноў на ўсю моц грыміць песня аб каханні, яна нібы даганяе, нібы хоча паланіць і яго.

Заслона.

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Невялікі, утульны кабінет. Тут многа кветак, стол накрыты чырвонай матэрыяй. На стале тэлефон, нейкія тоўстыя кнігі. Мы яшчэ не ведаем, што гэта за кабінет і хто тут працуе. Але вось сюды, чамусьці азіраючыся, быццам за ім нехта гоніцца, заходзіць чалавек у саламяным капелюшы. Ён зачыняе на ключ дзверы, зашморгвае на вокнах фіранкі, потым дастае з пісьмовага стала вялікую звязку ключоў, падыходзіць да сейфа, які стаіць у куце кабінета, адчыняе яго і... дастае адтуль гітару, бярэ акорд песні, якую ён чуў у парку, іграе і напявае.

Любоў!
Любоў —
Пільнуе нас усюды,
Ніякіх не чакаючы нагод.
Любоў да нас
прыходзіць светлым цудам,
А часам...
і зусім наадварот.

Потым раптам адкідвае гітару і з нейкай лютасцю пачынае націскаць на кнопку званка.

У дзверы ўжо грымяць, а чалавек у капелюшы ўсё працягвае націскаць на кнопку. Толькі потым, спахапіўшыся, што дзверы замкнёныя, падбягае і адчыняе іх. У кабінет убягае маладая, прыгожая дзяўчына.

Дзяўчына. Трахім Клімавіч, што здарылася?

Чалавек у капелюшы абхапіў галаву рукамі, быццам у яго вялікае гора, і маўчыць.

Таварыш Матыль, я пытаюся, што здарылася?

Матыль *(нібы прачнуўся)*. Га? Што?

Дзяўчына. Чаго вы званілі?

Матыль. Званіў? Хто званіў?

Дзяўчына. Вы званілі.

Матыль. Ага, так... Званіў... Я званіў...

Дзяўчына. А чаго?

Матыль. Хто тут яшчэ ёсць?

Дзяўчына. Нікога. Усе ўжо разышліся...

Матыль. Як разышліся?

Дзяўчына. А так. Пайшлі дахаты. Рабочы ж дзень скончыўся. Толькі я выпадкова затрымалася.

Матыль. А ты, Зіначка, усё ж паглядзі. Можа, яшчэ хто затрымаўся.

Зіначка. Добра. Я пагляджу. *(Выходзіць.)*

Матыль адзін, зноў бярэ гітару, напявае матыў песні, пачутай ім у парку. Вяртаецца **Зіначка.**

Нікога няма. Ёсць толькі прыбіральшчыца Максімаўна і дворнік — дзед Даніла.

Матыль. Кліч іх сюды. Вельмі тэрміновая справа.

Зіначка. Добра. Зараз паклічу.

Выходзіць і праз момант вяртаецца з **Максімаўнай**, жанчынай сярэдніх гадоў, і **дзедам Данілам** — мужчынам хоць з барадой, але юнацкай выпраўкай.

Максімаўна. Што здарылася?

Матыль. Мы выміраем.

Зіначка. Як выміраем?

Матыль. А вось так. У нашай краіне, асабліва ў вялікіх гарадах, катастрафічна падае нараджаемасць.

Дзед Даніла. А можа, гэта толькі паніка?

Максімаўна. Ага! Ці проста плёткі?

Матыль. Якая паніка, якія плёткі!.. *(Дастае газету, зачытвае.)* Вось што піша «Литературная газета»: «Праблема павышэння нараджаемасці з'яўляецца адной з надзённых для нашай краіны. Аб гэтым сведчыць і перапіс насельніцтва, які быў праведзены ў 1970 годзе». *(Дастае другую газету.)* «У 1970 годзе нарадзілася на 3,8 мільёнаў немаўлят менш, чым у 1959 годзе». Бачыце?

Зіначка. Дык што ж рабіць?

Матыль. Працаваць трэба лепш.

Дзед Даніла. Дык мы ж і так не сядзім склаўшы рукі.

Матыль. Сядзім!.. Вось як сказаў адзін разумны чалавек. *(Дастае запісную кніжку, зачытвае.)* «Трэба працаваць кожнаму на сваім месцы не толькі старанна, але і з ініцыятывай...» Разумееце — з ініцы-я-тывай... А мы як працуем?

Зіначка. Дык жа ў нас праца своеасаблівая... Прыйдзе хто да нас зарэгістраваць шлюб, мы зарэгіструем. А не прыйдзе, дык што мы можам зрабіць?

Дзед Даніла. Нічога і не зробіш. Сілаю ў загс не цягнуць.

Матыль. Вядома, не цягнуць... *(Да Зіначкі.)* Дай кнігу рэгістрацыі шлюбаў...

Зіначка падае. Матыль гартае.

Ну вось, за май месяц мы зарэгістравалі ўсяго пяць пар.

Дзед Даніла. Дык яно ж заўсёды так, вясной сеюць, а ўраджай збіраюць восенню.

Матыль. Восенню, восенню... Дык што ж, па-твойму, мы павінны сядзець склаўшы рукі і чакаць ля мора пагоды? А дзе ж наша ініцыятыва? Не, даражэнькі, так не пойдзе. Чаму ў Людвінавіцкім загсе за той жа май было зарэгістравана аж дваццаць пяць шлюбаў?

Максімаўна. Відаць, у іх там больш маладых, а ў нас больш старых.

Матыль. Справа зусім не ў гэтым. Проста яны лепш працуюць, лепш ведаюць сваю кліентуру, праводзяць з імі адпаведную работу... Так сказаць, праяўляюць ініцыятыву. Вось і вынікі. Мы таксама павінны павысіць у нашым раёне шлюбнасць!

Зіначка. А як жа мы можам яе павысіць?

Матыль. Як жа, як жа?.. Усё вам разжуй і ў рот пакладзі. Не, каб самім праявіць ініцыятыву. Што мы ведаем аб сваёй кліентуры? Ні-ча-гу-senькі!.. А між тым, толькі па маіх прыблізных і далёка не поўных падліках у нашым раёне пражывае 333 халасцякі, 385 дзяўчат, што называецца, на выданні, 177 удаўцоў і 213 удоў...

Максімаўна. А мы з дзедам Данілам увайшлі ў гэты лік?

Матыль. Увайшлі, увайшлі. Як жа я мог вас абысці... Акрамя таго, у нашым раёне жыве 560 мужчын і жанчын, якія развяліся.

Дзед Даніла *(да Матыля)*. А сам сябе ты ўлічыў?

Матыль. Улічыў, улічыў...

Максімаўна. А колькі ёсць такіх сем'яў, што толькі лічацца сем'ямі, а на самой справе... *(Махнула рукой.)*

Матыль *(натхнёна)*. Вы бачыце, бачыце?

Максімаўна. Што?

Матыль. Якія ў нас рэзервы. Калі хоць чвэртку з іх ахапіць шлюбам... Дык што нам тады будуць тыя Людвінавічы.

Зіначка. Але ж мы не можам прымушаць людзей жаніцца ці выходзіць замуж тады, калі нам трэба. Гэта ж усё робіцца стыхійна.

Матыль. Вось-вось, Зіначка, ты сказала правільна. Тут у нас сапраўды пануе стыхія. А гэтага не павінна быць.

Зіначка. Не, Трахім Клімавіч, я з вамі ўсё роўна не згодна. Не так проста ўсё гэта. Перш чым людзі вырашаць уступіць у шлюб, яны павінны пакахаць адзін аднаго.

Матыль. А хіба мала ў нас закаханых? Ты прайдзі ўвечары па парку... На кожнай лаўцы сядзяць у абдымку па дзве, а то і па тры пары... Адным словам, як гракі па дроце.

Максімаўна. А колькі іх у пад'ездах ды падваротнях ацiраецца?..

Матыль. Я ўпэўнены, што па колькасці закаханых мы можам заняць першае месца.

Дзед Даніла. А можа, яны толькі прыкідваюцца закаханымі?

Матыль. Як гэта прыкідваюцца?

Дзед Даніла. А так. Я ў маладосці таксама любіў прыкідвацца закаханым.

Максімаўна *(раптам угнявалася)*. Ах ты, стары грахаводнік, дык ты і са мною прыкідваўся?

Дзед Даніла. Не, не... У цябе я па-сапраўднаму быў закаханы.

Максімаўна. Дык чаму ж ты тады з Тэкляй ажаніўся, а не са мной?

Дзед Даніла. Хіба ж мог я жаніцца з усімі, у каго быў закаханы?

Матыль *(стукае алоўкам па графіне)*. Цішэй вы! Прашу не адхіляцца ад тэмы. Вашы асабістыя ўзаемаадносіны вы высветліце пазней. Дык бачыце, што ў нас атрымліваецца? Закаханыя ёсць, а шлюбаў няма.

Зіначка. Не пацягнем жа мы тых закаханых сілком у загс.

Матыль. Сілком цягнуць, вядома, не будзем, а праводзіць адпаведную работу сярод закаханых будзем! Агітаваць, каб хутчэй афармлялі шлюб, будзем! Акрамя таго, ёсць у мяне яшчэ адна ідэя.

Зіначка
Дзед Даніла
Максімаўна *(адначасова)*. Якая? Гаварыце хутчэй!

Матыль *(урачыста)*. Я прапаную абвясціць месячнік кахання!

Усе недаўменна пераглядваюцца.

Максімаўна. А што гэта такое месячнік кахання?

Матыль. Зараз, зараз я ўсё растлумачу. Пра месячнік кнігі вы чулі?

Максімаўна. Чулі. Нядаўна ён у нас праводзіўся.

Матыль. Што робяць у такі месячнік? Узмоцнена прапагандуюць кнігу.

Дзед Даніла. Што праўда, то праўда. Нават і мяне сагітавалі купіць адну кнігу.

Максімаўна. Цікавую?

Дзед Даніла. А ліха яе ведае. Нейкую дысертацыю падсунулі.

Матыль *(зноў стукае алоўкам па графіне)*. Увага, увага, мы зноў адхіліліся. Такія месячнікі праводзяцца ўсюды. Работнікі гандлю праводзяць «месячнік культурнага абслугоўвання», служба аўтаінспекцыі — «месячнік безаварыйнага руху» і г. д.

Дзед Даніла. А ці не занадта гэта ўжо — месячнік? Па нашых маштабах хопіць і тыдня.

Максімаўна. А і сапраўды, на месячнік у нас, можа, і закаханых не хопіць... Што ж мы тады будзем сядзець і чакаць, як жабракі пад касцёлам?..

Матыль. Ну што ж, аб'явім тыдзень. Бадай, гэта нават лепш, у больш сціслыя тэрміны ўсё і правядзём.

Зіначка. Пачакайце, пачакайце... Мне ўсё роўна не зразумела. Мы абвесцім «месячнік кахання» ці там «тыдзень». А потым што? Пройдзе гэты месяц, і можна будзе і перастаць кахаць? Так, выходзіць?

Максімаўна. О не, так не пойдзе. Трэба неяк інačай назваць гэты месячнік ці тыдзень.

Дзед Даніла. А як? Не назавеш жа ты яго «месячнік кахання да труны».

Матыль. Ну, што ты, дзед Даніла, каханне і труна.

Зіначка. Але сэнс той, той...

Максімаўна. Калі ў іх каханне да труны, значыцца, абое дурні яны.

Матыль. Максімаўна! Ты сваімі старадаўнімі прыказкамі толькі падрываеш наша сучаснае, перадавое каханне.

Максімаўна *(замахала рукамі)*. Не буду больш, не буду...

Матыль *(узмоцнена думае)*. О, я, здаецца, прыдумаў!

Зіначка
Дзед Даніла
Максімаўна
(разам). Ну як, як? Гаварыце хутчэй!

Матыль *(урачыста)*. Мы назавём наш тыдзень — «тыднем вечнага кахання».

Дзед Даніла. Вечнага кахання не бывае.

Зіначка. А вось і бывае.

Дзед Даніла. Пажыві з маё, сама ўпэўнішся.

Максімаўна *(шматзначна)*. У каго не бывае, а ў каго і бывае.

Зіначка. Я лічу, што гэта будзе добрая назва: «тыдзень вечнага кахання».

Максімаўна. А як закаханыя дазнаюцца, што мы абвясцілі такі тыдзень?

Матыль. Мы развесім адпаведныя аб'явы, потым я выступлю па радыё, а Зіначка напіша ў газету артыкул: «Як хораша быць замужам».

Дзед Даніла. Адкуль жа яна ведае? Яна ж яшчэ ніколі не была замужам.

Матыль. Ты думаеш, усе пішуць толькі тое, што добра ведаюць? Пагаворыць з жанатымі, замужнімі і напіша.

Максімаўна *(скептычна)*. Добрае хораша... «Замуж выйсці — трэба знаць: позна легчы, рана ўстаць».

Матыль. Максімаўна! Ты зноў за сваё...

Дзед Даніла. Па-сучаснаму, напэўна, будзе ўсё наадварот... «Рана легчы, позна ўстаць».

Максімаўна. О-о, каб жа гэта было так, дык я за першага стрэчнага-папярэчнага пайшла б.

Матыль. Мы зноў адхіліліся ад тэмы... А з асабліва заядлымі так званымі «старымі халасцякамі» і «старымі дзевамі» будзем праводзіць індывідуальныя гутаркі.

Дзед Даніла. Хоць бы са мной хто правёў такую гутарку, можа б, тады і я рызыкнуў.

Максімаўна *(з'едліва)*. А ў каторы раз?

Дзед Даніла. А табе якая справа? Я ж не з табой збіраюся жаніцца.

Максімаўна. Ды каб ты быў адзіны мужчына ва ўсім свеце, я б і тады за цябе не пайшла б! Гіцаль пяшчасны!

Дзед Даніла *(круціць галавой)*. Ну і язычок, як у мяне нос, для траіх рос, адной дастаўся.

Матыль. Канчайце сварку. Думаю, што перш за ўсё мы самі, як работнікі загса, павінны паказаць прыклад. Хоць я і сказаў на развітанне сваёй былой жонцы, што больш ні адна жаночая нага не пераступіць парог майго дома, але я не магу сваё асабістае ставіць вышэй за грамадскае.

Дзед Даніла. І жэнішся яшчэ раз?

Матыль. Магчыма, магчыма... *(Звяртаецца да Зіначкі.)* І табе, Зіначка, хопіць ужо круціць галаву свайму Міхасю.

Зіначка *(засаромелася).* Ой, што вы кажаце... У нас да гэтага яшчэ далёка... Вы ж ведаеце Міхася, які ён...

Дзед Даніла. Які?

Максімаўна. Нейкі несучасны. Ходзіць, ходзіць, а ніяк не асмеліцца прызнацца. Пра яго нават частушку склалі:

Гэта што за малады?
Ходзіць цэлых два гады,
Муравою сцелецца,
Не мычыць, не целіцца...

Матыль. Ясна! *(На лістку календара робіць адзнаку.)* «Правесці індывідуальную гутарку, растлумачыць сучасныя тэмпы кахання»... *(Да Зіначкі.)* Не хвалюйся, Зіначка, цяпер усё будзе інакш. *(Да ўсіх.)* Дык за справу, сябры!

Дзед Даніла. Ура! Ура! Ура!

Матыль *(да дзеда Данілы).* Нельга сур'ёзныя рэчы зводзіць на жарт.

Дзед Даніла *(становіцца па стойцы «смірна»).* Вінаваты, выпраўлюся!

Матыль *(да Зіначкі і дзеда Данілы).* Вы можаце ісці. *(Да Максімаўны.)* А ты, Паліна Максімаўна, застанься на хвіліначку.

Зіна і Дзед Даніла выходзяць.

Максімаўна. А чаго мне загадаў застацца?

Матыль. Я вось пра што хацеў спытаць. Вы тут пікіраваліся з дзедам Данілам, дык я так і не зразумеў тваіх адносін да яго і наогул да «вуз Гіменея».

Максімаўна. Каго-каго?

Матыль. Ну, Гіменея, гэтага самага... Нашага шэфа...

Максімаўна. Ён наш шэф? А чаму я ніколі яго не бачыла.

Матыль. Гэта такі ўмоўны шэф... Сімвалічны, але кажуць, што ён шэфствуе над тымі, хто збіраецца ўступаць у шлюб... Ну і над жанатымі таксама.

Максімаўна. Ці не хочаш ты, каб і я?..

Матыль. А што? Жанчынка ты яшчэ хоць куды... Вось толькі...

Максімаўна. Што толькі?

Матыль. Прычоска ў цябе не зусім сучасная... Падкруціла б тут трошкі... Тут... *(Паказвае.)*

Максімаўна. Дык я ж не збіралася выходзіць замуж, але калі трэба...

Матыль. Трэба, Паліна Максімаўна, трэба... Для справы!

Максімаўна. Ну, калі для справы, то сцеражыся, дзед Даніла!

Выходзіць.

Заслона.

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Той жа кабінет Матыля ў загсе.

Матыль *(з сумам)*. Трэці тыдзень нікога няма... Ніводнай пары.

Заходзіць **дзед Даніла**.

Дзед Даніла. Я там аднаго старога халасцяка падсек... Дык мо прывесці?

Матыль. Вядзі, вядзі... Я пагутару з ім...

Дзед Даніла выходзіць, а ўваходзіць ужо зусім старэнькі дзядок.

Дзядок. Вы мяне прасілі зайсці?

Матыль. Прасіў... *(Падае крэсла.)* Сядай!

Дзядок *(сядаючы).* Эх, ногі, ногі...

Матыль. Што ногі?

Дзядок. Трымцяць, каб на іх ліха.

Матыль. Ты чым займаешся?

Дзядок. На пенсіі я... Але яшчэ працую.

Матыль. Што ж ты робіш?

Дзядок. Сачыняю.

Матыль. Раманы ці вершыкі?

Дзядок. Не, я ў асноўным карацелькі пішу. Аб'явы розныя, прашэнні.

Матыль. Каму ж ты іх пішаш, цяпер жа ўсе пісьменныя.

Дзядок. Магазіншчыку, нарыхтоўшчыкам, латочнікам... А таксама прыватным асобам. Каму трэба напісаць аб'яву, каб што прадаць ці купіць, усе звяртаюцца да мяне. Я друкаванымі літарамі пішу не горш, чым на машынцы. Вось і звяртаюцца. Акрамя таго, я не проста пішу, я з мастацкім сачыненнем. Магу нават паказаць... *(Дастае паперкі, чытае.)* Вось я адной грамадзянцы скаргу напісаў: «Калі падышла мая чарга, я папрасіла прадаўца адсячы мне галаву. Прадавец пачаў лаяцца і сказаў, што калі ён будзе адсякаць галаву кожнаму пакупніку, то яму не будзе куды дзяваць ногі». Ці вось, я дапамог скласці аднаму чалавеку абгрунтаваны адвод, каб не плаціць штраф. «Плаціць пятнаццаць рублёў за працвярэзнік адмаўляюся, бо, па-першае, мяне зацягнулі туды сілком, а па-другое, купалі ў халоднай вадзе». Яшчэ пачытаць?

Матыль. Хопіць, хопіць, усё ясна.

Дзядок *(з гонарам)*. Усе навакольныя слупы маімі сачыненнямі абклеены.

Матыль. Мне сказалі, што ты да гэтага часу яшчэ нежанаты. Гэта праўда?

Дзядок. Праўда. І ніколі жанатым не быў.

Матыль. Так пустацветам усё жыццё і пражыў?

Дзядок. Ага.

Матыль. Ты мне вось што скажы, ты чалавек немалады.

Дзядок. Немалады.

Матыль. Захварэць у любы час можаш?

Дзядок. Магу.

Матыль. А хто табе шклянку вады падасць?

Дзядок. Ніхто. Самому трэба ўставаць.

Матыль. То-та ж... Значыцца, што табе трэба?

Дзядок. Не ведаю.

Матыль. Жа-ні-цца...

Дзядок *(аж падскочыў ад здзіўлення)*. Што? Жаніцца? У мае гады?

Матыль. У шлюб можна і трэба ўступаць у любым узросце. Глядзіш, і дзетак яшчэ прыдбаеш... Нашчадкаў.

Дзядок *(ажывіўся)*. А што? Ёсць у мяне на прыкмеце адна ўдавічка. Я ёй яшчэ аднойчы аб'яву сачыніў: «Прадаецца высокаўдойная чорная каза з белым малаком».

Матыль. Вось і пасватайся да яе.

Дзядок *(падхапіўся)*. Сёння ж пайду... Паспрабую...

Выходзіць акрылены.

Матыль *(адзін)*. Ну, здаецца, лёд крануўся. Толькі на Максімаўне, тым больш на гэтым дзядку, далёка не заедзеш. Асноўная надзея на парк. Сёння ж вечарам пайду туды. Сам! *(Наліў з графіна вады, выпіў.)* А я таксама добры гусак! Ляпнуў перад усімі, што пакажу прыклад — жанюся. А ў самога не тое што ў сэрцы, нават на прыкмеце нікога няма.

У дзверы стукаюць.

Уваходзьце!

Уваходзіць модна апранутая, праўда, не з вельмі вялікім густам, адносна маладая (адносна Матыля, вядома), ярка нафарбаваная жанчына.

Матыль *(з празмернай уважлівасцю)*. Прашу садзіцца.

Жанчына *(сядаючы)*. Мяне завуць Алімпіяда, прозвішча Дабравольская.

Матыль. А па бацьку?

Алімпіяда. Дзмітраўна. Але я не люблю, калі мяне велічаюць па бацьку.

Матыль. Добра, улічым. Дык чым магу быць карысным, паважаная Алімпіяда?

Алімпіяда. Я чула, вам патрэбна сакратар-машыністка.

Матыль. Была патрэбна. На жаль, ужо ўзялі.

Алімпіяда. Шкада. А іншай якой работы вы не можаце мне прапанаваць?

Матыль. Вельмі шкадую, але не магу...

Алімпіяда *(устае)*. Ну што ж... тады прабачце...

Накіроўваецца да выхаду.

Матыль. Дазвольце задаць вам адно пытанне.

Алімпіяда *(спыняецца)*. Калі ласка, задавайце.

Матыль. Ваша сямейнае становішча?

Алімпіяда *(з вонкавай узрушанасцю і адначасна з сапраўднай заінтрыгаванасцю)*. А якое гэта мае значэнне?

Матыль. Вы не падумайце чаго-небудзь такога. Але разумееце, мы — загс, і гэта нам трэба для ўліку.

Алімпіяда *(абыякава)*. Што ж... Улічвайце... Разведзеная я...

Зноў ідзе.

Матыль *(сам сабе)*. Якая жанчына! Якая жанчына! *(Крычыць.)* Пачакайце!

Алімпіяда спыняецца.

Не, ідзіце, ідзіце!

Алімпіяда ідзе.

Не, пачакайце!

Алімпіяда *(зноў спыняецца)*. Я чакаю... Што далей?

Матыль *(падыходзіць да яе)*. Прабачце, але я хацеў вам сказаць... У нас зараз праходзіць тыдзень вечнага кахання, дык ці не згадзіліся б вы прыняць у ім удзел?

Алімпіяда. Тыдзень вечнага кахання? Гэта што, гульня такая?

Матыль. Не, гэта зусім сур'ёзна. Вы разумееце, у нас рэзка ўпала шлюбнасць, дык вось каб падняць яе... Мы і абвясцілі такі тыдзень...

Алімпіяда. А што будзе патрабавацца ад мяне?

Матыль. Можа, і вам за гэты час хто-небудзь прыглянецца... У вас нікога няма на прыкмеце?

Алімпіяда. Не.

Матыль. І вы нікога не кахаеце?

Алімпіяда. Не.

Матыль *(радасна)*. Значыцца, ваша сэрца вольнае?

Алімпіяда. Абсалютна. Як кватэра, з якой выехалі ўсе жыхары.

Матыль. Дык гэта ж цудоўна, цудоўна...

Алімпіяда *(уздыхнула)*. Каму цудоўна, а каму і не надта... Вы і не ўяўляеце, як нялёгка жыць на свеце адзінокай жанчыне.

Матыль. Калі вы не супраць, то мы можам памагчы вам зрабіць так, каб вы не былі адзінокай.

Алімпіяда. Хто гэта — мы?

Матыль. Наша бюро загса і я ў прыватнасці як яго загадчык.

Алімпіяда. Вы што — і жаніхоў пастаўляеце?

Матыль. Толькі ў выключных выпадках. Толькі...

Алімпіяда. І вялікі ў вас выбар?

Матыль. Прызнацца, не вельмі. На сённяшні дзень у нас ёсць адзін жаніх.

Алімпіяда. Усяго? Дык які ж гэта выбар!

Матыль. Амаль такі ж, які быў у Адама, калі бог прывёў да яго Еву і сказаў: «Выбірай сабе жонку».

Алімпіяда. І Адам выбраў Еву.

Матыль. А што заставалася яму рабіць?

Алімпіяда. Дык тое ж было на зары чалавецтва, а цяпер людзей на зямлі вунь колькі...

Матыль. А для сэрца ўсё роўна патрэбен толькі адзін.

Алімпіяда. Цікава, цікава...

Матыль. Што цікава?

Алімпіяда. Цікава было б паглядзець на яго, на жаніха вашага.

Матыль. А вы верыце ў каханне з першага погляду?

Алімпіяда. Некалі чытала пра такое.

Матыль. Дык асмелюся заверыць вас, што такое бывае не толькі ў кнігах, але і ў жыцці. *(Раптам падае перад ёй на калені.)*

Алімпіяда *(здагадалася)*. А-а, дык вы і ёсць той адзіны кандыдат у жаніхі?

Матыль. Так. Гэта я! Я не змог вам прапанаваць работы, але я магу прапанаваць сваю руку і сэрца.

Алімпіяда. О, які вы неашчадны, адразу аддаеце дзве такія каштоўныя часткі...

Матыль. Не спяшайцеся караць, спяшайцеся міласаваць. Я ўмею танцаваць...

Маланкава ўсхопліваецца, падбягае да стала, хапае лінейку, заціскае яе зубамі і пачынае тэмпераментна танцаваць лезгінку, сам сабе прыхлопваючы і выкрыкваючы: «Ас-са, ас-са!»

Алімпіяда *(апладзіруе)*. Выдатна! Вы вельмі добра танцуеце.

Матыль *(дастае з сейфа гітару, укленчвае перад Алімпіядай, спявае):*

Очи черные, очи жгучие,
Очи страстные и прекрасные,
Как люблю я вас,
Как боюсь я вас,
Знать, не в добрый час
Я увидел вас...

Алімпіяда *(зноў апладзіруе).* І спяваеце вы добра... Як вам удалося так захавацца?

Матыль *(сам сабе).* Здаецца, клюе... Галоўнае — не аслабляць націск... *(Да Алімпіяды.)* Потым, я амаль зусім не п'ю, ну, хіба толькі на святы.

Алімпіяда. Дык вы ж унікум... Цяпер жа ўсе п'юць, і не толькі на святы.

Матыль. Не куру.

Алімпіяда. Аб такіх мужах мараць усе жанчыны, а то калі абое кураць...

Матыль. Ведаю, ведаю... Адчуванне такое, быццам жывеш не ў кватэры, а ў коміне.

Алімпіяда *(закурвае цыгарэту).* Так, так... Гэта проста цудоўна, калі муж не курыць... *(Пускае дым кольцамі.)* Ну, а яшчэ якімі якасцямі магла б ганарыцца ваша будучая жонка?

Матыль. Я быў у Парыжы.

Алімпіяда *(закаціла вочы).* О-о, Парыж...

Матыль. У Рыме.

Алімпіяда. О-о, Рым...

Матыль. У Неапалі...

Алімпіяда. О-о, Неапаль... Вы будзеце мне спяваць неапалітанскія песні.

Матыль. Буду спяваць...

Пад акампанемент гітары спявае неапалітанскую песню.

Алімпіяда *(з чаруючай усмешкай).* Ну, а апроч песень, што яшчэ будзе мець ваша будучая жонка? Нават салаўя і то адпымі байкамі не кормяць.

Матыль. Яна будзе мець асобную трохпакаёвую кватэру.

Алімпіяда. Няблага, няблага... А што яшчэ?

Матыль. Тэлевізар «Гарызонт».

Алімпіяда. Лепш каб быў «Электрон», але нічога, сыдзе. Яшчэ?

Матыль. Мотаролер «Вятка».

Алімпіяда *(паморшчылася)*. Мотаролер...

Матыль. Але я стаю ў чарзе на «Запарожца».

Алімпіяда. Ну што ж, прыйдзецца пачакаць.

Матыль. Дык калі я не памыляюся, вы...

Алімпіяда. Памыляецеся...

Матыль. Але чаму, чаму? Я ж, здаецца, раскрыўся ўвесь.

Алімпіяда. Вы мне яшчэ не сказалі самага галоўнага.

Матыль *(недаўменна)*. Самага галоўнага? Што ж гэта такое?

Алімпіяда. Усе мужчыны, калі жэняцца, абяцаюць насіць сваіх жонак на руках.

Матыль. О, з вялікім задавальненнем!

Падхоплівае Алімпіяду на рукі, нясе за кулісы.

Заслона.

КАРЦІНА ЧАЦВЁРТАЯ

Усё той жа кабінет Матыля. У кабінеце Максімаўна праці
рае пыл, мяняе ў вазах з кветкамі ваду.

Уваходзіць Зіначка з вялікім букетам кветак. Яна нейкая незвычайная сёння, узнёслая і радасная.

Зіначка *(ставіць кветкі ў вазу, спявае)*:

Сонечным днём,
Нібы прыбой,

Бэз зашугаў наўкруг.
Добра, калі
Побач з табой
Крочыць надзейны друг.

Раніцай я
Спеў салаўя
Слухаю зноў і зноў.
Можа, якраз
Гэтак да нас
Прыйдзе любоў, любоў.

Хоча ручай
Сцежку знайсці
Ранняй вясной к рацэ.
Хораша так
Разам ісці
З другам — рука ў руцэ.

Месяц плыве
У сіняве,
Зоркі за ім гурмой.
Добра, калі
Раптам дыхне
Ў сэрцы вясной, вясной.

Ты не пярэч
Мне ў адказ.
Крыўдных не кідай слоў.
Можа, якраз
Гэтак да нас
Прыйдзе любоў, любоў.

Максімаўна *(толькі глянула на Зіначку і аб усім здагадалася).* Паладзілі? Няўжо паладзілі?

Зіначка *(прыхінуўшыся да Максімаўны, шчаслíва)*. Паладзілі, Максімаўна, паладзілі...

Максімаўна. Нарэшце... А калі гэта здарылася?

Зіначка. Учора.

Максімаўна. Ну, раскажы, раскажы па парадку, як усё было.

Зіначка. Учора вечарам мы з ім спаткаліся. Але ён быў зусім не такі, як заўсёды... Яго быццам падмянілі.

Максімаўна. Мабыць, Матыль правёў з ім гутарку.

Зіначка. Прыйшоў без газет і часопісаў, а вось з гэтым букетам кветак. І не чытаў мне артыкулаў пра магчымае жыццё на іншых планетах, як заўсёды, а...

Максімаўна. Значыцца, спусціўся на зямлю.

Зіначка. Запрасіў у рэстаран.

Максімаўна. Нават у рэстаран. А чым там цябе частаваў?

Зіначка. Мы пілі шампанскае і закусвалі цукеркамі.

Максімаўна *(уздыхнула)*. Як даўно я не была ў рэстаране.

Зіначка. Потым танцавалі. Аказваецца, ён вельмі добра танцуе.

Максімаўна. У ціхім балоце чэрці водзяцца, гэта даўно вядома.

Зіначка. А потым, калі мы выйшлі з рэстарана, ён, так хвалюючыся, сказаў: «Я кахаю цябе, Зіначка».

Максімаўна. Так і сказаў — «кахаю»?

Зіначка. Так і сказаў.

Максімаўна. Як даўно я не чула такіх слоў. А ты, што ты яму адказала?

Зіначка. Нічога. Я маўчала як вады ў рот набраўшы. А ў самой у грудзях так соладка, соладка зрабілася...

Максімаўна. Мусіць, няма на свеце больш прыемных слоў, чым гэтыя...

Зіначка. Не, няма...

Максімаўна. А што было далей?

Зіначка. Потым ён і кажа: «Я прашу цябе, Зіначка, выйсці за мяне замуж, і тады я буду самы шчаслівы чалавек ва ўсім свеце».

Максімаўна. А ты што адказала?

Зіначка. Нічога.

Максімаўна. Як гэта — нічога?

Зіначка. А так, я вырвалася ад яго і ўцякла.

Максімаўна *(асуджальна)*. Ой, як нядобра, ой... нядобра...

Зіначка. Чаму нядобра?

Максімаўна. Глядзі, каб не перадумаў.

Зіначка. Калі кахае па-сапраўднаму, не перадумае... *(Выбягае.)*

Максімаўна. Глядзі ты... Але ж і шанцуе гэтаму Матылю. Вунь і яшчэ адна пара наклёўваецца... *(Выходзіць.)*

Некаторы час у кабінеце нікога няма, але вось сюды заходзіць Матыль. Ён распранаецца, ходзіць па кабінеце, задаволена паціраючы рукі.

Матыль. Жыццё пайшло весялей... *(Дастае з шуфляды нейкія паперы.)* Вось ужо колькі пар падалі заявы на ўступленне ў шлюб. *(Лічыць.)* Адзін, два, тры, чатыры, пяць, шэсць, сем, восем... Восем заяў... Малавата яшчэ, але засмучацца рана. Тыдзень вечнага кахання толькі пачаўся. Яшчэ далёка не ўсе рэзервы вычарпаны, я нават у парк не хадзіў... *(Зазірае ў настольны каляндар.)* А што гэта тут у мяне запісана? *(Чытае.)* «Правесці індывідуальную гутарку з Міхасём...» А-а, трэба, трэба... *(Націскае на кнопку званка.)*

Дзед Даніла *(усоўвае галаву)*. Пазваць каго?

Матыль. А дзе ж дзяўчаты?

Дзед Даніла. Ва універмаг памчаліся... Там лакіраваныя боцікі даюць...

Матыль. Глянь, ці не прыйшоў Зінін Міхась, я прасіў яго зайсці ў адзінаццаць гадзін.

Галава дзеда Данілы знікае, праз момант зноў усоўваецца.

Дзед Даніла. Сядзіць тут нейкі дзівак у акулярах, чытае часопіс і сам з сабой размаўляе.

Матыль. Гэта ён. Запрасі!

Уваходзіць Міхась. З усіх ягоных кішэняў тырчаць часопісы, газеты.

Міхась. Вы запрашалі мяне зайсці?

Матыль. Так, запрашаў.

Міхась. Чаго?

Матыль. Ты чаму гэта не мычыш, не целішся?

Міхась. Толькі, мабыць, таму, што я не карова.

Матыль. Ты мне гэтыя штучкі кінь... Лепш скажы, ты калі-небудзь цалаваўся з дзяўчатамі?

Міхась. Н-не-е...

Матыль *(перадражнівае)*. Н-не-е... Дык што ж ты сабе думаеш... Я за цябе гэта буду рабіць? Вось ты ходзіш два гады з Зіначкай, а ты яе хоць раз пацалаваў?

Міхась. Н-не-е...

Матыль *(зноў перадражнівае)*. Н-не-е... А чаму н-не-е?

Міхась. Паспею яшчэ, нацалуемся...

Матыль. Ты ў якім стагоддзі жывеш?

Міхась. У дваццатым. А што?

Матыль. А тое, што толькі ў васемнаццатым ці там дзевятнаццатым кавалеры маглі дазволіць сабе сустракацца па сем гадоў. А зараз зусім другія тэмпы жыцця. Можна сказаць, касмічныя...

Міхась. Касмічнае каханне, першы раз чую...

Матыль. Самі ж дзяўчаты не любяць, калі мы сядзім каля іх, як мяшкі з мякінай. Дзяўчаты любяць смелых, рашучых.

Міхась. А што рабіць нясмелым і нерашучым?

Матыль. Гэта трэба пераадольваць у сабе, як страх, баязлівасць... Мы ж мужчыны...

Міхась. Лёгка сказаць пераадолець, а калі не атрымліваецца?

Матыль. Ну, вядома, тут патрэбна трэніроўка... Як у любой справе... Адразу, так з налёту, можа і не атрымацца... Дзе ж мне знайсці табе трэнера? *(Зазірае ў акно.)* А вунь якраз Кацька-задавака ідзе... Лепшага трэнера і не знайсці... Зараз я яе паклічу. *(Крычыць у акно.)* Каця, Кацярына!.. Зайдзі на хвілiначку да мяне!..

Міхась. А чаму яе завуць Кацькай-задавакай?

Матыль. Яна ні з кім з нашых хлопцаў хадзіць не хоча. Вось і празвалі яе Кацька-задавака.

Міхась. А каго ж яна хоча?

Матыль. Хоча падчапіць якога-небудзь іншаземца, каб па беламу свету паблукаць, як яна кажа, на людзей паглядзець і сябе паказаць...

Міхась. Ву-унь чаго захацела...

Уваходзіць Каця.

Каця *(да Матыля)*. Навошта я вам?

Матыль *(паказвае на Міхася)*. Трэба вось гэтага маладога чалавека патрэніраваць. А то пра яго вунь якую частушку склалі:

Гэта што за малады?
Ходзіць цэлых два гады,
Муравою сцелецца,
Не мычыць, не целіцца...

Каця. Ясна.

Матыль. А ў цябе як справы?

Каця. Якія?

Матыль. Сардэчныя.

Каця *(уздыхнула)*. Пакуль што ніяк... Усім я памагаю звіваць гнёзды, а вось свайго гнязда звіць ніяк не магу...

Матыль. Шкада. А то мы якраз абвясцілі «тыдзень вечнага кахання»... Ты таксама б магла падтрымаць наша мерапрыемства.

Каця. Не ведаю... Не абяцаю... *(Да Міхася.)* І так, пачнём. Садзіся тут. *(Паказвае.)*

Міхась паслухмяна садзіцца. Дзяўчына садзіцца побач.

Ну, а цяпер давай...

Міхась. Што даваць?

Каця. Гавары тыя словы, якімі ты сваёй сяброўцы звычайна зубы загаворваеш.

Міхась. Вы чулі, што амерыканскі касмічны карабель набліжаецца да Марса?

Каця. А табе пара ўжо наблізіцца да мяне... *(Падцягвае да сябе Міхася.)*

Матыль. Хвілiначку. *(Звяртаецца да Міхася.)* Тое, што будзе гаварыць Каця, ніякая іншая дзяўчына не скажа. Гэта трэба разумець, як думкі дзяўчыны, якія трэба своечасова прачытаць і адпаведна дзейнічаць.

Каця *(да Міхася)*. Давай далей...

Міхась. А нашы касмічныя караблі «Венера-3» і «Венера-4» дасягнулі Венеры і зрабілі найцікавейшыя здымкі гэтай загадкавай планеты.

Каця. А чаму зноў адсунуўся? *(Грозна.)* Зараз жа падсунься бліжэй!

Міхась падсоўваецца.

Гавары далей.

Міхась. Я думаю, што да двухтысячнага года будуць ужо наладжаны рэгулярныя рэйсы Зямля — Месяц, мы з табой зможам пабываць на Месяцы. Ты ўяўляеш, якое гэта хараство! Сапраўды, казка робіцца быллю...

Каця. А гэта праўда, што ты яшчэ ніколі з дзяўчынай не цалаваўся?

Міхась. Праўда. Але да двухтысячнага года...

Каця. Такія рэчы на дзень нельга адкладваць, не тое што да двухтысячнага... *(Тонам загаду.)* Ану пацалуй мяне...

Міхась ледзь дакранаецца губамі да шчакі Каці.

Ну і пацалунак... Як халодны самавар... Хіба ж так цалуюць?..

Хапае ў абдымкі Міхася і цалуе яго.
У гэты момант у кабінет убягае Зіначка.

Зіначка *(убачыла, як Міхась цалуецца з Кацяй).* Авой, авой... Што гэта робіцца?

Выбягае.

Міхась *(адштурхнуў Кацю, падскочыў да Матыля).* Што вы нарабілі! Што нарабілі! *(Выбягае.)*

Матыль і Каця, нічога не разумеючы, у здзіўленні пераглядваюцца.

Заслона.

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

КАРЦІНА ПЯТАЯ

І яшчэ адзін кабінет. Толькі абстаўлены ён больш празаічна, чым кабінет Матыля. Яно і не дзіўна, бо гэта кабінет «сур'ёзнай» установы — дырэктара камбіната бытавога абслугоўвання «Сервіс». За сталом сядзіць Нарэйка — дырэктар камбіната, чытае нейкія паперкі.

Нарэйка *(раздражнёна).* Скаргі, скаргі, скаргі... Гэтаму не так рукавы прышылі, таму не так падэшву прыбілі, трэцяга не так пагалілі... Чацвёртай не так манікюр зрабілі... Калі гэта ўжо скончыцца?.. Распанелі людзі... Забыліся, як пасля вайны...

Звоніць тэлефон. Нарэйка знімае трубку.

Так, гэта камбінат «Сервіс». Што? Я дырэктар. А ў чым справа? Навошта прышылі бант на жываце? Трэба ж было ратаваць ваш халат... Не разумееце? Работніца выпадкова прарэзала матэрыял... Так, так, выпадкова. Дык не выкідваць жа ўвесь халат з-за якойсьці там дзірачкі. Вось вам і прышылі на гэтым месцы бант. А ён аказаўся якраз на жываце. Не, не, не, перараблівадь не будзем, можаце скардзіцца, можаце скардзіцца. *(Кідае трубку.)* Тут яна не бачыла, а прыйшла дахаты, агледзелася... Ну і народ! Але ж адна бяда не ходзіць, яна абавязкова другую за сабой водзіць... *(Дастае з шуфляды нейкія паперкі.)* Вось яна, другая бяда!

Уваходзіць Максімаўна з нейкім вялікім скруткам у руках.

Максімаўна. Што гэта ты, Селівон Сымонавіч, суткамі на гэтай сваёй службе штаны праседжваеш? Ці не ордэн хочаш выседзець? Глядзі, а то ад цябе і дома могуць адвыкнуць... Да таго ж, і мне прыбраць тут трэба...

Нарэйка *(уздыхнуў)*. Эх, Максімаўна, Максімаўна, ды я ад такой службы на Месяц уцёк бы!

Максімаўна. Чым жа гэта табе так не падабаецца твая служба? Кіруеш такім прадпрыемствам — усе перад табой шапкі знімаюць.

Нарэйка. А потым возьмуць і дадуць па шапцы. Паспрабуй усім дагадзіць. А тут вось яшчэ... *(Са злосцю шпурляе паперкі. Яны разлятаюцца па кабінеце.)*

Максімаўна. Нешта ты сёння сапраўды не ў гуморы.

Нарэйка. Будзеш тут у гуморы... *(Сам жа і падбірае паперкі.)* Максімаўна, ты мне скажы, як гэта розныя вірусы ў чалавечы арганізм пранікаюць?

Максімаўна. Розныя вірусы па-рознаму і пранікаюць. Адны праз рот, другія праз нос, трэція праз скуру, ну... і гэтак далей.

Нарэйка. Ну, а шлюбныя вірусы як пранікаюць?

Максімаўна. Нешта я пра такія не чула.

Нарэйка. А яны ёсць, нягоднікі, ёсць... Яны праніклі на наш камбінат і ўзбунтавалі мне паўкамбіната. *(Паказвае ўсё тыя ж паперкі.)* Вось! Толькі сёння да мяне прыйшлі трынаццаць пар і ўсе пакінулі мне заявы на кватэры. Яны, маўляў, вырашылі ўступіць у шлюб, тэрмінова падавай ім кватэры. Яшчэ ніколі такога не было. Ну, прыходзілі і раней, але адна пара ў месяц, ну дзве... А то адразу трынаццаць! Што гэта раптам ім усім зажэгліла?

Максімаўна *(шматзначна)*. Яшчэ не тое будзе...

Нарэйка *(насцярожана)*. Ты нешта ведаеш? Скажы.

Максімаўна. Хутка сам убачыш...

Нарэйка. Максімаўна, міленькая, скажы... Я табе падзяку па загаду за добрую ўборку абвяшчу.

Максімаўна. А што мне з тваёй падзякі. Ёю кашы не заправіш. Каб ты яе падмацаваў якой прэміяй з дырэктарскага фонду, во, гэта б была справа.

Нарэйка. Падмацую, Максімаўна, падмацую... толькі скажы.

Максімаўна. Гэта табе Матыль шлюбных вірусаў падпусціў. Ён абвясціў «тыдзень вечнага кахання» і сказаў: за тых, хто ў гэты тыдзень абгімінеіцца, ён сам будзе хадайнічаць перад табой наконт кватэр. Вось Зінка і пазваніла ўсім сваім сяброўкам.

Нарэйка *(ускочыў)*. Ён здурнеў! Дзе ж я набяруся столькі кватэр?! У нас жа ўсяго два дамы будуюцца... Не магу ж я аддаць усю жылплошчу маладажонам. *(Бегае па кабінеце.)*

Максімаўна. А чаго ты надта перажываеш? Мала што хто просіць. Скажаш няма, і ўсё тут...

Нарэйка. Паспрабуй толькі ім адмовіць, дык яны ж звальняцца пачнуць. А ў мяне план! Разумееш — план! З кім жа я выконваць яго буду?

Максімаўна. Дык жа і ў Матыля, напэўна, план?

Нарэйка. Э-э, які ў яго план. Няхай не дурыць галаву. Ніхто нідзе шлюбы не плануе. Проста гэты твой Матыль — выслужыцца захацеў.

Максімаўна. Ён мой такі ж, як і твой.

Нарэйка. Бач ты што прыдумаў — тыдзень вечнага кахання!.. А ў мяне на ўліку кожны чалавек.

Максімаўна. Падумаеш, набярэш новых з вёсак.

Нарэйка. Не надта і набярэш... Мінуліся тыя часы, калі ўсе з вёсак у горад беглі...

Максімаўна тым часам прымацоўвае да сцяны аб'яву, якую прынесла.

Што гэта?

Максімаўна. Аб'ява аб тым, што праводзіцца «тыдзень вечнага кахання». Матыль загадаў павесіць і ў вас на камбінаце.

Нарэйка. Я яму павешу! Я яму так павешу, што ён і сваіх не пазнае... *(Зрывае аб'яву, топча яе нагамі.)*

Максімаўна. Матыль загадаў усюды такія аб'явы паразвешваць.

Нарэйка. Што? *(Аб нечым думае.)* А што ён мяркуе яшчэ зрабіць?

Максімаўна. Казаў, пойдзе вечарам у парк і будзе агітаваць усіх закаханых хутчэй уступаць у шлюб.

Нарэйка. Сам?

Максімаўна. Сам. І нават мне прапанаваў абгімінеіцца.

Нарэйка *(радасна)*. Добра, што ты мне сказала. Цяпер я ведаю, што мне рабіць.

Выбягае.

Авансцэна.

Стаіць дошка для аб'яў. Яна ўся абклеена афішамі аб «тыдні вечнага кахання». Да дошкі падыходзіць дзядок і на вольных месцах прыклейвае пейкія паперкі. Выходзіць. Сюды прыбягае Нарэйка. Убачыў аб'явы, спыніўся, чытае, потым са злосцю пачынае зрываць іх.

Нарэйка *(зрывае першую аб'яву).* Вось табе тыдзень! *(Зрывае другую.)* Вось табе вечнага! *(Зрывае трэцюю.)* Вось табе кахання!

Пазрываўшы вялікія аб'явы, заўважае маленькія.

А што гэта? *(Чытае.)*

Нас лёс з'яднаў навекі,
Два розных чалавекі...

Я табе з'яднаю! *(Зрывае, чытае наступную.)*

«Сёння ў клубе адбудзецца лекцыя з п'янствам і хуліганствам». Я табе адбудуся! *(Зрывае.)*

Астатнія аб'яўкі зрывае не чытаючы.

Заслона.

КАРЦІНА ШОСТАЯ

Той жа зялёны парк. На пярэднім плане — цэнтральная лаўка. Калі паднімаецца заслона, на ёй нікога няма. Але вось сюды прыходзіць Зіначка, задуменная і невясёлая. Зрывае з клумбы рамонак, пачынае варажыць: кахае, не кахае, кахае, не кахае...

Зіначка *(сарвала апошні пялёстак).* Не кахае... У-у, здраднік! А якія словы гаварыў... якім закаханым прыкідваўся...

Спявае тую ж песню аб каханні, толькі сумным-сумным голасам.

Сонечным днём,
Нібы прыбой,
Бэз зашугаў паўкруг.

Добра, калі
Побач з табой
Крочыць надзейны друг. *(Плача.)*

Міхась *(прыбягае)*. Зіначка, вось дзе ты... А я цябе цэлы вечар шукаю...

Зіначка не звяртае ніякай увагі на яго і быццам і не чуе яго слоў.

Зіначка, даруй, толькі я тут зусім ні пры чым. Гэта Матыль мяне прымусіў... Ён праводзіў са мной індывідуальную гутарку.

Зіначка. І цалавацца з Кацькай-задавакай прымушаў?

Міхась. Ага... Яны сказалі, што я нікуды не варты кавалер, што я зусім не ўмею трымаць сябе з дзяўчатамі...

Зіначка. І абяцалі навучыць цябе?..

Міхась. Ага...

Зіначка. А ты і рад старацца... Толькі мне такія вучаныя не патрэбны... *(Адвярнулася.)*

Міхась. Зіначка, даруй... Я ж думаў, сапраўды чагосьці не ведаю, таму і згадзіўся. Аказваецца...

Зіначка. Што аказваецца?..

Міхась. К чорту такую навуку... Я трымаў сябе, як мне сэрца падказвала... А яны каханне, як той Сальеры музыку, на часткі параскладалі...

Зіначка. Цяпер, напэўна, усе дзяўчаты будуць твае...

Міхась *(крычыць)*. Зіначка, хопіць кпіць!.. Я сам сябе ненавіджу... Калі ты мне не даруеш...

Зіначка. То што будзе?

Міхась. Зараз убачыш...

Скідае пінжак, лезе па дрэва, якое стаіць ля лаўкі, павісае на руках па суку.

Даруеш?

Зіначка. Не.

Міхась *(пасоўваецца на край сука. Сук угінаецца)*. Даруеш?

Зіначка. Не.

Міхась *(пасоўваецца яшчэ больш, сук значна ўгінаецца)*. Даруеш?

Зіначка. Не.

Міхась *(адпускае адну руку)*. Апошні раз пытаюся: даруеш? *(Пачынае разгойдвацца.)*

Зіначка *(не на жарт спалохалася)*. Дарую, дарую...

Міхась адпускае і другую руку і дакладна па-спартыўнаму прызямляецца ля Зіначкі.

Зіначка схіляе галаву на плячо Міхася, плача.

Міхась *(разгублена)*. Зіначка, ты чаго?..

У канцы алеі паказваецца Кацька-задавака. Зіна ўбачыла яе, захвалявалася.

Пойдзем адсюль...

Зіна і Міхась устаюць. Міхась абняў Зіначку за талію, і яны ідуць.

Кацconfigured *(падышла, глядзіць ім услед)*. О-о, здаецца, маё вучэнне не прапала дарма... *(Азіраецца, з сумам.)* Толькі я па-ранейшаму хаджу адна... *(Раптам кагосьці заўважае. Узрадавана.)* Ой, здаецца, там на лаўцы сядзяць два не нашы... Пайду паспытаю сваё шчасце... *(Выходзіць.)*

Некаторы час лаўка пустуе, але неўзабаве прыходзіць новая пара закаханых. Гэта Марына і Віктар. Садзяцца. Яны, відаць, таксама чагосьці паспрачаліся, бо дзяўчына адвярнулася ад хлопца, сядзіць надзьмутая.

Віктар. Ну чаго ты, чаго? *(Спрабуе павярнуць дзяўчыну да сябе.)* Я больш не буду... Чуеш? Абяцаю табе... Ніколі не буду.

Марына. Так я табе і паверыла.

Віктар. Няхай павылазяць мне вочы, калі я хоць яшчэ раз пагляджу на другую.

Каля лаўкі, дзе сядзіць Віктар і Марына, праходзяць **дзед Даніла** і **Максімаўна**. У Максімаўны на галаве модная прычоска. Віктар і Марына з усмешкай доўга глядзяць ім услед.

Віктар. А чаму тут ты мяне не папракнула, я ж глядзеў на яе ва ўсе вочы.

Марына. Тут можна было, таму і не папракнула.

З'яўляецца **Матыль**.

Матыль *(сам сабе)*. Ну, сёння я, здаецца, папрацаваў не блага. Пар дзевяць угаварыў. *(Марыць.)* А потым мы наладзім агульнае вяселле ў Палацы шлюбаў! Во будзе баль! Да нас пачнуць адусюль прыязджаць, пераймаць вопыт.

Хоча ісці, але раптам заўважае Віктара і Марыну.

А можа, яшчэ гэтых паспрабаваць угаварыць? Лішняя пара не пашкодзіць.

Матыль падыходзіць да Марыны і Віктара, але тыя нічога не бачаць і не чуюць, бо цалуюцца. Тады ён дастае з партфеля фанерку з ручкай у выглядзе шчытка і, закрыўшыся фанеркай, стукае ў яе, як у дзверы.

Віктар *(незадаволена)*. Што вам трэба?

Матыль *(выглядаючы з-за фанеркі)*. Прабачце, я вам не перашкодзіў?

Віктар. А як вы самі думаеце?

Матыль. Разумею... Усё разумею... Сам быў малады... Але я вас доўга не затрымаю. Дазвольце задаць толькі адно пытанне.

Віктар. Задавайце ваша пытанне і... *(Робіць рукой жэст, які інакш і не прачытаеш, як толькі — «Хутчэй каціцеся адсюль!».)*

Матыль. Колькі часу вы сустракаецеся?

Віктар. Год і два месяцы.

Марына. Не год і два месяцы, а год і тры месяцы.

Віктар. Адзін жа месяц ты была ў адпачынку.

Марына. Ну і што?

Віктар. Калі ты была не са мной, дык навошта яго лічыць?

Марына. Але ў думках я была з табой.

Віктар. Дык то ў думках, а побач, напэўна, сядзеў які-небудзь смуглявы прыгажунчык з чорнымі вусікамі.

Марына. Як табе не сорамна?

Віктар. Ведаю я такіх... Ад нашых бландзіначак яны трацяць розум. Дачу, машыну прапаноўваюць.

Марына. А мне ніхто нічога не прапаноўваў! Разумееш? І прашу не выдумляць.

Віктар. Так я табе і паверыў.

Марына. Не верыш, не трэба... *(Зноў надзьмулася, адвярнулася.)*

Матыль. Ад такіх сцэн ёсць адзін цудоўны сродак.

Віктар. Назавіце яго хутчэй. Мне ўжо гэтыя сцэны ў пячонках сядзяць.

Матыль. Шлюб! Законны, савецкі шлюб, аформлены ў бюро загса.

Віктар. Я даўно ёй прапаноўваў, а яна ўсё цягне.

Матыль. Дарэмна, дарэмна... Жыццё такое кароткае і ляціць так хутка... Дык навошта ж вам абкрадваць сябе? Толькі муж і жонка разам утвараюць сапраўднага чалавека. Ёсць дзеля чаго і для каго жыць, ёсць пра каго клапаціцца.

Марына. Мы маладыя, нажывёмся яшчэ...

Матыль. А якое гэта шчасце — дзеці... З'явіцца на свет такая маленькая, бездапаможная істота, ды як закугакае: ку-га, ку-га, ку-га... Лепшай музыкі і на свеце няма. А там пачынаюцца такія мілыя сэрцу клопаты: пялёначкі, сосачкі, розныя спажыўныя сумесі...

Віктар *(паказвае на дзяўчыну)*. Во, во, а яна якраз усяго гэтага і баіцца.

Матыль. Не трэба гэтага, мілачка, баяцца, не трэба... Так ужо пабудавана жыццё... А потым... У дзецях і дзяржава зацікаўлена. Зараз у нас на гэтым фронце трывожнае становішча... Падае нараджаемасць.

Віктар *(ускочыў)*. Правільна, дзядзька, гаворыце! Правільна! Няма чаго адкладваць.

Матыль *(Віктару)*. Вось ты ўлавіў, улавіў... Малайчына, усведамляеш абавязак...

Віктар *(пацiскае Матылю руку)*. Дзякую вам, дзякую, што вы да нас падышлі. Мы і так год і два месяцы сустракаліся... Хопіць ужо!

Марына. Год і тры месяцы...

Віктар. Тым больш.

Марына *(нясмела)*. Але ў нас няма дзе жыць. Кватэры няма.

Матыль. А дзе вы працуеце?

Віктар. На камбінаце.

Матыль. Дык гэта ж цудоўна! Падавайце хутчэй заяву... Дырэктар камбіната мой лепшы сябар. Я з ім пагавару.

Выходзіць. З'яўляецца **Нарэйка**.

Нарэйка. Здаецца, я папрацаваў сёння няблага. Пар дзевяць адгаварыў. Капцы Матылёвым шлюбным вірусам! *(Хоча ісці, але раптам заўважае Віктара і Марыну.)* А можа, яшчэ гэтых паспрабаваць адгаварыць? Здаецца, камбінатаўскія — надта ж закахана яны глядзяць адзін на аднаго. Відаць, хутка пабягуць у загс, а потым да мяне — прасіць кватэру.

Падыходзіць да Віктара і Марыны.

Вы, здаецца, у мяне на камбінаце працуеце?

Марына. У вас, у вас, таварыш Нарэйка... *(Пасоўваецца.)* Сядайце, калі ласка.

Нарэйка *(сядаючы)*. Тут да вас не падыходзіў адзін тып у саламяным капелюшы?

Марына. Падыходзіў.

Нарэйка. Агітаваў, каб вы хутчэй уступалі ў шлюб?

Марына. Так, агітаваў... А што?

Нарэйка. Каб ён сам тое з'еў, што другім жадае. Сямейнае жыццё — гэта такі хамут...

Віктар. Але ж вы, напэўна, таксама залезлі ў гэты хамут?

Нарэйка. Залез. Што зробіш... О! Каб мне ў свой час хто адкрыў вочы на гэта так званае «сямейнае шчасце»... Я ж таксама тады не ведаў, што «жаніцца — не ўпіцца, на дзень гайда, на век — бяда».

Марына *(штурхае хлопца)*. Чуеш? Чуеш? Што табе разумныя людзі гавораць.

Нарэйка. Яшчэ якая бяда... Не дай ты божа... Не так сеў, не так стаў, не туды паглядзеў, позна прыйшоў... А жыццё такое кароткае... Дык навошта вам спяшацца надзяваць гэты хамут?

Віктар. Але ж усе ў яго лезуць.

Нарэйка. А вы не будзьце такімі, як усе... Будзьце разумнейшыя. А яшчэ як з'явіцца дзіця... Ну тады не будзе вам ні дня ні ночы. Бывае, як раскугакаецца... ку-га, ку-га, ку-га... Хоць ты з хаты ўцякай. А клопатаў, колькі розных клопатаў прыбаўляецца... Пялёнкі, соскі, розныя спажыўныя сумесі... Толькі і бегай, толькі і даставай.

Віктар. Але ж і для вас некалі бегалі і аб вас нехта клапаціўся.

Марына *(хлопцу)*. Не перабівай. Лепш слухай і на вус матай.

Вяртаецца Матыль.

Матыль *(убачыўшы Нарэйку)*. О-о, як добра... І ты якраз падышоў... *(Паказвае на Віктара і Марыну.)* Дык ты ім, калі ласка, дапамажы там наконт кватэры. Ну і іншым там маладажонам пасадзейнічай...

Нарэйка *(ускочыў)*. Я табе дапамагу!.. *(Закасвае* *рукавы.)* Я табе пасадзейнічаю... На той свет узляцець пасадзейнічаю... *(Кідаецца біцца.)*

Матыль *(адбіваючыся).* Ён звар'яцеў... Звар'яцеў...

Уцякае. Нарэйка бяжыць за ім. Віктар і Марына, здзіўлена пераглянуўшыся, таксама выходзяць.

Падыходзіць Кацька-задавака ў суправаджэнні смуглявага прыгажунчыка з чорнымі вусікамі і нейкага даўгалыгага хлопца.

Даўгалыгі *(паказваючы на Прыгажунчыка).* Табе вельмі і вельмі пашанцавала... Гэта шэйх з Кувейта. Вельмі багаты.

Каця. А што ён тут робіць?

Даўгалыгі. Стажыруецца. Цяпер жа іх многа да нас прыязджае. А я ў яго перакладчыкам працую.

Прыгажунчык звяртаецца да Даўгалыгага і нешта бармоча.

Каця. Што ён гаворыць?

Даўгалыгі. Ён пытаецца, ці запомніла ты яго прозвішча?

Каця. Не.

Даўгалыгі. Дык запамінай. Яго завуць Абдула-Дыяла-Салех-аль-Сабах-эль-Бакр-ас-Хафід-эс-Шамсудзін...

Каця. Ну і прозвішча... Язык зламаць можна...

Даўгалыгі. Паспрабуй паўтарыць.

Каця. Абдула-Дыяла-Дыяла...

Даўгалыгі. Няўжо так цяжка запомніць?

Каця. Ой цяжка...

Прыгажунчык зноў нешта мармыча Даўгалыгаму.

А што ён цяпер сказаў?

Даўгалыгі. Ён сказаў, што пакуль ты не запомніш яго прозвішча, ён не можа з табой жаніцца.

Каця. Што, ён ужо хоча са мной жаніцца? Так хутка?

Даўгалыгі. А ў іх гэта робіцца вельмі проста... Гэта ў нас сустрэчы, спатканні... А ў іх спадабалася яму дзяўчына, ён тут жа вядзе яе ў свой гарэм.

Каця. Дык у яго гарэм?

Даўгалыгі. Так, у яго ўсяго шаснаццаць жонак. Ты будзеш семнаццатай...

Каця *(паказвае фігу)*. А гэтага ён не хоча?

Даўгалыгі. Але ж ты будзеш жонкай шэйха... Да таго ж, у іх у Кувейце гарэм да дваццаці жонак лічыцца міні-гарэмам.

Каця. А ёсць яшчэ і максі?

Даўгалыгі. Ёсць. Максі-гарэмы налічваюць па сто і больш жонак.

Каця. Ну і парадачкі...

Даўгалыгі *(да Каці)*. Шэйх кажа, што ў нас у Еўропе вельмі несправядліва пабудавана сямейнае жыццё... Вельмі вялікую нагрузку даводзіцца несці нашым жонкам. Яна павінна і абед гатаваць, і мужа любіць, і дзяцей гадаваць — і ўсё адна...

Каця. А ў іх што, падзелены абавязкі?

Даўгалыгі. Я зараз спытаю...

Звяртаецца з такім жа мармытаннем да Прыгажунчыка, потым да Каці.

Ён кажа, так.

Каця. А можа, і сапраўды гэта больш справядліва?

Даўгалыгі. Потым ён кажа, што няхай цябе не турбуе, што ў яго шаснаццаць жонак. Ты будзеш самая любімая.

Каця. Ну, калі я буду самая любімая, то можна і падумаць.

Даўгалыгі. Тут няма чаго і думаць, згаджайся, пакуль не позна. А то, чаго добрага, яшчэ перадумае.

Каця. Перакладай хутчэй, што ён гаворыць.

Даўгалыгі. Ён пытаецца, ці ўмееш ты танцаваць, бо любімая жонка павінна ўмець і добра цешыць свайго мужа.

Каця. Здаецца, ўмею.

Даўгалыгі. Дык патанцуй...

Каця пачынае танцаваць, але танцуе павольна.
Прыгажунчык нешта мармыча Даўгалыгаму, той перакладае.

Шэйх просіць больш агню... Агню больш...

Каця пачынае танцаваць крыху тэмпераментней, але, відаць, і такі тэмп не задавальняе Прыгажунчыка, ён раптам выломвае дубец і пачынае падсякаць ёй ногі. Каця пачынае танцаваць не тое што тэмпераментна, а нават ліхаманкава, а Прыгажунчык усё падсякае...

Канчаецца гэты танец тым, што Каця падае знясіленая.
Прыгажунчык нешта гаворыць Даўгалыгаму.

Даўгалыгі *(схіліўшыся над Кацяй)*. Ты вытрымала экзамен! Шэйх бярэ цябе сваёй семнаццатай жонкай!

Заслона.

КАРЦІНА СЁМАЯ

Палац шлюбаў. Танцавальная зала. На ўсю залу вісіць транспарант, на якім напісана: «Палкае прывітанне шчаслівым маладажонам!» У танцавальнай зале нікога няма, аднак з банкетнай залы сюды праз радыёрупары даносяцца шум, музыка, словы: «Маладым горка!», «Горка маладым!» У танцавальную залу заходзіць дзядок. Садзіцца ў крэсла, прыслухоўваецца. З рэпрадуктара даносяцца словы радыёкаментатара.

«Сёння наш мікрафон устаноўлены ў Палацы шлюбаў, дзе адначасова гуляюць не адно, а сем вяселляў! Сем шчаслівых пар з гэтага дня пойдуць па жыцці сумесна і будуць дружна ісці да канца дзён сваіх... Гэта зусім новае пачынанне нарадзілася не дзе-небудзь, а ў нас як вынік праведзенага «тыдня вечнага кахання, ініцыятарам якога з'яўляецца наш паважаны Трахім Клімавіч Матыль!»

Дзядок *(з сумам)*. А мяне таварыш Матыль так і не змог ахапіць шлюбам. Не згадзілася ўдавічка выйсці за мяне замуж. Кажа: «На чорта мне гэты напаўнябожчык. Не паспееш адгуляць вяселле, як прыйдзецца спраўляць хаўтуры». І гэта нягледзячы на тое, што сам таварыш Матыль два разы праводзіў з ёю гутарку. Ну ж і ўпартая трапілася ўдавічка...

З рэпрадуктара даносіцца голас: «Я прапаную выпіць за Трахіма Клімавіча Матыля!»

Дзядок *(устае)*. Няма мне чаго тут рабіць... Пайду лепей пісаць аб'яўкі. Сёння ў мяне шмат заказаў. *(Выходзіць.)*

З рэпрадуктара даносіцца вясельная песня.

Калі, сват, гарэлкі не дасі,
Караваю трасцу ты з'ясі...

Прыходзіць **Нарэйка**, ён таксама ў святочным гарнітуры і ў вельмі добрым настроі. Прыслухоўваецца да шуму, смеху, які даносіцца з рэпрадуктара, потым шматзначна:

Нарэйка. Смяецца той, хто смяецца апошні!

Выходзіць.

Галасы ў рэпрадуктары:
Досыць сядзець за сталом!
Давайце патанцуем!
Давайце, давайце!

Гучыць прыгожы вальс. З банкетнай залы ў танцавальную адна за другой выплываюць пары маладажонаў. Першай парай ідуць **Матыль** і **Алімпіяда**, за імі **дзед Даніла** і **Максімаўна**, потым **Зіна** і **Міхась**, **Віктар** і **Марына** і яшчэ некалькі пар. Танцуюць.

Вяртаецца **Нарэйка**.

Нарэйка *(пляскае ў далоні)*. Хвіліначку ўвагі! Прашу хвіліначку ўвагі!

Таварышы! Дазвольце паведаміць вам апошнюю навіну. У нашага паважанага Трахіма Клімавіча Матыля сёння двайное свята. Ён не толькі стаў мужам прыгажэйшай жанчыны, але, як мне стала вядома з аўтарытэтных колаў, яго чакае і павышэнне.

Максімаўна. Няўжо ў сталіцу забіраюць?

Дзед Даніла. Ну ж і шанцуе чалавеку!

Нарэйка. Магу супакоіць вас. Ні ў якую сталіцу таварыша Матыля не забіраюць. Ён па-ранейшаму застаецца з намі. Толькі неўзабаве ён пакіне загс і пераляціць на працу на камбінат «Сервіс». Яго як ініцыятыўнага, энергічнага і перспектыўнага работніка прызначаюць — дырэктарам. Ура! *(Пляскае ў далоні.)*

Усе застылі ад здзіўлення.

Максімаўна. Ну і дзівосы на калёсах...

Дзед Даніла. А чаму дзівосы?.. Цяпер бытавому абслугоўванню, ці як гэта — «сцервісу», аддаецца шмат увагі.

Максімаўна. Не «сцервісу», а «сервісу».

Дзед Даніла. Гэтаму сервісу шмат увагі аддаюць... Ну і, вядома, адпаведных людзей падшукваюць: мяккіх, далікатных, каб менш скарг было.

Максімаўна. Тут без скарг не абыдзешся... Усім усё роўна не дагодзіш...

Нарэйка *(пасля паўзы)*. А мяне прызначаюць на яго месца, загадчыкам бюро загса...

Нямая сцэна. Матыль і Нарэйка паціскаюць адзін адпаму рукі.

Заслона.

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

КАРЦІНА ВОСЬМАЯ

Знаёмы нам кабінет дырэктара бытавога абслугоўвання. Толькі тут цяпер гаспадарыць Матыль. Пад яго кіраўніцтвам дзед Даніла і Максімаўна перастаўляюць мэблю.

Матыль *(кіруе перастаноўкай)*. Гэты стол пастаўце так *(паказвае)*, а гэты так *(паказвае)*, крэслы расставіце так...

Дзед Даніла. Зробім, зробім... Усё як трэба.

Матыль. А я пайду па цэхах... З людзьмі пазнаёміцца трэба...

Дзед Даніла. Ідзі, ідзі знаёмся...

Матыль выходзіць.

Максімаўна *(перастаўляючы)*. Трэці раз я перастаўляю ў гэтым кабінеце мэблю, а шыць як не ўмелі, так і не ўмеюць...

Дзед Даніла. Во чаго захацела! Не паспеў чалавек прымерацца да крэсла, а ёй ужо падавай экстру!

Максімаўна. Не будзе тут экстры.

Дзед Даніла. Чаму?

Максімаўна. І гэты не з таго пачынае. Мэблю перастаўляе.

Дзед Даніла. Дык і ты ж у маёй хаце ўсё дагары нагамі пераварочвала.

Максімаўна. Там трэба было.

Дзед Даніла. А тут не трэба?

Максімаўна. Тут не трэба.

Дзед Даніла. А па-мойму, і там не трэба было.

Максімаўна. Многа ты разумееш...

Дзед Даніла. Мяне не гэта турбуе...

Максімаўна. А што?

Дзед Даніла. Як ён выкруціцца? Ён жа абяцаў маладажонам, што працуюць на камбінаце, наклапатаць перад Нарэйкам аб кватэрах... А перад кім ён цяпер клапатаць будзе? Перад самім сабой?

Максімаўна. Нічога. Матыль чалавек ініцыятыўны, што-небудзь прыдумае.

Дзед Даніла. А што ты тут надта прыдумаеш? Вышэй галавы не скочыш... Усяго два дамы для камбіната будуюць. Ды як будуюць, як мокрае гарыць.

Уваходзіць **Матыль.** Аглядае кабінет. Задаволены.

Матыль. Во, цяпер зусім іншая справа. Дзякуй. Можаце ісці.

Дзед Даніла і Максімаўна накіроўваюцца да выхаду.

Максімаўна *(спыняючыся)*. Чаго?

Матыль. А чаму ты кветкі на стол перастала ставіць? Там ставіла, а тут не.

Максімаўна. Ці да твару гэтаму кабінету кветкі? Нарэйка ніколі не ставіў.

Матыль. Кветкі ўсім кабінетам да твару.

Максімаўна. Добра, зараз прынясу. *(Выходзіць.)*

У кабінеце. Матыль сядзіць за сталом, перабірае паперы. Звоніць тэлефон.

Матыль *(знімае трубку)*. Так, гэта камбінат «Сервіс». Што? Прышылі бант на жываце? Ай-яй-яй... якая недарэчнасць! Бант на жываце... Абавязкова пераробім! Што за пытанне... *(Павесіў трубку.)*

Уваходзіць **Максімаўна** з кветкамі. Яна слухае размову Матыля па тэлефоне.

Максімаўна *(замахала рукамі)*. Навошта ты лішні тлум на сваю галаву бярэш? Сказаў бы, што трэба было на месцы глядзець... А калі забраў, усё — крышка! Нарэйка ў такіх выпадках гнаў у тры шыі...

Матыль. Нічога, Максімаўна, нічога... А мы нікога гнаць не будзем, а наадварот пойдзем людзям насустрач.

Максімаўна. Як знаеш... *(Выходзіць.)*

Стук у дзверы.

Матыль. Уваходзьце!

Уваходзіць Віктар і Марына.

Віктар. Таварыш Матыль, дык калі ж вы ўжо?

Матыль. Што ўжо?

Віктар. Вырашыце наша пытанне...

Матыль. Якое пытанне?

Віктар. Кватэрнае. Мы ж паслухаліся вас, падтрымалі ваша мерапрыемства... Запісаліся, а жывём па-ранейшаму... яна ў жаночым інтэрнаце, а я ў мужчынскім.

Матыль. Ну і жывіце сабе на здароўечка.

Віктар *(абурана)*. Як вы так гаворыце? Вы ж абяцалі пахадайнічаць перад Нарэйкам, а цяпер самі сталі дырэктарам, а кватэры не даеце... Гэта па меншай меры — несумленна...

Матыль. З кватэрамі на камбінаце пакуль што вельмі цяжка.

Віктар. Дык што нам рабіць?

Матыль. Трэба пачакаць.

Віктар. Мы і чакалі, пакуль было можна, а больш чакаць не можам.

Матыль. Дык што я вам — нараджу?..

Віктар. Не ведаю, як вы, а яна *(паказвае на жонку)*, дык ужо хутка.

Марына. І яшчэ няведама, ці адно... У доктара ёсць падазрэнне на двойню...

Матыль *(відаць, забыўшыся, што ён ужо не загадчык загса, выбягае з-за стала, з уздымам)*. Віншую вас, віншую... Як прыемна, што вы ўсведамілі ўсю тую небяспеку, якая пагражае нашай краіне ад зніжэння нараджаемасці.

Віктар. Каб мы ведалі, што ў нас будзе такое з кватэрай... мы б яшчэ доўга нічога не ўсведамлялі...

Матыль. Не трэба кідацца ў роспач... Не трэба... Што-небудзь прыдумаем.

Віктар. Ну дык думайце хутчэй, а мы пачакаем. *(Да жонкі.)* Садзіся, Марына.

Матыль. Не, вы ідзіце, ідзіце... Калі я прыдумаю, я вас паклічу.

Віктар. Вы думайце пры нас. Адклад не ідзе на лад.

Матыль *(спалохана).* Як? Вы будзеце сядзець тут, пакуль я не прыдумаю?

Віктар. Пасядзім, што зробіш...

Марына. Нам няма куды ісці.

Некаторы час усе сядзяць моўчкі.

Віктар *(да Матыля).* Ну, прыдумалі?

Матыль. Думаеш, гэта так проста, узяў ды прыдумаў...

Віктар *(устаючы).* А я прыдумаў!

Матыль
Марына *(адначасова).* Што? Што ты прыдумаў?

Віктар *(абыходзіць кабінет).* Тут можна будзе паставіць тахту... *(Паказвае.)* Тут тэлевізар... *(Паказвае.)* А тут добра стане калыска. *(Да жонкі.)* Як ты думаеш, Марынка, дзе лепш тэлевізар паставіць?

Матыль *(ускочыў).* Вы хочаце заняць мой кабінет?

Віктар. Не назаўсёды ж... Часова, пакуль вы што-небудзь прыдумаеце...

Матыль. Што я нарабіў... Што нарабіў...

Віктар *(здымае пінжак, вешае яго на спінку крэсла).* Распранайся і ты, Марына.

Марына таксама пачынае распранацца, здымае кофтачку, туфлі.

Матыль *(у роспачы).* Што вы робіце? Гэта ж службовае памяшканне...

Марына *(да Матыля).* Адвярніцеся...

Матыль. Стойце! Пачакайце! Я, здаецца, штосьці прыдумаў...

Віктар. Кажыце хутчэй, што вы прыдумалі?

Матыль *(нічога не адказвае, садзіцца за стол, нешта піша, потым падае паперку Віктару)*. У мяне тры пакоі... У адным з іх я дазваляю пасяліцца вам, часова, вядома...

Віктар. Ну, вядома, вядома.

Матыль. Звярніцеся з гэтай запіскай да маёй жонкі, яна вам пакажа, які пакой заняць.

Віктар *(задаволена)*. Ну вось і прыдумалі... Праўда, не шык-мадэрн, але на першы час добра будзе... Дзякуем вам, дзякуем... *(Да жонкі.)* Пайшлі, Марынка...

Віктар і **Марына** выходзяць. Матыль сядзіць зусім спустошаны, выцірае хусцінкай узмакрэлы лоб. А ў гэты момант шырока адчыняюцца дзверы і ў кабінет Матыля ўкочваецца дзіцячая каляска, а за ёю з чамаданамі і клункамі ўваходзіць яшчэ адна **маладая пара.**

Матыль *(набірае нумар тэлефона)*. Алімпіяда, гэта ты? Падрыхтуй, калі ласка, там яшчэ адзін пакой.

Заслона.

По авансцэне ідзе **Даўгалыгі**... Раптам яго даганяе **Кацька-задавака**, хапае за каўнер.

Каця. Папаўся, нягоднік... Ану гавары, дзе мой жаніх?

Даўгалыгі. Дзіўнае пытанне. Адкуль я магу ведаць, дзе твой жаніх!.. Можа, у цябе яшчэ наогул ніякага жаніха няма...

Каця. Не прыкідвайся дурнем, ты ўсё ведаеш!

Даўгалыгі. Ну, а калі я табе адкажу, твой жаніх сабакам сена косіць, цябе гэта задаволіць?

Каця. Я пытаюся, дзе шэйх Абдула-Дыяла?..

Даўгалыгі. Так бы адразу і гаварыла...

Каця. Я так і гавару... Дзе ён?

Даўгалыгі. Думаю, што ён дапамагае твайму жаніху касіць сабакам сена...

Каця. Ты вось што, перастань так жартаваць... Пойдзем у міліцыю, можа, ты там загаворыш інакш.

Даўгалыгі. А чаго мне ісці ў міліцыю, я там нічога не забыўся...

Каця. Пойдзем, пойдзем... *(Цягне.)*

Даўгалыгі *(спрабуючы вырвацца)*. Кажу, я там нічога не забыўся...

Каця. Дарэмна стараешся... Ад мяне не вырвешся... *(Выходзяць.)*

Дзяжурны пакой у міліцыі. За столікам сядзіць міліцыянер, перад ім Каця і Даўгалыгі.

Даўгалыгі *(дае паказанні)*. Ён зрабіў гэта сваёй прафесіяй... Вышуквае даверлівых дзяўчат, асабліва такіх, што мараць выйсці замуж за іншаземца, знаёміцца з імі...

Міліцыянер. Пры вашай дапамозе?

Даўгалыгі. Так, я быў у яго перакладчыкам.

Міліцыянер. Працягвайце...

Даўгалыгі. А потым глядзеў, што ў іх ёсць каштоўнага... Забіраў і знікаў...

Міліцыянер. Вы хочаце сказаць «рабаваў»...

Даўгалыгі. Я не ведаю, як правільна на юрыдычнай мове гэта называецца... Мы гэта паміж сабой называлі «ўлоў». Бываў добры «ўлоў», а бываў і нікчэмны.

Міліцыянер *(да Каці)*. Колькі ў вас ён выдавіў?

Каця. Дзве тысячы... Усё, што я мела... Я збірала на кааператыўную кватэру... *(Плача.)*

Міліцыянер. Ну як жа вы так адразу аддалі яму грошы?

Каця. Ён сказаў, што мы можам не будаваць, а адразу купіць, сказаў, што ведае такіх людзей, якія прадаюць аднапакаёвую кватэру. Ну я і згадзілася.

Міліцыянер. Не трэба так адчайвацца. Страта грошай, гэта яшчэ не самае горшае ў жыцці. *(Да Даўгалыгага.)* А ён заўсёды сябе выдаваў за кувейцкага шэйха Абдула-Дыяла-Салех-аль-Сабах-эль-Бакр-ас-Хафід-эс-Шамсудзіна?

Каця *(вельмі ўражана)*. Вы, вы ўжо запомнілі? А я так і не змагла запомніць, называла яго проста Абдула-Дыяла-Сабака-Хапун...

Даўгалыгі. Ты правільна называла... Ён такі і ёсць сабака! Хапун... І са мной не разлічыўся, абяцаў сто рублёў за аперацыю з табой, а потым — збег... Хапун няшчасны!

Міліцыянер *(да Даўгалыгага)*. Вы адказвайце на пытанне, а не прыплаквайце тут...

Даўгалыгі. Не, не заўсёды. Гледзячы па абставінах... Іншы раз ён выдаваў сябе за вучонага-атамніка ці там за фізіка.

Міліцыянер. І многіх вы так ахмурылі?

Даўгалыгі. У горадзе чалавек шэсць...

Міліцыянер. Ай-яй... Колькі яшчэ даверлівых людзей... *(Да Каці, якая працягвае плакаць.)* Ну, супакойцеся, супакойцеся... Усё будзе добра. І грошы вам вернуць... Вось пабачыце... *(Выцірае ёй хусцінкай слёзы.)* Вы можаце ісці. *(Да Даўгалыгага.)* А вам прыйдзецца затрымацца.

Даўгалыгі. А мяне за што? Я ж нікога не ахмураў, я толькі падыгрываў...

Міліцыянер. Ну, а цяпер адпачніце крыху...

Паказвае Каці на адны дзверы.

Вы ідзіце сюды...

Даўгалыгаму паказвае на другія дзверы.

А вы — сюды...

Каця і Даўгалыгі разыходзяцца ў розныя бакі.

Заслона.

КАРЦІНА ДЗЕВЯТАЯ

Лясная палянка. На ёй будан з яловых лапак. Ля будана — дровы для кастра. Цёплы сонечны дзень. Хораша спяваюць птушкі. Чуваць тарахценне матора, і на паляну, нагружаныя падушкамі і рукзакамі, прыходзяць **Матыль** і **Алімпіяда**.

Матыль *(паказвае на будан)*. Вось тут мы і будзем жыць... Я яго даўно нагледзеў. Нехта нібы спецыяльна пабудаваў для нас. *(Азіраючыся наўкола.)* Ну як табе падабаецца? Праўда, цудоўна! Лес, птушкі спяваюць... А паветра... ты толькі дыхні, які пах, які водар...

Алімпіяда. А дома ўсё ж лепш.

Матыль. Кінь ты, Алімпіядачка... Усе ж людзі бягуць з горада ў лес... Лясное паветра — гэта ж здароўе, тут столькі фітанцыдаў... Вось мы і падыхаем.

Алімпіяда. І доўга мы будзем дыхаць гэтымі фітанцыдамі?

Матыль. Не, не доўга... У жніўні ж будаўнікі павінны ўжо здаць дом.

Алімпіяда. Павінны. Павінны. А калі не здадуць?

Матыль *(упэўнена)*. Здадуць. Дзе яны дзенуцца... Мы на іх так націскаем...

Алімпіяда. Я першы раз сустракаю такога дзівака дырэктара, які аддаў сваю кватэру, а сам перабраўся ў лясны будан.

Матыль. Што зробіш, іншага выйсця ў мяне не было... *(Нешта дастае з кішэні, дае Алімпіядзе.)*

Алімпіяда. Што гэта?

Матыль. Кажуць, цяпер каханне трэба падмацоўваць ашчаднымі кніжкамі. Вось я і падмацаваў: частку грошай перавёў на тваё імя.

Алімпіяда. Ну што ты?.. Навошта ты гэта зрабіў? Не, не, я не вазьму.

Матыль. Бяры, бяры... Я жартую... Проста я гэта зрабіў дзеля лепшай захаванасці грошай, бо ў мужчын яны не вельмі ўтрымліваюцца.

Алімпіяда *(прымаючы)*. Ну хіба толькі дзеля захаванасці... *(Прымае кніжку.)* А як ты будзеш на працу дабірацца?

Матыль. На матаролеры... Колькі тут... Падумаеш, якіх дванаццаць кіламетраў...

Алімпіяда. Раптам твой матаролер сапсуецца?..

Матыль. Не сапсуецца. Я зрабіў яму капітальны рамонт... *(Бярэ вядзерца.)* Схаджу на рачулку, прынясу табе вады... А вада тут крынічная, халодная... Ну проста — цуд!

Выходзіць, напяваючы.

Алімпіяда тым часам пачынае разгружаць рукзакі, дастае посуд, прадукты і нават бутэльку віна.

Раптам з шалаша паказваецца галава знаёмага нам Прыгажунчыка.

Алімпіяда *(спалохана)*. Ой! Хто вы?

Прыгажунчык *(вылазячы зусім)*. Я — Лясун!

Алімпіяда. Адкуль вы тут узяліся?

Прыгажунчык *(ён гаворыць з усходнім акцэнтам)*. Гэтае пытанне я павінен вам задаць, а не вы мне. Бо я тут гаспадар...

Алімпіяда. Але ж я ўяўляла Лесуна зусім іншым... Такім старэнькім дзядком з доўгай барадой.

Прыгажунчык. Мой дзед і быў такім, але ён памёр, а я яшчэ не паспеў адгадаваць бараду, як мне давялося заняць яго пасаду.

Алімпіяда. А вы нас не прагоніце са сваіх уладанняў?

Прыгажунчык. Пагляджу на вашы паводзіны і... адносіны да мяне.

Алімпіяда. А як мы можам да вас адносіцца, калі мы зусім не ведаем, хто вы і што тут робіце?

Прыгажунчык. Вы, часам, не ў аддзеле кадраў працуеце?

Алімпіяда. Не. А чаму?

Прыгажунчык. Многа анкетных пытанняў задаеце.

Алімпіяда. Як жа не задасі, калі ў нашым лесе ды бачыш жыхара гор.

Прыгажунчык. Маеце рацыю. Прыйдзецца задаволіць вашу цікаўнасць. Я пасяліўся тут у будане таму, што ваша гасцініца чамусьці ўся заселена нейкімі маладажонамі. І мне не знайшлося там вольнага месца.

Алімпіяда. А чаго вы да нас прыехалі, калі не сакрэт?

Прыгажунчык. Шчыра?

Алімпіяда. Вядома.

Прыгажунчык. Ну, паколькі я пра вас амаль усё ведаю, то і сам буду шчыры.

Алімпіяда. Вы падслухалі нашу размову?

Прыгажунчык. У вас няправільнае ўяўленне аб падслухоўванні. Падслухоўванне — гэта тады, калі я прыкладаю вуха да дзвярэй вашага пакоя і слухаю, што вы там гаворыце. А якое ж падслухоўванне было тут, калі вы самі прыйшлі да майго будана і ўсё расказалі.

Алімпіяда. Ай-яй, якія мы неасцярожныя. Дык чаго ж усё-такі вы прыехалі да нас?

Прыгажунчык. Я ўпрыгожваю ваша жыццё. Прывёз кветкі, пакуль прадам, трэба ж недзе жыць.

Алімпіяда. Дык вы — спекулянт?

Прыгажунчык. У вас зноў жа зусім няправільнае ўяўленне аб спекуляцыі. Спекулянт — гэта той, хто купляе ў аднаго і перапрадае другому. Я ж прадаю кветкі з свайго ўласнага саду. Адзінае, што я раблю не зусім этычнае,— гэта падстаўляю падножку вашым гандлёвым работнікам... *(Дастае кветку, падае Алімпіядзе.)* Калі ласка.

Алімпіяда *(беручы кветку)*. Дзякую.

Прыгажунчык. А вам, значыцца, не пашанцавала ў жыцці?

Алімпіяда *(спалохана)*. Чаму не пашанцавала?

Прыгажунчык. Ваш муж аказаўся карасём-ідэалістам. Ён усё робіць для другіх і нічога для сябе і сваёй жонкі. Падумаць толькі — уласную кватэру і тую аддаў чужым людзям.

Алімпіяда. Дык гэта ж часова... Пакуль будаўнікі здадуць дом.

Прыгажунчык. І вы ў гэта верыце?

Алімпіяда. Веру.

Прыгажунчык. Тады я сапраўды зайздрошчу вашаму мужу, бо ён мае такую жонку, якая верыць ва ўсялякія небыліцы.

Алімпіяда. Чаму небыліцы?

Прыгажунчык. Хіба ж калі-небудзь бывае так, што будаўнікі здаюць аб'ект у той тэрмін, у які яны абяцаюць?

Алімпіяда. Я не ведаю, але думаю...

Прыгажунчык. Вы думаеце, а я ведаю... Ніколі не бывае.

Алімпіяда. Вы мяне палохаеце...

Прыгажунчык. У вас няправільнае ўяўленне і аб палоханні. Палохаюць тады, калі хтосьці схаваецца за куст і нечакана выскачыць. Я ж проста тлумачу вам абставіны, у якія вы трапілі дзякуючы свайму мужу-ідэалісту. А такая жанчына, як вы, магла б упрыгожыць самы шыкоўны палац, а не гэты варты жалю будан.

Алімпіяда. Я вельмі не люблю, калі мяне шкадуюць.

Прыгажунчык. У вас няправільнае ўяўленне і аб шкадаванні. Шкадуюць — гэта тады, калі вас, напрыклад, хтосьці пакрыўдзіў, вы плачаце, а я падыходжу, выціраю вам слёзкі, кажу на таго, хто вас пакрыўдзіў, «бяка» і даю вам цукерку.

Алімпіяда. А мне зусім не дрэнна і ў гэтым будане.

Прыгажунчык. Але ж гэта крыўдна! Калі такі брыльянт прападае дзесьці ў глухім лесе, у той час як яго сапраўднае месца зіхацець на самым модным курорце.

Алімпіяда. Паслухайце, Лясун, навошта вы мне ўсё гэта гаворыце?

Прыгажунчык. Вы верыце ў каханне з першага погляду?

Алімпіяда *(сама сабе)*. Падыграць і гэтаму? *(Гуліва.)* Нскалі чытала пра такое.

Прыгажунчык. Дык асмелюся заверыць вас, што такое каханне бывае не толькі ў кнігах, а і ў жыцці. *(Раптам падае перад Алімпіядай на калені.)* Я пакахаў вас адразу, як толькі мая галава вылезла з гэтага будана і ўбачыла вас.

Алімпіяда. А-а, усе вы мужчыны аднолькавыя, кось-кось, пакуль у аглоблі...

Прыгажунчык. Я прапаную вам сваю руку і сэрца...

Алімпіяда. О-о, які вы неашчадны, адразу аддаеце дзве такія каштоўныя часткі...

Прыгажунчык *(працягваючы стаяць на каленях)*. Не спяшайся караць, спяшайся мілаваць.

Раптам выхоплівае з ножнаў кінжал, заціскае яго зубамі, пачынае тэмпераментна танцаваць лезгінку.

Алімпіяда *(апладзіруе)*. Выдатна! Цудоўна!

Прыгажунчык *(скончыўшы танцаваць і яшчэ цяжка дыхаючы, пачынае спяваць)*:

Я тебя повсюду искал,
Как бы я тебя приласкал!
Без твоей любви мне нелегко.
Это ты — моя Сулико!

Алімпіяда *(зноў апладзіруе)*. І спяваеце вы добра... Каб я не была замужам і не кахала другога...

Прыгажунчык. У вас няправільнае ўяўленне аб каханні... Каханне, калі яно забяспечана цвёрдай валютай, тады і цана яму высокая, калі ж не, то грош цана такому каханню...

Алімпіяда. Ну, а ваша каханне валютай падтрымліваецца?

Прыгажунчык. У мяне асабняк з пяці пакояў, дача з відам на Чорнае мора, персікавы сад, вінаграднік...

Алімпіяда. Ого, у вас сапраўды, відаць, высока гарантаванае каханне.

Прыгажунчык. Дык калі я не памыляюся?..

Алімпіяда. На гэты раз памыляецеся...

Прыгажунчык. Я буду на руках вас насіць...

Алімпіяда. Ніхто вас не просіць.

Але, нягледзячы на гэта, Прыгажунчык падхоплівае Алімпіяду на рукі і носіць яе вакол будана. Жанчына вырываецца і што ёсць моцы малоціць кулакамі.

Алімпіяда. Нягоднік! Спекулянт! Зараз жа пусці!.. Я буду крычаць!.. *(Крычыць.)* А-а-а!..

Прыгажунчык нарэшце адпускае жанчыну, а сам уцякае ў лес.

Вяртаецца **Матыль.**

Матыль. Ты мяне зачакалася?

Алімпіяда *(скрозь слёзы)*. Дзе ты быў так доўга?

Матыль. Я натрапіў на ягады... Бачыш, колькі назбіраў?.. *(Пяшчотна.)* Адкрый роцік і закрый вочкі.

Алімпіяда закрывае вочы і адкрывае рот. Матыль усыпае ёй у рот ягады.

Алімпіяда *(прыціскаючыся да Матыля)*. А і сапраўды, відаць, праўдзівая гэта прыказка.

Матыль. Якая?

Алімпіяда. З любым і ў будане рай.

Матыль. Дзякую табе, любачка... Я даўно марыў пачуць гэтыя словы.

Заслона.

КАРЦІНА ДЗЕСЯТАЯ

Будаўнічая пляцоўка. Трое будаўнікоў — Кацька-задавака, дзяўчына і хлопец, прымасціўшыся вакол перакуленай уверх дном бочкі, гуляюць у карты.

Дзяўчына *(здаючы карты)*. І калі гэта ўжо раствор прывязуць?

Каця. А навошта ён табе? *(Бярэ ў рукі карты.)* Зноў адной масці надавала.

Дзяўчына. Мне не раствор, а грошы трэба, а за прастой атрымаеш кукіш з маслам.

Хлопец. Ой, навошта табе грошы, калі ты сама золата.

Дзяўчына. Золата-то золата, а вось асляпіць цябе ў гэтай спяцоўцы ўсё роўна не магу. А за грошы як куплю сабе парчовую сукенку, як надзену... ты і розум страціш...

Хлопец. Ну-ну-ну... Я жаночаўстойлівы...

Дзяўчына *(разглядае свае карты)*. Ну ж і не шанцуе мне ў карты.

Каця. У карты не шанцуе, затое ў каханні шанцуе.

Хлопец. А навошта, каб ёй у каханні шанцавала, яна ж замужам.

Дзяўчына. Наіўны ты, Коля, чалавек... Думаеш, калі замужам, дык нікому і падабацца не хочацца? *(Кладзе карту.)*

Хлопец. Ого, з казырнай ходзіш. Прымаю. *(Забірае карту.)* А ўсё ж дзіўна атрымліваецца. Дзяўчына выходзіць замуж за самага даражэйшага, самага мілейшага... А праз паўгода, глядзіш, яна ўжо не супраць і другому падміргнуць.

Дзяўчына. А ваш брат, думаеш, лепшы?

Хлопец. І наш брат не лепшы. Вось я і думаю — чаму так атрымліваецца?

Каця. Ніхто табе і не адкажа. Гэта толькі ў арыфметыцы ўсё проста і ясна. Двойчы два — чатыры... А ў жыцці так усё заблытана...

Дзяўчына *(прыслухоўваючыся)*. Учора ў гэты час прывезлі ўжо... А сёння нешта не вязуць.

Хлопец. Зноў план зрываецца... Зноў ад нас прэмія цю-цю...

Падыходзіць **Матыль.**

Матыль. Зноў седзіцё? Авой-авой, хлопчыкі, дзяўчаткі, што ж гэта будзе?

Каця. Патоп, Трахім Клімавіч! Сусветны патоп! Так у сввяшчэнным пісанні сказана.

Матыль. Ой, Каценька, мілая, мне не да жартаў. Мне дом, вось гэты дом, во як патрэбен.

Дзяўчына. Разумеем, усё разумеем, але нічым дапамагчы не можам. Раствор нам яшчэ не прывезлі.

Матыль. Як не прывезлі? Я толькі што з растворнага вузла, сказалі, што дзве машыны адправілі.

За сцэнай чуваць натужны рокат матораў.

Каця. Бачыце, як пачалі хадзіць, пачалі і вазіць. Цяпер у нас рабочых рук будзе не хапаць.

Матыль, дзяўчына і хлопец выбягаюць. Каця застаецца сядзець на месцы. Сюды прыходзяць **Зіна** і **Міхась**, **Віктар** і **Марына.**

Міхась. На будаўніцтве цішыня і спакой.

Зіна. Як на могілках.

Марына. Ну ж і ўліплі мы праз гэтага Матыля!

Віктар. Чаму ўліплі? Рана ці позна ўсё роўна б гэтым скончылася.

Марына. А можа, і не ўсё роўна... Можа б, я знайшла сабе жаніха з кватэрай.

Да іх падыходзіць **Нарэйка.**

Нарэйка. Прывітанне маладажонам!

Міхась *(буркнуў за ўсіх)*. Прывітанне!

Нарэйка. Ну што? Наламаў дроў гэты Матыль?

Марына *(уздыхнула).* Ой, не кажыце... Амаль кожны дзень прыходзім сюды, глядзім на гэтыя сцены, а яны так марудна растуць...

Нарэйка. Вядома. Каму патрэбна была такая паспешлівасць? Скончылі б дом, атрымалі кватэры, а тады б і жаніліся сабе на здароўечка. Але хіба ён пра нас думае? Ён пра сябе думаў, як выслужыцца...

Марына. Што праўда, то праўда, аб нас ён тады не думаў.

Нарэйка. Яшчэ ж некалі Казьма Пруткоў сказаў: «Не ўсё стрыжы, што расце». Ну, ёсць у нас месячнікі, дэкады, тыдні... Праводзяцца некаторымі ўстановамі, але ж хіба можна праводзіць тыдні кахання? Гэта ж абсурд, бязглуздзіца... Матэрыял для фельетона...

Міхась *(да Нарэйкі).* А чаго гэта вы ўжо надта расплакаліся? Мы зусім не шкадуем, што пажаніліся. І Матыль нас сілком у загс не цягнуў...

Віктар. Правільна, Міхась! Няма чаго ўсё на Матыля валіць. Ён дзейнічаў ад шчырага сэрца... Ён шчасця нам жадаў... І не можа быць, каб дабро парадзіла зло.

Зіна. Не, не можа. Дабро павінна нараджаць толькі дабро... А калі ў нас яшчэ не ўсё гладка, дык, можа, гэта і ад нас саміх залежыць.

Каця *(падыходзячы).* Не можа, а толькі... Я чула, вы тут на «тыдзень вечнага кахання» нападалі, справа ж не ў тыдні, а ў самім каханні...

Марына. Ты нам тэорыю не чытай, ты нам падкажы, як быць... Мы ж, можна сказаць, чалавека з кватэры выжылі... Нам гэта таксама непрыемна.

Каця. Ратаванне тапельцаў справа рук саміх тапельцаў... *(Павярнулася, пайшла.)*

Марына. Відаць, нешта ведае, шэльма, а не хоча гаварыць.

Міхась. Пайду, даганю, распытаю... У яе ад мяне сакрэтаў няма. *(Выбягае.)*

Зіна. Можа, напісаць у газету, паскардзіцца, што зацягваюць будаўніцтва?

Віктар. Ты думаеш, гэта дапаможа?

Зіна. О-о, калі газета ўмяшаецца...

Нарэйка. Нічога не дапаможа. Будаўнікі дадуць адказ, што будаўніцтва зацягваецца з-за таго, што не хапае людзей, ёсць перабоі з забеспячэннем матэрыялаў, што прымаюцца меры да паскарэння і г. д. і т. п. А гэтыя меры на паперы. Я-то ведаю...

Зіна. Дык што ж рабіць?

Некаторы час усе напружана думаюць, але ў гэты момант вяртаецца Міхась. Ён ускоквае на нейкую высокую бочку, як на трыбуну.

Міхась *(натхнёна)*. Сябры! Гэта не Каця, а геній у спадніцы... Яна мне такое сказала, такое...

Усе *(разам)*. Дык гавары! Хутчэй! Гавары! Што яна сказала?

Міхась. Яна сказала, што нам трэба...

Але дасказаць не паспявае, бо ў гэты момант дно бочкі праломваецца і Міхась знікае ў бочцы.

Заслона.

Дэкарацыя восьмай карціны. Толькі цяпер пахмурна і холадна. Адчуваецца, што прайшоў дождж. Дровы мокрыя, і Матыль ніяк не можа распаліць касцёр.

Матыль *(трасучыся)*. Ну ж і холад... ну ж і сівер!.. *(Скача, каб сагрэцца.)* Адкуль толькі што ўзялося... *(Варушыць дровы ў кастры.)* Ізноў патухла, а каб цябе кот убрыкнуў! *(Дастае запалкі.)* Апошняя... Каб хаця вецер і гэту не задзьмуў... *(Запальвае, прыкрываючы рукамі.)* Гары, гары, любачка!.. *(Толькі падносіць да кастра, як яна тухне.)* І гэта патухла... *(Стаіць разгублены)*. Што рабіць?

Алімпіяда *(з будана)*. Ты распаліў касцёр? Я скачанела ад холаду...

Матыль. Зараз, зараз будзе табе касцёр. Пабягу на шашу, можа, каго стрэну, папрашу запалак.

Выбягае.

Некаторы час пуста і ціха. Але вось з шалаша вылазіць **Алімпіяда.**

Яна непрычасаная, вочы злыя.

Алімпіяда *(азіраючыся)*. Дзе гэта мой муж? *(З іроніяй.)* Мая радасць, маё шчасце, мая падтрымка... І кастра нават не распаліў... *(Дастала хустку, ахінулася.)* Ну ж і выскачыла я замуж... На каго паквапілася!.. На карася-ідэаліста! Ну што мне рабіць, што рабіць? Як далей жыць? *(Глядзіць на неба.)* Вунь ужо журавы адлятаюць... Хутка зусім холадна стане...

Даносіцца сумнае курлыканне журавоў.

Алімпіяда *(пачынае спяваць)*:

Восень апаліла паўзямлі
Лісцяў негаручымі кастрамі.
Паляцелі ў вырай жураўлі,
І зіма зусім не за гарамі.
Не крычыце, птушкі, нада мной.
З вамі паляцець і я гатова,
Каб вярнуцца ранняю вясной
І пачаць жыццё сваё нанова.
Птушкі адплылі, як караблі.
Ды, як адлютуюць непагоды,
Вернуцца дадому жураўлі,
Толькі годы зікнуць назаўсёды.

На паляны з'яўляецца **Прыгажунчык.** Ён апрануты ў элегантны касцюм, на руцэ плашч.

Прыгажунчык. Што з табой, мая прыгажуня?

У цябе такі выгляд, быццам ты адседзела пятнаццаць сутак.

Алімпіяда. Не пятнаццаць, а ўсе сорак пяць.

Прыгажунчык *(падыходзіць бліжэй)*. Я ж табе гаварыў, не такі муж табе патрэбен... Выходзь за мяне... У мяне «Волга», дача на Чорным моры, персікавы сад, вінаграднік. Згаджайся! *(Уладарна.)* Згаджайся... *(Бярэ Алімпіяду за руку, цягне за сабой, яна ўпіраецца.)* Хадзем... Там нас чакае машына...

Цягне больш настойліва, і Алімпіяда, нібы загіпнатызаваная, паслухмяна ідзе за ім. Раптам Прыгажунчык спыняецца.

А кніжку ты ўзяла?

Алімпіяда. Якую кніжку?

Прыгажунчык. Ашчадную... Няўжо ты думаеш пакінуць грошы гэтаму дурню?

І тут Алімпіяда, відаць, штосьці зразумела, яна зноў пачынае вырывацца.

Алімпіяда. Пусціце мяне... Пусціце!.. Нікуды я не хачу ехаць!.. Пусціце!..

Прыгажунчык *(таксама зразумеў, што даў прамашку)*. Дурненькая, я пажартаваў... Чорт з імі, з гэтымі грашыма, у нас сваіх хапае... *(Сам сабе.)* Мы потым іх выцадзім...

Алімпіяда. Пусціце!..

Прыгажунчык. Нікуды я цябе не пушчу... У нас ёсць свой звычай, калі нявеста не згаджаецца — яе ўмыкаюць... Выкрадаюць, па-вашаму... Лічы, што я цябе ўмыкнуў...

Цягне Алімпіяду, яна ўпіраецца як можа. Але ў гэты момант на паляну выбягаюць Каця і міліцыянер.

Каця *(убачыўшы Прыгажунчыка)*. Вось ён! Вось! Мой жаніх... Кувейцкі шэйх Абдула-Дыяла-Сабака-Хапун...

Прыгажунчык у сваю чаргу, убачыўшы Кацю і міліцыянера, кідае Алімпіяду, а сам уцякае. **Каця** і **міліцыянер** бягуць за ім.

Вяртаецца **Матыль.**

Матыль. Ну вось, Алімпіядачка, зараз будзе цёпла. Цэлы карабок запалак дастаў... *(Паказвае.)*

Алімпіяда нічога не адказвае, яна схілілася на плячо Матыля, плача.

Алімпіядачка, што з табой?

Але адказаць што-небудзь Алімпіяда не паспявае, бо ў гэты момант на паляну прыбягаюць **Максімаўна**, **дзед Даніла**, **Зіначка**, **Міхась**, **Віктар**, **Марына.**

Максімаўна. Таварыш Матыль! Трахім Клімавіч! А ў нас навін поўны кошык.

Матыль. Што за навіны?

Віктар *(выступаючы наперад).* Па-першае, нашаму камбінату прысуджаны Чырвоны пераходны сцяг...

Дзед Даніла *(штурхае Максімаўну пад бок).* Чуеш? А ты гаварыла, што патрэбен метал у голасе, што на сваім каханні Матыль далёка не заляціць...

Максімаўна. Гаварыла, гаварыла... Мала што я гаварыла.

Віктар. А па-другое, будаўнікі датэрмінова здалі дом...

Матыль. Няўжо? Вось малайцы!

Зіначка. Не толькі яны малайцы, але і мы...

Матыль. Хто гэта «мы»?

Зіначка. Усе маладажоны... Гэта ж мы ім дапамагалі пасля работы...

Міхась. Каця нам так падказала... Кажа, калі хочаце хутчэй засяліцца, закасвайце рукавы...

Віктар. Вось мы і закасалі...

Зіначка *(да Матыля).* Дык паехалі хутчэй...

Матыль. Вы ідзіце, ідзіце... Я вас зараз даганю...

Усе выходзяць. Матыль прыхінае да сябе Алімпіяду.

Алімпіяда, Алімпіяда, родная мая. Наш буданны рай скончыўся!

Алімпіяда *(праз слёзы)*. А мне шкада... Такое не паўторыцца ўжо ніколі! *(Матыль выцірае ёй хусцінкай слёзы.)*

Матыль. Пайшлі хутчэй, нас там чакаюць...

Выбягаюць.

Заслона.

КАРЦІНА АДЗІНАЦЦАТАЯ

На заднім плане сцэны прыгожы шматпавярховы новы дом, усе вокны якога ярка свецяцца агеньчыкамі. Мы з'яўляемся сведкамі самага ўрачыстага моманту — засялення новага дома.

Вось Зіначка і Міхась нясуць цяжкія чамаданы. Дзед Даніла і Максімаўна цягнуць розныя іншыя хатнія рэчы, з ног да галавы абвешаныя клункамі праходзяць Марына і Віктар. Усе радасныя і шчаслівыя. Сярод натоўпу людзей, якія назіраюць за засяленнем дома,— Матыль і Алімпіяда, Каця і міліцыянер. Па тым, як стаіць Каця, моцна прыхіліўшыся да міліцыянера, можна здагадацца, што нарэшце і яна знайшла сваё шчасце. Засяленне ідзе пад песню маладых будаўнікоў.

Калі любоў
Ты не знайшоў,
Марна зусім бядуеш.
Шчасце ў жыцці
Зможаш знайсці,
Толькі як сам збудуеш.

Прыпеў:

Працай гартаваныя —
Ён, і ты, і я.
Дружбай згуртаваныя,
Мы — адна сям'я.

Кліча ўсіх нас
Велічны час.
На рыштаванні кліча.
Справу сваю,
Славу сваю
Справай Радзімы лічым.

Прыпеў.

Планаў размах —
Сонечны гмах,
Большы за ўсе палацы.
Праца мая,
Праца твая —
Частка агульнай працы.

Прыпеў.

Гляньце, сябры,
Як на зары
Сонца ў дамы ўваходзіць
Шчасце, як дом.
Дружным гуртом
Значна лягчэй узводзіць.

Алімпіяда *(звяртаючыся да Матыля)*. А гэта ты здорава прыдумаў: «тыдзень вечнага кахання». Глядзі, колькі новых, шчаслівых пар нарадзілася.

Заслона.

ЗЛАВАЦЦА НЕ ТРЭБА

Камедыя ў трох актах, васьмі карцінах

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Матруна Шабуневіч — 61 год.
Ягор Шабуневіч — яе муж, 65 год.
Даніла — іх сын, 40 год, дырэктар завода.
Лена — іх дачка, 30 год.
Зацiруха Леанід — загадчык сталовай.
Федзя — кладаўшчык.
Насця — бухгалтар сталовай.
Пётр — шэф-кухар.
Нюша — работніца сталовай.
Ціт — рабочы сталовай.
Іван Анісовіч — кіраўнік трэста сталовых і рэстаранаў.
Акуліна — суседка Матруны Шабуневіч.
Сакратарка ў міністра.
1-шы грузчык, 2-гі грузчык, міліцыянер, доктар, член камісіі, супрацоўнікі міністэрства.

АКТ ПЕРШЫ

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Кабінет дырэктара заводскай сталовай. Шырокі стол, накрыты зялёным аркушам кардону і прыціснуты тоўстым шклом. На акне — графін з вадою. На спецыяльным століку — тэлефонны апарат. Каля стала — два глыбокія скураныя крэслы. Зусім не пасуе да сціплага абсталявання дарагі, са скульптурнай групай «Тры грацыі», пісьмовы прыбор. У сцяне, якая аддзяляе кухню ад кабінета,— акенца на кухню.

За сталом — Леанід Зацiруха. Гэта гладкі, франтаваты мужчына сярэдніх гадоў. На самым беражку крэсла сядзіць Матруна Шабуневіч, пажылая жанчына ў паркалёвай хустачцы ў гарошак, падвязанай пад бараду. Выгляд у яе вельмі сціплы, толькі вочы зыркія, калючыя.

Зацiруха *(размаўляе па тэлефоне)*. Што? Непарадкі ў сталовай? Не ўсе рабочыя ўправіліся за абедзенны перапынак паабедаць? Прабачце, Даніла Ягоравіч, але ж нянек у нас няма. Самаабслугоўванне! Ну, ну... Нічога не папішаш! А хто варон ловіць, той, вядома, з носам астаецца. З носам, кажу... Ну, без абеду! Што? Не было чыстых талерак? *(Другім тонам.)* Добра, я высветлю. *(І зусім угодліва.)* Так, так!.. Будзе зроблена! *(Кладзе трубку, выцірае хустачкай лоб.)* Ну і работка ў нас... Хто яе толькі выдумаў. Жывём, можна сказаць, як гарох пры дарозе,— хто ідзе, той і скубе. І сапраўды. Заводскае начальства — скуб! *(Шчыпле сябе за бок.)* Трэстаўскае начальства — скуб! *(Шчыпле за другі.)* Таму недасолена — скуб! Таму перасолена — скуб!.. *(Да Матруны.)* Прабачце, я адхіліўся ад тэмы... Дык што вы хацелі?

Матруна. Я ўжо вам казала. Хачу на працу да вас.

Зацiруха *(насцярожана)*. Чаму іменна да нас? Хіба ў горадзе другіх сталовых няма?

Матруна. Я тут недалёка жыву, дык мне на працу зручна хадзіць будзе.

Зацiруха *(падумаў)*. Ёсць рацыя. А як прозвішча ваша?

Матруна. Шабуневіч, Матруна Якаўлеўна.

Зацiруха *(нешта ўспомніў)*. Прабачце, адну хвілiначку. *(Паварочваецца разам з вінтавым крэслам, на якім сядзіць, адчыняе акенца на кухню і крычыць.)* Пётр Пятровіч, да мяне! *(Зачыняе акенца, зноў паварочваецца да Матруны.)* Прабачце, як ваша прозвішча?

Матруна. Шабуневіч, Матруна Якаўлеўна.

Зацiруха *(насцярожана, нават прыўзняўся)*. А вы не сваячка, часам, будзеце нашаму дырэктару завода Данілу Ягоравічу Шабуневічу?

Матруна. Хіба адзін Гаўрыла ў Полацку?

Зацiруха *(супакоіўся)*. А што вы можаце рабіць?

Матруна. Усё. Посуд мыць, бульбу абіраць, дровы насіць...

Зацiруха. Інакш кажучы, вы просіцеся да нас на чарнавую работу?

Матруна *(суха)*. Я не ведаю, чарнавую ці белавую. Я хачу працаваць, і ўсё!

Зацiруха *(задаволена)*. Ёсць рацыя!

У акенца прасоўвае галаву Пётр.

Пётр *(вяла)*. Леанід Сяргеевіч, я вас слухаю.

Зацiруха *(паварочваецца да Пятра)*. Што ўчора за абедамі было?

Пётр *(абыякава)*. Нічога... Суп трохі быў перасолены, і каша дымам пахла...

Зацiруха. Ды я не пра тое! Чаму чарга была? Чаму не ўсе рабочыя паабедалі?

Пётр. Хіба забыліся? Зося звольнілася. На яе ж месца нікога не ўзялі... Дык не спраўляліся чысты посуд падаваць.

Зацiруха *(раздражнёна)*. Не спраўляліся, не спраўляліся! А мне сёння праз ваша кешканне вунь як шыю намылілі. *(Выцірае хустачкай шыю.)*

Пётр. Хто мыліў?

Зацiруха. Сам дырэктар завода.

Пётр. I што ён гаварыў?

Зацiруха. Каб жа гаварыў, а то крычаў, як на хлапчука якога... Вы нам, кажа, план зрываеце! Нашы станкі, кажа, далёка за мяжу ідуць, а вы палкі ў колы ўстаўляеце.

Пётр. Так і сказаў: палкі ў колы ўстаўляеце?

Зацiруха. Так і сказаў.

Пётр *(змрочна)*. Дрэнь нашы справы.

Зацiруха *(спалохана)*. А што?!

Пётр. Пакуль што нічога. *(Шматзначна.)* Але могуць быць і непрыемнасці.

Зацiруха *(разгублена)*. Дык што ж рабіць?

Пётр. Падцягнуцца трэба.

Зацiруха. Факт, трэба! *(Узнёсла.)* А навошта ж я цябе клікаў! Ты як шэф-кухар павінен сам за ўсім глядзець і працаваць так, каб у цябе ўсё як па масле ішло.

Пётр *(абыякава)*. Скончылася...

Зацiруха *(насцярожана)*. Што скончылася?

Пётр. Масла. Добра, што ўспомнілі. Дзе гэта кладаўшчык цэлы дзень бадзяецца? Ніяк масла не магу ўзяць.

Зацiруха. Хутка прыйдзе. *(Сумеўся.)* Я яго паслаў там у адно месца... Ну, ідзі працуй.

Пётр знікае.

Зацiруха *(да Матруны)*. Дык вы, значыцца, да нас на работу хочаце?

Матруна. Але, хачу.

Зацiруха. Прабачце. А колькі вам гадоў?

Матруна. Шэсцьдзесят адзін.

Зацiруха *(здзіўлена)*. Шэсцьдзесят адзін? *(Спа-*

хапіўся.) Дазвольце, дазвольце! Дык вам жа даўно пара на пенсіі быць!

Матруна. Можа, і пара, толькі я працаваць хачу.

Заціруха. Значыцца, вы пенсіі не атрымліваеце?

Матруна. Не.

Заціруха. Ага, разумею. У вас, значыцца, не хапае стажу. І вы прыйшлі да нас, каб, так сказаць, дацягнуць, дапрацаваць той тэрмін, якога не хапае. Ёсць рацыя! А колькі ж вам не хапае?

Матруна *(паціскае плячамі)*. Не ведаю.

Заціруха. Ну, колькі ж гадоў вы працавалі?

Матруна. Я ўсё жыццё працавала.

У акенца прасоўвае ўскудлачаную галаву Ціт з вялікай, як памяло, барадою.

Ціт *(перадае Леаніду Заціруху нейкі пакунак)*. Федзя прасіў перадаць.

Заціруха. А што тут?

Ціт. Не ведаю, не глядзеў.

Заціруха *(надарвай паперу, узрадавана)*. А-а!.. Дзякуй, дзякуй...

Ціт знікае.

Заціруха *(распатрашыў пакунак, адтуль пасыпаліся карабкі ад запалак)*. Вось маладзец Федзя! *(Разглядае адзін карабок, чытае.)* «Мадэ ін франсэ...» *(У захапленні.)* Французскія! *(Паказвае карабок Матруне.)* Вы толькі паглядзіце, якое хараство! *(Даверліва.)* Разумееце, слабасць у мяне. Калекцыяніраую карабкі ад запалак. Некаторыя маркі збіраюць, а я карабкі. Ведаеце, калекцыянеры запалкавых карабкоў ёсць ва ўсім свеце! І ёсць нават міжнародная каробказапалкавая арганізацыя. Хто назбірае чатырыста розных карабкоў, той мае права быць яе членам. А ў мяне ўжо ёсць дзвесце дзевяноста два карабкі! *(Зноў уткнуўся ў пакунак.)* І дзе ж гэта ён дастаў?

Ага, сёння ў горад прыехалі французскія турысты, мабыць, у іх выпрасіў. *(Любуецца карабкамі.)*

Матруна *(лёгкім пакашліваннем напамінае аб сабе)*. Кг-хм!.. Кг-хм!..

Заціруха *(спахапіўся)*. Прабачце. На чым мы спыніліся? Ага, вы сказалі, што працавалі ўсё жыццё. А дзе вы працавалі?

Матруна. Дома.

Заціруха *(здзіўлена)*. Дома? А што вы рабілі?

Матруна. Усё. Мыла, шыла, варыла, дзяцей гадавала...

Заціруха. Ага, разумею. Вы, значыцца, працавалі ў нейкага паважанага чалавека.

Матруна *(сцвярджальна ківае галавою)*. Ага, ага! Ягора Тарасавіча спрадвеку людзі паважаюць.

За сцэнай чуваць нейкі шум. Заціруха з трывогай прыслухоўваецца.

Уваходзіць Федзя, малады, модна апрануты хлопец.

Заціруха *(да Федзі)*. Што там за шум?

Федзя. Рабочыя абедамі не задаволены.

Шум мацнее, чуваць крыкі: «Дырэктара!», «Падаць сюды дырэктара!»

Заціруха *(занепакоена)*. Яны ж зараз сюды ўварвуцца, разнясуць тут усё. *(Да Федзі.)* Ты хоць дзверы замкні.

Федзя падыходзіць, замыкае на ключ дзверы. А з таго боку крыкі ўсё мацнеюць, нарэшце ў дзверы пачынаюць біць кулакамі.

Федзя. Ого, тут і два ключы не памогуць.

Становіцца, падпірае дзверы плячамі.

Заціруха *(спалохана)*. Скажы, што мяне няма.

Скажы, што пайшоў у трэст. Там сёння нарада адказных работнікаў.

З таго боку так, мусіць, напіраюць на дзверы, што яны вось-вось адчыняцца.

Федзя *(ледзь стрымліваючы націск).* Хавайцеся, Леанід Сяргеевіч, а то зараз уварвуцца.

Заціруха *(разгублена мітусіцца па пакоі).* Ды ты выйдзі, у залу выйдзі, пагавары з народам, растлумач...

Федзя. Ого, вы хочаце, каб мяне разарвалі...

Заціруха. Цябе не разарвуць, ты ж не адказная асоба. Ты толькі гавары: «няма», «не ведаю».

Федзя. Зараз, паспрабую... *(Выходзіць, шчыльна зачыніўшы за сабою дзверы.)*

У кабінет даносяцца яго воклічы: «няма», «не ведаю», «можаце скардзіцца». Паступова шум заціхае. Заціруха, супакоіўшыся, займае сваё месца за сталом.

Заціруха *(выцірае хустачкай успацелы твар).* Ну і дзянёк сёння. З самага ранку не куецца, а плешчацца. *(Да Матруны.)* Дык працягнем нашу размову. Вы, значыцца, працавалі ў аднаго паважанага чалавека. А хто ён, дазвольце запытацца,— прафесар, акадэмік ці, можа, мастак?

Матруна. Не разумею, пра якога прафесара вы ў мяне пытаеце?

Заціруха. Ну, пра гэтага... як яго... Ягора Тарасавіча.

Матруна *(раптам рассмяялася).* Ягор Тарасавіч? Прафесар? Які з яго прафесар? Гэта мой муж. А працаваў ён майстрам. У вас жа на заводзе. А цяпер на пенсіі.

Заціруха *(нарэшце зразумеў).* Ага, вы, значыцца, не па найму працавалі, а ў сябе дома, так сказаць, хатняй гаспадыняй былі?

Матруна. Во, во. Не жартачкі, дзевяцера дзяцей выгадавала, дык яно работы хапала.

Заціруха. Колькі, колькі?

Матруна. Дзевяцера.

Заціруха *(з абурэннем).* І вось табе ўдзячнасць на старасці год! Дзевяцера дзяцей — і не могуць роднай мацеры матэрыяльна памагчы. Вось і гадуй іх пасля гэтага!

Раптам на кухні грымнуў выбух.

Заціруха *(вокамгненна ўторкнуў галаву ў акенца).* Што за выбух? Што здарылася? Зараз жа далажыць!

У акенца ўсоўвае галаву **Пётр.**

Пётр. Нічога не здарылася. Бензінам пліту распальвалі. Вось і стрэліла.

Заціруха. Ты звар'яцеў! Хіба ж можна бензінам? Гэта ж усё ўзарвацца можа.

Пётр *(абыякава).* Няхай сабе ўзрываецца. Хіба гэта жыццё пры такіх дровах?

Заціруха. Добра. Я зараз пазваню ў гартоп. *(Набірае нумар.)* Сяргей Сцяпанавіч? Дык ты што гэта, братка, мне палкі ў калёсы ўстаўляеш? Якія палкі? Не разумееш? Паліць няма чым. Дроў няма. Выдзеліў? Ты мне згушчаную ваду выдзеліў. Балота, а не дровы. Ну, чакаю, чакаю... Бывай! *(Кладзе трубку.)* Уф-ф-ф! *(Да Матруны.)* Дык, кажаце, дзевяцера дзяцей выгадавалі?

Матруна. Ага, дзевяцера. Пяць сыноў і чатыры дачкі.

Заціруха. І ўсе жывыя?

Матруна. Не, два сыны, два зяці і адна дачка ў вайну загінулі.

Заціруха. А шасцёра, значыцца, жывыя і здаровыя.

Матруна. Дзякуй богу, пакуль што жывыя і здаровыя.

Заціруха. І працуюць?

Матруна. А як жа? Хіба ж можна без працы?

Зацiруха. I добра зарабляюць?

Матруна. Няблага. Амаль што ўсе жывуць нядрэнна.

Зацiруха *(усхапiўся)*. О, сэрца мацеры! Яна нават не хоча бачыць той няўдзячнасцi, якой дачакалася ад сваiх дзяцей! *(Крыху супакоiўшыся.)* Але вы дарэмна, дарэмна.

Матруна. Што — дарэмна?

Зацiруха. Дарэмна шкадуеце. Падайце на iх у суд!

Матруна *(здзiўлена)*. У суд? За што?

Зацiруха. За тое, што яны вам не памагаюць. I суд як з мiленькiх прысудзiць з iх алiменты.

Матруна. Навошта мне тыя алiменты?

Зацiруха. Тады вам не прыйдзецца iсцi працаваць.

Матруна. А мне грошай ад iх i не трэба. Мой стары сто дваццаць рублёў пенсii атрымлiвае. Дык нам на дваiх гэтых грошай *(правяла рукой па горле)* во як хапае...

Зацiруха. Тады я вас не разумею. Працоўны стаж вам не патрэбен, грошай у вас хапае, дык што ж вас вымушае iсцi працаваць?

Матруна *(усмiхаючыся)*. Кватэра вымушае.

Зацiруха. Ага, разумею. Каб не сварыцца з суседкай на кухнi, дык, сапраўды, лепш сысцi на цэлы дзень. Ёсць рацыя!

Матруна. А ў мяне нiякiх суседак няма.

Зацiруха. У вас асобная кватэра?

Матруна. Асобная.

Зацiруха *(развёў рукамi)*. Прабачце, тады я зноў не разумею.

Матруна. А тут i разумець няма чаго. Проста я хачу працаваць, таму што люблю працаваць, прывыкла працаваць. А сядзець склаўшы рукi не магу... У цяперашняй новай кватэры што рабiць будзеш? У печы палiць не трэба, ваду насiць таксама не трэба. А дзецi ў мяне ўжо ўсе вялікія, разляцеліся з бацькоўскага гнязда, свае сем'і маюць. Толькі малодшы сын, Платон, нежанаты. Але і ён не з намі жыве. У Маскве ў інстытуце вучыцца. Дык што загадаеш рабіць цэлы дзень? Вось і зрабілася мне сумна, сумна... І такая туга часамі агорне, што ўсякае глупства пра смерць у галаву лезе.

Заціруха. Ёсць рацыя. Ну што ж, пайду вам насустрач. Як ваша прозвішча?

Матруна. Шабуневіч, Матруна Якаўлеўна.

Заціруха. Дык вось, таварыш Шабуневіч, напішыце заяву.

Матруна. Я ўжо напісала. *(Дастае з сумкі паперку, падае.)*

Заціруха *(піша на рагу заявы рэзалюцыю)*. Возьмем вас замест той работніцы, што звольнілася. Будзеце рабіць усё, што загадаюць.

Матруна. А калі можна за работу ўзяцца?

Заціруха. Заўтра. Прыходзьце заўтра.

Матруна *(паднялася)*. Ну, дзякуй вам...

Ідзе да выхаду і па дарозе сустракаецца з Федзем. Яны падазрона аглядаюць адно аднаго.

Федзя *(правёўшы Матруну непрыязным поглядам)*. Чаго гэтая жанчына да цябе прыходзіла?

Заціруха. На работу прасілася.

Федзя. Ну і што? Ты ёй адмовіў?

Заціруха. Наадварот, прыняў.

Федзя *(круціць галавою)*. Дарэмна, дарэмна ты яе прыняў...

Заціруха *(бестурботна)*. Чаму дарэмна? Сімпатычная бабуля.

Федзя. Бага-яга, а не бабуля.

Заціруха. А ты адкуль ведаеш?

Федзя. Я ўжо аднойчы меў з ёй сутычку. Дык на ўсё жыццё запомніў.

Заціруха. Дзе ж ты з ёй сутыкаўся?

Федзя. У трамваі.

Зацiруха. І чаго вы там не падзялілі?

Федзя. Я загледзеўся ў акно і не саступіў месца адной жанчыне.

Зацiруха. Ёй?

Федзя. Каб жа ёй. Тады, можа, і не так крыўдна было б. А то зусім маладой, прыкладна маіх гадоў. Дык гэтая старая пры ўсіх як пачала мяне сарамаціць, дык так прабірала, так прабірала, што я круціўся, як уюн на патэльні. Не ведаў, куды і дзецца. І словы ж такія знаходзіла, што ўвесь трамвай клаўся ад рогату.

Зацiруха *(смяецца)*. Так табе і трэба! *(Аглядае звышмодны Федзеў гарнітур.)* А то зверху шык, а там... *(тыцкае пальцам Федзю ў лоб)* пшык. Ніякай культуры.

Федзя *(упарта)*. Вось пабачыш, плакаць ад яе будзем. Пакажа яна нам культуру!..

Заслона.

Авансцэна.

На авансцэне — будка тэлефона-аўтамата. Да тэлефона падыходзіць Ягор Шабуневіч, шыракаплечы сівавусы мужчына. Ён дастае з кішэні манету, апускае яе, набірае нумар.

Ягор. Дзяўчынка, пакліч мне там Данілку!.. Якога Данілку? А, не ведаеш? Ну, дырэктара вашага, Данілу Ягоравіча. Дык я ж так і сказаў... *(Некалькі секунд чакае.)* Даніла? Гэта ты? Хутчэй прыязджай да нас. У наш дом прыйшло няшчасце. Якое няшчасце? Па тэлефоне не магу сказаць. Вось прыедзеш, пра ўсё і даведаешся. Так, так... І Лене пазвані... Няхай і яна прыедзе! Толькі абавязкова. Ды хутчэй... Ну, чакаю, чакаю... *(Вешае трубку, выходзіць.)*

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Утульны зялёны дворык, абгароджаны невысокім плотам. Ганачак на некалькі прыступак і дзверы, якія вядуць у дом. Проста перад гледачом — кусты бэзу, лаўка і стол. На лаўцы раскладзены розныя рыбацкія снасці. Праз веснічкі ў двор уваходзіць Ягор Шабуневіч, бярэ рыбацкую сетку, якую, відаць, ён толькі скончыў вязаць, рассцілае яе па двары.

Ягор *(любуецца)*. А сетка выйшла неблагая, неблагая... Яе ў вадзе і не відаць. Рыба заблытаецца і толькі дзівіцца будзе, што яе трымае. Здорава прыдумалі: з капрону сеткі рабіць. *(Падыходзіць да кустоў, нагінаецца і дастае адтуль клетку з галубамі.)* Ну, а вы як маецеся? Глядзі ты, усю ваду выпілі. І яшчэ дзюбы разяўляюць. Ну, нічога, зараз, зараз я вас напаю... *(Ідзе ў хату.)* Дзіўлюся, як гэта некаторыя пенсіянеры скардзяцца, што ім часу няма куды падзець? Пазычылі б мне. *(Хаваецца за дзвярамі.)*

Чуваць, як недзе паблізу спынілася машына, і ў двор уваходзяць Лена і Даніла. Ідучы, яны раптам заблытваюцца ў сетцы.

Лена *(нездаволена)*. Знайшоў дзе невад закідваць...

Даніла *(вызваляючыся)*. А што зробіш? Мацi, мусіць, на рэчку не пусціла.

З хаты выходзіць Ягор.

Ягор *(радасна)*. От гэта дык улоў! Ну, добры дзень, добры дзень. А я шкадаваў яшчэ, што на рэчку не паехаў. І добра, што не паехаў. *(Складвае сетку.)*

Лена *(заклапочана)*. Тата, што здарылася? Чаго ты нас выклікаў?

Ягор. Я выклікаў вас для таго, каб паведаміць адну непрыемную навіну.

Лена *(устрывожана)*. Навіну?

Даніла. Непрыемную?

Ягор. Вельмі непрыемную.

Лена. А што?

Ягор *(плаксівым голасам)*. Матруна, ваша маці, хоча са мною разводзіцца...

Лена і Даніла здзіўлена пераглядаюцца.

Лена. Разводзіцца? Не можа быць.

Ягор. Ад яе ўсяго можна чакаць.

Даніла. Яна пажартавала.

Ягор. Не, сур'ёзна. Кажа, калі не пусціш на работу, развядуся.

Лена. Бяда ніколі не прыходзіць адна.

Даніла. Няўжо маці сапраўды працаваць хоча ісці?

Ягор. Другі месяц мяне пілуе: пусці ды пусці.

Даніла. Дык навошта яе трымаеш? Няхай ідзе.

Лена *(абурана)*. І гэта гаворыш ты, яе сын! Быццам і характару яе не ведаеш! Калі дзе які непарадак, яна абавязкова ўбачыць. І нікому не змоўчыць. Вось і пачнуцца непрыемнасці. А навошта ёй гэтыя клопаты на старасці год?

Даніла. Але ж і ўтрымаць яе дома, калі яна на работу хоча, наўрад ці мы здолеем.

Лена *(цвёрда)*. Трэба зрабіць усё, каб не пусціць яе на работу. Гэтак і ў газету не доўга трапіць. Скажуць — такія дзеці: *(паказвае на Данілу)* дырэктар машынабудаўнічага завода, *(на сябе)* кандыдат навук... Сяргей — палкоўнік, Мікола — мастак. Толькі адзін Платон у нас яшчэ студэнт. І то хутка ўжо канчае...

Ягор *(з гонарам)*. А я ж таксама не лыкам шыты. Самую вышэйшую пенсію атрымліваю! Сто дваццаць рублёў! Яе заслужыць трэба.

Лена. Ды што там гаварыць... А паслалі сваю маці на старасці год на работу.

Даніла *(раздражнёна)*. Ну хто гэта ўжо так скажа?

Лена. Хто? А хоць сабе тая ж Акуліна. У адзін момант, як сарока на хвасце, разнясе па ўсю ваколіцу. Ды яшчэ дадасць, што было, а чаго і не было.

Даніла. Не мы ж яе пасылаем, яна сама захацела.

Лена. Усё роўна. У яе гады ўсе ўжо на пенсіі, а яна толькі пачне працоўны стаж сабе набываць.

Даніла. Няўжо вы сур'ёзна думаеце, што яна так зробіць? Ды гэта ж проста капрыз. Можа, з тыдзень і паходзіць, а потым усё роўна збяжыць. Вы ж ведаеце яе характар. Тут, дома, яна сама камандзір, а там ёю камандаваць будуць. Хіба ж яна гэта вытрымае?

Ягор. Капрыз гэта ці не капрыз, толькі нам усё роўна на работу яе пускаць нельга.

Каля веснічак спыняецца Акуліна, вастраносая пранырлівая жанчына. Яна ўважліва прыслухоўваецца да размовы Ягора, Лены і Данілы Шабуневічаў.

Лена *(нервуецца)*. Ой, якая непрыемнасць! Згарым ад сораму!

Даніла *(у роздуме)*. Дык што ж рабіць?

Лена. Трэба неяк адгаварыць.

Ягор. Але як?

Даніла. Вельмі проста. Пастараемся як след растлумачыць ёй. Так вось і так: нядобра, маці, робіш, сваіх дзяцей ганьбіш.

Ягор. Галоўнае — дружна! Каб усе ў адну дудку!

Даніла *(смяецца)*. Тады ты не ў дудку, а ў трубу. Каб аглушыць!

Лена *(азірнулася, убачыла Акуліну)*. Хадзем у хату, а то вунь людзі збірацца пачынаюць.

Усе ідуць у хату. Акуліне гэта не падабаецца. Яна памкнулася было пайсці ўслед за імі, але ў гэты момант да веснічак падыходзіць Матруна. Выгляд у яе цяпер зусім не такі сціплы, як быў у кабінеце загадчыка сталовай. Адчуваецца, што гэта жанчына з характарам. Акуліна падбягае да яе.

Акуліна *(усплясквае рукамі)*. Ой, Матруначка, а ў цябе наві-і-ін поўны кош!

Матруна *(насцярожана)*. Якіх навін? Ты адкуль ведаеш?

Акуліна. Я выпадкова праходзіла ля вашага двара і ўсё чула.

Матруна *(нездаволена)*. Зноў падслухоўвала?

Акуліна *(замахала рукамі)*. Што ты, што ты! Калі гэта я падслухоўвала? Проста ў мяне развязаўся шнурок, і я затрымалася.

Матруна *(глядзіць на Акуліліны ногі)*. І дзе гэта ты такія галёшы знайшла... са шнуркамі?..

Акуліна *(пакрыўджана)*. Як не хочаш слухаць, то і не трэба! *(Памкнулася ісці.)*

Матруна *(спыняе яе)*. Ну гавары.

Акуліна. Да вас госці прыехалі.

Матруна *(зацікаўлена)*. Хто?

Акуліна. Лена і Даніла.

Матруна *(узрадавалася)*. Лена і Даніла? Вось радасць! Яны апошні час так рэдка наведваюцца... А дзе ж яны?

Акуліна. Увесь час былі тут, цяпер пайшлі ў хату.

Матруна. Дзякуй табе за такія навіны. Пайду хутчэй... *(Хоча ісці.)*

Акуліна *(затрымлівае яе)*. Пачакай. Я не ўсё яшчэ табе сказала.

Матруна. А што яшчэ?

Акуліна *(азірнулася, таямніча)*. Супраць цябе змова.

Матруна. Якая змова?

Акуліна *(развяла рукамі)*. Я і не ведаю. Толькі тут такі гармідар быў, ледзь да сваркі не дайшло. Усе крычалі, нешта адно аднаму даказвалі, спрачаліся... І ўсё тваё імя ўпаміналі.

Матруна *(у задуменні)*. Маё імя, кажаш, упаміналі?

Акуліна. Асабліва твой Ягор і Ленка лямантавалі...

Матруна. Вось праўду кажуць: хочаш знаць, што дома робіцца,— у людзей папытайся. Пайду ж хутчэй! Што там здарылася? *(Спяшаючыся, ідзе ў хату.)*

Акуліна памкнулася ўжо ісці ўслед за Матрунай. Але, відаць, раздумала, спынілася перад дзвярыма і пачала падслухоўваць. Адтуль жа, з хаты, сапраўды даносіцца занадта гучная гаворка, крыкі, нават нешта грукнула.

Акуліна. Ці не б'юцца. *(Хіхікнула.)* Ай-яй, такая сям'я! Ніколі ў іх гэтага не было. Цуд!..

Раптам рэзка адчыняюцца дзверы, і Акуліна, якая не паспела адскочыць, коціцца з ганка. З дому шпарка выходзіць разгневаная Матруна з вялікім чамаданам у руках, а за ёю — усе астатнія, разгубленыя, збянтэжаныя.

Падабраўшы спадніцу, Акуліна бяжыць па двары.

Матруна *(убачыла яе)*. Акуліна, Акуліна! Пачакай! *(Акуліна спыняецца. Матруна дастае грошы, дае Акуліне.)* Схадзі знайдзі мне грузавую машыну і грузчыкаў.

Акуліна. Добра. *(Хіхікнуўшы, выбягае.)*

Матруна зноў бярэцца за чамадан, але яе даганяе Ягор.

Ягор *(жаласным голасам)*. Матруначка, куды ты? На каго ты нас пакідаеш? Астанься, галубка! Хіба ж табе са мной так дрэнна было? Сорак жа гадочкаў, як адзін дзянёк, пражылі душа ў душу, у дружбе і згодзе. Такі кавалак жыцця прайшлі разам... Дзевяцера дзяцей выгадавалі... Матруначка...

Матруна не звяртае ўвагі на Ягора, ідзе далей. Выбягае Лена.

Лена *(забягае ёй наперад)*. Мама, куды ты? Чым жа мы табе не дагадзілі? Апамятайся! Гэта ж колькі будзе сораму!..

Матруна *(ставіць чамадан, паказвае на Ягора)*. Няхай яму будзе сорамна. Гэта ён мяне давёў.

Ягор. Што ты, Матруначка? Калі ж гэта і чым я цябе даводзіў?

Матруна. Што я ні скажу — ён мне заўсёды насуперак! Што ні скажу — а ён насуперак!

Ягор *(узрушана)*. Не, ты пачакай, ты мне толкам скажы. Калі і што я гаварыў табе насуперак? Ты факты прывядзі!

Матруна. Факты? А вось хоць сабе сёння! Як скажу, што на работу пайду, дык ён дубка становіцца. Не пойдзеш, кажа. Самі ж, дзеткі, чулі. Крычыць: «Не пушчу!» Сам дык, бачыце, знайшоў сабе занятак. Праўда, дробязны, але знайшоў. Сеткі пляце ды галубоў з хлапчукамі ганяе.

Ягор *(нахмурыўся)*. Ты, маці, наконт галубоў пакінь. Гэта птушка святая. Сімвал міру. Яе ва ўсіх гарадах цяпер разводзяць. Вось і я надумаў, каб у нашым горадзе галубы былі. Хіба мы горшыя за іншых?

Матруна *(зняважліва махнула рукой)*. Хлапчукі і без цябе з галубамі справяцца! Ды я што, думаеш, супраць галубоў? Ганяй сабе на здароўечка, бегай з малымі навыперадкі з шастом у руках. Хіба я супраць? Толькі і я не хачу без работы сядзець. *(Зноў бярэцца за чамадан.)* Не, не! І не прасіце, і не маліце! Усё адно не буду з ім жыць. *(Ідзе.)*

Усе разгублена пераглядаюцца, не ведаюць, што і рабіць.

Ягор *(у роспачы)*. Ды хто цябе на работу не пускае? Ідзі, хоць заўтра ідзі!

Матруна *(спыняецца, ёй толькі гэта і трэба было)*. Значыцца, дазваляеш?

Ягор *(паспешліва)*. Дазваляю, дазваляю!

Матруна *(да Лены)*. І ты дазваляеш?

Лена. Калі ты ўжо так хочаш, дык ідзі!

Матруна *(да Данілы)*. І ты, дырэктар, не супраць?

Даніла *(няшчыра)*. Я? Наадварот. Толькі ж я цябе і падтрымліваў.

Матруна *(задаволена)*. Даўно б так...

На двор заходзіць Акуліна з двума грузчыкамі.

1-шы грузчык. Дзе тут што грузіць?

Акуліна. Ага, Матрунанчка, паказвай.

2-гі грузчык. Мы ў адзін момант хоць цэлы дом пагрузім.

Матруна. Не трэба ўжо. Ідзіце сабе.

Акуліна *(расчаравана)*. Як не трэба? Ты ж толькі што сама прасіла!

Матруна. Тады трэба было, а цяпер не трэба.

1-шы грузчык. А хто нам таго... *(паказвае пальцамі)* няўстойку выплаціць?

Матруна *(Акуліне)*. Акуліна, разлічыся там з імі... за турботы.

Акуліна. Добра. *(Хіхікнула.)* Цуд — дый годзе!

Грузчыкі і Акуліна выходзяць.

Матруна *(весела)*. А зараз чай будзем піць. *(Да мужа.)* Ягор, занясі чамаданы, а я чай прыгатую.

Матруна і Ягор ідуць у хату.

Даніла *(разводзіць рукамі)*. Ну вось! Як заўсёды! Не мы яе перамаглі, а яна нам гол забіла.

Лена. Усё роўна. Здавацца нельга. Трэба нешта другое прыдумаць.

Даніла. Будзем лічыць, што мы адступілі часова. Але што, што ты яшчэ прыдумаеш?

Лена. Што? *(Узрадавалася.)* Я ведаю!.. Трэба зрабіць так, каб яе нідзе не ўзялі на работу.

Даніла *(таксама ўзрадаваўся)*. А гэта ідэя!

Лена. У цябе столькі дырэктараў знаёмых! Ты пазвані і скажы: да вас, магчыма, прыйдзе адна жанчына пажылая, Шабуневіч, на працу прасіцца, дык вы ні ў якім разе не бярыце яе, бо будзе вам клопату! Ну, ты сам ведаеш, што сказаць, цябе вучыць не трэба.

Даніла. Магу, магу напалохаць некаторых так, каб у іх паджылкі затрэсліся.

Лена. А я абзваню ўстановы. У мяне таксама многа знаёмых.

Даніла *(усміхаецца)*. Вось ёй і будзе! Куды ні паткнецца — асадзі назад!

Лена. А яшчэ б лепш было, каб выведаць яе планы, куды яна на работу хоча паступіць.

Даніла. Правільна! Тады б мы пацэлілі проста ў яблычак!

Лена. Ну, гэта я вазьму на сябе. *(Раптам задумалася.)* А што, калі... калі... *(Ніяк не асмеліцца выказаць сваёй думкі.)*

Даніла. Ну, што ты забуксавала? Гавары!

Лена. А калі яна ўсур'ёз засумуе?.. Яна ж гаворыць: «Памру без занятку». Тады што?

Даніла *(у задуменні)*. Та-а-ак! Над гэтым таксама падумаць трэба.

Паўза.

Лена *(штосьці ўспомніла)*. А Насця! Для чаго ж Насця? *(Радасна.)* Яна і выручыць нас!

Даніла. Якая Насця?

Лена. А ты забыўся? Платонава нявеста. Яе ж накіравалі сюды на працу.

Даніла. Ну і што з таго?

Лена. А вось тое! Трэба ёй сказаць, каб яна ўладкавалася на кватэру не дзе-небудзь, а ў нашых старых. *(Таямніча.)* Тады ў маці клопату прыбавіцца. А там хутка і Платон прыедзе...

Даніла. Зразумела. А пасля, глядзіш, можа, хто і ў калысцы ножкамі затрапеча.

Лена. І яна перастане тлуміць галаву са сваёй працай.

Даніла. А як жа мы знойдзем Насцю? Ты ведаеш яе адрас?

Лена. Не. Але яна абяцала сёння сама прыйсці з нашымі бацькамі пазнаёміцца.

Чуваць чыясьці лёгкая хада.

А вось і яна, лёгкая на ўспамін!

Уваходзіць Насця. Лена бяжыць ёй насустрач, абдымае, падводзіць да Данілы.

Лена. Знаёмся, гэта брат, Даніла.

Насця *(падаючы руку)*. Насця.

Даніла. Вельмі рад пазнаёміцца. Многа чуў ад Платона пра вас. Хваліць — не нахваліцца!

Вяртаюцца Ягор і Матруна з чайнікам і шклянкамі.

Лена *(радасна)*. Мама, ты бачыш, хто да нас прыйшоў? Гэта Насця, нявеста Платона!

Матруна *(аглядае Насцю з галавы да ног і толькі потым падае ёй руку)*. Ну, добры дзень, добры дзень, Настасся... Як цябе зваць-велічаць па бацьку, не ведаю.

Насця. Настасся Паўлаўна. Але вы проста мяне Насцей завіце.

Матруна. Прыйдзе час — і Насцяй назавём. А пакуль прашу за стол, Настасся Паўлаўна. Чайком з намі пачастуйцеся.

Насця. Дзякую.

Усе садзяцца вакол стала. Матруна налівае чай.

Лена *(да Насці)*. Дзе гэта вы прапалі? Тры дні як прыехалі, а толькі сёння да нас завіталі.

Насця. Усё часу не было, з работай знаёмілася.

Даніла. І куды вас накіравалі?

Насця. На станкабудаўнічы завод.

Даніла *(прыемна здзіўлены)*. Да нас, значыцца? А ў які цэх?

Насця *(усміхаецца)*. У самы важны. У цэх грамадскага харчавання. Бухгалтарам.

Даніла. У нашу сталовую? Вельмі добра. У нас гэта самы адсталы ўчастак. Яго ўмацоўваць трэба.

Матруна *(здзіўлена)*. Дык вы... вы ў сталовую?

Ягор *(нічога не падазраючы)*. Не ведаю, як Насця там паможа, а каб цябе туды, маці, накіраваць, упэўнен, што Чырвоны сцяг сталовай быў бы забяспечаны.

Даніла. Ну, за такую сямейнасць мяне б па галоўцы не пагладзілі.

Ягор. А сталовая не пад тваёй камандаю. У іх сваё начальства ёсць.

Лена *(да Насці)*. Даніла Ягоравіч дырэктарам гэтага самага станкабудаўнічага завода працуе. Калі што, дык ён вас у крыўду не дасць.

Насця. Я і сама сябе не дам у крыўду.

Даніла. А з кватэрай як у вас?

Насця. Буду жыць у інтэрнаце.

Лена. Чаму ў інтэрнаце? Гэта вам Платон так параіў?

Насця. Не, сама так надумала.

Лена. Навошта ў інтэрнаце, калі тут такая кватэра пустуе?

Насця *(усміхаючыся)*. А я ў госці буду прыходзіць. Тады ў нас дружба яшчэ мацнейшая стане.

Даніла. Ну, гэта вы ўжо дарэмна...

Лена. Не, не, я і слухаць не хачу! Сёння ж перабірайцеся сюды!

Насця *(няўпэўнена)*. Н-не... Як жа... Я н-не ведаю...

Даніла. Ніякіх «не ведаю»! Я па вас машыну прышлю.

Насця *(амаль згадзілася)*. Дзякую, але...

Матруна *(сербануўшы са сподачка чаю)*. А ці даўно вы з Платонам адно аднаго ведаеце?

Насця. Два гады...

Матруна. А гэта ваша каханне якое? На ўсё жыццё ці так, па модзе — часовае?

Насця. Мы спадзяёмся, што на ўсё жыццё.

Матруна. Калі так, дык чаго ж тады размалявалася? Хочаш яшчэ каму-небудзь спадабацца?

Лена *(з жахам)*. Мама, што вы такое гаворыце?

Матруна *(рэзка)*. Хіба я не праўду кажу? Жаніцца — не ўпіцца: на дзень гайда — на век бяда. Я яму, лайдаку, колькі разоў казала: прывядзі і пакажы, з кім сустракаешся, можа, толькі дарэмна дзяўчыне галаву тлуміш. Хто з дзяцей мяне слухаўся, дык той і цяпер дружнай сям'ёй жыве. А вунь Мікалай супраць маёй волі пайшоў, сваім одумам жаніўся, дык нядаўна ўжо бегаў у суд, заяву насіў на развод. *(З папрокам.)* Узяў сабе цацу. *(Паказвае на пазногці.)* Тут гарыць. *(На губы.)* Тут палае. *(На галаву.)* А тут вецер гуляе...

Насця *(раптам устае)*. Прабачце, мне трэба ісці.

Лена *(спалохана)*. Куды ж вы?

Насця. Мне яшчэ чамадан на вакзале трэба забраць.

Даніла *(паспешліва)*. Вы не турбуйцеся, я машыну прышлю.

Насця. Дзякую. Не трэба мне машына. *(Выбягае.)*

Лена *(з дакорам)*. І як вам не сорамна, мама. Хіба ж можна так?

Матруна. Можна! І не толькі можна, нават трэба! Лепей адразу ў халодную ваду скочыць, чымся паволі...

Ягор. Нічога страшнага не адбылося. Платону не нагул жонка патрэбна, а такая, каб да нашай сям'і падышла. Каб з маці паладзіла.

Даніла *(глядзіць на Лену)*. Ну, вось і яшчэ адзін гол у нашы вароты!

Матруна *(насцярожана)*. Пра якія галы ты гаворыш?

Лена. Ды гэта ён так... адзін выпадак успомніў... Ты, мама, лепш скажы нам, куды на работу думаеш пайсці?

Матруна. А што мне думаць? Я ўжо знайшла сабе месца.

Гэта паведамленне як бы аглушыла ўсіх. Паўза.

Даніла *(нарэшце запытаў)*. А-а... а-а к-куды?

Матруна. Да цябе на завод.

Даніла *(уражаны)*. І-і ты да нас? А ў які цэх?

Матруна. У самы адсталы — у сталовую. *(Глядзіць з насмешкай на Ягора)*. Хачу памагчы сталовай Чырвоны сцяг заваяваць.

Ягор нічога не адказвае, толькі разгублена лыпае вачамі.

Даніла *(уздыхнуўшы з палёгкай)*. І правільна зрабіла! *(Па-змоўніцку падміргвае бацьку.)* Там у нас такі загадчык!.. *(Убок.)* Яе адтуль хутка выжывуць. *(Ускоквае, чокаецца з усімі чаем.)* За працоўны поспех мамы! За росквіт сталовай, дзе яна будзе працаваць! *(Залпам выпівае чай.)*

Заслона.

АКТ ДРУГІ

Авансцэна

Па авансцэне таропка праходзіць **Нюша**. Ей насустрач ідзе **Федзя**.

Федзя *(загароджвае Нюшы шлях)*. Добрай раніцы! Куды гэта мы спяшаемся?

Нюша. Не ведаеш куды? На работу.

Федзя *(глядзіць на гадзіннік)*. Мы маем яшчэ цэлых дзесяць хвілін. Паспееш яшчэ.

Нюша. Не паспею... *(Хоча прашмыгнуць у Федзі пад рукой.)*

Федзя *(прысядае, каб не прапусціць)*. Мне з табой пагаварыць трэба.

Нюша. Пагаварыць? Аб чым?

Федзя. Пойдзем сёння ў кіно. Такі цудоўны фільм — «Фанфары кахання»!

Нюша. А ў колькі пачатак?

Федзя. У дзевяць гадзін вечара.

Нюша. Ну добра, пойдзем.

Федзя *(паказвае рукой, як міліцыянер-рэгуліроўшчык)*. А цяпер праходзь! *(Радасна, сам сабе.)* Клюнула!

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Кухня заводскай сталовай. Пасярэдзіне — вялізная пліта. На пліце — рознай велічыні катлы, каструлі, патэльні. Каля сцен — шырокія сталы. Над імі — паліцы з посудам і розным іншым кухонным начыннем. Матруна крышыць на стале капусту. Насупраць яе Нюша мые посуд. Вакол пліты з апалонікам у руках важна пахаджвае шэф-кухар Пётр. Ён каштуе то з аднаго катла, то з другога, памешвае, падлівае вады, падсыпае солі.

Пётр *(скончыў абход катлоў, падышоў да шафы, дастаў бутэльку гарэлкі, наліў сабе чарку, падрыхтаваў агурок)*. За здароўе дам — сто грам! *(Выпівае, закусвае.)*

Матруна *(з дакорам)*. Эх, Пётр Пятровіч, Пётр Пятровіч!..

Пётр *(запальчыва)*. Што вы ўсё: «Пётр Пятровіч, Пётр Пятровіч», нібы я прапашчы які чалавек.

Матруна. І прападзеш, калі піць не кінеш! Вунь цябе ўжо як разнесла... *(паказвае.)*

Пётр *(бестурботна)*. Падумаеш! А што там такое, калі што якое? Адным меней будзе...

Матруна *(махнула рукой)*. Ды я не пра цябе. Дзяцей тваіх і жонкі шкада. Колькі ў цябе малых?

Пётр. Чацвёра.

Матруна. Ну, вось бачыш, спазніўся ўжо...

Пётр. Куды спазніўся?

Матруна. На той свет. Паміраць таксама трэба ведаць калі. Раней, як жонка была маладая, то мог бы сабе. Ніхто б тады і слова не сказаў. Яна б яшчэ знайшла табе замену, можа, і не горшую. А цяпер, галубок, цягні! Упусціў час, дык цягні, пакуль дзяцей на ногі не паставіш.

Пётр. Дзіўна вы, Матруна Якаўлеўна, разважаеце. Смерць нібы да сяўбы прыраўноўваеце. Упусціў час... гм... *(Круціць галавой.)*

Матруна. А як ты думаў? Не збіраўся доўга жыць, дык не трэба было і буслоў турбаваць. А цяпер, калі яны пазносілі поўную хату дзяцей, дык ён у кусты: «Ты, жоначка, сама гадуй. А мне нешта ў рай захацелася...»

Пётр *(ненатуральна смяецца)*. Смешная вы! Хіба ж смерць пытаецца ў нас, калі прыйсці? Яна прыходзіць, калі ёй уздумаецца.

Матруна. Вось і няпраўда! Хто глядзіць за сабою, той не бывае з бядою. А ты хіба глядзіш? Жлукціш гэтую атруту кожны дзень.

Пётр *(яму нарэшце зрабілася няёмка)*. Скажыце, Матруна Якаўлеўна, а хто вы такая, што так мяне муштруеце?

Матруна. Цябе не толькі муштраваць, а дубцамі частаваць варта.

Пётр *(павысіў голас)*. Таварыш Шабуневіч, вы забываецеся! Я вам не хлопчык! *(Важна.)* Я ў «Нацыяналі» ў Маскве працаваў, потым у «Метраполі», потым у «Беларусі»...

Матруна. І адусюль цябе прагнялі. Ці не за тое самае?.. *(Паказвае сабе на горла.)*

Пётр *(суха)*. Гэта не ў вашай кампетэнцыі... *(Падыходзіць да пліты, папраўляе дровы.)* Лепш схадзіце і прынясіце сухіх дроў.

Матруна *(пакідае крышыць капусту, выцірае фартухом рукі)*. Зараз. *(Яна ідзе, але па дарозе спыняецца каля Нюшы. Узяла талерку, разглядае.)* А ў цябе, Нюшачка, відаць, вада зусім астыла.

Нюша *(боўтае рукой у карыце)*. Не, здаецца, яшчэ нічога.

Матруна. Дзе ж нічога? *(Праводзіць пальцам па талерцы.)* Тлустасць не змылася!.. *(Мякка.)* Свайму ж жаніху ты ў такой талерцы не падасі? Не? Ну, а тут, можа, і не ўсе жаніхі, але ж таксама людзі. Іх паважаць трэба.

Нюша *(хуценька адкручвае кран з гарачай вадой, спрабуе ваду і зараз жа адхоплівае руку назад)*. Ой!

Матруна *(таксама спрабуе ваду)*. Не «ой», а самы раз. У такой і мый. *(Выходзіць.)*

Нюша некаторы час глядзіць ёй услед і раптам закрывае твар рукамі, пачынае ўсхліпваць. Уваходзіць *Федзя*. Ён апрануты крыкліва і безгустоўна.

Федзя *(убачыў, што Нюша плача)*. Ага, ага! А я што казаў? Плакаць будзем! Бачыце, бачыце *(паказвае на Нюшу)*, плача! Ужо адна плача! Гэта толькі кветачкі, а ягадкі яшчэ будуць. *(Да Нюшы.)* Чаго яна да цябе прычапілася?

Нюша *(рэзка)*. Нічога! *(Сабрала посуд, пачала перамываць.)*

Федзя *(дастае з кішэні нейкія сіненькія паперкі, інтымна)*. З білетамі — парадак. Пойдзем?

Нюша. Не ведаю.

Федзя *(суцяшае)*. Ты на яе *(паказаў на дзверы, праз якія выйшла Матруна)* не звяртай увагі. Мы яе хутка ліквідуем... Я ўжо факцікі сабраў.

Пётр *(падыходзіць да Федзі з кавалкам мяса ў руках)*. Што гэта?

Федзя. Мяса.

Пётр. Была ў сабакі хата, а на гэтых касцях мяса. А я ж за першы гатунак распісаўся. *(Пагражальна.)* Ты мне гэтыя штучкі кінь!

Федзя *(дастае з кішэні паўлітэрку)*. Давайце разам кідаць: вы гэта, а я тое...

Пётр *(замахнуўся на Федзю)*. Ну, ты!.. *(Але не ўдарыў. Яго рука лягла на паўлітэрку, і ён панёс яе ў шафу.)*

Федзя. Ну і ведзьму на сваю галаву мы прыдбалі! Ці ж даўно яна ў нас? Якіх тры тыдні. А колькі людзям непрыемнасцей ужо нарабіла! Кожны дзень. Або хоць бы вунь сабе і ўчора. Даручылі ёй абеды выдаваць. Другі рабіў бы сваю справу, і ўсё! А яна — не, заўсёды да чаго-небудзь прычэпіцца. Хлопцам дзесяці дала паварот ад варот. «Куды,— кажа,— лезеш такі мурзаты? Ідзі спачатку памыйся, а потым прыходзь на абед».

Уваходзіць **Ціт** з нейкім мяшком на плячах. Ён скідае мяшок, прыслухоўваецца да таго, што расказвае Федзя.

Федзя *(гаворыць далей)*. А тут адзін з хлопцаў і кажа: «З ахвотаю, бабуля, памыліся б, але там чарга вялікая. Рукамыйнік усяго на чатыры чалавекі. Баімся, не паспеем паабедаць».

Пётр *(нездаволена)*. Пра гэты няшчасны рукамыйнік другі год гаворка ідзе.

Федзя. Не, вы паслухайце, што было далей. Падыходзіць, гэта значыць, да яе галоўны механік абед браць. А яна талерку ад яго. «Вам,— кажа,— абеду не дам!» Той аж прысеў *(паказвае)* ад здзіўлення. «Чаму?» — пытаецца. «Пакуль,— кажа,— не дабавіш саскоў у рукамыйнік, хадзі абедаць у рэстаран». Ну, як жа такое можа быць?

Ціт. Затое цяпер парадак. Два новыя рукамыйнікі паставілі.

Федзя. І каму абед не дала. *(Падымае ўгору палец.)* Самому галоўнаму механіку.

Ціт. А яна на чыны не глядзіць.

Федзя. Ну і няхай сабе не глядзіць, але ж чалавека паважаць трэба!

Ціт *(з павагай)*. А Матруна Якаўлеўна і паважае, бо яна правільны чалавек!

Федзя *(нездаволена)*. Правільны, кажаш! Глядзі, Ціт Цітавіч, і да цябе дабярэцца гэты «правільны чалавек».

Уваходзіць Матруна з бярэмам дроў. Ціт падбягае да яе, забірае з рук дровы, з грукатам кладзе каля пліты.

Матруна. Дзякуй. *(Раптам пачынае ўглядацца ў Ціта, быццам убачыла яго ўпершыню.)* І дакуль ты з такім памялом на кухню будзеш хадзіць? Тут жа страва гатуецца, значыцца, гігіена трэба. Ты б ці расчэсваў яе, ці, калі лянуешся, пастрыг бы. А то вось... *(Дастае з Цітавай барады трэску.)* Дрывяны склад дзе зрабіў.

Федзя *(раптам як зарагоча)*. Га-га-га!.. А што, папаўся? Так табе і трэба! Абаронца! *(Да Матруны.)* Так яго!.. Так яго!..

Матруна *(паварочваецца да Федзі)*. А ты адкуль узяўся? Выскачыў, як Пілін з канапель! *(З непрыязнасцю аглядае яго з галавы да ног.)* Бач, які франт, гогаль-могаль перабоўтаны! Адзежа з-пад іголачкі... Выглядае як памідорчык! Кругленькі, гладзенькі! Нават прылізаны!.. *(Злёгку дакранаецца да Федзевага падбародка.)*

Федзя *(адскоквае)*. Ну... Ну...

Матруна. Умее чалавек жыць, нічога не скажаш... Здаецца, і чын невялікі, усяго кладаўшчык, а глядзі ты... *(Круціць галавой.)* Ты б хоць нас павучыў...

Федзя. Вучыцеся, пакуль ёсць у каго...

Матруна *(не вытрымлівае)*. Чаго зубы скаліш? Ты б лепей падумаў над тым, што табе старэйшыя гавораць, а ён зубы паказвае... *(Грозна.)* Ану, марш адсюль! *(Наступае.)*

Федзя *(адступае)*. Што вы ад мяне хочаце?..

Матруна *(наступае)*. Тупай, тупай у сваю кладоўку, няма табе чаго тут на кухні аціраццa...

Федзя адступаў, адступаў, потым спатыкнуўся, ледзь не адчыніў дзверы галавой. Усе смяюцца.

Уваходзіць Заціруха з партфелем і нейкім пакупкам пад пахай.

Заціруха *(строга)*. Што тут робіцца?

Нюша *(смяецца)*. Ха-ха! Гэта Федзя... нас забаўляе!

Ён у цырк збіраецца замест клоуна... Дык вось трэніруецца.

Заціруха *(да Федзі, які папраўляе на сабе вопратку)*. Ты сапраўды хочаш ад нас пайсці?

Федзя. Д-ды, н-не... Яны выдумляюць.

Заціруха. Ну, хопіць марнаваць час на жарты! *(Падняў руку.)* Прашу хвіліначку ўвагі! Зараз мы правядзём невялічкую вытворчую нараду. Прашу садзіцца.

Усе рассаджваюцца, хто дзе можа. Заціруха прыняў важную позу, расклаўшы перад сабой паперы на вялікай скрыні.

Заціруха. Сёння мы павінны вывучыць усе скаргі, якія ёсць тут. *(Дастае з партфеля кнігу скаргаў.)* Трэба паглядзець, на што скардзяцца нашы кліенты, і прыняць адпаведныя захады. Ёсць рацыя ў такой нарадзе?

Федзя. Ёсць.

Заціруха. Тады пачнём. *(Пагартаў кнігу.)* Вось скарга ад 10-га гэтага месяца. *(Чытае)*. «Вы завялі такі парадак: калі хто разаб'е талерку, павінен адказваць. А вось ваша афіцыянтка Нюша разбіла маё сэрца! Дык хто за гэта будзе адказваць?» *(Прыўзняў галаву.)* Што? Што такое? Нюша, каму ты там сэрца разбіла? Растлумач.

Нюша *(засаромелася)*. Я нічога не ведаю.

Матруна *(абняла Нюшу за плечы, цёпла)*. Адкуль жа ёй ведаць? Ці мала што напіша які жартаўнік!

Федзя *(абурана)*. Нахабнік!

Заціруха. Ёсць рацыя. Пойдзем далей. *(Перагортвае наступную старонку.)* Скарга ад 12-га гэтага месяца. *(Чытае.)* «Чаму ў вашай сталовай гатуюць такія нясмачныя рысавыя супы?» *(Да Пятра.)* Ну, шэф-кухар, адказвай.

Пётр *(паціскае плячамі)*. Я так не магу адказваць. Але, напэўна ж, нейкая прычына была.

Матруна *(гнеўна глядзіць на Пятра)*. Не можаш? Дык я за цябе адкажу! Не па той прымаўцы жывеш, чалавеча. *(Перадражнівае Пятра.)* «А што там такое, калі што якое?» Як да свайго здароўя ставішся, так і да працы. Вось яно і вылазіць бокам, гэта самае «а што там такое...».

Заціруха *(да Матруны)*. Вы пачакайце! Я вам слова яшчэ не даваў. *(Да ўсіх.)* Які адказ мы дадзім на гэтую скаргу? *(Усе маўчаць.)* Адказ трэба даваць канкрэтнымі прапановамі!

Федзя. Правільна!

Заціруха *(да Пятра)*. Што ты плануеш зварыць заўтра на першае?

Пётр. Рысавы суп.

Заціруха *(ваяўніча)*. Ты што? Пад кіраўніцтва сталовай падкопваешся?

Федзя. Няйнакш.

Заціруха. Кліенты скардзяцца на рысавы суп, а ён зноў рысавы суп! *(З запалам.)* Адставіць рысавы суп!

Матруна *(скептычна)*. З гары каціцца яно лягчэй...

Заціруха *(насцярожана)*. Таварыш Шабуневіч, што вы хочаце гэтым сказаць? Куды гэта мы коцімся?

Нюша *(хвалюючыся)*. Я так зразумела Матруну Якаўлеўну: не трэба нам знімаць з меню рысавы суп. У нас і так выбар малы.

Заціруха *(строга)*. Зусім не малы. Затое мы ідзём насустрач пажаданням кліентаў. Толькі так трэба разумець маё распараджэнне.

Пётр. А што мы згатуем на першае?

Заціруха. Боршч! На першае пойдзе боршч! *(Перагортвае наступную старонку.)* Скарга ад 18-га гэтага месяца. *(Чытае.)* «Чаму ў вас гатуюць такія нясмачныя баршчы?»

Матруна. Нешта ў нашага Фядота не клеіцца работа.

Заціруха *(кінуў строгі позірк на Матруну, але нічога не сказаў)*. Адставіць боршч.

Пётр *(разгублена)*. Дык што ж тады гатаваць?

Матруна. Яглы!

Заціруха *(радасна).* Ага, ага, згатуеш заўтра яглы! *(Да Матруны.)* А што гэта за страва такая, яглы?

Матруна *(злосна).* Што не еўшы спаць ляглі! Хіба што лепшае згатуеш пры такіх парадках?

Заціруха *(запальчыва).* Таварыш Шабуневіч, чаму вы ўсіх ушчуваеце і ўшчуваеце?..

Федзя. Без перапынку на абед.

Заціруха. Калі вы не перастанеце, я вымушаны буду прыняць меры...

Матруна. Ты лепш прымі меры, каб такіх скаргаў не было. *(Тыцкае пальцам у кнігу скаргаў.)*

Заціруха. А мы што робім? *(Патэтычна.)* Ніводнай скаргі не пакінем без увагі!

Пётр *(надрыўна).* Дык што ж варыць на першае? *(Сціснуў рукамі галаву.)* Мой кацялок ужо зусім нічога не варыць.

Заціруха. Спакойна. Без панікі. *(Абводзіць паглядам кухню, бачыць капусту.)* Згатуем капусту! Кіслую капусту! Вельмі карысная страва. У ёй шмат вітамінаў, і яна вельмі спажыўная. Нават прыказка такая ёсць: «Што кажух, то не вата, што капуста, то не гарбата!»

Пётр *(абыякава).* Няхай будзе капуста!

Заціруха. Увага! Чытаем далей. *(Перагортвае яшчэ адну старонку.)* Скарга ад 19-га. *(Чытае.)* «Чаму ў вас так рэдка бываюць гарохавыя супы? А яны ў вас такія смачныя, духмяныя, апетытныя!» *(Узрадавана.)* Адставіць капусту! На заўтра пойдзе гарохавы суп! *(Да Пятра).* У цябе ёсць гарох?

Пётр. Ёсць. Але ён напалавіну з аўсом. *(Кідае злосны позірк на Федзю і паказвае яму кулак. Федзя паціскае плячамі: «Я, бачыце, нічога не ведаю».)* Яго перабіраць трэба.

Заціруха *(усхапіўся, з вялікім энтузіязмам).* Перабраць! І зараз жа перабраць!

Пётр. А хто перабіраць будзе?

Заціруха. Усе! *(Да Нюшы.)* Нюша, на гарох! *(Да*

Ціта Цітавіча.) Ціт Цітавіч, па гарох! *(Да Федзі.)* Федзя, на гарох! *(Да Матруны.)* Таварыш Шабуневіч, вы таксама на гарох! Усе на гарох!

Пётр і Ціт выцягваюць з-пад стала мяшок з гарохам. Усе садзяцца вакол мяшка і пачынаюць перабіраць гарох.

Заціруха *(закасаў рукавы, патэтычна)*. Людзі разумовай працы таксама не павінны цурацца фізічнай нагрузкі. Я вам падаю асабісты прыклад!

Убягае ўсхваляваная Насця.

Насця. Да нас камісія!

Заціруха *(усхапіўся, спалохана)*. Якая камісія?

Насця *(пералічвае)*. Кіраўнік трэста — раз!.. Дырэктар завода — два!.. Ну і яшчэ там нехта...

Заціруха *(штурхануў нагой мех)*. Прыбярыце мех! Каб зараз жа была ідэальная чысціня. *(Глядзіцца ў медную міску, як у люстэрка, папраўляе гальштук.)* Пайду сустрэну іх. *(Выходзіць.)*

Тым часам усе завіхаюцца, прыбіраючы ў кухні. Насця таксама пачынае памагаць.

Нюша. Насця, прынясі вады.

Насця. Зараз!

Яна бяжыць і з усяго разгону налятае на Матруну. З рук у Матруны Якаўлеўны падае і разбіваецца талерка.

Матруна *(абурана)*. Носяць цябе чэрці...

Насця *(з ледзь прыкметнай усмешкай)*. А вас хіба возяць?

Матруна *(не зразумела)*. Каго возяць?

Насця. Нікога.

Матруна *(акінула Насцю знішчальным позіркам)*. Ца-аца!..

Уваходзіць Іван Анісовіч, Даніла і яшчэ два члены камісіі. З імі разам ідзе назад і Заціруха. Усе ў белых халатах.

Анісовіч. Добры дзень.

Работнікі сталовай *(хорам).* Добры дзень.

Анісовіч *(да ўсіх).* Ну, як справы?

Заціруха *(выступае наперад, дагодліва ўсміхаецца).* Справы, Іван Несцеравіч, хоць не на вышыні, але на пад'ёме. Так, так, на пад'ёме. Сёння, напрыклад, мы якраз вывучалі скаргі кліентаў, каб, так сказаць, у будучым пазбавіцца ад іх.

Даніла. Ад каго пазбавіцца — ад кліентаў?

Заціруха. Што вы? Мы заўсёды за кліентаў. Не яны ж для нас, а мы для іх!

Анісовіч. Многа скаргаў на вас?

Матруна. Каб іх можна было падсмажыць, дык на ўсіх хапіла б. *(Паказвае на прысутных.)*

Заціруха *(паспешліва).* Але ёсць і падзякі. Вельмі цёплыя падзякі... *(Дастае кнігу.)* Магу нават зачытаць.

Анісовіч. Не трэба. *(Аглядае кухню.)* Ну дзе, дзе прычына? Чаму ў вас чэргі? Чаму абеды нясмачныя? Давайце разам разбярэмся.

Матруна. Вось, вось, разбярыся. На тое ж ты і начальнік.

Заціруха *(стараецца сам за ўсіх гаварыць).* Я думаю, што чэргі ў нас ад таго, што былі перабоі з рабочай сілай. Адна работніца звольнілася, дзве ў адпачынку...

Матруна. У няўдаліцы заўсёды з рук валіцца...

Заціруха *(не звяртае ўвагі).* Але цяпер мы ўзялі новага работніка *(паказвае на Матруну)*, яна працуе вельмі добрасумленна, і справы пачалі наладжвацца.

Анісовіч *(да Пятра).* А вы што скажаце?

Пётр *(паціснуў плячамі).* Я і сам не ведаю. Можна гаварыць многа, але лепш памаўчаць... *(Адварочваецца, памешвае ў катле.)* Вінаваты, і ўсё!

Даніла. Вінаватых б'юць.

Матруна. Але і плакаць не даюць. А ён паплача і зноў на той жа назе скача.

Зацiруха *(не вытрымаў)*. Матруна Якаўлеўна, на што вы ўсё намякаеце? Калі хочаце, дык станьце на маё месца і кіруйце.

Матруна. Патрэбна мне тваё месца, як буланаму пута. Мне і на сваім добра.

Зацiруха. Тады займайцеся сваімі справамі і не суньцеся ў чужыя.

Матруна. Э, не, галубок, ты ўжо прабач. Гэта, можа, у цябе тут чужыя справы, а ў мяне тут усё сваё. Мне да ўсяго тут клопат. *(Падыходзіць да скрынкі з лыжкамі, дастае адтуль моцна пагнутую, пакручаную лыжку, падносіць камісіі.)* А хіба гэта парадак, каб рабочыя такімі бляшанкамі елі?

Зацiруха *(збянтэжана)*. Дык я ж прасіў Данілу Ягоравіча памагчы нам з лыжкамі.

Матруна *(паварочваецца да Данілы)*. Прасіў?

Даніла *(разгублена)*. Сапраўды, памятаю, ага, прасіў...

Матруна. А ты зрабіў?

Даніла. Не яшчэ.

Матруна. Чаму?

Даніла. Пакуль што ў нас больш важныя справы былі.

Матруна *(стрымана)*. Больш важныя, кажаш? Лыжкі табе, значыцца, не справа, а так, дробязь?.. *(Павышае голас.)* А сам ты, таварыш дырэктар, дома таксама такімі лыжкамі ясі? *(З дакорам.)* Станкабудаўнічы завод называецца, а лыжкі для свае сталовай не можа зрабіць!

Даніла *(спрабуе адказаць жартам)*. Дык гэта ж заўсёды так: шавец ходзіць без ботаў, а ганчар з чарпака есць. А тут, шчыра кажучы, мы проста выпусцілі з-пад увагі.

Матруна. Выпусцілі? *(Раптам хапае лыжку і засоўвае Данілу ў кішэню.)*

Даніла *(у непаразуменні)*. Гэта навошта?

Матруна. На памяць. Замест вузельчыка на хустачцы. Каб не забыўся.

Заціруха *(спалохана)*. Матруна Якаўлеўна, што вы робіце? *(Выхоплівае з Данілавай кішэні лыжку.)* Вы прабачце ўжо яе... Яна ў нас таго... часам занадта захапляецца крытыкай...

Даніла *(усміхаючыся)*. Ведаю, ведаю.

Анісовіч *(да членаў камісіі)*. Мне ўжо сёе-тое ясна. *(Да Заціpухі.)* Пойдзем да вас. *(Да Матруны.)* І вы, калі ласка, ідзіце з намі.

Матруна *(паціскае плячамі)*. А мне чаго?

Анісовіч. У вас вялікі жыццёвы вопыт. І вашы парады нам вельмі спатрэбяцца.

Камісія выходзіць. Услед ідуць Матруна, Насця і Федзя. Заціруха забірае свой партфель, ідзе апошнім. Раптам з пакунка выпадае карабок ад запалак.

Нюша *(бяжыць)*. Леанід Сяргеевіч, Леанід Сяргеевіч, вы запалкі згубілі! *(Падымае карабок, расчаравана.)* Пусты...

Вяртаецца Федзя.

Федзя *(да ўсіх)*. Ну, вы бачылі? Бачылі, што робіцца. *(Рашуча.)* Я прапаную, пакуль не позна, давайце вызваляцца ад гэтай злыбяды. Вось тут я і заявачку накідаў на імя дырэктара... *(Дастае з кішэні паперку.)* Астаецца толькі падпісацца. *(Падносіць Ціту.)* Чыркніце, Ціт Цітавіч, вось тут... пад маім подпісам...

Ціт *(адмоўна круціць галавой)*. Ніякіх паперак супраць Матруны Якаўлеўны я падпісваць не буду!

Федзя *(абразліва)*. Ха! Не будзеш, і не трэба! Абыдземся і без цябе. *(Падыходзіць да Нюшы.)* А ты, Нюшачка, напэўна, хацела б, каб твой подпіс першы стаяў?

Нюша *(адхіляе Федзеву руку)*. Я таксама не буду.

Федзя *(абурыўся)*. Не разумею, чаго вы ўсе яе баіцеся?

Нюша. Ніхто яе не баіцца. Проста непрыемна ўсё гэта бачыць...

Федзя. Непрыемна? А сама толькі што праз яе плакала.

Нюша. Яна тут ні пры чым. Мне самой сорамна, што я бываю такая няўважлівая.

Федзя *(павярнуўся да Пятра)*. Хіба з імі кашу зварыш? Прыйдзецца нам з табою, Пётр Пятровіч, падпісвацца толькі ўдвух. Але нічога. Мы людзі аўтарытэтныя, і нашых подпісаў хопіць.

Пётр. Пакажы, што ты тут напісаў? *(Чытае спачатку сам сабе, потым уголас.)* «...І наогул Матруна Якаўлеўна Шабуневіч — вельмі падазроны чалавек. Ёсць даныя, што яна з'яўляецца пазашлюбнай дачкой князя Радзівіла...» Глупства!

Федзя. Якое ж глупства. Тут усё чыстая праўда.

Пётр. І што яна дачка князя Радзівіла, таксама праўда?

Федзя. А няхай яна дакажа, што гэта не так.

Пётр *(нездаволена)*. Ты, братачка, брашы, ды знай меру. *(Кідае паперу ў пліту.)*

Федзя. Што вы робіце? *(Спрабуе дастаць паперку.)*

Пётр робіць нейкі знак Ціту.

Ціт *(падыходзіць да Федзі)*. Ведаеш, Федзя, ты лепш ідзі адсюль. А то тут кухня, сала смажыцца, яшчэ, чаго добрага, учадзееш... галоўка разбаліцца...

Федзя. Чаго вы ад мяне хочаце?

Ціт *(насоўваецца на яго)*. Далібог, нічога. Проста клапоцімся аб тваім здароўі.

Федзя *(адступае, крычыць)*. Ведаю я вашы клопаты. Пашкадаваў воўк кабылу... *(Спыніўся.)*

Ц і т *(лёгенька яго падштурхоўвае).* Ды ідзі ж ты, ідзі! Калі не хочаш, каб я пятнаццаць сутак атрымаў!

Федзя *(пагражальна).* Ну добра ж! Мы яшчэ пабачым, хто каго! *(Выбягае.)*

Нюша *(з дакорам).* Навошта вы яго так?..

Пётр *(падыходзіць да Нюшы, клапатліва).* А ты з ім кінь... кінь... *(Зняважліва махае рукой.)* Хіба ж не бачыш? Гэта не тавар! Не!..

Нюша. А можа, вы памыляецеся?

Пётр. Я-то ведаю, што за птушка гэты Федзя. Затлуміць галаву, а потым... *(Паказвае, як Федзя адштурхне ад сябе Нюшу. Нюша стаіць усхваляваная, разгубленая.)*

Заслона.

Авансцэна.

У будку тэлефона-аўтамата заходзіць Федзя, апускае манету, набірае нумар.

Федзя. Алё! Гэта трэст? Паклічце мне, калі ласка, сакратарку. *(Некаторы час чакае.)* Віка? Гэта ты? Прывітанне, гэта я... Хто я? Ну, Федзя! Нарэшце! Віка, у мяне ёсць прапанова. Пойдзем сёння ў кіно. Ідзе цудоўны фільм — «Фанфары кахання»!.. Можна і днём. Мяне Леанід Сяргеевіч заўсёды адпусціць... *(Жахнуўся.)* Няма? Як няма? Што? Знялі?.. Не можа быць!.. Ёсць загад? А каго назначылі?.. Не ведаеш? Ну ты даведайся, я пазваню пазней! *(Вешае трубку, хуценька выбягае.)*

КАРЦІНА ЧАЦВЁРТАЯ

Кухня. Па-ранейшаму абстаўлена. Нюша мые посуд у гарачай вадзе. Пётр, як заўсёды, з апалонікам у руках важна ходзіць вакол пліты, каштуе страву і то падлівае вады, то падсыпае солі. Ц і т прапосіць бярэма дроў.

Пётр *(скончыў абход, дастаў з шафы паўлітэрку, на-*

ліў чарку). За здароўе дам — сто грам! *(Выпівае, закусвае агуркам.)*

Прыбягае **Федзя**, ён вельмі ўсхваляваны.

Федзя *(трасе кулаком).* З'ела! Ужо з'ела! *(Патэтычна.)* I каго з'ела? Самога Леаніда Сяргеевіча Заціруху! *(Ледзь не плача.)*

Да Федзі ўмомант падбягае Пётр, за ім Нюша і Ціт.

Пётр. Ты толкам раскажы, што здарылася?

Федзя. Леаніда Сяргеевіча знялі!

Пётр. Няўжо такі знялі?

Нюша. А ты адкуль ведаеш?

Федзя. Я толькі што быў у трэсце, дык мне па сакрэту сказалі.

Ціт. Можа, гэта яшчэ няпраўда?

Федзя. Праўда. Вы ж самі бачылі, як яна пад яго ўсё падкопвалася.

Пётр. А каго назначылі?

Федзя. Яшчэ невядома.

Пётр *(сумняваючыся).* Дзіўна, у яго ж такія сувязі, у кожнай шчыліне па дружбаку... *(Апусціў галаву.)* А ўсё ж шкада... Ён, бывала, балбоча, а ты робіш, як хочаш...

Нюша. Чаго, чаго, а балбатні было.

Федзя *(падыходзіць да Нюшы, інтымна).* Ты чаму ў кіно не прыйшла? Такія білеты прапалі. Першы рад, дзевятае і дзесятае месцы.

Нюша *(хаваючы вочы).* Ведаеш, Федзя, ты больш не бяры білетаў... ні ў тэатр, ні ў кіно... нікуды...

Федзя *(насцярожана).* Чаму?

Нюша. Часу не маю... Я паступіла ў вячэрнюю школу, у дзевяты клас. А там матэматыка, разумееш, матэматыка...

Федзя *(нахмурыўся).* Я ведаю, чыя гэта работа... *(Трасе кулаком у бок Пятра.)* Я ж яму пакажу *(зняважліва)* «сто грам!».

Нюша *(цвёрда)*. І нічыя тут не работа. Я сама так надумала.

Уваходзіць Насця з нейкімі паперкамі ў руках.

Насця *(весела)*. Віншую вас усіх і сябе таксама.

Нюша. З чым?

Насця *(урачыста)*. З новым загадчыкам сталовай.

Усе абступаюць Насцю.

Пётр. Ужо назначылі?

Насця. Назначылі.

Нюша. Каго?

Насця *(паказвае на Федзю)*. Яго!

Федзя *(здзіўлена)*. Мяне? *(Падумаў.)* Не, не можа быць.

Насця. Чаму не можа? А хіба ты не згадзіўся б?

Федзя *(важна)*. Вось яшчэ... Не мела баба клопату... *(І раптам перадумаў.)* Не, згадзіўся б! Дзеля аднаго згадзіўся б... Каб вытурыць са сталовай некаторых...

Насця *(нахмурылася)*. Ах вось ты які!.. *(Непрыязна глядзіць на Федзю.)* Ну дык ведай жа! Пакуль ты яе, дык яна цябе хутчэй вытурыць. *(Да ўсіх з радасцю.)* Загадчыкам нашай сталовай назначылі Матруну Якаўлеўну Шабуневіч!

Федзя ад такой навіны аж пахіснуўся.

Пётр *(падбег да Насці)*. Ты гэта сур'ёзна?

Насця. Сур'ёзна. Сама загад чытала.

Нюша *(спалохана)*. Ой, што ж цяпер будзе? Прапалі!..

Насця. Чаму?

Нюша. Паразганяе яна нас усіх...

Насця *(упэўнена)*. Не паразганяе. *(Глядзіць на Федзю.)* Вось хіба толькі яму дастанецца. Ён жа ўвесь час насаліць ёй стараўся.

Федзя *(у роспачы)*. Дык хто ж мог ведаць!.. Хто ж мог нават падумаць, што ўсё так павернецца.

Нюша *(разгублена)*. І я ёй аднойчы нагрубіла. «Не ваш клопат»,— сказала.

Пётр *(занепакоена)*. А я ж яе па дровы пасылаў... *(Чэша патыліцу.)*

Федзя. Каб жа ведаў, дзе павалішся, дык саломкі падаслаў бы.

Ціт *(важна пагладжвае бараду, задаволена)*. А я пібы ведаў... і надаслаў сабе саломкі... Я да яе заўсёды меў павагу... Мне і баяцца няма чаго. Я спакойны.

Пётр *(ён усё яшчэ сумняваецца)*. Няўжо такі назначылі?

Насця *(проста)*. А чаму ж і не назначыць? Гаспадыня яна — лепшай і не знайсці... І згатаваць умее. Патрабавальная. Дысцыпліну паважае. Сумленная, працавітая. Што яшчэ трэба?

Пётр. Але ж у яе таго... адукацыі малавата. Ці зможа яна разабрацца ва ўсіх інструкцыях і розных там паперках?

Насця. Заціруха добра разбіраўся ва ўсіх інструкцыях і паперках, а што толку? Ды і мы тут не для мэблі. Паможам, падкажам. *(Падае паперкі кухару)*. Падпішыце гэтыя накладныя.

Пётр *(падпісвае)*. Так-то яно так, але... *(Круціць галавой.)* І яна згадзілася?..

У гэты момант адчыняюцца дзверы і ўваходзіць Матруна. У руках яна трымае нейкія паперы.

Матруна *(урачыста, з пашанай)*. Добры дзень!

Работнікі сталовай *(разам)*. Добры дзень!

Матруна *(хітравата ўсміхаючыся)*. Чулі навіну? *(Заўважыла Насцю.)* І бухгалтарка тут? Вось добра. Ты не ўцякай, ты мне спатрэбішся.

Пётр *(з нявінным выглядам)*. Не. Нічога не чулі.

Матруна. Ну, дык паслухайце! Нашага паважанага Леаніда Сяргеевіча знялі з пасады загадчыка.

Федзя. Даўно пара!

Матруна. Гэта адна навіна. Яна, можа, каму не асабліва прыемная, але, як кажуць, жыць можна... А вось другая навіна... Не ведаю, ці вытрымаеце... Загадчыкам сталовай прызначылі мяне!

Федзя пачынае пляскаць у далоні, але, убачыўшы, што яго ніхто не падтрымлівае, паспешліва апускае рукі.

Матруна *(не звярнула ўвагі на Федзевы апладысменты)*. Цяпер нам трэба дамовіцца аб адным: як працаваць далей? А працаваць мы павінны во як! *(Падымае ўгару руку і моцна сціскае пальцы ў кулак.)* Трэба дамагчыся, каб наша кніга скаргаў стала кнігай падзяк. І каб людзі з дому прыходзілі на нашы абеды. А для гэтага перш за ўсё трэба, каб мы забыліся, што ходзім на работу ў нейкі «казённы дом»! Гэта ж наш родны дом, наша сям'я... І скажу праўду, не хочацца мне больш чуць і такіх слоў: «а што там такое, калі што якое»! *(Позірк на Пятра.)* І каб я не бачыла аўса ў гаросе... *(Позір на Федзю.)* Усе павінны быць акуратныя, каб кудлы не тырчалі. *(Позірк на Ціта.)* І галоўнае — дысцыпліна. Дамовіліся?

Ціт. Ды яно ж так...

Федзя. Усё зразумела.

Чуваць, як у кабінеце звоніць тэлефон.

Матруна *(заспяшалася)*. Нехта ўжо барабаніць. *(Выходзіць.)*

Ціт. Усім падсыпала, нікога не прамінула.

Пётр. Няўжо пранесла? Нават не верыцца.

Насця. Чаму не верыцца. Яна ж ужо усё сказала, што ёй трэба было.

Нюша. А я чакала большай навальніцы.

Федзя. А гэта заўсёды так: з вялікага грому — малы дождж!

Раптам у прачыненых дзвярах паказалася Матруна.

Матруна *(вельмі лагодна)*. Федзя, зайдзі да мяне на хвіліначку. *(Зачыняе за сабой дзверы.)*

Нюша. А навальніца, відаць, яшчэ не пачыналася!

Пётр. Чула маё сэрца...

Федзя *(разгублена)*. Што ёй яшчэ трэба? Яна ж ужо сказала пра авёс у гаросе... *(Ідзе, потым спыняецца.)* Браточкі, бывайце! *(Выходзіць.)*

Пётр. Не-е, тут лёгкім перапалохам не абыдзецца.

Нюша *(трывожна)*. Няўжо звольніць?

Пётр *(клапатліва)*. А ты не хвалюйся, не пераживай. Кажу ж табе, гэты чалавек — не тавар.

Нюша. Калі чалавек паслізнуўся, дык нельга ж яго яшчэ нагой папіхаць.

Насця. Адкуль ты ведаеш, што яна будзе яго нагой... Можа, якраз... руку падасць.

Нюша. Ну, гэта на яе не падобна.

Ціт. Сам вінават. Не трэба было на ражон лезці. Браў бы прыклад з мяне.

З кабінета даносіцца грозны вокліч Матруны: «Да якога часу гэта будзе цягнуцца?» Праз некалькі хвілін вяртаецца Федзя. Выгляд у яго такі, быццам ён сапраўды толькі што з лазні: увесь чырвоны, валасы ўскудлачаны, а вочы вясёлыя.

Нюша
Насця *(кідаюцца да Федзі)*. Ну што?

Федзя *(радасна)*. Пакінула.

Нюша *(не зразумела)*. Што пакінула?

Федзя. На рабоце пакінула.

Насця. Бачыш, яна не такая, як ты. Яна справядлівая. Ты ж казаў, каб стаў загадчыкам, то адразу б яе выгурыў. А яна, бачыш, пакінула цябе.

Федзя *(круціць галавой)*. Але ж і прапясочыла!.. Ну і шаравала!.. Яшчэ нават горш, чым тады ў трамваі. Аднак зразумела, што без мяне ёй цяжка будзе і...

Зноў прачыняюцца дзверы, выглядае Матруна.

Матруна *(усё такім жа лагодным тонам)*. Пётр Пятровіч, можна цябе на хвілiначку?

У Пятра выцягваецца твар.

Пётр. Іду, іду...

Нюша. Ах, калі гэта скончыцца?

Федзя. А я лічу такія гутаркі вельмі карыснымі. Леанід Сяргеевіч ніколі так шчыра са мной не размаўляў. І, аказваецца, я многага недакумекваў... А яна мне растлумачыла, прыклады прывяла, і я зразумеў.

Насця. Ну ж і хамелеон ты, Федзя!

Федзя. Падумаеш! Буду я з ёй яшчэ заядацца. *(Другім тонам.)* Не магу я адсюль пайсці... *(Паказвае на Нюшу.)* Сэрца маё тут...

Нюша. А наогул, яна няправільна робіць.

Насця. Чаму няправільна?

Нюша. Нельга ж чалавека ўсё дзяўбці і дзяўбці. Ты такі, ты сякі, ты гэтакі... Так і прыбіць можна.

Насця. А яна не толькі дзяўбе, а і падтрымлівае. Бачыш, з Федзем як абышлася... не прагнала ж! Дае чалавеку магчымасць выправіцца. Сам жа Федзя прызнаўся, што яму такая размова на карысць. А ён жа ў нас майсцер да чужых кайсцер... Мы-то ведаем.

Нюша. Калі чалавека пахваляць, дык у яго нібы крылы вырастаюць. Ён тады горы перавярнуць можа.

Насця *(задумліва)*. Гэта праўда. Толькі я думаю, што мы яшчэ і пахвалы дачакаемся.

Вяртаецца Пётр. Ён ідзе важна, усміхаецца сам сабе.

Пётр. І мяне пакінула... *(Усе таксама ўсміхаюцца.)* А цяпер, Ціт Цітавіч, цябе запрашаюць на аўдыенцыю. *(Робіць жэст у бок кабінета Матруны.)*

Ціт *(незразумеў)*. Куды, куды?

Пётр. На аўдыенцыю...

Ціт усё роўна не разумее.

Пётр *(па-сяброўску)*. Пень ты кудлаты! Ну, пагутарыць да Матруны Якаўлеўны. Разумееш? Так, як мы з Федзем хадзілі.

Нюша. А яго за што?

Пётр. Начальству відней.

Ціт *(зусім спакойна)*. Магу схадзіць. Мне не страшна. Я да яе заўсёды павагу меў... *(Выходзіць.)*

Насця *(да Пятра)*. А як у вас гэта самая аўдыенцыя прайшла?

Пётр *(загадкава ўсміхаецца)*. Вельмі добра. Пагутарылі ціха, мірна... Яна нават клопат праявіла.

Насця. Які?

Пётр. Непакоіцца аб маім здароўі. Да гэтай *(паказвае на шафу, дзе стаіць гарэлка)* сказала не дакранацца ні-ні!.. І фізкультурай параіла займацца *(прысядае)*, каб фігуру *(паказвае на жывот)* вярнуць. Што ж, клопат аб жывым чалавеку. Нічога не скажаш.

З кабінета раптам даносяцца шум, крык. Усе прыслухоўваюцца. Нюша і Насця падбягаюць да перагародкі кабінета, слухаюць.

Нюша. Нечага ж разышоўся наш Ціт Цітавіч...

Насця. І саломка не памагла. Усё роўна не ўгадаў, дзе падаслаць.

Нюша. Хіба ў яе ўгадаеш?

У наступны момант убягае Ціт. Ён вельмі абураны, не можа нават слова вымавіць.

Ціт *(ад хвалявання аж заікаецца)*. Б-бач, ты, д-да ч-ча-го п-прычапілася... *(Тузае сябе за бараду.)* Да б-барады. Т-ты н-на р-работу м-маю п-паглядзі, а не-не на б-бараду...

Федзя. А што яна хоча ад твае *(перадражнівае)* б-барады?

Ціт. Загадала, каб пагаліўся! Кажа: або ты, або твая барада!..

Федзя *(кпіць)*. А-яй... Вось гэта дык задача!

Ціт. Н-ніякая не задача. Усё роўна не буду галіцца.

Няхай звальняе... Дзед насіў, бацька насіў... *(Рашуча.)* Нізашто!

З кабінета выходзіць Матруна.

Матруна *(лагодна ўсміхаючыся).* Ну вось і пагаварылі... з кім трэба было. Прашу нашай гаворкі не забываць...

Федзя нахіліўся да Нюшы, нешта шэпча.

Матруна. А ты, Федзя, чаго там шэпчашся? Пашаптухі хату губяць. Ты лепш яшчэ раз падумай пра тое, што я табе сказала. Аб сабе падумай! Над жыццём падумай! Добра падумай! Я табе спуску не дам. Кожны крок твой буду правяраць.

Федзя. Ды я што, я нічога.

Матруна. І вельмі дрэнна, што ты «нічога»! *(Зноў пераходзіць на спакойны тон.)* Я ўжо агледзела ўчора нашу гаспадарку. Многа дабра ў нас яшчэ прападае. І хлеб на сталах астаецца, і каша, і супы... Трэба падсобную гаспадарку заводзіць.

Насця. Наогул, гэта нядрэнна, толькі дзе ўзяць грошай на свіней?

Матруна. На тое ж ты і бухгалтар, знайдзі.

Насця. У нас няма.

Матруна. Што ж рабіць?

Насця *(падумаўшы).* Можна купіць. На свіней грошы дасць Даніла Ягоравіч. Гэта ж для іх рабочых робіцца, няхай яны і раскашэльваюцца.

Матруна. Дзякую табе, дачушка, за добрую параду.

Пётр. Эх, Матруна Якаўлеўна, навошта ты яшчэ адзін хамут сабе і нам на шыю надзяеш?

Матруна *(незадаволена).* Бач ты які... Хамут? Нічога з табой не зробіцца... павязеш. Хопіць ужо. Набегаліся ўлегцы.

Пётр, паціснуўшы плячамі, адыходзіць.

Матруна *(зноў звяртаецца да Насці)*. Учора, Настулька, я была ў кіно і бачыла: у адной сталовай для рабочых паставілі самавары. Звычайныя бліскучыя самавары, ну, можа, крыху большыя, чым звычайныя. Яны стаяць у зале на падносах, і хто захоча чаю — падыходзіць сабе і налівае. Мне гэта вельмі спадабалася. Мы таксама паставім у нас у зале самавары. Дык ты там, калі ласка, грошы падрыхтуй.

Насця. І на самавары? А дзе мы іх возьмем?

Матруна *(крыху разгублена)*. Зноў — дзе? У касе... У нас жа ёсць грошы...

Насця. Ёсць-то ёсць, але не на самавары. На іншыя патрэбы.

Матруна. На якія, напрыклад?

Насця. Ну, на сталы, крэслы, канапы.

Матруна. А калі нам не патрэбны ні сталы, ні крэслы, ні канапы, а патрэбны самавары.

Насця. Усё роўна трэба купляць сталы, крэслы або канапы.

Матруна. Ты жартуеш!

Насця. Нічога я не жартую. Проста канапы, новыя сталы, крэслы і іншае абсталяванне для свайго кабінета Заціруха запланаваў, а самавары — не.

Матруна *(рашуча)*. А мы купім самавары! За тыя грошы, што адпушчаны на абсталяванне кабінета.

Насця. Так нельга.

Пётр. Ого, у гэтых фінансістаў такая дысцыпліна: лягчэй з Чорнага мора пераскочыць у Каспійскае, чым з аднаго артыкула ў другі.

Матруна. Ім, значыць, можна было купляць, а нам нельга? Дык як жа тым, што ў кіно паказвалі, удалося купіць самавары?

Насця. У іх, напэўна, былі раней запланаваны грошы.

Матруна. Ну, а што нам рабіць, калі ў нас не запланаваны?

Насця. Нічога. Адмовіцца ад самавараў.

Пётр. А як будзе складацца каштарыс на наступны год, абавязкова трэба будзе планаваць самавары.

Матруна *(насмешліва)*. Пакуль сонца ўзыдзе, раса вочы выесць.

Насця. Пры чым тут гэтыя прыгожыя словы: сонца, раса... Хіба я вінавата, што Зацірyха не запланаваў самавараў?

Матруна. Ну, і няхай сабе не запланаваў. Што ні галава — то і розум... А мы павінны сваім розумам жыць!

Насця. Дык жа аб тым, як, куды, якія і на што траціць грошы, цэлая навука ёсць!

Матруна *(рэзка)*. А што мне твая навука... Мне грошы патрэбны. Так што хоць з-пад зямлі, а грошы даставай. На тое ты і бухгалтар. Трэба ўмець не толькі манікюр наводзіць...

Насця *(не вытрымала)*. Што вы разышліся, як халодны самавар?

Матруна *(аж затрэслася ад злосці)*. Гэта я — халодны самавар?!

З ваяўнічым выглядам Матруна набліжаецца да Насці, якая стаіць з горда ўзнятай галавой і не думае адступаць. Але тут ужо не вытрымлівае Нюша. Яна кідаецца паміж імі.

Нюша. Матруна Якаўлеўна, не трэба так... *(Да Насці.)* Настулечка, не трэба.

Матруна *(адштурхвае Нюшу)*. Адыдзі! Я ёй пакажу — халодны самавар!

Нюша *(стрымлівае яе)*. Матруна Якаўлеўна. Не трэба... *(Да Насці.)* Настулечка, не трэба...

Насця *(адыходзіць убок)*. Вось прычапілася. Давай ёй грошы — і ўсё! Хіба я міністр! Міністр і той яшчэ невядома, ці дасць у сярэдзіне года грошы на самавары.

Матруна *(узрадавалася)*. Міністр, кажаш? *(Рашуча.)* Міністр дык міністр! Пойдзем да міністра!

Заслона.

КАРЦІНА ПЯТАЯ

Калідор важнай дзяржаўнай установы. Перад гледачом масіўныя дзверы, абабітыя дэрмацінам, на іх шыльдачка: «Прыёмная міністра». З прыёмнай выходзіць сакратарка, маладая дзяўчына з моднай прычоскай. Яна на хвіліну спыняецца каля дзвярэй, дастае люстэрка, падмалёўвае губы. Са словамі «Кто может сравниться с Матильдой моей» знікае ў адным з канцоў калідора.

Уваходзяць Матруна і Ціт. Матруна, як заўсёды, апранута сціпла, але прыгожа і акуратна. А Ціта проста не пазнаць. Ён без барады, падстрыжаны. На ім даўнейшага крою гарнітур, ён пры гальштуку.

Матруна *(спыніўшыся ля дзвярэй прыёмнай, Ціту)*. Дык я пайду, а ты тут пастой. *(Строга.)* Толькі ж глядзі нікога не пускай. А то я ведаю, да міністра шмат хто хоча трапіць, не дадуць і пагаварыць. А мне час патрэбен, каб растлумачыць яму... што і да чаго.

Ціт. Будзь упэўнена. Нікога не пушчу.

Матруна заходзіць у прыёмную, а Ціт астаецца на варце ля дзвярэй. Ідзе мужчына з папкай. Выгляд у яго заклапочаны. Ён хоча зайсці ў прыёмную, але яму перагароджвае дарогу Ціт.

Мужчына *(спахапіўся)*. Нельга?

Ціт. Пакуль што нельга.

Мужчына *(кланяецца)*. Тады прабачце... зайду пазней.

Ціт. Калі ласка.

Мужчына адыходзіць. Раптам вяртаецца сакратарка. Яна хоча зайсці ў прыёмную, але Ціт і ёй перагароджвае дарогу.

Сакратарка *(спыняецца здзіўлена)*. Вы што?

Ціт. Сюды нельга.

Сакратарка *(нічога не разумее)*. Як нельга?

Ціт. Так. Загадана нікога не пускаць.

Сакратарка *(весела ўсміхаецца)*. А мне можна. Я сакратарка... разумееце, сакратарка ў міністра...

Ціт. Усё роўна нельга...

Сакратарка *(разгублена азіраецца).* А хто вас паставіў тут?

Ціт. Матруна Якаўлеўна.

Сакратарка. Якая Матруна Якаўлеўна?

Ціт. Мая начальніца.

Сакратарка. А хто яна такая?

Ціт. Загадчыца сталовай.

Сакратарка *(пачынае злавацца).* Кіньце свае жарты... Зараз жа пусціце мяне... *(Спрабуе прашмыгнуць у Ціта за спіною, але ён яшчэ шчыльней прыціскаецца да дзвярэй.)*

Сакратарка *(абурана).* Калі вы мяне зараз жа не пусціце, я паклічу міліцыянера!

Ціт. Клічце, усё роўна не магу!..

Сакратарка. Ды вы ведаеце, што такое сакратарка для міністра? *(Горача.)* Гэта яго вочы, яго вушы, яго час... Мы беражом яго час... Зразумейце вы!

Ціт. Дык і вы ж зразумейце: там ідзе важная аўдыенцыя, а вы шуміце.

Каля Ціта і сакратаркі спыняюцца людзі, якім таксама трэба да міністра. У многіх у руках папкі з паперамі. Спыняюцца тут і проста цікаўныя.

Сакратарка. Значыць, не пусціце?

Ціт. Не. Пакуль не скончыцца аўдыенцыя, не пушчу.

Сакратарка. Ну добра ж! Я паклічу міліцыянера!.. *(Выбягае.)*

Каля прыёмнага пакоя міністра сабраўся ўжо досыць вялікі натоўп. Ціту аж горача. Ён выцірае хустачкай лоб. Праз некаторы час вяртаецца сакратарка з міліцыянерам.

Сакратарка *(паказвае на Ціта).* Вось ён... стаў пры дзвярах і нікога не пускае...

Міліцыянер *(да Ціта).* Грамадзянін, вы чаму нікога да міністра не пускаеце?

Ціт. Так загадана. Адтуль можна, а туды не.

Міліцыянер *(строга)*. Вашы дакументы...

Ціт лезе ў кішэню па дакументы, але ў гэты момант з прыёмнай выходзіць **Матруна**. Яна ўся так іззяе.

Ціт *(сакратарцы)*. А цяпер, калі ласка, праходзьце, аўдыенцыя скончылася.

Матруна *(радасна Ціту)*. У нас будуць самавары!

Заслона.

АКТ ТРЭЦІ

КАРЦІНА ШОСТАЯ

Тая ж дэкарацыя кухні. Аднак усюды чысціня, парадак. Сталы, падлога аж зіхацяць, на вокнах новыя фіранкі. Вакол пліты, як заўсёды, з апалонікам у руках ходзіць **Пётр**. І ў яго абліччы таксама ёсць нешта новае. Ён патанчэў, няма ў ім ранейшай абыякавасці. Цяпер, калі ён каштуе страву, на яго твары адбіваецца або задавальненне, або трывога. Апрача Пятра на кухні знаходзіцца **Нюша**. Яна старанна начышчае адзін з трох новенькіх і без таго бліпічастых самавараў.

Нюша *(нібы сярдзіта)*. З гэтымі самаварамі толькі клопату прыбавілася.

Пётр. І падзяк таксама.

Нюша. Я думаю. Чаму не прыбавіцца. У любы момант падыходзь і налівай сабе гарачанькі чай.

Пётр. Ды яшчэ з заваркай.

Нюша. Без грошай і без чаргі.

Пётр. Дык гэта што, чай — вада. А я так думаю: гадоў праз колькі зірнеш — і хлеб у сталоўцы будзе бясплатна, і ўвесь абед будзе каштаваць якія капейкі.

Нюша. А праўда, што пры камунізме — і сукенкі, і туфлі, і паліто — усё будзе бясплатна?

Пётр *(з усмешкай)*. Цябе, Нюша, да бясплатных сукенак небяспечна дапускаць: увесь дзень прымяраць іх будзеш, перад люстэркам круціцца — і аб рабоце забудзешся.

Нюша *(у тон яму)*. Ну што вы, Пётр Пятровіч! У мяне к таму часу свядомасць на належнай вышыні будзе. А пра работу я і цяпер не забываю. *(Марыць.)* Ой, якія шчаслівыя людзі будуць! Нават не верыцца.

Пётр. Табе чаго... Ты маладая, можа, яшчэ і сама дажывеш. А вось мне наўрад ці давядзецца... Хутка ўжо і закругляцца трэба... *(Падыходзіць да шафы, дастае бутэльку, налівае чарку і, як заўсёды, падымае.)* За здароўе дам — сто грам! *(Толькі не выпівае, а вылівае яе ў адзін з катлоў.)*

Нюша *(спалохана)*. Што вы робіце?

Пётр *(спакойна)*. Нічога асаблівага.

Нюша. Навошта вы ў кампот гарэлкі налілі?

Пётр *(усміхнуўся)*. Па-першае, не ў кампот, а ў боршч, а па другое, гэта толькі форма старая *(страсянуў бутэльку)*, а змест зусім новы. Тут цяпер воцат! А з гарэлкай я ўжо развёўся.

Нюша *(недаверліва)*. Так ужо і развяліся?

Пётр. Ну, бывае, вядома, на свята ці калі госць добры. Але не злоўжываю, як раней.

Нюша. А спортам вы займаецеся?

Пётр. А як жа!

Нюша. Якім?

Пётр. Бегаю. Кожнае раніцы *(дэманструе)* я аббягаю вакол хаты разоў дзесяць.

Нюша *(смяецца)*. Уяўляю, як смешна выглядаеце вы за такім заняткам.

Пётр. Можа, і смешна, затое здорава. Задышку як рукой зняло.

Нюша *(Пятру)*. Памажыце самавар паставіць.

Пётр падыходзіць і адзін лёгка ставіць самавар на стол, побач з двума астатнімі.

Пётр *(любуецца)*. Ай жа і надраіла, аж вочы слепіць!

Нюша. А без скандалу ўсё роўна не абыдзецца.

Пётр. Ну, сёння, каб яна і хацела да чаго прычапіцца, дык не знойдзе.

Нюша *(упэўнена)*. Знойдзе!

Пётр *(горача)*. Ну да чаго? Скажы, да чаго? *(Бярэ слоік з соллю і, гледзячы на Нюшу і размахваючы з ёй, пастуквае рукой па слоіку, навобмацак сыплючы ў кацёл соль.)* Працуем добра! У нас цяпер, дзякуй богу, усё куецца, а не плешчацца, як бывала раней. Усюды чысціня, парадак. Дык да чаго ж яна можа прычапіцца? Так не бывае, каб раптам з яснага неба ды грымнуў гром!

Ён і не заўважае, як уся соль са слоіка высыпаецца ў кацёл. Але гэта заўважае Матруна — яна толькі што зайшла на кухню з загорнутым у газеце пакункам. Кладзе пакунак на стол і, нічога не гаворачы, падыходзіць да катла, размешвае страву, потым налівае з гэтага ж катла ў талерку баршчу і ставіць яе перад Пятром.

Матруна *(спакойна)*. Еш, калі ласка.

Пётр *(нічога не падазраючы)*. Дзякуй, я не хачу яшчэ есці.

Матруна *(больш настойліва)*. Не, ты ўсё ж такі пакаштуй.

Пётр. У мяне ў такі час ніколі апетыту не бывае.

Матруна. Нічога. Апетыт прыходзіць у час яды.

Пётр бачыць, што яму ніяк не адкруціцца, бярэ лыжку, сёрбае, і ў яго аж вочы на лоб лезуць.

Пётр *(кладзе лыжку, у роспачы хапаецца за галаву)*. Усё ясна!..

Матруна. Ну што ты! Хіба ад адной лыжкі можна што разабраць?

Пётр. Усё разабраў!

Матруна *(настойвае).* Не, ты пасёрбай, пасёрбай. Не саромейся.

Пётр *(зачэрпнуў яшчэ адну лыжку, праглынуў і скрывіўся).* Вінават...

Матруна *(не адступае).* Не, ты добра, добра пачастуйся!

Пётр *(склаў рукі).* Хочаш — на калені стану?

Нюша назірае гэту сцэнку і ажно заходзіцца ад смеху.

Матруна. На калені потым станеш, калі пад'ясі. *(Да Нюшы.)* Нюша, калі гэта становяцца на калені, да яды ці пасля яды?

Нюша *(ледзь стрымліваючыся).* Пасля яды, вядома. Паядуць, а потым ужо становяцца на калені богу маліцца.

Пётр *(трасе кулаком у бок Нюшы. Да Матруны).* Не магу больш, даруй!

Матруна. Не можаш? Дык, можа, цябе пакарміць? *(Падыходзіць да Пятра, зачэрпвае лыжку баршчу, хоча пачаць яго карміць, як малога.)*

Пётр *(адмаўляецца, як толькі можа).* Не трэба, не трэба... Я сам... *(Хуценька, хоць давіцца, але з'ядае ўвесь боршч.)*

Матруна *(стрымліваючы ўсмешку).* Ну як?

Пётр *(адкінуўся на спінку крэсла, заплюшчыў вочы).* Вады-ы! *(Нюша падае яму кубак з вадой, ён прагна п'е.)*

Матруна *(задаволена).* То-та ж, а ты гэтакім баршчом рабочых хацеў карміць...

Уваходзіць Насця з паперамі ў руках.

Насця. Падпішыце, калі ласка.

Матруна. А што тут?

Насця. Чэк на атрыманне зарплаты і раскладка прадуктаў на заўтра.

Матруна *(падпісвае, вяртае паперкі, нездаволена).* А пазногці ў цябе зноў, як агонь.

Насця *(усміхаецца)*. Такая мода, нічога не магу зрабіць.

Матруна *(ні то з задавальненнем, ні то асуджальна)*. Надта ты самастойная, як я пагляджу... *(Падыходзіць да стала, на які паклала пакет, раскручвае яго, дастае адтуль сукенку, падае Нюшы.)* На, прымерай.

Нюша *(узяла сукенку, з цікаўнасцю разглядае)*. А з якой гэта радасці я павінна мерац?

Матруна. У ёй будзеш рабочым абеды падаваць.

Нюша. У нас жа самаабслугоўванне.

Матруна. Самаабслугоўванне было і астаецца. Падносіць абеды будзем толькі самым лепшым рабочым. Перадавікам. Тым, хто на Дошцы гонару красуецца.

Нюша, схапіўшы сукенку, выбягае.

Насця. Дык гэта ж не па інструкцыі.

Матруна. Ну і няхай сабе не па інструкцыі.

Насця. Могуць прычапіцца. Скажуць, у вас ёсць сынкі і пасынкі.

Матруна *(узлавалася)*. Ніякія не сынкі і не пасынкі. Проста адны лепш працуюць, другія горш. А тым, хто працуе лепш, павінна і павагі быць больш, і, гэтых самых, жыццёвых прыкрас... Вось мы і будзем ім падносіць. А каму зайздросна зробіцца, няхай даганяе.

Насця *(круціць галавой)*. Ой і ўсыплюць нам за нашы выдумкі.

Матруна. Хто баіцца вераб'ёў, той канапель не сее.

Вяртаецца Нюша ў новай сукенцы. Пётр і Насця як паглядзелі на Нюшу, так і грымнулі смехам. У такіх сукенках, мабыць, хадзілі гадоў пяцьдзесят назад. Яна доўгая, ледзь не да самых пят. На таліі зборачкі, падол у фальбонах. Каўнер строгі, закрыты, а зверху яшчэ белы каўнерык.

Пётр *(аж кладзецца ад смеху)*. Ну... ігуменша... сапраўдная ігуменша... Можаш ісці ў манастыр.

Насця *(смяецца)*. Ой жа якая ты шыкоўная!

Матруна *(глядзіць строга і не ўсміхаецца)*. Не падабаецца... Падумаеш, модніцы... *(Да Нюшы.)* Скідай!

Нюша *(убачыла, што Матруна незадаволена)*. Вы дарэмна смеяцеся... зусім дарэмна... Паправіўшы, добрая сукенка выйдзе. Вось тут падкласці... *(паказвае)*. Тут распусціць складкі... *(паказвае)*. А тут зрабіць веер...

Матруна. Скідай.

Нюша. Не, вы дазвольце, я сама зраблю ўсё што трэба.

Матруна *(махнула рукой)*. Рабі! *(Нюша выбягае. Да Пятра.)* А што ў цябе на другое сёння?

Пётр *(адказвае вельмі ахвотна, бо яму, відаць, ёсць чым пахваліцца)*. Катлеты «пажарскія» з грэчневай кашай *(загінае палец)* — раз! Блінчыкі з тварагом — два! Свіныя адбіўныя са смажанай бульбай — тры! І блінцы з верашчакай!

Матруна *(задаволена)*. Выбар ёсць, ёсць... А чаму блінцоў не пячэш? Час ужо.

Пётр. Масла няма.

Матруна. Дык вазьмі на складзе.

Пётр. Федзі няма.

Матруна *(нахмурылася)*. А дзе ж ён?

Пётр *(паціскае плячамі)*. Некуды збег.

Матруна. І не сказаў куды?

Пётр. Нічога не сказаў.

Уваходзіць Нюша. Яна зноў у сваім звычайным адзенні.

Матруна *(да Нюшы, грозна)*. Дзе Федзя?

Нюша *(здзіўлена)*. Адкуль жа мне ведаць? Што, я за ім хаджу?

Матруна. Не за ім, дык з ім! Мусіць, прасядзелі дзе-небудзь на лаўцы да неўняў... А цяпер ён спіць як шпаніцу прадаўшы.

Насця. Тады б і Нюшы не было, а так, бачыце, яна на працы.

Нюша *(пачынае ўсхліпваць)*. Што вы да мяне маеце? Я ўжо даўно з ім не сустракаюся. *(Выбягае.)*

Пётр. Гэта праўда, праўда, Матруна Якаўлеўна. Я магу пацвердзіць. Не сустракаецца яна з ім.

Чуваць, як звоніць тэлефон.

Матруна. Ну добра! Я ж яму накажу. Няхай толькі прыйдзе! *(Выходзіць.)*

Насця *(Пятру)*. І сапраўды. Што гэта за адносіны да працы? Няхай бы хоць вы яму сказалі.

Насця не заўважае, як заходзіць **Федзя.**

Пётр *(паказвае на Федзю)*. Ты сама яму скажы. Можа, ён цябе паслухае. Мяне дык не хоча.

Федзя *(ганарліва)*. Што здарылася? Каму ўжо Федзя на мазоль наступіў?

Насця *(з дакорам)*. І як табе, Федзя, не сорамна? Праз тваю бесклапотнасць і нам усім дастаецца.

Федзя *(таямніча)*. Хутка ўжо скончыцца.

Насця. Што скончыцца?

Федзя *(паказвае ў бок кабінета Матруны Якаўлеўны)*. Яе панаванне.

Пётр *(падхапіўся)*. Што такое ты гаворыш?

Федзя *(па-ранейшаму таямніча)*. Назначана рэвізія... Будуць правяраць яе... Нейкі вялікі начальнік едзе...

Пётр. А ты адкуль ведаеш?

Федзя. Мне ў трэсце па сакрэту сказалі.

Насця *(спакойна)*. І няхай едзе. Нам цяпер няма чаго баяцца. Скаргаў няма, адны падзякі.

Федзя *(ледзь стрымліваючы сябе)*. Падзякі, кажаш? Парадак поўны? А што яна са штату здзекуецца, дык гэта, па-твойму, парадак? Наша мірнае жыццё на ваенны лад, можна сказаць, перавяла. Увесь час страявым крокам прымушае хадзіць! *(Праходзіць страявым крокам.)* Ды хіба гэта парадак?

Насця *(усміхаецца)*. Не падабаецца?

Федзя *(горача)*. А яму, думаеш, падабаецца? *(Паказвае на Пятра.)* Бачыш, чалавек нават схуднеў. А ёй падабаецца? *(На Нюшу.)* А табе самой падабаецца?

Насця *(цвёрда)*. Я не скажу, што гэта лёгка ўвесь час па струнцы хадзіць. Але Матруна Якаўлеўна не аб нашым з табой лёгкім жыцці клапоціцца. Яна і сама не шукае лёгкага жыцця. Яна клапоціцца пра тых, хто за станком стаіць.

Федзя *(крычыць)*. А я-я не-е ха-ачу та-ак!.. Увесь час для другіх жыць! Я хачу і для сябе пажыць! Мне помніка ўсё роўна не паставяць!

Насця *(абурана)*. Дробненькі ты чалавечак! Вось хто ты! *(Адвярнулася.)*

Федзя. А вы з ёю аднаго поля ягадкі! Хоць і сварыцеся!

Уваходзіць Заціруха. Ён у белым халаце, з партфелем у руках.

Заціруха *(весела)*. Здаравенькі булы!

Убачыўшы Заціруху, Пётр, Федзя, Нюша радасна заўсміхаліся. Толькі Насця адышла ўбок, непрыязна глядзіць на яго.

Федзя *(першы падбег да Заціpухі, схапіў яго за руку, горача трасе)*. Леанід Сяргеевіч, дарагі, маё шанаванне!..

З кабінета на кухню прыадчыняецца акенца. Матруна, відаць, назірае за сустрэчай работнікаў сталовай з былым загадчыкам.

Пётр *(таксама моцна паціскае руку Заціруху)*. Мусіць, недзе ў лесе мядзведзь здох.

Заціруха. Чаму?

Пётр. Што вы нас нарэшце наведалі.

Заціруха. Я даўно да вас збіраўся, ды ўсё часу не было.

Нюша. А дзе вы цяпер працуеце?

Зацiруха *(ухiляецца ад адказу)*. Там, у адным месцы.

Уваходзiць Цiт. Ён чамусьцi ўвесь потны, цяжка дыхае.

Цiт *(перадае Пятру нейкi пакунак)*. Вось. Прынёс.

Пётр *(прымае пакунак, кладзе ў шафу)*. Дзякую. Выручыла яна нас. А то ўжо зусiм туга было... *(Паказвае на Зацiруху.)* А ў нас госць.

Цiт *(раўнадушна)*. Бачу. *(Падыходзiць, вiтаецца.)*

Зацiруха *(да Цiта)*. Хто гэта за табой гнаўся, што ты ўвесь у пене?

Цiт. Нiхто не гнаўся. Бегаў па лаўровы лiст да Матруны Якаўлеўны.

Зацiруха. Дахаты?

Цiт. Дахаты.

Зацiруха. Чаму ж з базы не прывезяце?

Цiт. На базе няма. *(Нездаволена.)* У магазiнах поўна гэтага лiсту, а як на базе, дык няма. Гаспадарнiчкi... Там, мусiць, гаспадарацць такiя самыя... *(Грозна глянуў на Зацiруху, адышоў.)*

Уваходзiць Матруна. На яе твары нейкая хваравiтая ўсмешка.

Матруна *(яна нiбы абражана)*. Старыя дружбакi сустрэлiся? *(Непрыязна аглядае з ног да галавы Зацiруху.)* Так... Так... *(Да ўсiх.)* Ну, нацалавалiся? А цяпер за работу, за работу. *(Да Зацiрухi.)* А ты, мiлы чалавек, не ў час, не ў час. У нас яшчэ рабочы дзень.

Зацiруха. I я не гуляць прыйшоў, а па справе.

Матруна. Калi па справе, дык, калi ласка, заходзь да мяне ў кабiнет, там i пагутарым.

Зацiруха. Паспеецца. Я не на хвiлiнку. Я надоўга прыйшоў. Зайду яшчэ i да вас у кабiнет. Мне спачатку трэба з народам пагаварыць... *(Паказвае на работнiкаў сталовай.)*

Матруна. Нiякiх размоў у час працы я не дазволю. Ну, чаго стоўпiлiся? Зараз жа бярыцеся за работу!

Пётр *(нездаволена)*. Што вы, Матруна Якаўлеўна, не дасце з чалавекам і словам перакінуцца.

Матруна *(зняважліва глянула на Заціруху)*. З чалавекам?! З гэтым?.. Х-гм!..

Заціруха *(запальчыва)*. Прашу не абражаць! Я знаходжуся пры выкананні службовых абавязкаў. Вось мае дакументы! *(Падае Матруне пасведчанне.)*

Матруна *(узяла, глядзіць, вельмі здзіўлена)*. Ты... Ты інспектар?

Заціруха *(ганарліва)*. Не проста інспектар, а старшы інспектар Дзяржаўнай гандлёвай інспекцыі.

Матруна *(не можа гэтаму паверыць)*. І цябе ўзялі на такую пасаду? *(Разводзіць рукамі.)* Не разумею... Чым яны там толькі думалі?

Заціруха. Гэта не ваш клопат, хто і чым думаў.

Матруна. Не, ты ўсё ж пачакай. Ну як жа яны маглі цябе інспектарам прызначыць, калі ты тут усё развaліў? Да ручкі сталовую дабіў?

Заціруха. Вось бачыце, прызначылі. І ў вас не спыталіся. Ды яшчэ прыслалі вас праверыць.

Матруна *(у вялікім абурэнні)*. Ты мяне будзеш правяраць?

Заціруха. Так, буду. Дзеля гэтага я тут.

Матруна *(да Пятра, Нюшы, Ціта)*. І вы з ім яшчэ знаецеся? Ледзь не хлебам-соллю сустракаеце? *(Некаторы час моўчкі, з дакорам глядзіць на ўсіх па чарзе.)* Ага... Разумею... Засумавалі, значыцца. *(Горка.)* Ну, вядома. Вам жа пры ім было не жыццё, а маліна. Адзін сабе гарэлачку папіваў, колькі яму хацелася. *(Позірк на Пятра.)* Другі розныя махінацыі рабіў... *(позірк на Федзю)*, і ніхто яму не перашкаджаў. Трэці во з такім памялом *(паказвае)* па кухні хадзіў, і яму таксама ніхто слова не сказаў... Ну, сапраўды, чым не жыццё было?..

Заціруха *(крычыць)*. Таварыш Шабуневіч! Кіньце гэтую агітацыю! *(Тонам загаду.)* Ідзіце! Ідзіце ў свой кабінет і чакайце мяне там! Я хутка зайду.

Матруна *(наступае на Заціруху)*. Чакаць цябе? Ай-яй-яй, як узрадаваў! Ну проста ашчасліві! Усё жыццё я чакала гэтага дня... *(Рэзка.)* Ды я з табой і дыхаць адным паветрам не хачу! А калі табе патрэбны мой кабінет, дык на! *(Рэзкім рухам кідае Заціруху ключы.)* Ідзі, правярай! *(Крута павярнуўшыся, выходзіць.)*

Заслона.

КАРЦІНА СЁМАЯ

Кухня. Раніца. Першая на кухні з'яўляецца **Нюша**, яна падвязвае фартух, пачынае мыць посуд.
Услед за ёй прыходзіць **Пётр**.

Пётр *(распранаецца)*. Добры дзень.

Нюша. Дзень добры.

Пётр *(апрануўшы белую куртку, пачынае закладку прадуктаў у катлы. Да Нюшы)*. Нюшачка, схадзі, калі ласка, прынясі дроў, трэба пліту хутчэй распальваць.

Нюша. А дзе ж Ціт?

Пётр. Я папрасіў яго забегчы да Матруны Якаўлеўны даведацца, як яна адчувае сябе. А то яна так расхвалявалася.

Нюша. Я таксама ніяк не магу супакоіцца.

Пётр *(уздыхнуў)*. І не кажы. А мяне дык зноў да гэтага *(паказвае, што яму захацелася выпіць)* пацягнула. Вось заўсёды, як разладзіцца жыццё, дык і цягне, так і цягне...

Нюша. Ой, Пётр Пятровіч, міленькі, не трэба вам вяртацца да старых звычак, не трэба... Пастарайцеся ўтрымацца.

Пётр. Ды я трымаюся, трымаюся...

Нюша. І прынёс жа яго нячысцік... Так у нас ужо ўсё добра ішло, аж душа радавалася. І чаму іменна яго прыслалі? Няхай бы іншага, дык яна б зусім і не пакрыўдзілася.

Пётр. Чаго ж тут крыўдзіцца, усіх правяраюць.

Нюша. Відаць, там не падумалі, падышлі фармальна...

Пётр. Во, во, гэта ты праўду сказала. Не падумалі. Ёсць яшчэ ў нас людзі, якія не думаюць, што робяць. І замест карысці прыносяць шкоду, замест радасці — расчараванне.

Нюша *(спахапілася)*. Ну, я пабягу прынясу дроў. *(Выбягае.)*

Астаўшыся адзін, Пётр падыходзіць да шафы, дастае паўлітэрку, налівае чарку, хоча выпіць, але... адносіць руку назад, так паўтараецца некалькі разоў. Нарэшце, так і не выпіўшы, ён хавае гарэлку.

Уваходзяць Федзя і Заціруха.

Федзя. Хэлло, Пётр Пятровіч.

Пётр *(азірнуўся наўкол)*. Дзе ты бачыш тут галлё?..

Федзя. Я кажу «хэлло», а не «галлё».

Пётр. А што гэта такое тваё «хэлло», з чым яго ядуць? Не прызнаю я такіх прывітанняў. *(Адвярнуўся, памешвае ў катле.)*

Заціруха *(да Пятра)*. А гэты д'ябал у спадніцы яшчэ не прыйшоў?

Пётр. Хто, хто?

Заціруха *(раздражнёна)*. Ну, яна, твая начальніца. Не ведаеш ужо хто... Ніяк рэвізіі праз яе не магу скончыць.

Пётр *(пацiснуў плячамі, абыякава)*. Чаго ж вы на мяне крычыце? Не я ж яе прымаў на работу, а вы!

Заціруха *(б'е кулаком сябе па лбе)*. Дурань, даўбня, баран, лапух...

Пётр. Во, гэта дык самакрытыка.

Заціруха. І як гэта я так прамахнуўся? Чорта за анёла прыняў. Змяю на сваіх грудзях прыгрэў.

Пётр *(шматзначна)*. У апошні час змяіным ядам, як і пчаліным, лечаць многія хваробы...

Зацiруха *(зразумеў намёк, крычыць)*. Але ж не конскімі дозамі!

Прыбягае Нюша з дровамі, яна ўсхвалявана.

Нюша. Ой, Пётр Пятровіч, што робіцца. Ціт Цітавіч ідзе, ды п'яны, п'яны, ледзь на нагах трымаецца.

Пётр. Што? Што ты кажаш? Ён жа ніколі ў жыцці і ў рот гэтага зелля не браў...

Нюша. Мусіць, нешта здарылася.

На сцэну, пахістваючыся і напяваючы, ідзе Ціт. Да яго кідаюцца Пётр і Нюша.

Пётр. Ты быў?

Ціт. Б-быў.

Нюша. Ну і што?

Ціт. Захварэла.

Пётр. Сур'ёзна захварэла?

Ціт. Вельмі сур'ёзна. Можа, нават памірае.

Пётр. Дактары так сказалі?

Ціт. Многа яны ведаюць, тыя дактары! Я сам бачыў!

Пётр. Што, вельмі дрэнны ў яе выгляд?

Ціт. Н-не, выгляд быццам і нішто сабе... Як заўсёды.

Пётр. Дык адкуль ты ўзяў, што яна памірае?

Ціт *(шматзначна)*. Сварыцца перастала! Я забыўся зняць галёшы і вось такіх *(паказвае)* слядоў нарабіў на падлозе... А яна хоць бы слоўца сказала...

Пётр *(з палёгкай уздыхнуў)*. Вось мне яшчэ медык знайшоўся! А на работу яна прыйдзе, як паправіцца? Нічога не гаварыла?

Ціт. Сказала, каб перадалі там у трэст, што яна больш працаваць не будзе.

Пётр *(раззлаваўся)*. Вярзеш ты нешта сёння. Напіўся, аж язык у роце не паварочваецца! Ты чаму гэта напіўся, га? Чаму здароўя не беражэш? Га? Каб гэта было апошні раз!

Федзя *(раптам таксама падбягае да Ціта)*. Што ты сказаў? Што? *(Радасна.)* Яна больш не вернецца на работу? *(Ускаквае на лаўку, крычыць.)* Няма аднаго дырэктара, дык будзе другі! А вось хто, трэба падумаць. *(Хвіліну думае.)* Мая прапанова такая. Трэба прасіць, каб вярнуўся да нас Леанід Сяргеевіч Зацíруха! Лепшага дырэктара не было, няма і не прадбачыцца.

Зацíруха *(важна)*. Не, не, Федзя, у мяне добрая новая пасада, і мне няма чаго вяртацца сюды.

Федзя. Дык вы ж нас пашкадуйце.

Зацíруха *(завагаўся)*. Ну, хіба што толькі дзеля вас...

Пётр. Ты вярзеш абы-што, Федзя. Леаніда Сяргеевіча толькі вось знялі і раптам зноў на старое месца вернуць. Ніякі ж, хоць крышачку з розумам, начальнік не пойдзе на гэта.

Федзя. А вы не хвалюйцеся. У Леаніда Сяргеевіча ёсць дружбакі-начальнікі вышэй, чым тыя, што яго знімалі... Дык калі яны скажуць...

Пётр. У такіх справах не трэба пароць гарачкі.

Федзя. Наадварот! Марудзіць нельга. А то прышлюць каго, можа, яшчэ горшага. *(Да Зацірухі)*. Я ўпэўнены, Леанід Сяргеевіч, што ваша пытанне будзе вырашана станоўча. Дык вы, калі ласка, без ніякіх затрымак прымайце кіраўніцтва.

Зацíруха. Ну, калі вы ўжо так просіце, то я пайду пазваню аднаму сябру. Аўтарытэтны таварыш! Варта сказаць яму толькі слова...

Зацíруха ідзе ў дырэктарскі кабінет. Як толькі ён знікае, да Федзі ў страшэнным абурэнні падбягаюць Пётр і Нюша.

Пётр. Ты што гэта самавольнічаеш?

Федзя *(робіць выгляд, быццам нічога не разумее)*. А што?

Нюша. Не хачу я Зацірухі.

Федзя. Ах, вунь яно што! А хто ў цябе пытаецца?

Пётр. І я не хачу Зацірухі! Чуеш?

Федзя *(яхідна)*. Вам, напэўна, яна патрэбна?

Пётр. Але. Нам іменна яна патрэбна.

Федзя. Без скандалаў сумна зрабілася?

Пётр. Без справядлівага чалавека нам сумна. Разумееш? Але дзе табе зразумець.

Федзя. А я і не хачу разумець. Вось зараз пайду, ды яшчэ ад імя ўсяго нашага калектыву папрашу, каб Заціруху прызначылі дырэктарам.

Пётр *(грозна)*. Нікуды ты не пойдзеш.

Федзя. А вось пайду...

Федзя хоча ісці, але Пётр яго не пускае. Яны пачынаюць тузацца, і, магчыма, Федзя і вырваўся б, але Ціт і Нюша падыходзяць ззаду і надзяваюць Федзю на галаву мяшок, а потым моцна завязваюць.

Пётр. Вось малайцы. Нясіце яго ў халадзільнік. Няхай крыху астыне.

Нюша і Ціт выносяць Федзю і вяртаюцца назад.

Нюша. Але ж і цяжкі, халера, ледзь паднялі.

Ціт. Брыкаўся надта...

Усе смяюцца.

З кабінета выходзіць ужо як гаспадар **Заціруха**.

Заціруха *(трэ ад задавальнення рукі)*. Ну, усё ў парадку. Поўная дамоўленасць. *(Падыходзіць да аднаго з катлоў, каштуе ежу.)* Падсаліць! *(Падыходзіць да другога.)* Падліць вады!

Пётр *(падбягае да Зацірухі, вырывае ў яго з рук апалонік)*. Давайце сюды!

Заціруха *(здзіўлена)*. Ты гэта што?

Пётр. Нічога. Староннім людзям без патрэбы тут швэндацца няма чаго.

Зацiруха *(робiць вялiкiя вочы)*. Гэта я староннi чалавек?

Пётр. Няўжо ж я.

Зацiруха. Дык зараз жа будзе загад аб маiм прызначэннi.

Пётр. Ну, гэта мы яшчэ пабачым: будзе цi не. А пакуль што i Матруны Якаўлеўны нiхто не здымаў.

Зацiруха. Дык яе ж здымуць. Абавязкова здымуць. Я ў яе столькi розных парушэнняў iнструкцый знайшоў...

Пётр. Ну тады тое i будзе... А пакуль што, браце, змотвай вуды i не перашкаджай працаваць.

Зацiруха. Ой, Пётр Пятровiч, не з таго канца ты сук падсякаеш... Пад сабой падсякаеш, я табе гэтага не забуду.

Пётр. А ты мяне не пужай, не пужай.

Нюша *(да Зацiрухi)*. Сапраўды, вы лепш iдзiце адсюль...

Цiт. Ды што вы яго тут упрошваеце... *(Хапае палена, замахваецца на Зацiруху.)* Ану, вымятайся. Зараз жа!

Зацiруха *(крычыць)*. Гэта хулiганства! Я паклiчу мiлiцыю! *(Выбягае.)*

Пётр *(з палёгкай уздыхнуў, выцер хустачкай твар)*. А цяпер за работу, за работу... А то, чаго добрага, з абедамi спознiмся.

Усе пачынаюць працаваць.

Заслона.

Авансцэна.

Напяваючы, па авансцэне iдзе падпiты **Федзя**. Яму насустрач крочаць **Пётр** i **Нюша**. У Нюшы ў руках кветкi, у Пятра каробка цукерак.

Федзя. Ба! Каго бачу! Сам шэф-кухар! *(Хапае Пятра за руку, трасе.)* Ну як вам жывецца без яе? Вiдаць, добра. Нават дыхаць лягчэй. Я, напрыклад, ізноў адчуваю сябе чалавекам з вялікай літары. *(Углядаецца ў Пятра.)* Ды і на вас прыемна паглядзець *(бесцырымонна паварочвае Пятра)*. Нават памаладзелі. Вось як радасць мяняе людзей!

Пётр, нічога не адказваючы, рэзка адштурхоўвае Федзю, і яны з Нюшай ідуць далей.

Федзя *(непрыязна)*. Ну і народ... Нават слова сказаць нельга. *(Ідзе пахістваючыся.)*

КАРЦІНА ВОСЬМАЯ

Двор Шабуневічаў. Дэкарацыя другой карціны, аднак адчуваецца, што прайшоў пэўны час. Тады было лета, а цяпер восень. На кустах бэзу ўжо з'явіліся пажаўцелыя лісткі. Жоўтае лісце ляжыць на траве, на дарожцы... Вечарэе. Заходзіць сонца, залівакючы ўсё праменнямі. На сцэне **Ягор Шабуневіч** і **Даніла**. У глыбіні ж сцэны на калясцы для хворых сядзіць **Матруна Шабуневіч**. Каля яе — **Лена** і **Акуліна**. Пажылы доктар фанендаскопам выслухоўвае Матруну.

Ягор *(шэптам Данілу)*. Каб толькі не было чаго сур'ёзнага... А тое, што работу кінула, нават добра.

Даніла. Добра, ды не дужа...

Ягор. Чаму? Мы ж увесь час толькі гэтага і дамагаліся.

Даніла. Недаацэньвалі мы нашай Матруны Якаўлеўны, тата. Я нават сам здзівіўся, які яна парадак у сталовай навяла. Наш цэх харчавання, на які ўсё жыццё сабак вешалі, цяпер у перадавыя выйшаў. Вялікія арганізатарскія здольнасці ў нашай маці аказаліся.

Ягор *(недаверліва)*. Ну, ты, здаецца, перахваліў. Адкуль гэта раптам узяліся ў яе арганізатарскія здольнасці? Я ж яе таксама, дзякуй богу, не першы год ведаю.

Даніла. Выходзіць, дрэнна мы яе ведалі.

Ягор. Дома, нічога не скажаш, гаспадарыла яна вельмі добра. Але каб і на вытворчасці?.. *(Адмоўна круціць галавой.)* Не, нізашто не паверу. У яе ж і вопыту ніякага няма.

Даніла. А яна і без вопыту кіруе здорава.

Ягор. І што, па-твойму, яна б і рэстаранам кіраваць магла?

Даніла *(упэўнена)*. Магла б!

Ягор. І фабрыкай-кухняй?

Даніла. І фабрыкай-кухняй.

Ягор. І цэлым трэстам?

Даніла. Каб крыху падвучылася, і цэлым трэстам магла б.

Ягор *(недаверліва)*. Жартуеш, сынок.

Даніла. Ды не, тата, сур'ёзна табе кажу.

На пярэдні край сцэны выходзіць доктар, следам за ім ідуць Ягор, Даніла, падыходзіць Лена.

Ягор *(да доктара)*. Ну што? Што з ёй?

Доктар *(скручвае фанендаскоп)*. Нічога сур'ёзнага не знаходжу. Відаць, проста перахвалявалася.

Ягор. Яна кожны дзень хвалюецца. Такі ўжо ў яе характар.

Доктар. Ёй хвалявацца нельга.

Ягор *(трывожна)*. А-а што можа быць?

Доктар. Усё можа быць.

Ягор. Інсульт?

Доктар. Можа быць і інсульт.

Ягор. Інфаркт?

Доктар. Можа быць і інфаркт... На такім веку ўсё можа быць — і інсульт і інфаркт.

Ягор. Значыцца, ёй працаваць нельга?

Доктар. Ёй патрэбен спакой.

Ягор. А вось вы працуеце? І мне здаецца, вы не маладзейшы за яе.

Доктар *(усміхнуўся)*. Ну, гэта як хто можа.

Ягор. Вось і яна без працы не можа.

Даніла. А які ёй патрэбен рэжым?

Доктар. Ляжаць. Няхай паляжыць некалькі дзён.

Ягор. Дык жа калі яна даведаецца, што ў яе нічога няма, хіба яна ўлежыць?

Доктар. А вы яе трошкі напалохайце, скажыце, калі інфаркту яшчэ няма, то можа быць.

Ягор. Добра. Мы ёй скажам... А што мы ёй скажам? *(Задумаўся.)* Ага, мы ёй скажам, што ў яе перадінфарктны стан...

Доктар *(смяецца)*. Ну, можаце сабе сказаць і так, абы яна ляжала.

Ягор *(гучна)*. Чуеш, маці, у цябе перадінфарктны стан!

Даніла *(таксама гучна)*. А які трэба рэжым пры такім стане?

Доктар *(гаворыць значна гучней)*. Галоўнае — спакой! Ляжаць! Не ўставаць і не хадзіць!

Матруна *(слабым голасам)*. Чую, чую...

Доктар *(развітваецца)*. Бывайце. Усяго вам добрага. Заўтра сам забягу. Можаце не выклікаць. *(Выходзіць.)*

Даніла *(задаволена, ціха)*. Значыць, са здароўем у яе нічога сур'ёзнага?

Ягор. Хоць сур'ёзнае, хоць не сур'ёзнае, толькі працаваць яна ўсё роўна больш не пойдзе.

Даніла. Шкада, вядома, але нічога не папішаш. Што і казаць, не на кірмаш едзе ўжо, а з кірмашу.

Матруна. Што вы мяне тут адну пакінулі ў цемры?

Ягор *(накіроўваецца да Матруны)*. Зараз, зараз... вывезем цябе на сонейка... *(Вывозіць Матруну на пярэдні план.)*

Матруна *(жаласным голасам)*. Во, прыйшла і мая пара... *(Уздыхнула.)* Ну што ж, да пары збан ваду носіць.

Ягор *(аптымістычна)*. Ды што ты, маці! Калі слухаць гэтых дактароў ды ўсяго баяцца, дык тады і жыць на свеце не трэба.

Даніла *(тузае Ягора за рукаў, маўляў, не ў той бок паехаў).* Хвароба-то ў мамы сур'ёзная, але няма чаго і ў паніку кідацца.

Матруна. Суцяшаць мяне не трэба. Я смерці не баюся. Сваё аджыла. *(Да Лены.)* Ты, дачушка, потым, тады, надзенеш на мяне тую чорную спадніцу, што ў куфэрку ляжыць, і блузку, у якой я вянчалася з бацькам.

Акуліна *(галосячы).* Авой, авой... Няўжо, Матруначка, пакінеш ты нас...

Лена *(пачынае ўсхліпваць).* Ну што ты, мама, такое гаворыш. У цябе ж нават яшчэ не інфаркт, а толькі перадінфарктны стан...

Матруна *(рэзка).* Што ты мяне суцяшаеш? Як стукне гэты самы інфаркт, тады позна ўжо будзе. Трэба раней аб усім паклапаціцца.

Лена. Ну добра, добра, я ж толькі так, між іншым, сказала.

Матруна *(да Ягора).* А ты, Ягорка, калі будзеш труну заказваць, дык тых дошак, што на гарышчы ляжаць, не чапай. Яны яшчэ спатрэбяцца. Зробіш альтанку ў садку пад вішнямі. А мне на складзе купіш таўсцейшых дошак.

Ягор. Ты аб гэтым, Матруначка, не хвалюйся. Усё будзе зроблена як трэба.

Матруна. Ведаю я цябе. Не скажы, дык усё шываратнавыварат зробіш. *(Да Данілы.)* Хавайце мяне ў чырвонай труне і без крыжа. Сям'я наша партыйная, і не зручна мне з крыжам пахаванне рабіць. *(Уздыхнула.)* Не ведаю ўжо, што мне за гэта на тым свеце будзе, але няхай так...

Акуліна галосіць.

Даніла. Усё, мама, зробім так, як ты кажаш.

Матруна *(да Лены).* Калі будзеш рабіць жалобны стол, віна не шкадуй. І калі хто часам зацягне вясёлую песню, не перапыняй. Надта ж не люблю суму.

Лена. Добра, мамачка, добра.

Матруна. І за Насцяй назірай, а то яна дзяўчына прывабная, дык на яе многія кваяцца.

Лена *(радасна)*. Дык вы, значыць, не супраць, каб Платон з Насцяй жаніўся?

Матруна *(бурклівa)*. Я-то не супраць, глядзі, каб яна супраць не была.

Лена. Ды не, мамачка, не... у іх такое каханне...

Матруна. Насця — гэта я ў маладосці. Толькі яна і можа мяне замяніць.

Ягор. Што праўда, то праўда... У дзіравай хацінцы тулілася, а да маіх бацькоў нізашто не згадзілася ісці жыць.

Матруна. Цябе пашкадавала. А то калі сыдуцца нявестка са свякрухай з аднолькавымі характарамі, дык усім хоць з хаты ўцякай.

Уваходзіць Іван Анісовіч. Ён вітаецца з усімі, потым падыходзіць да Матруны.

Ягор *(падае крэсла)*. Сядайце, калі ласка.

Анісовіч. Дзякую. *(Садзіцца.)* Дык што ж вы, Матруна Якаўлеўна, не ў час захварэлі?

Матруна *(насцярожана)*. Чаму не ў час?

Анісовіч. Ды ўжо ж хутка, мусіць, парсючкоў пачнём калоць, што на тваёй ферме выгадавалі. Цяпер вам толькі жыць ды пажываць, а вы ў пасцель.

Матруна *(махнула рукой)*. Ат, нічога мне ўжо не трэба.

Анісовіч. Паспееце яшчэ з козамі на торг. Туды ніколі не позна. А калі трэба паляжаць, то ляжыце. Што зробіш.

Матруна. Дык жа ляжу, ляжу...

Анісовіч. А мы вам тым часам газету пачытаем. *(Дастае з кішэні газеты.)*

Матруна. Хочаш некралог які прачытаць? Суцешыць, што не адна я паміраю?

Анісовіч. Навошта ж некралог. Тут пра вас пішуць.

Матруна *(прыўзнялася)*. Пра мяне? Што ж яны там пішуць?

Анісовіч. Зараз прачытаем. *(Шукае нешта па кішэнях.)* Дзе ж гэта мае другія вочы?

Матруна. Ды ты не чытай, так раскажы.

Анісовіч. Хваляць вас. Другім у прыклад ставяць, што вы нягледзячы на свой век прыносіце вялікую карысць грамадству.

Даніла *(працягвае руку па газету)*. Можна глянуць?

Анісовіч. Калі ласка.

Даніла *(глядзіць)*. Ды тут не толькі аб нашай маці пішуць, але і тату ўспамінаюць.

Лена. А што там пра тату пішуць?

Даніла *(чытае)*. «Такія людзі, як Матруна Шабуневіч, знайшлі сябе ў новай якасці... Яе муж, Ягор, пенсіянер, стаў няштатным кансультантам у заводскім бюро рацыяналізатарскіх прапаноў і вынаходстваў...» *(Гаворыць да бацькі.)* Вось як вас з маці, тата, услаўляюць!.. А як жа з галубамі?

Ягор. Галубы мне не перашкаджаюць. І рыбка таксама.

Даніла *(з усмешкай)*. Значыць, па-ранейшаму рвеш штаны, лазячы на галубятню. А маме толькі ўпраўляйся латаць?!

Усе смяюцца.

Матруна. Не смяшыце вы хоць мяне. Можа, мне хутка перад райскімі варотамі з'явіцца давядзецца, а вы смяшыце. *(Да Анісовіча.)* Якраз я хацела ў цябе запытацца...

Анісовіч. Калі ласка.

Матруна. Вось ты чалавек адукаваны, цэлым трэстам кіруеш. Ты мне скажы: ёсць той свет ці няма?

Даніла *(сумеўся)*. Што вы, мама, такія дзіўныя пытанні задаяце? Вы ж самі добра ведаеце, што няма.

Матруна. А ты не ўмешвайся, калі старэйшыя гавораць.

Анісовіч *(паціскае плячамі)*. Не хочацца рабіць вам непрыемнае, але, як сцвярджае навука, таго свету няма.

Матруна. А раптам ёсць?

Анісовіч. Ну, гэта можна даказаць, толькі многа часу спатрэбіцца.

Матруна. Мне даказваць нічога не трэба. Я сама ўсё добра ведаю. Ты мне толькі скажы: а калі ёсць, то куды я траплю — у рай ці ў пекла?

Анісовіч *(усміхаецца)*. Па шчырасці сказаць?

Матруна. Кажы па шчырасці.

Анісовіч. Калі меркаваць па вашых справах, дык вам трэба выдаць пуцёўку проста ў рай. Калі ж па характару, дык тут вам пекла не мінуць, не... не мінуць!

Матруна *(у задуменні)*. Я і сама так думала. Толькі вось невядома, на што яны там глядзяць: на справы ці на характар.

Анісовіч. Думаю, што на справы. Бо характар — што, ён і змяніцца можа! А вось справы, асабліва добрыя, яны доўга жывуць.

Матруна *(ражком хусткі выцірае слязу)*. Дзякую табе за добрыя словы. Ты вось мне яшчэ што скажы. На мае хаўтуры прыйдзеш?

Анісовіч *(трасе галавой, яму не па сабе ад такіх пытанняў)*. Н-ну, п-прыйду... калі спатрэбіцца.

Матруна. І прамову, відаць, скажаш...

Анісовіч *(зусім разгублена)*. Н-ну-у...

Матруна. Я аднойчы была на пахаванні нейкага важнага гандлёвага работніка. Дык яго намеснік вельмі хараша сказаў: «Спі спакойна, наш дарагі таварыш, а прамфінплан мы выканаем без цябе». А што ты пра мяне скажаш?

Анісовіч *(стаў у позу прамоўцы)*. А я скажу... *(задумаўся)*. Вось што я скажу. Матруна Якаўлеўна была сама справядлівасць. А вось словы, для навядзення справядлівасці, не заўсёды тактоўныя падбірала. Іншы раз і таго... перагінала палку. Але за гэта па яе злавацца не трэба... Не, не трэба.

Уваходзіць Насця з нейкімі паперкамі ў руках.

Насця. Добры дзень. *(Падыходзіць да Матруны.)* Падпішыце, калі ласка, гэтыя дакументы для банка.

Матруна. Не буду падпісваць! *(Адвярнулася.)*

Анісовіч *(асцярожна)*. Трэба падпісаць, Матруна Якаўлеўна.

Матруна. Я ўжо там не працую.

Анісовіч. Гэта вы пакуль што самі сябе знялі. А мы вас яшчэ не здымалі.

Матруна *(нездаволена)*. Марудзіце нешта. *(Памаўчала.)* А Заціруху з інспектарства таксама яшчэ не знялі?

Анісовіч. Знялі.

Матруна *(адразу нават павесялела)*. Няўжо знялі?

Анісовіч. Так, Матруна Якаўлеўна, сам міністр умяшаўся ў гэтую справу.

Матруна *(задаволена)*. То-та ж...

Насця *(да Матруны)*. Дык падпішыце, калі ласка.

Матруна. Ну давай! *(Падпісвае. Да Насці.)* Цябе тут не было. Я аддавала апошнія распараджэнні!.. Ты ўлічы, Платона трэба трымаць у руках. А то ён у мяне туды-сюды... Можа з дарогі збіцца.

Насця *(упэўнена)*. У мяне не саб'ецца!

Уваходзяць Пётр і Нюша. Па ўсім відаць, што адчуваюць яны сябе ніякавата.

Пётр *(да Матруны, ён не ведае, што і сказаць)*. Ляжыш?

Матруна. Ляжу.

Пётр. Доктар быў?

Матруна. Быў.

Пётр *(спачувальна)*. Цяжка табе?

Матруна. У мяне перадінфарктны стан.

Пётр *(паківаў галавой)*. Ай-яй-яй... З чаго б гэта?

Матруна. Перахвалявалася.

Пётр. Дарэмна ты хвалявалася.

Матруна. Чаму дарэмна?

Пётр. Так... Мы яго папрасілі... Не выпэндзам, але прошэ вон...

Матруна. Знайшлі мне правяральшчыка... *(Памаўчала.)* А чаму ж Ціт Цітавіч не прыйшоў?

Пётр. Ціт Цітавіч не прыйдзе...

Матруна. А што там, хіба дровы прывезлі?

Пётр. Не, ён п'яны ляжыць.

Матруна *(аж прыўзнялася)*. П'яны? Дык ён жа ніколі і ў рот не браў гэтай погані.

Пётр. А тут вось напіўся ўшчэнт.

Матруна. З чаго б гэта ён?

Пётр. З гора.

Матруна. А што ў яго здарылася?

Нюша. У нас ва ўсіх адно гора.

Матруна *(яна здагадалася, выцірае слязу, цёпла)*. А ён з барадой прыгажэйшы быў.

Нюша *(паспешліва)*. Не, не... гэта вы дарэмна... Ён без барады прыгажэйшы.

Матруна. Ну, а што там у сталовай робіцца?

Пётр. Пакуль што нічога. Але цяжка нам без цябе.

Нюша. Сёння нават з абедамі ледзь не спазніліся.

Матруна *(строга)*. Чаму?

Нюша. Федзя перастаў на работу хадзіць.

Матруна *(здзіўлена)*. Перастаў на работу хадзіць? *(Абурана.)* Ах, нягоднік! Мусіць, узрадаваўся, што мяне няма?..

Яна раптам падхопліваецца, скідае з сябе хустку, якой была ахутана, знімае хатні халат, астаецца ў будзённым адзенні, у якім ходзіць на работу. Накіроўваецца да веснічак.

Бачыце? Узрадаваліся! Адзін напіўся... Другі наогул на работу перастаў хадзіць. Распусціліся! Ну я ж ім пакажу! *(На момант спыняецца, гаворыць да публікі.)* А паміраць-то мне, выходзіць, ранавата. Вы ж самі бачыце! Я яшчэ не падрыхтавала сабе замены. *(Ідзе да веснічак.)*

Ягор *(спалохана)*. Маці, ты куды? Вярніся! *(Махнуў рукой. Весела.)* Пайшла... Ці ж яе цяпер спыніш?

Заслона.

НАДЗЕЙНАЯ АПОРА

Бытавая камедыя ў адной дзеі

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Марыля Антонаўна — бабулька гадоў 65.

Кацярына Сымонаўна — яе суседка, жанчына гадоў 45.

Ігар Караваеў — унук Марылі Антонаўны, навучэнец ГПТВ.

Ванька Запольскі — былы сябра Ігара.

Тоня — сястра Ванькі.

Невялікі чысты і ўтульны пакой. На сцяне стары гадзіннік з вялікімі гірамі. Пад ім каля дзесятка фатаграфій, размешчаных веерам. На стале, ледзь папыхваючы парай, стаіць бліскучы медны самавар. Абкруціўшы шчотку мокрай анучай, чысценькая рухавая бабулька старанна працірае падлогу. Гэта Марыля Антонаўна.

Стукаюць у дзверы.

Марыля Антонаўна *(выпростваючыся)*. Заходзьце!

Кацярына Сымонаўна *(імкліва ўваходзіць, трымаючы чамусьці адну руку за спіной)*. Добры дзень. А вы ўсё чысціню наводзіце?

Марыля Антонаўна *(як бы апраўдваючыся)*. Не прывыкла я без працы сядзець.

Кацярына Сымонаўна. Ці ж мала вы напрацаваліся за свой век?

Марыля Антонаўна. Не мала, Кацярына Сымонаўна, праўду кажаш, трыццаць тры гадочкі як лёду адбухала. Таму дзяржава мне і добрую пенсію дала. Магла б, вядома, каб хацела, і я ўжо сядзець склаўшы рукі, як некаторыя маладыя сядзяць, толькі мне без працы вельмі сумна. Ой, як сумна. *(Працягвае праціраць падлогу.)*

Кацярына Сымонаўна *(з хітрынкай)*. Сумна?

Марыля Антонаўна. Сумна, даражэнькая, сумна.

Кацярына Сымонаўна. А калі я вам радасць прынесла? Га?

Марыля Антонаўна. Якую радасць?

Кацярына Сымонаўна. Вось! *(Паказвае пісьмо.)* Па правілу, трэба было б вас, Марыля Антонаўна, прымусіць паскакаць...

Марыля Антонаўна *(успляснула рукамі)*. Пісьмо? Мне? *(Хоча ўзяць пісьмо, але Кацярына Сымонаўна хавае яго.)*

Кацярына Сымонаўна. Ну хоць адной нагой прытупніце...

Марыля Антонаўна *(тупае адной нагой)*. На табе, на табе, на табе...

Кацярына Сымонаўна *(задаволена)*. О, цяпер і рука лягчэй паднімаецца. *(Аддае пісьмо.)*

Марыля Антонаўна *(бярэ яго, разглядае)*. Ад каго ж гэта? *(Разрывае канверт.)*

Кацярына Сымонаўна. Відаць, ад унука вашага.

Марыля Антонаўна *(радасна)*. Ад Ігара? Так доўга не пісаў. *(Дастала пісьмо, адставіла яго на даўжыню рукі, спрабуе прачытаць.)* Не, так нічога не будзе *(азіраецца)*, дзе ж гэта мае падвойныя вочы?

Кацярына Сымонаўна. Дайце я вам без падвойных прачытаю.

Марыля Антонаўна. Зрабі ласку, суседачка, прачытай. *(Зноў азіраецца.)* Дзе ж гэта яны падзеліся?

Кацярына Сымонаўна *(чытае)*. «Дарагая бабуля! Даўно я не пісаў, бо вельмі не было калі. Спачатку мы былі на практыцы, а потым рыхтаваліся да экзаменаў. Пра мяне не турбуйся, я жывы, здаровы, чаго і табе жадаю. З надзеяй на хуткую сустрэчу. Цалую, твой унук Ігар».

Марыля Антонаўна *(расчаравана)*. Толькі ўсяго?

Кацярына Сымонаўна. Бо, мусіць, скора сам прыедзе?

Марыля Антонаўна. Добрае скора *(вылічвае)*. Яшчэ якіх сем ці восем месяцаў яму вучыцца.

Кацярына Сымонаўна. А чаму ж ён піша: «З надзеяй на хуткую сустрэчу»?

Марыля Антонаўна. Вядома, ужо хутка, у параўнанні з тым часам, што прайшоў.

Кацярына Сымонаўна *(круціць тое пісьмо,* *разглядае з усіх бакоў).* А вы ўсяму гэтаму, што ён піша, верыце?

Марыля Антонаўна. А чаму ж мне не верыць свайму ўнуку?

Кацярына Сымонаўна *(як бы не чула заўвагі Марылі Антонаўны).* Ну... вось... хаця б гэтым словам: «Жывы, здаровы...»

Марыля Антонаўна *(насцеражылася).* Можа, ты што-небудзь ведаеш пра Ігара, ды ўтойваеш ад мяне?

Кацярына Сымонаўна. Не. Нічога не ведаю. Толькі...

Марыля Антонаўна. Што толькі?

Кацярына Сымонаўна *(азіраецца, таямніча).* Я толькі што прыехала ад дачкі.

Марыля Антонаўна. Ад якой?

Кацярына Сымонаўна. Ад Ані, што жыве ў гэтым горадзе, дзе вучыцца ваш унук.

Марыля Антонаўна. Ну і што?

Кацярына Сымонаўна. А тое, што дастаецца бедным гэпэтэвушнікам, ой, як дастаецца.

Марыля Антонаўна *(устрывожана).* За што?

Кацярына Сымонаўна. Пры чым тут «за што»? Проста спецыяльнасць у іх такая праклятая. Можаце ўявіць сабе... Ідзе дождж, свішча халодны вецер, а яны, бедненькія, стаяць на гэтых хісткіх рыштаваннях і ўкладваюць цагліны. Ні пагрэцца, ні ад ветру захінуцца яны не могуць. І ўлетку не лепш, сонца смаліць, аж асфальт плавіцца, а яны ўсё роўна завіхаюцца... Як толькі пот ім вочы не выесць? І хто яго паслаў на гэтую спецыяльнасць вучыцца?

Марыля Антонаўна. Ніхто не пасылаў, ён сам выбраў сабе такую спецыяльнасць. «Хачу,— кажа,— быць будаўніком, як бацька».

Кацярына Сымонаўна. А якая ў яго бацькі была спецыяльнасць? У будаўнікоў, як і ў тых дактароў, шмат спецыяльнасцей. А назва быццам адна — доктар ці будаўнік.

Марыля Антонаўна. Я добра і не ведаю... Ведаю толькі, што ён сцены ў розныя там колеры фарбаваў.

Кацярына Сымонаўна. А-а, дык ён быў маляр, а ўнук твой — муляр.

Марыля Антонаўна. А хіба гэта не адно і тое ж?

Кацярына Сымонаўна *(замахала рукамі)*. Што вы, што вы... Гэта што неба і зямля. Маляр працуе ў пакоях, калі дом ужо гатовы, у зацішшы і цяпле, а муляры — пад адкрытым небам, на віру.

Марыля Антонаўна. Можа, каб бацька і маці былі жывыя, яны б падказалі яму якую іншую спецыяльнасць. А я дык была рада, што ён хоць у ГПТВ згадзіўся паступаць, а то ж прападаў ужо хлопец. З нядобрай кумпаніяй звязаўся... З тым хуліганам, Юркам Яглоўскім, піць пачаў...

Кацярына Сымонаўна. А там, вы думаеце, у яго лепшая кумпанія? Чакай Пятра, з'ясі сыру. Мусіць, няма на свеце большых аматараў чаркі, чым будаўнікі... Яны ж не п'юць, грэюцца...

Марыля Антонаўна. Каб піць — трэба грошы мець, а адкуль яны ў навучэнцаў?

Кацярына Сымонаўна. Адкуль? Вы не ведаеце адкуль? А яны будматэрыялы заганяюць.

Марыля Антонаўна. Куды заганяюць?

Кацярына Сымонаўна. Налева... Толь, дошкі, нават ванны, а потым за гэтыя грошы п'юць.

Марыля Антонаўна. Дык, кажаш, дарэмна я адпусціла ўнука ў гэтае ГПТВ?

Кацярына Сымонаўна. Што дарэмна, то дарэмна... Лепей бы тут жыў, дзесяцігодку канчаў... Усё ж на вачах.

Марыля Антонаўна. Так, так... А мой жа Ігар сапраўды такі слабы, такі хваравіты, ледзь што — у яго зараз жа катар, а то і грып. А ты кажаш, ён там цэлы дзень стаіць на віру...

Кацярына Сымонаўна. Ага, ага, на віру.

Марыля Антонаўна. І кумпанія там, кажаш, не лепшая, чым тут была?

Кацярына Сымонаўна. І раўняць няма чаго... Тут малакасосы, на іх цыкнуць яшчэ можна, а там сталыя п'яніцы, паспрабуй на іх цыкні... Да таго ж, ён жыве там у інтэрнаце?

Марыля Антонаўна. Так, у інтэрнаце.

Кацярына Сымонаўна. Дык ім там даводзіцца ўсё самім рабіць: і бялізну мыць, і снеданні, і вячэру гатаваць.

Марыля Антонаўна. Дык мой жа Ігар за ўсё сваё жыццё нават насавой хусцінкі не памыў, як жа ён там мые такія буйныя рэчы, як кашулі ды штаны?

Кацярына Сымонаўна. Як ён там мые, я не ведаю, але што мые, то мые.

Марыля Антонаўна *(у роздуме)*. Ой, відаць, сапраўды не соладка яму там жывецца ў гэтым ГПТВ.

Кацярына Сымонаўна. Адкуль жа будзе ў іх там салодкае жыццё? Без маці, без бацькі, нават без бабулі.

Марыля Антонаўна *(рашуча)*. Вось што я вас папрашу, Кацярына Сымонаўна. Памажыце мне напісаць пісьмо Ігараваму дырэктару, каб ён пабярог майго Ігара, а то я ж адна, і нікога ў мяне больш ва ўсім свеце няма. Я ж яго вось *(паказвае)* з такіх год гадую.

Кацярына Сымонаўна. Каму гэта невядома?

Марыля Антонаўна. Дык вось і напішы, што Ігар — мой адзіны ўнук, мая адзіная апора. Калі з ім што здарыцца, не будзе каму і шклянкі вады падаць.

Кацярына Сымонаўна. Напісаць-то можна, толькі скажу я вам шчыра. Ненадзейная апора гэты ваш Ігар. Многа ён вам раней памагаў? Вады, бывала, і то лянуецца прынесці. А дровы ж самі калолі, а ён ляжыць на канапе і дым з рота пускае. Сорамна глядзець было.

Марыля Антонаўна. Ён быў паслухмяны хлопчык, пакуль не звязаўся з гэтымі хуліганамі Юркам Яглоўскім і Федзькам Чорным. Гэта яны яго і курыць і піць навучылі. Але цяпер Федзькі ўжо няма тут...

Кацярына Сымонаўна. Затое Юрка Яглоўскі застаўся. А прыедзе Ігар, ён зноў яго ў сваю кумпанію ўцягне.

Марыля Антонаўна *(у роздуме)*. Дык што ж, па-вашаму, не варта і пісаць?

Кацярына Сымонаўна. Не, чаму ж, напісаць можна. Толькі калі Ігар вернецца, вы яму забараніце звязвацца з гэткімі шалапутамі.

Марыля Антонаўна *(уздыхнуўшы)*. Сказаць-то я скажу. Толькі ці паслухае ён мяне? Меншы быў і то не слухаўся, а цяпер... *(Падае Кацярыне Сымонаўне чарніла, ручку, паперу.)*

Кацярына Сымонаўна *(прыгатавалася пісаць.)* Дыктуйце.

Марыля Антонаўна *(дыктуе)*. Пішы. Дарагі таварыш дырэктар, піша табе бабуля Ігара Караваева... *(Стук у дзверы.)*

Кацярына Сымонаўна *(нездаволена, што ім перашкодзілі)*. Каго там яшчэ нялёгкая нясе?

Марыля Антонаўна *(крычыць)*. Уваходзьце!

Адчыняюцца дзверы, і ў пакой уваходзіць з рэчавым мяшком за плячамі стройны, з добрай выпраўкай юнак. Гэта **Ігар.**

Ігар *(радасна ўсміхаючыся)*. Дазвольце ўвайсці?

Марыля Антонаўна *(падазрона разглядае ўвайшоўшага, яна не пазнае свайго ўнука)*. А вы да каго?

Ігар *(скідае рэчавы мяшок, робіць крок наперад)*. Добры дзень, бабуля!

Марыля Антонаўна *(яна ўсё яшчэ не пазнае)*.

А ўжо як ні круці, дык з усіх бакоў бабуля. Што ты хацеў, сынок?

Ігар. Пабачыць вас, бабуля. Дзеля гэтага і прыехаў.

Марыля Антонаўна *(пазнала)*. Дык няўжо гэта ты... *(Кідаецца да Ігара, яны абдымаюцца.)* Унучак мой родны... *(Адыходзіць, разглядае.)* Хіба ж цябе пазнаеш? Быў як кураня, а цяпер вунь які хлопец зрабіўся. Постаць іншая, хада іншая, стаіш ты неяк па-іншаму, ды і зусім ты іншы зрабіўся. Вось толькі вочы *(прыглядаецца)* тыя самыя ды ўсмешка ранейшая. За паўтара года так змяніўся.

Кацярына Сымонаўна *(падыходзіць да Ігара)*. А мяне ты пазнаеш?

Ігар *(пацiскае руку Кацярыне Сымонаўне)*. Цёця Каця! Як жа вас не пазнаць. Ад каго ж я больш за ўсё кухталёў атрымліваў? *(Смяюцца.)*

Кацярына Сымонаўна. Ах ты нягоднік! Усё помніць. Толькі не будзеш біць — і дабру не навучыш.

Ігар *(смяецца)*. Ведаю, ведаю гэту вашу філасофію.

Кацярына Сымонаўна. Ты назусім прыехаў?

Ігар. Не, Кацярына Сымонаўна, на некалькі дзён. На зімовыя вакацыі, як кажуць.

Кацярына Сымонаўна. Ну, я пайду, пакуль вы тут з дарогі ўладкоўвацца будзеце. А як толькі на стале вішнёвая настойка з'явіцца, не забудзьцеся мяне клікнуць.

Марыля Антонаўна. Не забудзем. Абавязкова клікнем. *(Выходзіць правесці Кацярыну Сямёнаўну.)*

Ігар *(адзін, абыходзіць пакой, з замілаваннем усё разглядае)*. Усё па-ранейшаму. Чыста, цёпла, утульна. І фатаграфіі на тым жа месцы *(спыняецца ля фатаграфій, разглядае іх)*, і самавар той самы *(спыняецца ля самавара, глядзіць, як у люстэрка, смяецца)*, і гітара. *(Спыняецца каля гітары, што вісіць на сцяне, здымае, бярэ акорд.)* Крыху толькі расстроілася. *(Настройвае, потым іграе і напявае.)*

Ой, бярозы ды сосны —
Партызанскія сёстры,
Ой, шумлівы ты лес малады.
Толькі сэрцам пачую
Вашу песню лясную
Ды успомню былыя гады.

Марыля Антонаўна *(звяртаецца)*. Засумавала яна па табе, гэтулькі часу ніхто і ў рукі не браў.

Ігар *(вешае гітару на месца)*. Нічога, бабуля, хутка зусім вярнуся, мы ёй сумаваць не дамо. *(Падыходзіць да Марылі Антонаўны, прыглядаецца да яе.)* Цяжка табе адной?

Марыля Антонаўна *(ухіляецца)*. Я прывыкла ўжо.

Ігар. Вось вярнуся, зажывём мы з табой па-ранейшаму... *(Раптам нахмурыўся.)* Не, па-ранейшаму мы жыць не будзем. Па-новаму зажывём, лепш, у шмат разоў лепш. Я працаваць пайду.

Марыля Антонаўна. А ці дацягнеш ты да канца?

Ігар. Чаму ж не дацягну, што я, горшы за іншых?

Марыля Антонаўна. Горшы не горшы, але ж ты здароўем не выйшаў, ці мала з табой я памучылася, калі ў школу хадзіў? То грып, то ангіна ці там яшчэ якая трасца.

Ігар. Тады, бабуля, я быў не загартаваны, таму і хварэў.

Марыля Антонаўна *(з усмешкай)*. А цяпер загартаваны?

Ігар. Цяпер? Цяпер *(напявае)* «не баімся гарачыні, ані холаду...».

Марыля Антонаўна. Дзе ж гэта ты так паспеў загартавацца? Ці не на рыштаванні ў час кладкі сцен пад халодным ветрам і дажджом?

Ігар. А што? Лепшага месца для загартоўкі, чым рыштаванне, і не знойдзеш.

Марыля Антонаўна. Кінь блазнаваць... Я ўсё ведаю, я думала, што ты будзеш, як і твой бацька, маляр, а ты муляр.

Ігар. А хіба гэта горш?

Марыля Антонаўна. Хто здароўем выйшаў, можа, і не горш, толькі не табе.

Ігар. А я, бабуля, як аказалася на паверку, таксама не ўломак, за ўсю вучобу і практыку таксама ні разу не хварэў.

Марыля Антонаўна. Не хварэў? Ах, я і забылася — вы ж там саграваецеся... гэтым самым... *(Шчоўкае сабе па шыі)*. Сплаўляеце налева будматэрыялы і саграваецеся...

Ігар *(нахмурыўся)*. Хто гэта табе ўсё сказаў?

Марыля Антонаўна *(ухіляецца)*. Ды тут... адна гаварыла.

Ігар. Глупства ўсё гэта. У вучылішчы з нас робяць людзей сапраўдных. Усякія недахопы ў выхаванні ліквідуюць. Тое, што сям'я і школа не дагледзелі ці не змаглі выхаваць, у вучылішчы папраўляюць. Вядома, усё гэта не так проста, бываюць і цяжкасці, і непрыемнасці, асабліва ў тых, хто не хоча выпраўляцца... Толькі твой унук, як ты сама ведаеш, ніколі не быў казлом упартым... Наадварот, ён да ўсіх заўваг і парад сваіх настаўнікаў і кіраўнікоў вучылішча заўсёды ўважліва прыслухоўваўся... Камсамольцам стаў, выдатнікам... на Дошцы гонару...

Марыля Антонаўна. Калі гэта так, то я рада. *(Захвалявалася.)* Але ж ты з дарогі яшчэ і не мыўся нават. Ідзі, мыйся, там на кухні ў чайніку цёплая вада. А я пакуль у самавар вугольчыкаў падкіну. *(Хоча ўзяць самавар, але Ігар яе апярэджвае.)*

Ігар. Адну хвіліначку, бабуля. *(Забірае ў яе самавар і выносіць на кухню.)*

Марыля Антонаўна *(уражана: відаць, такой паслужлівасці за Ігарам раней не наглядалася)*. Забраў, не даў несці... Не пазнаць хлопца. *(Выцірае ражком хусцінкі вочы.)*

Ігар *(вяртаецца ў саколцы, у руках вядро вады, на плячы ручнік)*. Вось зараз і памыемся.

Марыля Антонаўна *(спалохана)*. Пачакай, куды ты?

Ігар. Я, бабуля, на двор іду мыцца.

Марыля Антонаўна *(жахнулася)*. Зараз жа вярніся! Я ж табе ўсё на кухні прыгатавала!

Ігар *(з-за дзвярэй)*. А навошта на кухні наліваць?

Марыля Антонаўна *(бяжыць за ім)*. Дык на двары ж холад.

Ігар *(таксама з-за дзвярэй)*. А мы людзі загартаваныя, не баімся ні гарачыні, ні холаду.

Марыля Антонаўна *(вяртаецца, падыходзіць да акна, назірае, як Ігар мыецца, гаворыць сама з сабой)*. Не, не пазнаць хлопца, такі холад, а ён голы... і глядзі, нічога. А бывала, летам у хаце мыўся ды яшчэ цёплай вады прасіў. *(Любуецца.)* А хлопец які зрабіўся. Бач, як вядро вады падхапіў, а ў вучылішча ішоў жа кволым куранём. І стройны які, люба паглядзець.

Ігар *(вяртаецца, расчырванеўся, бадзёры)*. Эх, добра памыўся. *(Прыносіць з кухні кашулю.)* Бабуля, а дзе мне іголку знайсці?

Марыля Антонаўна. Навошта яна табе?

Ігар. Гузік хачу прышыць.

Марыля Антонаўна *(прыносіць іголку і ніткі)*. Дай я прышыю. Ты толькі нітку прадзень, а то я кепска бачу.

Ігар *(бярэ іголку, зацягвае нітку, але не аддае Марылі Антонаўне, а сам пачынае прышываць)*. Нічога, я і сам магу.

Марыля Антонаўна *(назірае, як Ігар шые)*. А праўда, што вам там самім і мыць бялізну даводзіцца?

Ігар. Не, толькі асабістыя рэчы мыем самі. А калі хочаш, можна аднесці ў пральню.

Марыля Антонаўна. А мне ж Кацярына Сымонаўна такога тут нагаварыла...

Ігар. Я так і падумаў... Хто ж лепш за яе ўмее з мухі рабіць слана?

Марыля Антонаўна *(схамянулася)*. Але што ж гэта я загаварылася... Салаўя байкамі не кормяць. Чым жа мне пачаставаць цябе? *(Дастае талеркі, расстаўляе.)* Не чакала я гасцей сёння, а то б і пірагоў напякла, і дранікаў тваіх любімых... А так прыйдзецца ўсім магазінным частавацца.

Ігар *(усміхаецца)*. Абы большае бяды не было, бабуля. Ёсць пра што думаць.

Марыля Антонаўна *(глянула ў буфет)*. Ах, унучак, а ў мяне і беленькага нічога няма. Збегай, купі якіх-небудзь крэндзелькаў. Вось грошы.

Ігар. Калі ласка. *(Бярэ грошы, выбягае.)*

Марыля Антонаўна *(зноў уражана)*. Як гэта ён сказаў? Калі ласка. А раней, бывала, трыццаць разоў трэба паўтарыць, пакуль дапросішся, каб што-небудзь зрабіў.

У калідоры чуецца якісьці шум, потым без стуку ўвальваецца добра падпіўшы Ванька Запольскі.

Ванька. Ц-ці-і мне гэта здалося, ц-ці-і гэта Ігруха прыехаў?

Марыля Антонаўна *(спалохана)*. Гэта табе здалося, ніхто не прыязджаў. *(Спрабуе загарадзіць сабой Ігараў рэчавы мяшок, каб не ўбачыў Ванька.)*

Ванька. А-а в-вось і ня-няпраўда. Я ў-ласнымі вачамі бачыў Ігруху, калі ён па двары праходзіў.

Марыля Антонаўна *(праз слёзы)*. Навошта ты прыйшоў? Ідзі. Мала я гора праз цябе нацярпелася? Мала ты маіх нерваў папсаваў? Колькі разоў у міліцыю цягалі.

Тоня *(убягае)*. Ванька, ты тут? Зараз жа ідзі дахаты. *(Бярэ яго за руку, цягне.)*

Ванька *(упіраецца)*. Н-нікуды я не пайду. Б-буду

Ігруху чакаць. *(Падыходзіць да сцяны, здымае гітару, іграе і спявае хрыплым голасам.)*

Шаланды полные кефали
В Одессу Костя привозил,
И все биндюжники вставали,
Когда в пивную он входил.

Марыля Антонаўна *(ціха, да Тоні)*. Ой, баюся я, зноў майго Ігара ў сваю кумпанію ўцягне. І калі толькі ён за розум возьмецца.

Тоня. Ды ён ужо амаль перайначыўся. І з былой кампаніяй не водзіцца, і працуе добра. Вось толькі піць не адвучыцца. А як вып'е, тады да людзей чапляецца. *(Брату.)* Ванька, Ванечка, ты чуеш, што я сказала, зараз жа ідзі дахаты. *(Спрабуе адабраць у яго гітару.)*

Ванька *(крычыць)*. Адыдзі! Не ўводзь мяне ў злосць. А то як... *(замахваецца гітарай)*.

Ігар *(вяртаецца з пакункамі)*. Хто гэта тут размахаўся?..

Ванька *(ідзе насустрач Ігару)*. А-а, Ігруха, сябар *(Ігар і Ванька абдымаюцца)*, нарэшце ты прыехаў. А я зачакаўся ўжо цябе, Федзьку нашага таго *(паказвае з пальцаў краты)*, вось я і-і з-застаўся адзін. В-вакол драбяза адна, н-нават выпіць н-няма з кім. *(Дастае з кішэні бутэльку гарэлкі, ставіць на стол.)* Эй, б-бабы, н-нясіце закусон!

Ігар *(нахмурыўся, стрымана)*. Ты, Ванька, тут не камандуй. Калі трэба будзе, усё будзе.

Ванька. О-о, а-адразу відаць, гаспадар прыехаў.

Ігар *(заўважае Тоню)*. Добры дзень. *(Падае руку.)*

Тоня *(паціскае руку Ігару)*. Добры дзень.

Марыля Антонаўна. Бачыш, якая вырасла? Зусім нявеста.

Ігар. Але, вырасла. *(З цікавасцю разглядае Тоню, відаць, што яна яму падабаецца.)*

Марыля Антонаўна. А дзяўчаты, што тыя грыбы, хутка растуць.

Ігар *(цёпла ўсміхаецца Тоні)*. Сапраўды, якой вы дарослай сталі... і прыгожай.

Тоня *(засаромелася)*. Ды што вы, Ігар Уладзіміравіч, якой была, такой і засталася.

Ігар. Вы ў які клас перайшлі?

Тоня. А я ўжо скончыла дзесяцігодку. Цяпер працую.

Ігар. Дзе?

Тоня. На пошце, тэлеграфісткай.

Ванька *(падыходзіць, наліў у шклянкі гарэлку, адну падносіць Ігару, другую бярэ сабе)*. Вып'ем за твой прыезд.

Ігар *(бярэ з рук Ванькі шклянку, але не выпівае, а ставіць яе на стол)*. Гарэлкі не п'ю.

Марыля Антонаўна *(здзіўлена паводзіць галавой, убок)*. Аж не верыцца!..

Ванька *(не разумее)*. Як гэта не п'еш?

Ігар. Вось так — не п'ю, і ўсё.

Ванька *(зноў падносіць шклянку, упэўнена)*. А са мной вып'еш!

Ігар. І з табой не буду піць. *(Ставіць шклянку.)*

Ванька *(злуе)*. Т-ты што? Задавацца стаў? У прафесары выбіўся? Дык старых сяброў, значыць, побаку?

Ігар *(спрабуе перавесці ўсё на жарт)*. Бяры вышэй, у акадэмікі.

Ванька. А мне начхаць на твае чыны.

Ігар *(строга)*. Ванька, ты паводзіш сябе непрыстойна.

Марыля Антонаўна *(Ігару, ціха)*. Ды прыгубі ты, няхай адчэпіцца.

Ігар *(бабулі)*. Нічога, нічога, бабуля. Вы не хвалюйцеся. Усё будзе ў парадку.

Тоня *(да Ванькі)*. Ну чаго ты прыстаў да чалавека. Не ўсе ж так любяць гарэлку, як ты.

Ванька *(да Тоні, грозна).* А гэта што яшчэ за абаронца знайшлася? *(Да Ігара, з дакорам.)* А я ж чакаў, думаў, сябра прыехаў...

Ігар. Ну, аб сяброўстве мы з табой яшчэ пагаворым... Другі раз. А цяпер сядай *(падсоўвае крэсла)* і памаўчы. *(Да Тоні.)* А вы далей вучыцца не збіраецеся?

Тоня *(становіцца паміж Ванькам і Ігарам).* Збіраюся. Абавязкова. У інстытут сувязі думаю паступіць, на завочнае аддзяленне.

Ванька *(успыхнуў, адхіляе сястру).* Што? Мне маўчаць? Ды не радзіўся яшчэ той чалавек, які будзе мне загадваць.

Ігар *(спакойна).* Пакуль што я цябе толькі прашу, а не загадваю.

Тоня. Цябе ж толькі просяць...

Ванька *(мірна).* Ну добра, пажартаваў, і хопіць. *(Яшчэ раз бярэ шклянку з гарэлкай, падносіць Ігару.)* Ну, будзь здароў! *(Чокаецца, п'е.)*

Ігар *(зноў адстаўляе шклянку).* Я ж сказаў, што гарэлкі не п'ю.

Ванька *(зароў).* Што? Я выпіў, а ён... *(Да Тоні.)* Пойдзем адсюль, тут Ваньку Запольскаму няма павагі.

Тоня *(завязвае хустку).* Пойдзем, Ванечка, пойдзем. Так будзе лепш. *(Да Ігара і Марылі Антонаўны.)* Адвяду дахаты Ваньку. Вы ўжо яму прабачце.

Марыля Антонаўна. Ну, чаго там прабачце... выпіў чалавек.

Тоня *(да Ванькі).* Пайшлі.

Ванька насунуў на вочы кепку, ідзе за Тоняй. Падышоўшы да дзвярэй, раптам спыняецца.

Ванька *(упарта).* Не, як гэта ён са мной не хоча выпіць? *(Вяртаецца, падыходзіць ушчыльную да Ігара.)* Ты мне праўду скажы, чаму ты са мной не хочаш выпіць?

Ігар *(па-сяброўску).* Аб гэтым мы з табой пагаворым потым. Добра?

Ванька *(абразліва)*. Эх ты! Шклянкі гарэлкі не можаш выпіць.

Ігар. Ванька, табе цяпер лепш пайсці спаць.

Ванька *(здзекліва)*. Што? Паўтары, што ты сказаў!.. *(Сцяўшы кулакі, насоўваецца на Ігара.)* Я нешта дрэнна чуць стаў.

Ігар *(цвёрда)*. Я сказаў, што табе цяпер лепш ісці спаць...

Ванька раптам хапае гітару, замахваецца на Ігара, Тоня кідаецца паміж імі, спрабуе адцягнуць брата ад Ігара.

Ванька *(павярнуўся да сястры)*. Ну чаго ты мяне цягнеш? *(Вырываецца.)* Пусці!

Тоня. Не пушчу!

Ванька моцна штурхае сястру. Ёй на дапамогу кідаецца Марыля Антонаўна, але ён адштурхоўвае і яе. Тады Ігар хапае Ваньку за рукі і так моцна сціскае іх, што ў таго ад здзіўлення выцягваецца твар.

Ігар. А вось цяпер я пачну загадваць. *(Грозным голасам.)* Сядай! *(Падводзіць Ваньку да крэсла, садзіць яго, хоць той і ўпіраецца.)* Сядай і супакойся.

Ванька. Не хачу я садзіцца.

Ігар. Сядзі — і ўсё!

Ванька. Што ты за начальнік такі? Чаго ты ад мяне хочаш?

Ігар *(весялей)*. А гэта я зараз табе скажу... *(Дастае з кішэні люстэрка, падносіць да Ванькавага твару.)* Бачыш, які ты прыгожы?

Ванька *(адводзіць Ігараву руку з люстэркам.)* Ну і што?

Ігар. А вось тое! Прывядзі сябе ў парадак.

Ванька. У які парадак?

Ігар. Зашпілі каўнер.

Ванька. Вось прыстаў. *(Нехаця зашпільвае каўнер.)*

Ігар *(падае яму расчоску)*. Прычашы грыву. *(Вань-*

ка таксама нехаця прычэсваецца.) А цяпер прасі прабачэння.

Ванька *(здзіўлена).* У каго?

Ігар. У бабулі і Тоні.

Ванька. Не буду. *(Устаў, хоча ісці.)*

Ігар *(перагарадзіў яму дарогу).* Нікуды ты не пойдзеш, пакуль не папросіш прабачэння.

Ванька *(таўчэцца на месцы).* Пусці.

Ігар *(грозна).* Пакуль не папросіш прабачэння, нікуды ты не пойдзеш!

Ванька *(ні на кога не гледзячы).* Прабачце...

Ігар. А вось цяпер можна пагаварыць і аб сяброўстве... Сядай! *(Падсоўвае крэсла.)*

Ванька *(надзьмуўшыся).* Я крыху перабраў.

Ігар. А чаму, ты думаеш, я з табой піць не стаў? Бачу — ты выпіўшы. Я ведаю твой характар. Вып'еш болей — пачнеш да людзей чапляцца. А нас у вучылішчы вучаць: дапамагаць адзін аднаму словам і справай, стрымліваць ад нядобрых учынкаў. Толькі так павінны і мы з табой сябраваць. *(Памаўчаўшы.)* Толькі так... Вось чаму я і не захацеў з табой піць. А вішнёвай настойкі зараз вып'ем. *(Да Марылі Антонаўны.)* Бабуля, у вас ужо ўсё гатова?

Марыля Антонаўна. Усё нарэзана і прыгатавана. Зараз толькі сурвэтку на стол засцялю. *(Пачынае засцілаць сурвэтку.)*

Ванька *(усё яшчэ надзьмуты).* Не, піце самі, я лепш пайду... З мяне хопіць! А то... *(Устае.)*

Тоня. Няхай ідзе.

Ванька выходзіць. Паўза. Раптам падхопліваецца і Тоня.

Ігар. А вы куды?

Тоня. Я прасачу за ім. Можа, ён не дадому пайшоў.

Ігар. Нікуды ён сёння больш не пойдзе.

Тоня. О, калі б гэта так было...

Ігар. Упэўнен.

Марыля Антонаўна. Не пускай яе, Ігарок, не пускай. Зараз жа за стол садзіцца будзем.

Тоня. Не, не. Дзякуй, бабуся! Я ўсё ж такі павінна праверыць, дзе Ванька. *(Накіроўваецца да выхаду.)*

Марыля Антонаўна. Ігарок, прабач мне. Скажы прозвішча свайго дырэктара.

Ігар *(зацікаўлена)*. А навошта вам?

Марыля Антонаўна *(знарок строга)*. Не твая справа. Трэба, калі пытаюся.

Ігар *(выразна)*. Давыдаў Іван Васільевіч.

Марыля Антонаўна *(перапытвае)*. Давыдаў Іван Васільевіч?

Ігар. Ага. А навошта табе?

Марыля Антонаўна. Многа будзеш ведаць, хутка састарышся.

Ігар. Ясна. Больш пытанняў у мяне не будзе. А ў цябе?

Марыля Антонаўна. У мяне таксама.

Ігар. Тады я пайду.

Марыля Антонаўна. Куды ж ты? Ужо ж усё гатова.

Ігар. Я хутка... За некаторымі гасцямі збегаю.

Марыля Антонаўна *(цёпла ўсміхнуўшыся)*. Ну ідзі, ідзі, толькі хутчэй вяртайцеся.

Ігар выбягае.

(Марыля Антонаўна стукае ў сцяну.) Кацярына Сымонаўна, Кацярына Сымонаўна, вішнёвая настойка на стале! *(Працягвае сервіраваць стол.)*

Кацярына Сымонаўна *(уваходзячы)*. О, гэта зусім іншая справа. *(Разглядае настойку.)* Колер вельмі прыгожы, невядома толькі, як яна на смак. Налі, пакуль моладзь прыйдзе.

Марыля Антонаўна. Паспееш. Нам жа трэба пісьмо яшчэ скончыць.

Кацярына Сымонаўна. Дык навошта ж пісаць, ён жа сам прыехаў жывы і здаровы.

Марыля Антонаўна *(упарта)*. Не, мы павінны скончыць.

Кацярына Сымонаўна *(пацiснула плячамі)*. Калі ласка, мне не цяжка. *(Бярэ ручку, садзіцца.)* Гаварыце, што пісаць.

Марыля Антонаўна. А што мы там напісалі?

Кацярына Сымонаўна *(чытае)*. «Дарагі таварыш дырэктар...»

Марыля Антонаўна. «Дырэктар» закрэслі, а напішы «Іван Васільевіч». Дарагі Іван Васільевіч, прымі маю самую сардэчную падзяку за тое, што з майго непуцёвага ўнука Ігара Караваева ваша вучылішча зрабіла сапраўднага чалавека. Цяпер я ведаю, што ў мяне на старасці гадоў ёсць надзейная апора... Дык дай бог табе здароўечка і доўгіх год жыцця... *(Пачынае ўсхліпваць.)*

Кацярына Сымонаўна *(адклала ручку, дастала хусцінку, таксама пачынае выціраць вочы)*. Эх, бабы мы, і з гора, і з радасці ў слёзы...

Заслона.

ПАД ГАРАЧЫМ ПРАСАМ

Камедыя ў адной дзеі

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Віктар Міхайлавіч — дырэктар машынабудаўнічага завода.
Каханчук Алег Пятровіч — начальнік вытворчасці завода.
Люда — жонка Каханчука.
Маці Каханчука.
Цётка Марыся — цётка Каханчука.
Бабуля Каханчука.

Кабінет. Шырокі стол, тэлефон. На сценах рэкламныя плакаты розных станкоў, графікі. Дыяграмы. За сталом сядзіць Алег Каханчук — чалавек гадоў трыццаці пяці. Ён перабірае паперы. Звоніць тэлефон.

Каханчук *(знімае трубку)*. Каханчук слухае. Атрымана заданне? Так, так, разумею... Што мы можам рабіць з адходаў? А хто яго ведае. Трэба падумаць, памеркаваць, прыкінуць, параіцца. Мне гэта і зрабіць? Добра... Тэрмін тры тыдні? Добра, добра... *(Кладзе трубку.)* Вось не мела баба клопату... Сам сабе такую свінню падклаў. Навошта на апошняй тэхнічнай нарадзе сказаў, што многія заводы і фабрыкі ў мэтах эканоміі і паўнейшага выкарыстання матэрыялаў арганізоўваюць цэхі шырпатрэбу, дзе з адходаў вырабляюць розныя карысныя і патрэбныя рэчы? Вось дырэктар і наматаў на вус, а цяпер мне ж і даручыў гэта зрабіць.

Стук у дзверы. Уваходзіць маладая жанчына.

Каханчук *(здзіўлена)*. Люда? Чаго ты прыйшла?

Люда *(моўчкі дастае з сумкі мясарубку, кладзе на стол)*.

Каханчук *(узрадавана)*. Ты купіла мясарубку? Вось добра! *(Разглядае.)*

Люда. Ага, купіш! Паспрабуй ты сам купіць...

Каханчук. Дык дзе ж ты яе ўзяла?

Люда. У бабулі пазычыла.

Каханчук. Катлеты хочаш зрабіць? Вось добра! Сто гадоў не еў тваіх катлет...

Люда. Катлеты я зраблю толькі тады, калі ў мяне будзе свая мясарубка. А гэту я прынесла табе, каб ты паказаў сваім канструктарам. Змогуць яны тут разабрацца, што да чаго?..

Каханчук. Ты што, смяешся? Мы такія складаныя станкі выпускаем з праграмным кіраваннем...

Люда. Вось, вось. Складаныя станкі выпускаем, электронныя машыны вырабляем, а мясарубку асіліць не можам.

Каханчук. Чаму не можам? Можам. Проста мы гэтым не займаліся...

Люда. Дык займіцеся. Тысячы жанчын вам скажуць дзякуй. А то з мяне ўсе суседзі смяюцца. Кажуць, твой муж па машынабудаўнічым заводзе начальнікам вытворчасці працуе, а ты ўласнай мясарубкі не маеш.

Каханчук. А можа, нам зусім не выгадна мясарубкі вырабляць, можа, у нас матэрыялаў такіх няма?..

Люда. Няма? *(Забірае мясарубку і кладзе ў сумку.)* Ну, тады ты яшчэ сто гадоў не пакаштуеш катлет... *(Хоча ісці.)*

Каханчук. Ужо і раззлавалася... Будуць табе мясарубкі. Наладзім, зробім.

Люда. А я не толькі дзеля сябе прыходзіла. Я ад імя многіх гаспадынь.

Каханчук. Ну, добра, добра. Сказаў — будуць, значыць, будуць!

Люда. Глядзі не падвядзі, а то ў газету напішам. *(Выходзіць.)*

Каханчук. Ну і народ пайшоў. Ледзь што, адразу ў газету... Уласная жонка і тая газетай пужае... *(Набірае нумар тэлефона.)* Віктар Міхайлавіч, гэта я, Каханчук. Я тут прыкінуў: будзем вырабляць з адходаў мясарубкі. Дужа патрэбная рэч. Тысячы жанчын нам дзякуй скажуць. Асілім. Праз тры дні я прадстаўлю ўсе чарцяжы і разлікі... *(Кладзе трубку.)*

Стук у дзверы. Уваходзіць пажылая жанчына, маці Каханчука.

Каханчук. Мама? Чаго ты прыйшла?

Маці. Турбота мяне, сынку, прывяла...

Каханчук. А што здарылася?

Маці *(дастае з сумкі прас)*. Вы тут з такім агрэгатам знаёмы?

Каханчук. Ну-ну, знаёмы. А што?

Маці. А тое, што іх нідзе няма.

Каханчук. А што з тваім прасам?

Маці. Перагарэў, мабыць.

Каханчук. Дык аднясі ў майстэрню.

Маці. Насіла. Адмаўляюцца. Кажуць: «Выкіньце, грамадзянка, гэты агрэгат на сметнік. Адслужыў ён свой век».

Каханчук. І ты прынесла яго сюды, а не на сметнік?

Маці. Ага, сюды. З мяне ўсе суседзі смяюцца, кажуць: «У цябе сын начальнікам вытворчасці на машынабудаўнічым заводзе працуе, а ты качалкамі бялізну прасуеш». Дык вы тут паглядзіце... Ён, праўда, сапсаваны, але, можа, вашы канструктары разбяруцца, што да чаго, і пачнуць вырабляць...

Каханчук. Ну што ты, мама... Нашы канструктары самыя складаныя станкі з праграмным кіраваннем робяць. А прас — дробязь.

Маці. Дык займіцеся... Тысячы жанчын вам дзякуй скажуць.

Каханчук. Не, мама... Не зможам мы прасамі займацца.

Маці. Чаму?

Каханчук. Мы ўжо намецілі вырабляць мясарубкі.

Маці *(адразу насцярожылася)*. Гэта яна цябе ўгаварыла?

Каханчук. Хто яна?

Маці. Ды Людка.

Каханчук. Пры чым тут Люда? У нас жа завод, графік, планы, а не сямейная майстэрня.

Маці. Ведаю я, ведаю... Можаш не апраўдвацца. Бач ты, пані якая — секачом дык яна ўжо не можа мяса пасячы: падавай ёй мясарубку! Ды каб цяпер былі прасы з вуголлем, як некалі, маёй і нагі тут не было б. Дык што важней, мясарубкі ці прасы?

Каханчук. І тое важна, і тое...

Маці. Ты мне тут не круці...

Каханчук *(забірае ў яе прас)*. Добра, мама. Мы наладзім выраб прасаў. Хутка ты зможаш набыць сабе цудоўны прас.

Маці. Дзякую, сынку, дзякую. Буду чакаць. І не адна я — шмат жанчын... *(Выходзіць.)*

Каханчук. Чыю, чыю, а просьбу маці трэба ўважыць. *(Набірае нумар.)* Віктар Міхайлавіч, гэта зноў я, Каханчук. Дык ведаеце, што мы будзем выпускаць? Не, не толькі мясарубкі. Прасы! Самыя звычайныя электрычныя прасы з тэрмарэгулятарам. Так, так... Разумееце, за прасы нам тысячы жанчын дзякуй скажуць. Асілім, можаце не сумнявацца... *(Кладзе трубку.)*

Стук у дзверы. Уваходзіць жанчына з вялікай сумкай у руках. Гэта цётка Марыся.

Каханчук *(у здзіўленні)*. Цётка Марыся?

Цётка Марыся. Я, пляменнічак, я... *(Ставіць сумку.)*

Каханчук. Чаго вы сюды прыйшлі? Чаму не дахаты?

Цётка Марыся. Справа ў мяне ёсць да цябе, пляменнічак. *(Дастае з сумкі піражкі і кладзе на стол.)*

Каханчук. Што вы, цётка Марыся, я не хачу есці.

Цётка Марыся. Гэта твае любімыя, з грыбочкамі...

Каханчук. Ну, хіба што з грыбочкамі. *(Каштуе.)*

Цётка Марыся *(дастае слоік з агурочкамі)*. Не махай, не махай, гэта сваёй засолкі.

Каханчук. Не магу я, цётка Марыся, тут з вамі бавяваць. Гаварыце хутчэй, што ў вас за справа?

Цётка Марыся *(выціраючы хусцінкай вочы)*. Жыцця не стала ад іх, гадаў.

Каханчук. Якіх такіх гадаў?

Цётка Марыся. А пацукоў праклятых... *(Дастае* *з сумкі пастку.)* Дык, можа б, вы наладзілі выраб такіх пастак? Па гэтаму ўзору...

Каханчук. Цётка Марыся, я нічога не магу вам абяцаць.

Цётка Марыся. Я не толькі ад сябе прашу... Уся наша вёска цябе просіць.

Каханчук. Катоў трэба разводзіць...

Цётка Марыся. Ой, што ты гаворыш... Вунь у бабкі Агрыпіны два каты ад гэтых пацукоў збеглі...

Каханчук. Разумееце, цётка Марыся, мы запланавалі мясарубкі і прасы выпускаць.

Цётка Марыся. З прасамі і мясарубкамі можна было б і пачакаць, а вось пацукі... Колькі народнага дабра нішчаць!

Каханчук. Не, цётка Марыся, я паабяцаў ужо маме...

Уваходзіць дырэктар з паперай у руцэ.

Каханчук *(убачыўшы дырэктара, падняўся)*. В-Віктар Міхайлавіч... прабачце... гэта мая цётка. Прыехала за сто пяцьдзесят кіламетраў. Просіць, каб мы наладзілі выраб пастак, а то пацукі...

Цётка Марыся. Ага, ага... Жыцця не стала ад гэтых пачвар.

Дырэктар. Дык вось у якую «пастку» ты трапіў... Я прыйшоў сказаць вам, Алег Пятровіч, што атрымана распараджэнне главка, згодна з якім мы будзем вырабляць...

Каханчук. Мясарубкі?

Дырэктар. Не толькі...

Каханчук. Прасы?

Дырэктар. І прасы...

У гэты момант у кабінет урываецца бабулька ў абдымку з вялікім самаварам.

Бабуля. Начальнікі, калі ўжо, нарэшце, у продажы будуць самавары? Чаму іх ніхто не робіць? Мо забыліся, як гэта робіцца? Дык вось, паглядзіце, я прынесла ўзор.

Каханчук. Бабуля, бабуля... Самавары ж, здаецца, у продажы ёсць.

Бабуля. Якія гэта самавары — электрычныя... Хіба ў іх чай? Я пытаюся пра сапраўдныя самавары з трубой і вуголлем, якія халявай раздзімаць можна было б. Вось з гэтых самавараў чай дык чай... Самавар вып'еш і не заўважыш. Хто-небудзь думае ў вас такія самавары вырабляць?

Дырэктар. Думаем, бабуля, думаем... Вось якраз прыйшло нам распараджэнне главўка выпускаць такія самавары.

Каханчук. Няўжо самавары?

Дырэктар. Так, і самавары, і прасы, і мясарубкі, і іншае. Можа, нават пасткі. Адным словам, Алег Пятровіч, вам даручэнне. Наведайце гаспадарчыя магазіны, парайцеся з прадаўцамі. Яны лепш ведаюць патрэбы пакупнікоў. Тады складзіце спіс і зайдзіце да мяне.

Бабуля *(радасна)*. Значыцца, вы будзеце вырабляць сапраўдныя самавары? З трубой і вуголлем, і каб халявай... *(Паказвае.)*

Дырэктар. Будзем, абавязкова будзем. Але наконт таго, каб з вуголлем і каб халявай — падумаем.

Бабуля. Ну, дзякуй вам, дзякуй... Узор вам пакінуць?

Дырэктар. Не, у нас ёсць.

Бабуля. Тады бывайце! *(Захапіўшы свой самавар, выходзіць.)*

Дырэктар *(да Каханчука)*. Абмяркуем і зацвердзім асартымент і зробім разлікі. А вам асабіста дзякуй за ідэю. Добрая ідэя. *(Выходзіць.)*

Каханчук *(хапаецца рукамі за галаву. Да гледачоў)*. Чуеце? Хутка ўсё ў нас будзе: і мясарубкі, і прасы, і самавары, і нават пасткі! І ўсё гэта на маю галаву...

Заслона.

СУМЛЕННЕ Ў ШАФЕ

Скетч у дзвюх карцінах

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Франкевіч — галоўны інжынер хлебазавода № 1, ён жа старшыня брыза.
Коркін — майстар завода.
Салавейчык — слесар.
Карасёва — дзяўчына-электрык.
Дырэктар завода.
Мужчына, **Жанчына** — члены народнага кантролю.

Кабінет галоўнага інжынера **Франкевіча**. У кабінеце сапраўдны «разгром». Шафа расчынена. З яе вывалены папкі і скруткі чарцяжоў. Такімі ж папкамі і чарцяжамі завалены стол. Гаспадар кабінета, малады мужчына, аж узмакрэў, нешта шукаючы.

Франкевіч. Дзе ж усё падзелася? Добра памятаю, сам паклаў у гэтую шафу. Такі тоўсты агульны сшытак у чырвонай вокладцы і пры ім скрутак чарцяжоў. *(Бярэ папкі, праглядае, загалоўкі на некаторых чытае.)* Коркін. «Мая рацпрапанова наконт павышэння прадукцыйнасці печаў». Салавейчык. «Рацпрапанова аб змяншэнні распылу мукі». Карасёва. «Мае прапановы аб эканоміі электраэнергіі». *(Хапаецца за галаву.)* Божа, колькі іх развялося гэтых Эдысанаў, Стэ́фенсанаў, Кулібіных... Другі «Б» ад «С» адрозніць не ўмее, а ўсё роўна лезе ў рацыяналізатары, у вынаходнікі. Нясуць і нясуць... А мне ўсё разгледзь і дай адказ. Ды не проста скажы «не... не падыходзіць», а абгрунтуй, дакажы, што гэта лухта, а не рацпрапанова, што яна і выедзенага яйка не варта. Адны хоць адразу пагаджаюцца, просяць прабачэння за адняты час і забіраюць свае «вынаходніцтвы», а другія, дык яшчэ спрачаюцца, даказваюць сваё... Патрабуюць экспертызы... Няма жыцця ад гэтых рацыяналізатараў і вынаходнікаў.

Стук у дзверы.

Уваходзьце!

Уваходзіць **Коркін** — немалады ўжо чалавек у акулярах.

Коркін. Таварыш галоўны інжынер, я тут падаваў адну рацыяналізацыю... Дык я хацеў бы ведаць, вы разглядалі яе?

Франкевіч. А калі вы яе падавалі?

Коркін. Ды даўнавата ўжо... Месяцы тры таму назад.

Франкевіч. Вы што, таварыш Коркін, смяецеся? Усяго тры месяцы падалі і хочаце ўжо, каб была разгледжана. *(Паказвае на кучу чарцяжоў.)* Вунь у нас па тры гады ляжаць, і то яшчэ не разгледжаны.

Коркін. Я б гэтым не хваліўся.

Франкевіч. Не хваліўся, кажаце? А вы думаеце, гэта так проста? Разгледзець рацыяналізацыю? Як у таго Цэзара — «прыйшоў, убачыў, перамог» ці «сеў, разгледзеў, укараніў...». Не, таварыш Коркін, кожная рацпрапанова патрабуе грунтоўнага вывучэння, разлікаў, абгрунтавання...

Коркін. А то як жа... Інакш можна і ката ў мяшку купіць.

Франкевіч. Вось, вось, вы правільна ўлавілі маю думку.

Коркін. Але ж тры месяцы не такі ўжо і малы тэрмін.

Франкевіч. А аб чым у вас рацыяналізацыя?

Коркін. Як павялічыць прадукцыйнасць печаў.

Франкевіч. Аб'ект-то вы дакладны ўзялі. Печы — самае вузкае месца на ўсіх хлебазаводах. Але нават калі ваша рацыяналізацыя, як кажуць, і мае рацыю, то ўсё роўна ўкараніць яе не так проста.

Коркін. Чаму?

Франкевіч. Чаму? А вы вось уявіце сабе. Вы едзеце ў аўтобусе ці там у «Жыгулях» па гладкай, роўнай дарозе і... раптам вас пачынае трэсці. Вы гледзіцё ў акно і бачыце: рабочыя ўзарвалі стары асфальт, а новы яшчэ не паклалі.

Коркін. Факт, будзе трэсці.

Франкевіч. Ага... А каму гэта падабаецца?

Коркін. Нікому.

Франкевіч. Правільна. Нікому. А ўвядзенне ўсякай, нават дробнай рацыяналізацыі, таварыш Коркін, гэта таксама ўзарваны асфальт. Усе службы пачынае трэсці. Парушаецца рытмічнасць, зладжанасць, зрываюцца планы, памяншаецца выдача «на-гара» прадукцыі, пагаршаецца яе якасць. Пад пагрозу ставіцца трынаццатая зарплата і г. д. і т. п.

Коркін. Але ж гэта ўсё часова. Трэба ж разумець. Затое потым, калі пакладзецца новы асфальт, па гэтай дарозе можна будзе ехаць з вецярком.

Франкевіч. Ну, хто — за «вецярок», а хто і — за трынаццатую зарплату. Па рознаму людзі падыходзяць.

Коркін. Ваўкоў баяцца — у лес не хадзіць... Бо можа настаць такі час, што не будзе ні «вецярка», ні трынаццатай зарплаты.

Франкевіч *(раздражнёна)*. Разумею, разумею... Вы хочаце сказаць, што так разважаць могуць толькі заядлыя кансерватары, якія далей свайго носа нічога не хочуць бачыць. Правільна хочаце сказаць. І ніхто, вядома, у такіх не пойдзе на павадку. Наш час і навукова-тэхнічны прагрэс патрабуюць ад нас...

Коркін. Смела ўзрываць стары асфальт!

Франкевіч. Смела, гэта не значыць, бяздумна.

Коркін. Вядома, вядома... Толькі вось чаму нас пабілі нашы сапернікі, хлебазавод нумар два, з якім мы спаборнічаем. Вы не задумваліся?

Франкевіч. Задумваўся. Але мне цікава і ваша думка.

Коркін. Таму, што яны не пабаяліся ўзарваць стары асфальт. І, бачыце, з якім вецярком панесліся па-новаму. Па ўсіх паказчыках выйшлі на першае месца. І нам па хвасце далі. А мы ж вунь колькі гадоў ім усё стоп-сігналам свяцілі. А цяпер і Чырвоны пераходны сцяг цю-цю ад нас... І прэмія, і ўсё іншае.

Франкевіч. Так, гэта вельмі, вельмі непрыемна...

Коркін. Непрыемна — не тое слова. Вас не было... Вы ў гэты час на Чорным моры пуза грэлі. А тут, калі ад нас забіралі Чырвоны пераходны, людзі роўма раўлі.

Франкевіч. Вы думаеце, я не перажываў, хоць у гэты час і не быў тут? Як дачуўся пра гэта няшчасце, тры ночы не спаў.

Коркін *(іранічна)*. А што ж вы рабілі?

Франкевіч. Думаў.

Коркін. Аб чым жа вы думалі?

Франкевіч. Як вярнуць Чырвоны пераходны, як нам зноў, як вы казалі, стоп-сігналам засвяціць.

Коркін. А вам трэба б было не толькі аднаму думаць, бо, як кажа прыказка, адзін у полі не воін, а перш за ўсё пазнаёміцца з думкамі іншых... І не трымаць па тры гады і тры месяцы *(паказвае)* неразгледжанымі гэтыя рацпрапановы і вынаходніцтвы... Вунь якія залежы ў вас утварыліся! Можа б, вам тады і менш думаць давялося, можа, народ за вас падумаў ужо. Адна галава добра, а сто — у сто разоў лепш!..

Франкевіч. А я што раблю? Што? *(Шпурляе чарцяжы, пераварочвае папкі.)* У бірулькі гуляю?.. Менавіта і займаюся раскопкамі рацыяналізатарскіх залежаў. *(Насмешліва.)* Шукаю залатое зерне.

Коркін *(пакрыўджана)*. Ну, шукайце, шукайце... Не буду вам перашкаджаць. *(Накіроўваецца да дзвярэй.)*

Франкевіч *(спахапіўся)*. Коркін, пачакайце!

Коркін спыняецца. Франкевіч падыходзіць да яго дружалюбна.

Вы што? Жартаў не разумееце? Сядайце, сядайце...

Усаджвае ў крэсла.

Наце закурыце.

Абодва закурваюць, некаторы час маўчаць.

Вы мне лепш вось што скажыце, што яны там такое зрабілі?

Коркін. Хто?

Франкевіч. Ну, на хлебазаводзе нумар два... Які асфальт яны там узарвалі? Не ведаеце?

Коркін. Прымянілі нейкую комплексную рацыяналізацыю.

Франкевіч. А як у іх было ў гэты час з паказчыкамі? Здорава трэсла?

Коркін. Не без гэтага. Спачатку ўсе паказчыкі знізіліся, а потым як скокнулі, мы аб такіх і не марылі.

Франкевіч. Эх, і ў мяне ж была недзе комплексная рацыяналізацыя. Ды вось прапала... Знікла... Усё перавярнуў, а знайсці так і не магу.

Коркін. А чыя, не памятаеце?

Франкевіч. Ды тут была ў нас адна студэнтка на пераддыпломнай практыцы.

Коркін. А-а, тая, з якой вы шуры-муры...

Франкевіч *(строга)*. У мяне былі сур'ёзныя намеры.

Коркін. Прабачце, я гэтага не ведаў.

Франкевіч. Дык яна зрабіла свой дыпломны праект на базе нашага завода... Здаецца, ён так і называўся: «Рэзервы вытворчасці на хлебазаводзе № 1».

Коркін *(здзіўлена)*. Няўжо яна знайшла на нашым хлебазаводзе якіясьці рэзервы? Здаецца, усюды пад завязку.

Франкевіч. І я так думаў. А яна знайшла. І немалыя. Як мне гаварыла, па яе разліках, з тых жа плошчаў мы можам знімаць прадукцыі працэнтаў на трыццаць больш, чым мы знімаем цяпер.

Коркін. Ого! Як я мяркую, вы ўхапіліся за гэты праект рукамі і нагамі.

Франкевіч *(крыва ўсміхнуўся)*. На жаль, не ўхапіўся. Усё гэта, усе яе разлікі, трэба было яшчэ пераправерыць. А ў мяне з часам не выпала... Не паспеў... Спачатку паехаў на курсы павышэння кваліфікацыі, потым у адпачынак...

Коркін. Адным словам, думалі, нікуды не ўцячэ... А ён узяў ды ўцёк.

Франкевіч. Нічога не ўцёк... Знайду! *(Зноў варочае папкі.)*

Коркін. Дарэмна шукаеце.

Франкевіч. Чаму?

Коркін. А таму, што па гэтаму дыпломнаму праекту і была зроблена рэканструкцыя на хлебазаводзе два.

Франкевіч. Быць не можа... А як ён да іх трапіў?

Коркін. Вельмі проста. Убачыла дзяўчына, што яе праект у вас ляжыць без усялякай увагі, яна яго забрала і перадала на хлебазавод нумар два. А там глянулі і адразу знайшлі тое «залатое» зерне, якое вы столькі часу ўсё пашукаеце. Убачылі і ўхапіліся. Пакуль вы, дзесьці там, павышалі сваю кваліфікацыю, яна ўсё і ажыццявіла.

Франкевіч *(абурана)*. Як яна пасмела забраць? Хто ёй дазволіў?

Коркін. А хто ёй можа не дазволіць? Мае боты, куды хачу, туды і стаўлю...

Франкевіч. Не чакаў я гэтага ад Ліды, не чакаў...

Коркін. А чакаць трэба было, трэба было... Я таксама папрашу вярнуць мне маю рацыяналізацыю.

Франкевіч. Які вы?

Коркін. Ага, і я...

Франкевіч. Пойдзеце і аддасцё на хлебазавод нумар два, нашым сапернікам?

Коркін. Так. Пайду і аддам на хлебазавод нумар два.

Франкевіч. Дык гэта ж здрада! Удар ніжэй пояса...

Коркін. Няпраўда! Гэта ўдар па бюракратызму і валакіце. І гэтага трэба было чакаць.

Франкевіч. Чаго?

Коркін. Што вас пабілі.

Франкевіч *(насцярожана)*. Чаму гэта «вас», а не «нас»?

Коркін. А таму, што я ў вас працаваць больш не буду.

Франкевіч *(аж падскочыў)*. Як — не будзеце?

Коркін. А так... Пайду на хлебазавод нумар два, мяне даўно запрашалі... Думаю, што і да гэтага *(паказвае на свой праект)* там будзе іншае стаўленне.

Франкевіч. Але як вы можаце... Вы наш стары кадр...

Коркін. Ну, што ж, а там я буду малады кадр... Зараз жа ўсе імкнуцца стаць маладзейшымі.

Франкевіч. Заслужаны майстар.

Коркін. Відаць, таму мяне так настойліва і запрашалі.

Франкевіч. І вы згадзіліся?

Коркін. Чаму ж было не згадзіцца. Там жа не баяцца ўзрываць асфальт.

Франкевіч. А дзе ваша сумленне? Дзе?

Коркін. А дзе ваша? Трымаць па тры гады неразгледжанымі рацпрапановы?

Франкевіч. Я ж вам тлумачыў, чаму так часам атрымліваецца.

Коркін. Нічога не хачу слухаць. Аддайце мае цацкі, і я з вамі не гуляю...

Хапае са стала скрутак чарцяжоў і выбягае.

Франкевіч *(бегае па кабінеце)*. Ты скажы... Ну ты скажы... Лепшы наш майстар... Перадавік. Ветэран... Ай-яй, як нядобра атрымалася... І рацыяналізацыя ў яго на вельмі важную тэму. Трэба яго вярнуць... Угаварыць застацца. *(Адчыняе дзверы кабінета, крычыць.)* Коркін! Таварыш Коркін, вярніцеся! *(Некаторы час чакае, потым зачыняе дзверы, падбягае да тэлефона.)* Прахадная? Затрымайце там Коркіна! Што? Прайшоў? Калі? Толькі што? Лапухі! Такога майстра выпусцілі! *(Са злосцю кідае трубку. Садзіцца за стол, запускае пальцы ў валасы. Некаторы час сядзіць нерухома.)*

Стук у дзверы.

Уваходзьце!

Уваходзіць малады чалавек у чорнай спяцоўцы. Гэта Салавейчык.

Салавейчык. Добры дзень, таварыш Франкевіч.

Франкевіч *(прыўзнімае галаву)*. Добры, добры, таварыш Салавейчык. Ты што хацеў?

Салавейчык. Я падаў вам адну рацыяналізацыю... Дык я б хацеў ведаць пра яе лёс.

Франкевіч. Аб чым твая рацыяналізацыя?

Салавейчык. Я распрацаваў спосаб улоўлівання мучнога пылу... Па маіх падліках, калі прымяніць маю рацыяналізацыю, то яна дасць каля пяці тысяч рублёў эканоміі ў год.

Франкевіч. А калі ты падаў яе?

Салавейчык. Ды, бадай, ужо з паўгода будзе.

Франкевіч. З паўгода. Не, яшчэ не разглядалі, але хутка ўжо разгледзім.

Салавейчык. Можаце ўжо і не разглядаць.

Франкевіч *(насцярожана)*. Гэта чаму?

Салавейчык. Я перадаў сваю рацыяналізацыю на завод нумар два. Дык яны не толькі разгледзелі, а ўжо і ўкаранілі.

Франкевіч *(зноў закіпеў)*. Як ты пасмеў? Аддаць рацыяналізацыю нашым сапернікам?..

Салавейчык. А што я павінен быў рабіць? Чакаў, чакаў, ніякага адказу, ні чорнага ні белага. А тут мая чарга на машыну падышла. Грошы спатрэбіліся. Вось я і аддаў.

Франкевіч *(знаходзіць паперы Салавейчыка, кідае іх яму)*. На твае паперы, і каб нагі тваёй тут не было.

Салавейчык. Дзякую. Не будзе. *(Выходзіць.)*

Франкевіч *(усхвалявана ходзіць па кабінеце)*. Гэта падкоп! Не іначай... Дыверсія! Ну і няхай! Яны думаюць, калі забралі свае рацыяналізацыі, дык я і макам сеў? Дарэмна! У мяне вунь яшчэ колькі! І, можа, не горшыя! Разгледжу і ўкараню... І такіх яшчэ поспехаў дасягну... Коркін правільна сказаў: адна галава добра, а сто ў сто разоў лепш! Ну, а ў мяне, калі не сто, то дзевяноста восем яшчэ засталося.

Стук у дзверы.

Уваходзьце.

Уваходзіць маладая дзяўчына ў спяцоўцы і касынцы. Гэта заводскі электрык — Карасёва.

Карасёва. Добры дзень... Нарэшце, я вас застала.

Франкевіч. А што ты хацела, прыгажуня?

Карасёва. Я тут падавала адну рацыяналізацыю...

Франкевіч. І цяпер ты хочаш яе забраць і перадаць на хлебазавод нумар два?

Карасёва *(здзіўлена)*. Адкуль вы ведаеце?

Франкевіч *(крычыць)*. Я ведаю... Я ўсё ведаю... на тваю рацыяналізацыю *(кідае)*, і каб нагі тваёй тут не было!..

Карасёва *(забірае свае паперы)*. Што гэта з вамі? Якая муха вас укусіла? *(Выходзіць.)*

Франкевіч *(істэрычна крычыць)*. Ну хто там яшчэ? Хто яшчэ хоча забраць? Заходзьце! Налятайце!

І сапраўды, не паспеў ён выгукнуць гэтыя словы, як у пакой урываецца цэлы натоўп рацыяналізатараў, яны ўмомант разбіраюць усе свае рацпрапановы і знікаюць. Франкевіч ашаломлены. Шафа пустая, сталы пустыя. Звоніць тэлефон, доўга, настойліва, а Франкевіч усё не бярэ трубку. Нарэшце адважыўся, падышоў, зняў трубку.

Франкевіч. Франкевіч слухае. Што? Вы зараз прыйдзеце з прадстаўнікамі народнага кантролю? Што? Правяраць, як вядзецца работа з рацыяналізатарамі і вынаходнікамі? Што? Падрыхтаваць усе, якія ёсць, рацпрапановы і вынаходніцтвы? Што? Будуць глядзець, ці не марынуем з адказамі? Добра, добра! Усё зараз падрыхтую. *(Кладзе трубку, у роспачы бегае па кабінеце.)* Ну, што мне рабіць? Што рабіць? Ну, што хоць сказаць? Што прыдумаць? Чаму няма ніводнай рацпрапановы ў шафе? Сказаць, што ўсім даў адказ? Не павераць. Запатрабуюць копіі адказаў. А дзе я іх вазьму? *(Прыслухоўваецца.)* Здаецца, ужо ідуць... А я так нічога і не прыдумаў. *(Залазіць на падаконнік, хоча сігануць праз акно.)* Не... Высока... І косцей не збярэш... *(А ў дзверы ўжо стукаюць. Франкевіч саскоквае з падаконніка і нічога лепшага не прыдумвае, як схавацца ў шафу, зачыняецца.)*

Уваходзіць дырэктар завода і два народныя кантралёры.

Дырэктар *(аглядае кабінет)*. Дзе ж гэта Франкевіч? Куды падзеўся? Я ж толькі што з ім па тэлефоне размаўляў... Напэўна, кудысьці выйшаў. Прыйдзецца пачакаць.

Некаторы час сядзяць, чакаюць.

Кантралёр-жанчына. І доўга мы так будзем сядзець?

Кантралёр-мужчына. Нам няма часу. Мы яшчэ павінны і другія службы праверыць.

Дырэктар *(устае)*. Добра. Я зараз пагляджу сам... Дзе ў яго ляжаць усе рацпрапановы? *(Аглядае кабінет.)* Напэўна, у стале. *(Высоўвае адну шуфляду, потым другую, трэцюю.)* Не... Тут няма... І тут няма... Няма... Няма...

Прагледзеўшы ўсе шуфляды стала, зноў абводзяць поглядам кабінет, падыходзяць да шафы.

Можа, тут?

Адчыняе дзверцы шафы, і адтуль вывальваецца, як мяшок, Франкевіч.

Дырэктар *(схіліўся над Франкевічам)*. Таварыш Франкевіч, што з вамі? *(Трасе.)* Алег Віктаравіч, прачніцеся... *(Да кантралёраў.)* Выклікайце «хуткую дапамогу». Ён у непрытомнасці.

Кантралёр-жанчына *(падбягае да тэлефона, набірае нумар)*. «Хуткая»? Тэрмінова прыязджайце на хлебазавод нумар адзін. Тут чалавек страціў прытомнасць.

Кантралёры і дырэктар завіхаюцца каля Франкевіча, стараючыся прывесці яго ў пачуццё.

Заслона.

Той жа кабінет. За сталом сядзіць **Франкевіч**, нешта піша. Стук у дзверы.

Франкевіч. Уваходзьце!

Уваходзіць **Коркін**, ён трымае ў руках чарцяжы і спытак, які нядаўна забраў.

Коркін. Добры дзень, Алег Віктаравіч.

Франкевіч. Добры, добры... Сядайце...

Коркін *(сядае)*. Як вы сябе адчуваеце?

Франкевіч. Дзякую. Ужо нармальна.

Коркін. А што з вамі было?

Франкевіч. Урачы прызналі — нервовае перанапружанне. А вы што, прыйшлі да нас у госці?

Коркін. Чаму ў госці? Я ў сябе дома.

Франкевіч. Вы ж сказалі...

Коркін. Што пераходжу на завод нумар два?

Франкевіч. Ага.

Коркін. Гэта я пажартаваў.

Франкевіч. І сваю рацыяналізацыю дзеля жарту забралі?

Коркін. Так. А цяпер вось прынёс назад.

Франкевіч. Позна. Пасля вас амаль усе рацыяналізатары і вынаходнікі пазабіралі свае прапановы і вынаходніцтвы. А там, магчыма, былі такія рэзервы для павелічэння выпрацоўкі... А ваша адна, няхай і добрая, але адна... яна не выцягне завод з прарыву...

Коркін. Дык яны зараз назад прынясуць.

Франкевіч. Хто прынясе?

Коркін. Ды ўсе тыя рацыяналізатары і вынаходнікі, што пазабіралі.

Франкевіч. Хто ж гэта панясе назад? Гэта вы аказаліся такім свядомым і сумленным, што прынеслі назад, а астатнія наўрад ці прынясуць.

Коркін устае, адчыняе дзверы кабінета і робіць рукой нейкі знак. І зараз жа кабінет напаўняецца рабочымі і работніцамі, якія кладуць на стол Франкевіча свае рацыяналізацыі і вынаходніцтвы, якія нядаўна забіралі. Праз некаторы час стол Франкевіча зноў завалены сшыткамі і чарцяжамі.

Франкевіч *(радасна здзіўлены)*. Не разумею, чаму ж яны тады забіралі, калі назад усе папрыносілі?

Коркін. А гэта, Алег Віктаравіч, так было і задумана.

Франкевіч. Што так было задумана?

Коркін. Спачатку забраць, а потым вярнуць.

Франкевіч *(глядзіць збянтэжана)*. Але навошта? Дзеля чаго?

Коркін. Вы разумееце, Алег Віктаравіч... *(Задумаўся.)* Як бы вам гэта лепш растлумачыць... Ну вось, ёсць такое жартаўлівае выказванне: быццам выйграюць бітву генералы, а прайграюць — салдаты. І многія генералы ў гэта чыстасардэчна вераць... А чаго варты генерал без салдат, без арміі?..

Франкевіч. Разумею, разумею... Вы вырашылі, такім чынам, правучыць і мяне... Пакінуць без салдат.

Коркін. Часова, часова...

Франкевіч. А хто гэта прыдумаў і так лоўка ўсё арганізаваў?

Коркін *(усміхаючыся)*. Прызнаюся, я вінаваты... Мая ідэя...

Франкевіч *(устае, паціскае Коркіну руку)*. Дзякую вам, дзякую. Вы дасягнулі сваёй мэты... Правучылі мяне добра. А цяпер я, нарэшце, займуся пошукамі...

Коркін. Вам, відаць, гэта ўжо не давядзецца рабіць.

Франкевіч *(насцярожана)*. Чаму?

Коркін. Відаць, таму, што ваша працоўнае сумленне таксама было ў шафе. *(Паказвае.)* Разам з гэтымі рацпрапановамі і вынаходніцтвамі.

Франкевіч. Я ж вам ужо тлумачыў, чаму так атрымалася. Няўжо вы не разумееце?

Коркін. Я-то разумею. А вось начальства не хоча разумець і... На ваша месца прызначаюся я.

Нямая сцэна.

Павольнае зацямненне.

Заслона.

МАРНАЯ ТРЫВОГА

Аднаактовая камедыя ў дзвюх карцінах

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Халяўкін — загадчык атэлье індпашыву «Абцасік».
Амбражэвіч — майстар «залатыя рукі».
Макуха — старшыня мясцкома атэлье.
Трафімаўна — прыбіральшчыца.
Галя — нявестка Амбражэвіча.
Маладая жанчына-заказчыца.

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Невялічкі кабінет. За сталом сядзіць тоўсты пажылы чалавек. Гэта — Халяўкін. Ён праглядае кнігу скаргаў.

Халяўкін. Скаргі, скаргі, скаргі... Амаль на ўсіх майстроў. А вось Амбражэвічу — адны падзякі. Звер, а не майстар! Вундэркінд! Як зробіць пару — люба-дарага... На ўзроўні сусветных стандартаў... На любую выстаўку адпраўляй. Гран-Пры забяспечаны... *(Разрывае чарговы канверт.)* Што? І на Амбражэвіча скарга! Вось дык сюрпрыз! А я ж яго на конкурс лепшых шаўцоў-майстроў хацеў паслаць. Ну, што цяпер рабіць? Што рабіць? *(Усхвалявана ходзіць па кабінеце.)*

Уваходзіць Трафімаўна. Яна нешта нясе ў фартуху.

Трафімаўна *(да Халяўкіна)*. Здарылася што? Чаго расхваляваўся так?

Халяўкін. Расхвалюешся тут, калі такое робіцца.

Трафімаўна. А што робіцца?

Халяўкін. На нашага лепшага майстра — Амбражэвіча скаргу напісалі.

Трафімаўна. Відаць, заслужыў, вось і напісалі.

Халяўкін. Заслужыў, заслужыў... Ды яму ж заўсёды адны падзякі пісалі.

Трафімаўна. А больш падзяк пісаць не будуць.

Халяўкін *(рэзка)*. Чаму?

Трафімаўна. Вось чаму... *(Пачынае даставаць з фартуха і выстаўляць на стол Халяўкіну бутэлечкі-чацвярцінкі, гаворыць буркліва.)* Я прыбіральшчыца, а не здавальшчыца. Гэта не мой абавязак. Здавайце самі.

Халяўкін. Дзе ты іх узяла? На стадыён пасля матча бегала, ці што?

Трафімаўна. Ага, бегала. Ад Амбражэвіча...

Халяўкін. Ты што? Не можа гэтага быць. Ён жа не п'е.

Трафімаўна *(іранічна)*. Не п'е! Хто гэта цяпер не п'е?.. Хацела б я пабачыць...

Халяўкін. Я маю на ўвазе — не злоўжывае гэтым зеллем. Можа, у чалавека што здарылася?

Трафімаўна. Ага, здарылася... Я сёе-тое чула.

Халяўкін. А што?

Трафімаўна. Краля яго здрадзіла.

Халяўкін. І ён перажывае?

Трафімаўна. А ты б не перажываў?

Халяўкін. Вядома, перажываў бы. Каму такое прыемна?

Трафімаўна. Ну, а калі чалавек шукае ўратавання ў гэтым? *(Шчоўкае сябе па горле.)* Бывай, якасць!

Халяўкін *(захваляваўся)*. Дык што ж рабіць, што рабіць? Гэтак жа мы можам страціць свайго лепшага майстра.

Трафімаўна. Ратаваць чалавека трэба, вось што... Пакуль не позна... Бо вядома, чым далей у лес, тым болей дроў. Як уцягнецца, дык потым ніякае лячэнне не паможа.

Халяўкін. А як яго ўратаваць? Як?

Трафімаўна. Ну, на гэта я табе адказаць не магу. Трэба падумаць.

Халяўкін. Ну, добра, Трафімаўна, дзякуй табе за сігнал. Будзеш там ісці, пакліч мне Макуху.

Трафімаўна. Добра, паклічу. *(Выходзіць.)*

Уваходзіць Макуха, худы пажылы шавец з ботам у адной руцэ і малатком у другой.

Макуха. Ты мяне клікаў?

Халяўкін. Клікаў. Сядай.

Макуха. Няма мне часу расседжвацца... Заказчык хутка прыйдзе.

Халяўкін. Справа вельмі сур'ёзная... Нам трэба падумаць, як уратаваць чалавека.

Макуха. Якога?

Халяўкін. Амбражэвіча.

Макуха. А што яго ратаваць? Я толькі што яго бачыў, жывы, здаровы і вясёлы...

Халяўкін. Вясёлы, кажаш? Вось ад гэтай весялосці і трэба яго ратаваць.

Макуха. Першы раз чую, каб людзей ад весялосці ратавалі.

Халяўкін. А калі гэта весялосць не натуральная, а выклікана штучна, вось гэтым зеллем?.. *(Паказвае на пустыя бутэлькі.)*

Макуха. Няўжо гэта Амбражэвіч пастараўся? Ён жа не п'е.

Халяўкін. Не піў, а цяпер вось...

Макуха. З чаго б гэта? Гора ў яго якое ці радасць?

Халяўкін. Гора. Дзяўчына, якую кахаў, здрадзіла.

Макуха. Ну, гэтаму гору мы з табой не паможам.

Халяўкін. Як гэта не паможам? Я якраз цябе і выклікаў для таго, каб падумаць, як нам ўратаваць чалавека.

Макуха. Ат, няма мне часу пустой справай займацца.

Халяўкін *(абурана)*. Чаму пустой! З якога гэта часу гуманнасць, добразычлівасць, спачуванне стала пустой справай? Як ты можаш так разважаць?

Макуха. Людзі не любяць, калі іх шкадуюць.

Халяўкін. А шкадаваць і не трэба. Падтрымаць чалавека трэба, калі яму цяжка ці калі з ім здарылася бяда. Памагчы справай, а мы нібы саромеемся гэта рабіць ці, яшчэ горш, проста лянуемся.

Макуха. Дык што патрабуецца ад мяне?

Халяўкін. Я ж сказаў... Падумаць, як уратаваць чалавека.

Макуха. Я нават і не ведаю, з якога канца думаць.

Халяўкін. Мы павінны думаць з двух канцоў. Як засцерагчы Амбражэвіча ад захаплення чаркай і як дапамагчы яму хутчэй забыцца на сваю каханую, што здрадзіла. Каб ён пачаў зноў працаваць так, як працаваў. А то ж у яго цяпер усё з рук валіцца. Вунь ужо скаргу на яго напісалі.

Макуха. Скаргу? Э-э, тады справа сапраўды сур'ёзная.

Халяўкін. А ты думаў... Няўжо ж я праз якую дробязь буду ўзнімаць трывогу?

Некаторы час абодва сядзяць моўчкі, думаюць.

Халяўкін. Ну, прыдумаў?

Макуха. Хоць забі, а нічога такога ў галаву не лезе.

Зноў сядзяць, думаюць. Уваходзіць Трафімаўна.

Халяўкін. Можа, ты, Трафімаўна, падкажаш нам?

Трафімаўна. Што вам падказаць?

Халяўкін. Ну, як ўратаваць Амбражэвіча? Ты ж першая ўзняла трывогу.

Трафімаўна *(крыху падумаўшы)*. Перш за ўсё трэба зрабіць так, каб ён не мог кантачыць з сябрукамі-п'яніцамі, хоць бы на рабоце.

Халяўкін. А што? Трафімаўна правільна гаворыць.

Макуха. А як ты гэта зробіш?

Халяўкін. Мы пасадзім яго ў асобны пакойчык, паставім каля яго тэлефон для сувязі, а ля дзвярэй паставім Трафімаўну. Калі хто сунецца да яго з пляшкай, Трафімаўна таго — за карак. *(Да Трафімаўны, тонам загаду.)* З заўтрашняга дня ты будзеш стаяць ля пакойчыка, дзе ўладкуецца працаваць Амбражэвіч, і нікога да яго з пляшкамі не пускаць. Зразумела?

Трафімаўна. Я за так вартаваць нікога не буду. Я прыбіральшчыца, а не вартаўніца. Гэта не мой абавязак.

Халяўкін. Дык гэта ж за дадатковую аплату.

Трафімаўна. Ну, калі за дадатковую, то можна... А з якімі пляшкамі не пускаць?

Халяўкін. З любымі — і з чацвярцінкамі, і з «чарнілам», і нават з каньяком. Зразумела?

Трафімаўна. Вядома.

Халяўкін *(заўважае ў руках Трафімаўны нейкія часопісы)*. А што гэта ў цябе?

Трафімаўна. Новыя моды прыйшлі.

Халяўкін. Дык чаму ж ты не аддаеш іх мне?

Трафімаўна. Я яшчэ сама не глядзела.

Халяўкін. Ну, Трафімаўна, ты зусім не прызнаеш «табелі аб рангах».

Трафімаўна. Чаго-чаго?

Халяўкін. Ну, службовай лесвіцы.

Трафімаўна. А мне ўсё роўна, якая лесвіца, службовая ці асабістая. Мыю і падмятаю аднолькава, каб блішчэлі.

Халяўкін. Ды я зусім не пра тое.

Трафімаўна. А пра што?

Халяўкін. Хто ў нас загадчык майстэрні?

Трафімаўна. Ну, ты.

Халяўкін. Дык хто раней павінен праглядаць часопісы?

Трафімаўна. Я.

Халяўкін. Чаму ты, а не я?

Трафімаўна. Бо я жанчына, а мужчын моды не павінны цікавіць.

Халяўкін. Дык нам жа яны патрэбны для работы, каб не адставаць ад моды.

Трафімаўна. Ат, што толку, што вы гледзіцё, усё роўна пакуль зацвердзіце якую новую мадэль, дык яна і з моды выходзіць.

Халяўкін. Ну, гэта, Трафімаўна, ужо не твая справа.

Трафімаўна. Наце, наце... Глядзіце... Моднічайце...

Кладзе часопісы, выходзіць.

Халяўкін *(падымае часопісы)*. За такое абыходжанне з начальствам каліcьці з работы...

Макуха. А дзе ты прыбіральшчыцу знойдзеш? Цяпер лягчэй знайсці інжынера, прафесара, нават доктара, чым прыбіральшчыцу.

Халяўкін. Дык я ж і кажу: «Калісьці!..» *(Праглядае часопісы, у захапленні.)* Якая папера, якая папера!..

Макуха. Што папера! Ты паглядзі, якія прыгажуні! І дзе толькі іх знаходзяць! Гэта ж убачыш такую — не хочаш, а закахаешся.

Халяўкін *(раптам ускочыў радасна)*. Дык ты ж прафсаюз, галава! Ты ж знайшоў вырашэнне праблемы.

Макуха. Прабач, не разумею.

Халяўкін. Ты сказаў мудрыя словы: «Не хочаш, а закахаешся». Вось так павінна здарыцца і з нашым Амбражэвічам. Даўно ж вядома, што клін выбіваюць клінам. Толькі новае моцнае каханне можа выціснуць тугу па той асобе, якая здрадзіла яму. І тады ён перастане заліваць сваё горла гарэлкай і перастане рабіць брак. А то пашлем яго на спаборніцтва шаўцоў-майстроў, а ў яго рукі дрыжаць будуць.

Макуха. Але ж мы не можам прымусіць яго закахацца ў новую дзяўчыну, ды яшчэ тэрмінова.

Халяўкін. Прымусіць яго закахацца мы, вядома, не можам, а вось дапамагчы яму знайсці новую можам...

Макуха. У цябе ёсць хто на прыкмеце?

Халяўкін. Не. Але мы будзем падшукваць прыгажунь заказчыц і падсылаць яму. Ды такіх, што... не хочаш, а закахаешся...

Макуха. А дзе ты іх знойдзеш?

Халяўкін. Знойдзем... *(Напявае.)* «Кто ищет, тот всегда найдет».

Макуха. Наўрад ці гэта дапаможа.

Халяўкін. Ну, дапаможа ці не дапаможа, ніхто не ведае, але паспрабаваць трэба.

КАРЦІНА ДРУГАЯ

Той жа кабінет. У кабінеце Халяўкін размаўляе па тэлефоне.

Халяўкін. Амбражэвіч, ну як справы? Добра? Галава не баліць? Чаму павінна балець? Бывае, што яна і без прычыны разбаліцца. Усе мы жывыя людзі. А як заказ той прыгажуні, што ўчора прыходзіла да цябе? Робіш? Ну, шуруй, шуруй... *(Кладзе трубку, высоўвае галаву ў дзверы, кліча.)* Трафімаўна, Трафімаўна!

Трафімаўна *(заходзіць)*. Чаго з паста зрываеш?

Халяўкін *(таямніча)*. Хто-небудзь спрабаваў прарвацца?

Трафімаўна. А як жа... *(Ставіць на стол перад Халяўкіным тры бутэлькі віна.)* Можа б, ты мне, начальнік, якую стрэльбу выдаў, а то не аддаюць, халеры.

Халяўкін. А як жа ты гэтыя?

Трафімаўна. Выкупіла. Па двайной цане сваімі грошыкамі заплаціла. Так што ты гэта ўлічы, таварыш начальнік, пры разліку.

Халяўкін. Улічым, улічым... Не хвалюйся. А стрэльбы не трэба. Усякія канфлікты лепш за ўсё вырашаць мірным шляхам. Ты знайшла правільны падыход. Так трымаць і далей. Ну ідзі, ідзі на свой пост. І пакліч мне там Макуху.

Трафімаўна. Добра, паклічу.

Халяўкін *(адзін)*. Ну вось, сякія-такія поспехі ўжо ёсць...

Уваходзіць Макуха. Ён усё з тым жа ботам у адной руцэ і малатком у другой.

Макуха. Ну, чаго зноў ад работы адрываеш?.. Я так нічога і не зраблю.

Халяўкін *(абурыўся)*. Ты глядзі. Ён толькі аб сваім заробку турбуецца. А тое, што чалавек трапіў у бяду,— яму да лямпачкі. А яшчэ і прафсаюз! Хто павінен выхаваннем людзей займацца? Прафсаюз, вядома. Гэта ж твая кроўная справа.

Макуха. Ат, які з мяне выхавацель. Звычайны я шавец з прафсаюзнай нагрузкай.

Халяўкін. Вось-вось... Цябе народ выбраў, табе народ даверыў, так што не фінці.

Макуха. Ну, добра, добра. Ужо завёў. Гавары, што трэба рабіць.

Халяўкін. Бач, ужо забыўся... ідзі прыгажунь шукаць.

Макуха. А куды?

Халяўкін. На вуліцу... Хіба мала іх ходзіць... Толькі глядзі, каб мне тут былі Таццяна Дароніна, Брыджыт Бардо і Эдзіта П'еха! Ясна?

Макуха. Дык я ж не ведаю, дзе яны жывуць!

Халяўкін. І я не ведаю. Гэта трэба разумець не ў прамым сэнсэ... Я маю на ўвазе, каб па прыгажосці яны былі не горшыя. Ясна?

Макуха. Не зусім. Я не ведаю, як яны выглядаюць.

Халяўкін. Божа мой! Што за чалавек! Ён не ведае, як выглядаюць лепшыя прыгажуні свету... *(Дастае з шуфляды альбом з партрэтамі прыгажунь, паказвае.)* На, глядзі... Вось гэта Таццяна Дароніна, а гэта Брыджыт Бардо... А гэта Эдзіта П'еха.

Макуха. Добра! Іду, іду! *(Выходзіць.)*

Халяўкін *(адзін)*. Уратаваць чалавека — не простая рэч... І не вельмі багата аматараў гэтым займацца... Усе глядзяць, каб у сябе ўсё добра было. А чужую бяду лепей бокам абыду....

Вяртаецца Макуха, радасна ўсхваляваны.

Макуха. Во! *(Паказвае вялікі палец.)*

Халяўкін. Што, во?

Макуха. Аж тры!

Халяўкін. Тры? Дзе ж яны?

Макуха. Дзве з радасцю згадзіліся пашыць новыя туфлі, дык я іх адразу паслаў да Амбражэвіча, а трэцяя нешта заўпарцілася, дык я папрасіў зайсці да вас... Можа, вы яе ўламаеце.

Халяўкін *(выглядае ў акно)*. Нешта не бачу.

Макуха. Зараз прыйдзе. Спынілася ля аўтамата вады папіць.

Халяўкін. Ну, а як яны выглядаюць?

Макуха. Во! Усе як на падбор... Як у тваім альбоме. Нават лепшыя. Адна... Ну, чыстая Таццяна Дарафеева.

Халяўкін. Не Дарафеева, а Дароніна.

Макуха. Другая як дзве кроплі падобная на Дрыжыць Бардо.

Халяўкін. Не Дрыжыць, а Брыджыт.

Стук у дзверы.

Халяўкін. Заходзьце, заходзьце...

Заходзіць прыгожая маладая жанчына.

Жанчына. Вы прасілі мяне зайсці?

Халяўкін. Так, так... Мы хацелі ў вас запытацца, ці не хочаце вы пашыць сабе новыя туфлі?

Жанчына. Я ж ужо сказала гэтаму *(паказвае на Макуху)*, што не хачу.

Халяўкін. Але вы ўлічыце, што гэта будуць не проста новыя туфлі, а шык-мадэрн... На ўзроўні сусветных стандартаў... Такія вам больш нідзе не пашыюць.

Жанчына. Усё роўна не хачу. Я нядаўна купіла сабе прыгожыя французскія... а больш мне пакуль не трэба.

Халяўкін. Не трэба, кажаце? Як вы памыляецеся... Гэты імпарт і выедзенага яйка не варты. Зверху блеск, а з сярэдзіны трэск. Праз два дні яны разваляцца.

Жанчына. Вось тады я і прыйду да вас.

Халяўкін. О, не, не... Вы павінны сёння ж, зараз жа заказаць у нас туфлі. Інакш мы вас і не выпусцім.

Жанчына. Чаму так тэрмінова?

Халяўкін *(трагічным тонам)*. Гэта трэба для ўратавання чалавека.

Жанчына. Я вас не разумею.

Халяўкін. Ну, скажам, каб камусьці спатрэбілася ваша кроў, вы б далі?

Жанчына. Што за пытанне?!

Халяўкін. А нам, каб ўратаваць чалавека, ніякай крыві не трэба, а толькі ваша згода заказаць у нас туфлі.

Жанчына. Калі гэта кагосьці выратуе, то я згодна.

Халяўкін *(радасна)*. Выратуе, выратуе... Дзякуй, дзякуй... *(Да Макухі.)* Праводзь, калі ласка, заказчыцу да Амбражэвіча.

Макуха з жанчынай выходзяць.

Халяўкін *(ад задавальнення пацірае рукі)*. Ай ды я... Ай ды Халяўкін! Усё ж уламаў!

У кабінет прыбягае Амбражэвіч. Гэта высокі, статны хлопец.

Амбражэвіч. Таварыш Халяўкін, таварыш Халяўкін...

Халяўкін *(паспешліва)*. Ну што? Як заказчыца? Цуд, а не заказчыца. Хто табе больш спадабаўся? Апошняя?

Амбражэвіч. Ды я хацеў сказаць...

Халяўкін *(зноў перабівае)*. Падзякаваць хочаш? Не трэба... Мы людзі бескарыслівыя... Нам галоўнае ўратаваць чалавека.

Амбражэвіч. Я хацеў сказаць...

Халяўкін *(не дае яму гаварыць)*. А фігурка якая? *(Паказвае.)* А вочы? Ты звярнуў увагу на вочы? Якія вочы... *(Малітоўна склаў рукі.)* І наогул, уся яна... На ўзроўні сусветных стандартаў!

Амбражэвіч. Згодзен, згодзен... Цудоўная жанчына. Але я хацеў сказаць...

Халяўкін *(раззлавана)*. Ну, што ты хацеў сказаць? Гавары!

Амбражэвіч. Я хацеў сказаць, дакладней, прасіць, каб вы больш не прысылалі мне такіх прыгажунь. Не трэба.

Халяўкін *(уражаны)*. Як не трэба? Ты чалавек халасты, можа, нарэшце, выбераш сабе...

Амбражэвіч. Дзякую за клопаты. Але я ўжо выбраў. *(Прыадчыняе дзверы, гукае.)* Галя, заходзь! *(Уваходзіць маладая прыгожая дзяўчына.)* Знаёмцеся. Мая нявеста.

Галя *(падае руку Халяўкіну)*. Галя Свянцінская.

Халяўкін *(паціскае ёй руку)*. Халяўкін.

Галя. Вельмі прыемна пазнаёміцца з начальнікам майго жаніха.

Халяўкін *(жартаўліва)*. А мне з яго начальніцай.

Галя. Запрашаем вас на наша вяселле.

Халяўкін. Дзякую. Абавязкова прыйду.

Галя *(азірнулася, заўважыла на стале часопісы мод)*. Можна, я пагляджу?

Халяўкін. Калі ласка.

Галя села ў крэсла, паглыбілася ў часопісы.

Амбражэвіч *(прыцішана)*. Ну, а як мой выбар?

Халяўкін. Во! *(Паказвае вялікі палец.)* На ўзроўні сусветных стандартаў... Гэта адна з трох?

Амбражэвіч. Ды не... Гэта мая Галя, з якой мы сустракаемся ўжо даўно.

Халяўкін. Тая, што табе здрадзіла?

Амбражэвіч *(насцярожана)*. Хто гэта вам сказаў?

Уваходзіць Трафімаўна. Яна, як і ўпачатку, прыносіць поўны падол чацвярцінак.

Трафімаўна *(буркліва)*. Я прыбіральшчыца, а не здавальшчыца. *(Выстаўляе чацвярцінкі на стол Халяўкіну.)* Здавайце самі...

Халяўкін *(нічога не разумее)*. А гэта адкуль?

Трафімаўна *(паказвае на Амбражэвіча).* Усё адтуль!..

Халяўкін *(да Амбражэвіча).* Як гэта разумець?

Амбражэвіч *(раптам пачынае смяяцца).* Вось яно ўсё з чаго пачалося! А то я гляджу і нічога не разумею, з якой гэта прычыны да мяне раптам такая павышаная ўвага. Быццам я цяжка захварэў. Цяпер мне ўсё ясна.

Халяўкін *(паказвае на бутэлечкі).* А гэта хіба не хвароба? Хвароба, ды яшчэ якая небяспечная.

Амбражэвіч. Але ж я ў гэтых адносінах абсалютна здаровы.

Трафімаўна. Кінь прыкідвацца. Не першы раз я выношу ад цябе такую тару.

Халяўкін *(строга).* Не ад малочных жа сумесей гэтыя бутэлечкі.

Амбражэвіч *(да Галі).* Галя, растлумач, калі ласка.

Галя. Так, так... Вы правільна сказалі. Гэтыя бутэлечкі менавіта ад малочных сумесей.

Усе на яе недаверліва глядзяць.

Трафімаўна. Выгарадзіць хочаш?

Галя. Ды вы што... Хіба ж я сябравала б з такім? Проста хачу растлумачыць... Справа ў тым, што я працую ў дзіцячай малочнай кухні. І нам вельмі патрэбны вось такія бутэлечкі-чацвярцінкі. А ля вас тут пасудны прыёмны пункт. Ну, дык я часам купляю іх. Калі іду на абед. А каб не цягнуцца з грузам па горадзе, калі ў пакойчыку Амбражэвіча адчынена акно, я, іншы раз, ціхенька апускаю сетку з бутэлечкамі, а потым, калі іду з абеду, забіраю. Адным словам, я тут у вас зрабіла нібы перавалачны пункт. А ён і сапраўды пра іх і ведаць не ведае.

Халяўкін. Чаму ж тады з'явілася скарга?

Амбражэвіч. А-а, гэта, мусіць, было тады, калі мы пасварыліся з Галяй. Ну, а пасля сваркі я і сапраўды быў сам не свой і нарабіў браку. Але цяпер у нас усё ў парадку. Поўнае ўзаемаразуменне.

Халяўкін. Дык, выходзіць, ніякай такой *(б'е сябе па шыі)* небяспекі і не было?

Амбражэвіч. Вядома, не было...

Халяўкін. І ўсё гэта *(паказвае на бутэлечкі)* дарэмная трывога?

Амбражэвіч. Вядома, дарэмная...

Халяўкін *(да Трафімаўны)*. Эх ты, Трафімаўна, Трафімаўна... Гэта ты ва ўсім вінавата... Узняла марную трывогу.

Трафімаўна *(важна)*. Лепш марная трывога, чым запозненае рэагаванне.

Халяўкін. Твая праўда, Трафімаўна. А то мы часам пачынаем біць у званы пасля таго, як ужо нешта здарылася. А ўрачы правільна гавораць: хваробу лягчэй папярэдзіць, чым лячыць. *(Звоніць тэлефон. Халяўкін бярэ трубку.)* Халяўкін слухае. Што? На спаборніцтва лепшых шаўцоў-майстроў? Выдзелілі. Ад нас паедзе Амбражэвіч. Так, так, Амбражэвіч. *(Да Амбражэвіча.)* Ну, хлопча, ідзі рыхтуйся да паездкі.

Амбражэвіч. Дзякую за давер. Пастараюся яго апраўдаць.

Развітваецца. Выходзіць разам з Галяй.

Халяўкін. Эх, хоць з мяне сёй-той і пасміхаецца, што я не загадчык, а нянька, але як прыемна рабіць людзям добрае.

Заслона.

сцэнкі, эцюды

ЗНАЙШОЎ ВЫЙСЦЕ

Сцэнка

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Муж, жонка.

Пакой у новай сялянскай хаце. Пасярэдзіне пакоя круглы стол, вакол яго чатыры крэслы. У адным кутку тэлевізар. У другім — маленькі столік. На ім тэлефон. Калі паднімаецца заслона, на сцэне нікога няма. Настойліва звоніць тэлефон. З кухні выбягае сярэдніх гадоў жанчына. Перш чым падняць трубку, яна старанна выцірае фартухом рукі.

Жонка *(у трубку)*. Вас слухаюць! Каго? Данілу Ягоравіча? Няма яшчэ. Паехаў па брыгадах. Куды, куды? У райвыканком? К дзесяці гадзінам? Добра, перадам... *(Кладзе трубку.)* Зноў выклікаюць. І так кожны дзень. Няўжо мой Даніла такая важная асоба, што без яго ніводнага пытання вырашыць не могуць. Ні ў райвыканкоме, ні ў райкоме, нідзе... А я іншы раз яшчэ і сваруся на яго... Трэба, мусіць, перагледзець адносіны да ўласнага мужа. *(Глядзіць у акно.)* Нешта ж няма. Абяцаў к дзевяці прыехаць. *(У кухні нешта зашыпела.)* Ой, ці не падгарэла сала... *(Выбягае.)*

Некаторы час ціха. Толькі з кухні даносіцца бразгат пасуды. Потым чуваць, як за сцэнай затарахцеў і спыніўся матацыкл. У наступны момант у пакой забег спацелы мужчына гадоў за сорак, распранаецца на хаду.

Муж *(крычыць)*. Жонка! Давай хутчэй снедаць! Тры дні нічога не еў.

Голас жонкі з кухні: «Зараз, зараз...»

Муж *(праходзіць да люстэрка, глядзіцца)*. Пагаліцца, мусіць, трэба, а то аброс, як стары дзед... *(Дастае брытву, разводзіць мыла, намазвае адну шчаку, другую не паспявае, бо звоніць тэлефон. Падыходзіць да тэлефона.)* Алё... Я слухаю... Зараз, зараз выязджаю... Вось толькі паснедаю... *(Вешае трубку, крычыць на кухню.)* Жонка, хутчэй!

Жонка *(нясе на патэльні яечню, ставіць на стол)*. А табе з райвыканкома званілі, гаварылі, каб быў там у дзесяць гадзін. Нарада нейкая.

Муж *(намыльваючыся)*. Ведаю, ведаю. Мне во яшчэ раз званілі. Дастань чыстую кашулю.

Жонка. Добра. *(Выходзіць.)*

Муж *(пачынае галіцца. Зноў звоніць тэлефон)*. Старшыня калгаса «Зялёны луг» слухае. Што? К дванаццаці ў райком? Важная нарада? Добра, буду! *(Кладзе трубку, нешта запісвае ў паперку.)* Думаў, пасля нарады ў райвыканкоме пятую брыгаду наведаць. Даўнавата не быў там... Прыйдзецца, мусіць, пасля нарады ў райком ехаць. *(Набірае нумар.)* Пятая брыгада? Я абяцаў быць у вас у дванаццаць гадзін? Дык не чакайце мяне ў гэты час. Прыеду пазней. Гадзіны ў тры... *(Вяртаецца да люстэрка, голіцца, потым абдае сябе адэкалонам. Садзіцца за стол. Толькі пачынае есці, як зноў званок.)* Слухаю! Што? Нарада ў «Сельгастэхніцы»? У колькі, у колькі? У тры гадзіны? Не, не магу... Што? Яўка абавязковая. Добра, буду. *(Вешае трубку і зноў паднімае, набірае нумар.)* Пятая брыгада? Я абяцаў быць у вас у тры гадзіны, дык не атрымліваецца — буду пазней. Калі? Гадзін у пяць. *(Вешае трубку. Крычыць у кухню.)* Жонка, дастань з шафы мой карычневы касцюм! *(Вяртаецца да стала, есць.)*

Жонка *(уносіць кашулю і касцюм)*. Гэты надзенеш?

Муж. Давай гэты і чаю прынясі.

Жонка вешае на спінку крэсла касцюм, выходзіць. Муж устае, бярэ ў рукі штаны ад касцюма, разглядае іх. І раптам заўважае на тым месцы, якім сядзяць, вялізную дзірку.

Муж *(крычыць)*. Які ты мне касцюм дала?

Жонка *(заходзіць са шклянкаю чаю ў руках)*. Карычневы. Ты ж яго прасіў. А што?

Муж *(прасоўвае кулак у дзірку)*. Гэта бачыш? Прынясі другі.

Жонка. Авой, авой, а я і не заўважыла. *(Забірае касцюм, выходзіць.)*

Муж *(садзіцца піць чай, звоніць тэлефон)*. Слухаю! Што? Сустрэча з піянерамі? Вельмі прасілі быць? *(Паду-*

маў.) Добра, буду. *(Запісвае на лісток, набірае нумар.)* Пятая брыгада? Дык і ў пяць я не змагу заехаць да вас. У колькі? Ну, гадзін у сем... Чакайце.

Жонка *(прыносіць другі касцюм)*. Надзенеш гэты. *(Падае, выходзіць.)*

Муж *(разглядае і ў другім касцюме заўважае дзірку на тым самым месцы, крычыць)*. Ты што, смяешся з мяне?

Жонка *(заходзіць)*. Чаго гэта я смяяцца буду?

Муж *(зноў прасоўвае кулак у дзірку)*. Дык жа тут і конь праскочыць можа...

Жонка *(забірае касцюм)*. Божухна, калі гэта ты папраседжваў усе штаны? *(Выходзіць. Зноў звоніць тэлефон)*.

Муж. Слухаю. Што? Лекцыя галоўнага агранома? У сем вечара? Вельмі цікавая? Добра, буду. *(Націскае на апарат, набірае нумар.)* Пятая брыгада? Я абяцаў быць у вас у сем. Дык не чакайце мяне. Буду, буду абавязкова. Ну, так гадзін у дзевяць... *(Кладзе трубку.)*

Жонка *(прыносіць чарговы касцюм)*. Тут дзірак няма. Я агледзела. Надзявай смела.

Муж *(разглядае штаны)*. Дзірак-то няма. Але бачыш — гэтае месца ўжо ўсё свіціцца. Гэтых штаноў хопіць толькі на адно пасяджэнне, а ў мяне іх сёння пяць! Хіба ж яны вытрымаюць?

Жонка. Ну, тады я і не ведаю, што табе даць надзець. Больш у цябе касцюмаў няма.

Муж. Не ведаеш? *(Некаторы час напружана думае, потым выходзіць на кухню і прыносіць адтуль старыя боты. Адразае ад іх халявы, выразае дзве латкі, прымервае да таго месца на штанах, якім сядзяць, кідае жонцы.)* На, прышый!

Жонка. Ты што, з глузду з'ехаў? На светлы касцюм ды такія чорныя латкі прышываць?

Муж. Не твая справа. Прышывай, і ніякіх гваздоў!

Жонка, паціснуўшы плячамі, выходзіць. Звоніць тэлефон.

Муж. Слухаю. Што? Інструкцыйны даклад у Доме культуры? У дзевяць гадзін? Добра. Буду! *(Націскае на апарат, набірае нумар.)* Пятая брыгада? Дык я, мусіць, у вас сёння не буду. Калі? Магчыма, заўтра... *(Кладзе трубку.)*

Жонка *(вяртаецца са штанамі)*. На, прышыла.

Муж *(бярэ штаны)*. Дзякуй... *(Выходзіць у другі пакой і праз момант вяртаецца ў светлых штанах з вялікімі скуранымі латкамі ззаду. Глядзіцца задаволена ў люстэрка.)* Во, цяпер можна і пазасядаць.

Заслона.

ЧОРНЫ КОТ

У паштовай скрынцы Зоі Фёдараўны ляжала пісьмо. Жанчына не спяшаючыся разарвала канверт, дастала адтуль лісток, спісаны дробным, прыгожым почыркам.

«Паважаная Зоя Фёдараўна,— прачытала яна,— гэта піша ваш шчыры сябра. Па зразумелай прычыне я не магу назваць свайго прозвішча. Але вы не сумнявайцеся ў праўдзівасці майго пісьма. Куды вы толькі глядзіце? Ваш муж, Алег Пятровіч, валэндаецца з другімі жанчынамі...»

Зоя Фёдараўна нахмурылася, капрызна скрывіла губкі.

— Мусіць, хоча выпусціць паміж намі «чорнага ката», вось і вярзе ўсялякае глупства.

«...Я разумею, вы мне не надта і паверыце. Таму буду прыводзіць толькі факты. Дзевятага чысла мінулага месяца ваш муж ішоў па вуліцы Паркавай пад ручку з вогненна-рыжай жанчынай і з вялікім замілаваннем глядзеў на яе...»

— З вогненна-рыжай? Можа, якая наша агульная знаёмая? Не, нешта я такіх не прыпамінаю. Ну, ды ці мала з кім ён мог ісці... Што — ён не мае права ні з кім і прайсці? Глядзеў з замілаваннем? Ну, гэта ананімшчыку магло і здацца...

Зоя Фёдараўна ўсё яшчэ старанна адганяла «чорнага ката», якога выпусціў ананімшчык.

«...А ўжо дзевятнаццатага,— працягвала яна чытаць далей,— ён таксама ішоў па вуліцы Паркавай, але ўжо не з рыжай, а з брунеткай і на хаду цалаваў яе ў шчаку...»

— Пацалаваў у шчаку? Такая звычка ў яго ёсць.

«Чорны кот», відаць, усё ж падкраўся зусім блізка, бо Зоя Фёдараўна з тугой прамовіла:

— Ат, усе яны аднолькавыя.

«...А дваццаць дзевятага ён ужо ішоў не з рыжай і не з чорнай, а з бялюткай-бялюткай... Гэтую ён на руках праз канаўку пераносіў...»

«Чорны кот» нарэшце перабег дарогу, бо Зоя Фёдараўна скамячыла пісьмо, хацела яго парваць, але потым перадумала і схавала ў кішэню халата.

— Вось нягоднік! Узяў і перанёс. А я, дурніца, думала, што ён адну мяне пераносіць. Ну што мне рабіць? Што?

Тут жа Зоя Фёдараўна выцягнула з-пад ложка чамадан.

— Ні адной хвілінку пад адным дахам не хачу з ім быць. Я даўно заўважыла, што ў апошні час ён стаў надта ўжо ўважлівым... То кветак прынясе, то цукерак любімых купіць... Ды што далёка хадзіць... Узяць хоць бы сабе гэты выпадак з пуцёўкай у Крым... Я не хацела ехаць, а ён прымусіў. Цяпер усё разумею... Не пра мяне ён клапаціўся, а пра сябе... Каб вальней дзейнічаць.

І тут міжволі з вачэй Зоі Фёдараўны паліліся слёзы. Яна нават не павярнулася, калі ўвайшоў муж. Як сядзела над расчыненым чамаданам, укладваючы рэчы, так і засталася сядзець.

— Няўжо? — радасна загаварыў ён, убачыўшы, што жонка ўкладвае чамадан.— Ой, як хутка далі пуцёўку. А ў які санаторый? Чаму ты маўчыш?

Не дачакаўшыся адказу, ён падышоў да жонкі, зазірнуў ёй у твар.

— О-о, у цябе нават на вочках слёзкі... Хто цябе пакрыўдзіў? А я тваіх любімых кветак купіў.

Алег Пятровіч падышоў яшчэ бліжэй і працягнуў жонцы кветкі. Зоя Фёдараўна ўзяла іх і... шпурнула ў кут.

— Нават так? Дык, можа, ты скажаш, што здарылася?

Але Зоя Фёдараўна, бліснуўшы заплаканымі вачамі, рэзка кінула:

— Адыдзі, бабскі ўгоднік!

— Ого, якія кампліменты... Я яшчэ ніколі не чуў такіх...

— Хопіць блазнаваць! Калі ты думаеш, што я жартую, то памыляешся.

Зоя Фёдараўна падышла да серванта, дастала адтуль фужэр і бразнула аб падлогу так, што толькі звонкія кавалкі пасыпаліся.

— Ну скажы, што здарылася! — ужо не жартаўліва, а патрабавальна загаварыў Алег Пятровіч.

— Ах, ён не ведае, што здарылася? Дык наце,— Зоя Фёдараўна дастала пісьмо з кішэні і кінула яго мужу,— пачытайце.

Алег Пятровіч прачытаў пісьмо і зноў павесялеў.

— Першы раз сустракаю ананімшчыка, які напісаў чыстую праўду.

— Д-дык г-гэта ўсё п-праўда? — ледзьве выціснула з сябе Зоя Фёдараўна. У яе яшчэ цяплілася надзея, што муж будзе апраўдвацца, а ён так адразу і прызнаўся.

— Праўда! Чыстая праўда!

— Ах так!

І яшчэ адзін фужэр паляцеў на падлогу.

— Навошта ты б'еш фужэры? Яны ж тут ні пры чым!

— Трэба было б табе галаву разбіць!..

І Зоя Фёдараўна зноў залілася слязьмі. А муж нават не стаў яе суцяшаць, а выйшаў у другі пакой. Ад гэтага ў Зоі Фёдараўны яшчэ мацней сціснулася сэрца. Але вельмі хутка ён вярнуўся.

— Дык да каго ты мяне больш за ўсё прыраўнавала? Да рыжай, брунеткі ці бландзінкі?

— Ідзі сабе да якой хочаш...

— Дзякую,— спакойна адказаў муж.— Толькі рыжая жанчына, з якой я ішоў дзевятага па Паркавай вуліцы і на якую, паводле сведчання ананімшчыка, глядзеў з вялікім замілаваннем, была — ты!

— Я! — Зоя Фёдараўна ажно падскочыла.

— Так, ты...

— Н-не можа гэтага быць!

— Не можа? А ты мне скажы, ты слухала оперу «Чыо-Чыо-Сан»?

— Н-ну слухала...

— З кім ты яе слухала?

— Н-ну з табой...

— А калі гэта было?

— Я не памятаю...

— Дык я табе напомню. Гэта было якраз дзевятага мінулага месяца.

— Няўжо дзевятага?

— Вось білеты, праграмка. Можаш сама паглядзець. Цяпер адносна брунеткі, з якой мяне бачылі дзевятнаццатага і якую я пацалаваў у шчаку. Дык гэта таксама была ты!

— Я? Не можа быць!

— Аб гэтым сведчаць усё тыя ж тэатральныя білеты і праграма, якія, на шчасце, я захаваў. Дзевятнаццатага мы з табой былі ў драматычным тэатры, глядзелі...

— «Без віны вінаватыя»,— не дала дагаварыць мужу жонка.

— Так, «Без віны вінаватыя»,— шматзначна паўтарыў муж і працягваў.— Ну і нарэшце бландзінка, якую я дваццаць дзевятага перанёс цераз канаўку на руках,— таксама была ты!

— Памятаю, памятаю... Мы з табой ішлі ў філармонію. Якраз прайшоў дождж... Але чаму? — Зоя Фёдараўна правяла рукой па валасах.— Хіба я кожны раз была іншай? А-а-а!!!

РОДНАЯ КРОЎ

— Таварыш лейтэнант, вы стаіце на маёй назе...

— Даруйце, я не заўважыў.

— Але ж я вам сказала, а вы ўсё стаіце!

— Я раблю ўсе захады... Вось, здаецца, знайшлося крышачку вольнага месца.

— Ой, божа! Вы проста сапступілі з адной маёй нагі на другую! Гэта ж, нарэшце, ліха ведае што!

— Не нервуйцеся. Зараз усё будзе добра. Ну, вось і парадак.

— Добры парадак. Паглядзіце, што зрабілася з маімі туфлямі.

— Дык навошта ж падстаўляць іх пад чужыя боты?

— Я не хачу больш з вамі размаўляць!

Гэтая размова адбывалася позна ўвечары ў паўнюсенькім трамвайным вагоне. Гаварылі маладая дзяўчына з тонкімі рухавымі рысамі твару і выразнымі разгневанымі вачамі і малады лейтэнант з бледным, нібы стомленым тварам, па прозвішчу Сяргейчык. Паток людзей, што прасоўваліся наперад, усё шчыльней прыціскаў да дзяўчыны Сяргейчыка, які з цікавасцю разглядаў шаўкавістую пасму валасоў сваёй задзёрыстай суседкі. Гэтую пасму Сяргейчыку чамусьці хацелася адхінуць, каб лепей разгледзець дзявочы твар. Яму раптам зрабілася няёмка за тое, што ён, як мядзведзь, наступіў ёй на нogі. Ён заўважыў, што ў дзяўчыны стомлены і заклапочаны твар. І чым болей ён глядзеў на сваю выпадковую спадарожніцу, тым больш расло ў яго нейкае падсвядомае цёплае пачуццё да гэтай незнаёмай дзяўчыны. Па яе знешняму выгляду ён спрабаваў адгадаць, хто яна, чым займаецца, і аж здрыгануўся, калі нечакана незнаёмка загаварыла зноў.

— Чаго вы стаіце перада мною, як зачараваны? Наўкола ўсе месцы вольныя, а вы стаіце...

Сяргейчык азірнуўся. Вагон быў амаль зусім пусты. Не мог жа ён так адразу і сказаць, што сапраўды быў ёю зачараваны. Сяргейчык хутка прайшоў наперад і сеў на адно з вольных месцаў. І толькі цяпер успомніў, што яму ж трэба было яшчэ знайсці вуліцу Чайкоўскага. Сяргейчык запытаўся ў аднаго пасажыра, у другога... Дзе знаходзіцца вуліца Чайкоўскага, чамусьці ніхто не ведаў. Не дапамагла на апошнім прыпынку і вагонаважатая.

— Хадзем, я пакажу вам,— нечакана адгукнулася дзяўчына, выходзячы з вагона.

Яны спыніліся на плошчы, і дзяўчына пачала доўга тлумачыць, як прайсці на вуліцу Чайкоўскага.

— Прабачце,— перапыніў яе Сяргейчык,— а вы куды ідзяце?

— На вуліцу Чайкоўскага.

— Дык ці не пайшлі б мы разам?

— З адной умоваю, што вы будзеце ўсю дарогу маўчаць.

— Завошта гэткая кара?

— Гэта не кара, а ўмова. Я прыкмеціла, мы абое не лазім за словам у кішэню і можам зноў нагаварыць адно аднаму розных «кампліментаў».

— Я магу папрасіць прабачэння, але ж вы разумееце — я не зусім адказваю за сябе.

— Як жа гэта так, дарослы чалавек і не адказвае за сябе!

— А тут няма нічога дзіўнага. Я толькі тры дні назад выпісаўся са шпіталя.

— Ага, разумею, пасля хваробы вы зрабіліся больш нервовым.

— Не зусім так. Проста ў шпіталі я атрымаў добрую порцыю чужой крыві, і, магчыма, разам з ёю з'явіліся новыя рысы ў характары.

— Ах, вось яно што! — усміхнулася дзяўчына.— Мабыць, вам улілі кроў якой-небудзь сварлівай бабулі.

— Не, мне пашанцавала. Мне ўлілі кроў адной цудоўнай маладой дзяўчыны.

— Вашай знаёмай?

— Пакуль што не.

— Адкуль жа вы ведаеце, што яна цудоўная і маладая?

— Па-першае, цудоўная ўжо таму, што аддае сваю кроў хворым, а па-другое, мне пра яе шмат расказвалі.

— І вы, вядома, зараз шукаеце гэтую дзяўчыну, каб асабіста пазнаёміцца.

У голасе дзяўчыны прагучала яўная насмешка. Але Сяргейчык не адказаў ёй «шпількай», а запытаўся на поўным сур'ёзе:

— Скажыце, вам даводзілася калі-небудзь паміраць?

— Не.

— А мне даводзілася.

— Якая ж такая небяспечная хвароба да вас прычапілася?

— Я быў паранены.

— Паранены? Цяпер жа няма вайны. Хто ж вас параніў?

— Усё тая ж вайна... Дакладней, рэха вайны. Недалёка ад горада быў знойдзены склад фашысцкіх снарадаў і мін. Мы выносілі іх на руках. Шмат вынеслі і мін і снарадаў. А вось апошняя міна ўзарвалася. Я быў цяжка паранены. Мяне лічылі безнадзейным, але адзін прафесар усё ж узяўся апераваць. Праўда, каб вярнуць мяне да жыцця, аказалася мала прафесарскага ўмельства, спатрэбілася яшчэ шмат чужой крыві.

— Вы павінны быць удзячны,— вельмі ціха і ўсхвалявана сказала дзяўчына,— гэтаму прафесару.

— Так, паправіўшыся, я пайшоў, каб яму падзякаваць, але прафесар не захацеў мяне і слухаць, ён даў паперку з імем і прозвішчам дзяўчыны, кроў якой мяне ўратавала. І цяпер я шукаю тую дзяўчыну не для таго, каб дамагчыся асабістага знаёмства, як пакпілі вы, а каб падзякаваць ёй. Вось так... А дзяўчына гэтая жыве на вуліцы Чайкоўскага, у доме 55.

— Гэты дом вось,— спыняючыся, прамовіла дзяўчына.— А якая кватэра?

— Чатыры.

— Чатыры? А як прозвішча дзяўчыны?

— Казімірава.

— Чакайце. Я яе ведаю, але толькі з выгляду. Яна паехала, яе няма дома.

— Шкада. Вельмі шкада. У мяне яшчэ ёсць ліст да яе ад брата, з якім мы разам служым.

— Божа мой!.. Чаму ж вы раней не сказалі? Давайце мне яго сюды. Дзе Барыс? Чаму ён нам так доўга не пісаў?

— Чакайце. Чаму вас цікавіць чужы брат? І не тузайце мяне за рукаў.

— Гэта не чужы!.. Гэта мой родны брат! А мы так хваляваліся, што з ім? Чаму ад яго так доўга няма пісем? Дайце мне хутчэй яго пісьмо.

— Даруйце, вы мне сказалі, што ведаеце Казіміраву толькі з выгляду.

— Мала што я сказала! Казімірава — гэта я. Давайце ж пісьмо!

— Але тут цёмна. Вы нічога не ўбачыце.

— Хадзем да нас у кватэру.

Праз некалькі дзён Лена праводзіла Сяргейчыка назад у часць і, ходзячы з ім па пероне, жартаўліва гаварыла:

— Цяпер мне зразумела, чаму мы ў трамваі пасварыліся: у нас з вамі адна кроў. Вось і трапіла каса на камень.

— А мне цяпер зразумела, чаму я ад першага погляду адчуў да вас замілаванне. Родная кроў сустрэлася.

Даўно прапалі ў далечыні апошнія вагоны, а Лена яшчэ доўга стаяла і глядзела ўслед цягніку.

ЮБІЛЕЙ

Нараду ў галоўнага ўрача абласной бальніцы раптам перапыніў працяглы, нецярплівы тэлефонны званок. Так звычайна звоніць міжгародняя.

Галоўурач, грузны, пажылы мужчына, не спяшаючыся зняў трубку і нізкім, крыху хрыпатым голасам сказаў звычайныя ў такіх выпадках словы: «Алё! Вас слухаюць!»

Па тым, як сурова ссунуліся ў яго бровы і адразу пасур'ёзнеў твар, урачы, што знаходзіліся ў кабінеце, зразумелі: дзесьці здарылася няшчасце.

— Добра,— нарэшце зноў загаварыў галоўны,— зараз да вас вылеціць хірург.

Ён паклаў трубку і, не звяртаючыся да каго-небудзь асабіста, дадаў:

— У бальніцу рабочага пасёлка торфапрадпрыемства прывезлі цяжкахворага. Патрэбна тэрміновая аперацыя. Мясцовы хірург сам хворы і зрабіць аперацыю не можа.

Пытання «хто паляціць?» ён не задаў, а толькі ўсіх абвёў маўклівым позіркам.

І калі на гэтае маўклівае запытанне першым азваўся хірург Бальцэвіч, яго калегі моцна здзівіліся, нават запратэставалі:

— Ну што вы, Віктар Міхайлавіч, сёння вам ляцець нельга...

— Знойдзецца каму паляцець і без вас.

— Ведаю, што знойдзецца, і вельмі рад гэтаму,— устаў са свайго месца і цвёрда загаварыў Бальцэвіч,— толькі на аперацыю ўсё ж палячу я. Па-першае, аперацыя там якраз майго профілю, а па-другое... (тут Віктар Міхайлавіч перайшоў на жартаўлівы тон) не вялікая будзе бяда, калі вы сённяшні вечар пасядзіце і без мяне.

— Ну, не!..

— Вось з гэтым мы якраз і не можам пагадзіцца! — зноў зашумелі ўрачы.— Што ж гэта будзе за юбілей без юбіляра?

— Тады табе, Віктар Міхайлавіч, ляцець сёння сапраўды не выпадае...— павярнуўся да хірурга галоўурач.— Я зусім забыўся на гэтую акалічнасць.

Пад такім дружным націскам калег Віктар Міхайлавіч пачаў падумваць аб «капітуляцыі», але ў гэты момант галоўурач дадаў:

— Да таго ж сёння ў нас на вечары будзе твой аднакашнік па інстытуту прафесар Лавецкі. Праўда, ён тут праездам. Але ў мяне такое ўражанне, што спецыяльна затрымаўся, каб павіншаваць цябе, бо ўсё распытваў пра тваё жыццё, працу...

Паведамленне галоўурача аб прыездзе ў іх горад прафесара Лавецкага ўмомант змяніла «капітуляцыйны» настрой Бальцэвіча.

Віктар Міхайлавіч быў чалавек сціплы і не вельмі любіў розныя ўрачыстасці, звязаныя з яго асобай.

— Ат,— адмахнуўся ён,— што я за шышка такая, каб вакол мяне шумець.

Але на гэты раз акрамя сціпласці была ў Бальцэвіча і другая прычына, праз якую ён хацеў уцячы са свайго юбілею. Праўда, гэта была такая прычына, што каб каму расказаць, дык толькі б пасмяяліся.

Лавецкі быў ляўша. І калі яны былі студэнтамі, Бальцэвіч аднойчы сказаў: «З цябе ніколі не выйдзе добрага хірурга, бо ты ляўша».

— А гэта мы яшчэ паглядзім! — упэўнена адказаў Лавецкі і высока ўзняў сваю левую руку.

Прайшоў час. Лавецкі не толькі стаў добрым хірургам, але ў якойсьці меры абагнаў і Бальцэвіча.

Вось чаму Віктару Міхайлавічу не хацелася сустракацца з ім, тым больш на сваім юбілеі. Яму здавалася, што Лавецкі добра памятае іх студэнцкую размову і пры сустрэчы будзе глядзець на яго са сваёй «прафесарскай вышыні».

— Юбілеі юбілеямі, а справа перш за ўсё! А па-другое, я паспею ўсё зрабіць і вярнуцца. Цяпер гэта не праблема: сеў на самалёт і — жых!.. Праз гадзіну на край зямлі можна заляцець. Мы яшчэ паспеем узняць чарку за мой юбілей.

На гэтым усе пагадзіліся.

* * *

Сапраўды, праз гадзіну Віктар Міхайлавіч быў ужо ў раённым цэнтры, а там яго чакала машына «Волга», якая за сорак хвілін прымчала ў пасёлак, дзе і быў хворы. А яшчэ праз якіх хвілін дваццаць хірург Бальцэвіч, як кажуць, у поўнай баявой гатоўнасці падыходзіў да хірургічнага стала.

Аперацыя прайшла паспяхова. Віктар Міхайлавіч адыходзіў ад стала з пачуццём радаснай перамогі і нейкага замілавання да сваёй прафесіі, якое заўсёды напаўняла яго ў такія моманты. Ён нібы яшчэ і яшчэ раз пераконваўся ў тым, што вельмі правільна выбраў свой шлях у жыцці. Бо што можа быць прыемней, як прыносіць людзям збаўленне ад пакут або прымусіць адступіць ад чалавека няўмольную смерць. І ці не ёсць гэта тое найвышэйшае чалавечае пачуццё, якое называецца шчасцем?

Не паспеў Віктар Міхайлавіч памыць рукі і пераапрануцца, як яго паклікалі да тэлефона. Званіў галоўурач, цікавіўся, як прайшла аперацыя, а ў канцы размовы папрасіў не затрымлівацца, «а то калегі мяне з'ядуць», калі, чаго добрага, увечары юбілейнае месца будзе пуставаць.

— Ды што вы так хвалюецеся... Прыеду я, нідзе не дзенуся,— гаварыў у трубку Віктар Міхайлавіч, а сам напружана думаў: якую ж знайсці прычыну, каб затрымацца. І такі прыдумаў. Сказаў, што хоча абысці ўсіх хворых.

Урачы пасялковай бальніцы спрабавалі яго адгаварыць, але Віктар Міхайлавіч і слухаць нікога не хацеў.

Ён падоўгу спыняўся ля кожнага хворага, знаёміўся з гісторыяй хваробы, распытваў пра жыццё і такім чынам «адхапіў» ад дарожнага часу гадзіны дзве.

Але прыбегла дзяжурная сястра і паведаміла, што яго зноў клічуць да тэлефона.

— Скажыце, што мяне няма, што я паехаў ужо...

Развітаўшыся нарэшце з калегамі, сеў у машыну.

— Няўжо паспею? — незадаволена думаў Бальцэвіч.— Сорак хвілін да аэрадрома. Гадзіну ляцець. Цяпер восем. У дзесяць магу быць на месцы.

Ехалі яны па шырокай асфальтаванай шашы, крыху зацярушанай снегам. А па абодва бакі шашы стаяў прыгожы, высокі лес у белым зімовым убранні. Фары выхоплівалі з цемры прыдарожныя яліны з вялікімі снежнымі шапкамі. Здавалася, што гэта былі сапраўдныя дзяды-марозы.

Віктар Міхайлавіч ехаў і думаў, як гэта затрымацца яшчэ гадзінкі на дзве...

І раптам машына спынілася.

— Прыехалі! — змрочна сказаў шафёр.— Кардан паляцеў. (Відаць, ён ведаў «хваробу» сваёй машыны.) Цяпер трэба толькі буксір.

— Дык што будзем рабіць?

— Прыйдзецца вам, мусіць, ісці начаваць у вёску, тут недалёка,— паказаў шафёр рукой,— за гэтым лесам.

— А вы не пойдзеце са мной?

— Не, я павінен быць пры машыне. Можа, хто будзе ехаць, на буксір возьме.

Віктар Міхайлавіч развітаўся са сваім сябрам па няшчасцю, вылез з машыны і накіраваўся ў бок, паказаны шафёрам.

Ён ішоў адзін праз лес па вузенькай, у адзін след, сцяжынцы, і яму ўспаміналася вайна, партызанскае жыццё. Вось і тады часта даводзілася так хадзіць з атрада ў атрад, рабіць аперацыі без належных інструментаў, без патрэбных лякарстваў, і добра, калі ў зямлянцы, а то — проста пад дрэвам. Было дзіўна, як толькі людзі выносілі такія пакуты.

Неўзабаве сцяжынка вывела яго да вялікага сяла.

У вокнах хат гарэла яркае электрычнае святло. Куды ісці, у якую хату? Віктару Міхайлавічу гэта было абсалютна ўсё роўна. Ён тут нікога не ведаў, ніколі ў жыцці не быў.

«Зайду вось у гэту!» — спыніўся ён ля звычайнай сялянскай хаты. Прайшоў па двары, потым зайшоў у сенцы, дзе гарэла невялічкая цьмяная лямпачка, а перад тым як зайсці, пастукаў.

— Уваходзьце! — пачуў ён запрашэнне.

Віктар Міхайлавіч зайшоў. Відаць, уся сям'я была ў зборы і кожны займаўся сваёй справай. Гаспадыня нешта шыла, гаспадар, немалады вусаты мужчына, падбіваў боты. Прыгожы, ружовашчокі юнак сядзеў за сталом і чытаў газету. Прывітаўшыся, Віктар Міхайлавіч запытаў:

— Ці нельга ў вас пераначаваць?

— А вы адкуль будзеце? — адарваўся ад сваёй работы вусаты мужчына.

— Я ехаў на аэрадром, але па дарозе машына сапсавалася. Вось і прыходзіцца людзей турбаваць.

Вусаты мужчына падышоў бліжэй і пачаў пільна ўглядацца ў Бальцэвіча:

— Ды гэта ж Віктар Міхайлавіч! І вы яшчэ пытаецеся, ці можна пераначаваць? Вы ж у нас самы дарагі госць будзеце! Распранайцеся, хутчэй распранайцеся!

— Адкуль вы мяне ведаеце?

— Ды як жа адкуль? Вы ж мяне ад смерці выратавалі! Аперацыю мне рабілі.

— Калі? Нешта я не памятаю.

— Дзе ж вам усіх упомніць. Ды хіба мне аднаму? Толькі ў нашай вёсцы вы чалавек дзесяць аперыравалі. А Сымона Тумара, нашага старшыню калгаса, вы яшчэ ў вайну аперыравалі. Ён любіць расказваць пра гэты выпадак, як вы ў лесе пад сасной без замарозкі яму кулю з нагі даставалі. Кажа, каб цяпер, дык напэўна б не вытрымаў...

— А вы ж сёння юбіляр! — Раптам павярнуўся да іх ружовашчокі юнак.— Вось жа тут у газеце пра вас напісана. І фота ваша.

— Дык чаму ж вы маўчыце? Такую дату абавязкова трэба адзначыць. Мальвіна, хуценька падрыхтуй стол, а ты, Мікола, збегай на сяло, пакліч Сымона Тумара і іншых там.

— Ды што вы! — пачаў аднеквацца Віктар Міхайлавіч.— Нічога гэтага не трэба. Я з горада знарок уцёк...

— Каб у нас адсвяткаваць? — перабіў яго гаспадар.— І правільна зрабілі. Там такія юбілеі не навіна, а для нас гэта будзе вялікае свята... Такі паважаны чалавек да нас завітаў...

Так і не ўдалося Віктару Міхайлавічу «ўцячы» ад свайго юбілею.

ГОСЦІ З КОСМАСУ

(НЕНАВУКОВА-ФАНТАСТЫЧНАЕ АПАВЯДАННЕ)

— Не ведаю, чым гэта вытлумачыць, але самыя неверагодныя гісторыі чамусьці заўсёды здараюцца менавіта з рыбакамі ці паляўнічымі. Вось і з намі здарылася адна такая гісторыя — са мною і з маім сябрам Васілём. Не хочацца нават расказваць, бо можаце не паверыць...

Так пачаў сваё апавяданне дзядзька Пятрусь, вельмі вясёлы чалавек, заўзяты рыбалоў і паляўнічы. Каб яшчэ больш падахвоціць дзядзьку, мы налілі яму добрую чарку гарэлкі, бо ведалі, што ён вялікі аматар гэтага зелля. Раптам дзядзька Пятрусь адсунуў чарку і накінуўся на нас:

— Спаіць мяне хочаце? Не выйдзе! Мінуліся тыя часы. Досыць з мяне таго, што выпіў. Як кажуць, «што занадта, то не здрова». Я на ўласным вопыце ў гэтым пераканаўся. Вось пра гэта хачу і вам расказаць. Можа вам, маладым, навукай будзе. Ну дык слухайце...

Задумалі мы, значыцца, аднойчы з Васілём паласавацца свежай рыбкай. Паехалі на Мінскае мора.

Прыехалі. Падыходзім да мора, а Васіль і кажа:

— Глядзі, хто гэта тут снежных баб панастаўляў?

Я прыгледзеўся.

— Хіба ж гэта снежныя бабы? — кажу.— Гэта ж такія самыя рыбаловы, як і мы з табою. Толькі, мабыць, даўно сядзяць, дык іх снегам замяло.

— Нам і месца ўжо няма.

— Нічога,— супакоіў я сябра,— адшукаем дзе-небудзь добрае месца, праб'ём пельку і пачнём лавіць...

Доўга шукалі. Нарэшце знайшлі. Па ўсіх прыкметах гэтае месца павінна быць самым рыбным, бо тут валялася шмат бляшанак, бутэлек (пустых, вядома) і розных іншых рыбацкіх атрыбутаў.

Праседзеўшы амаль што дзень і нічога не злавіўшы, мы пад вечар пайшлі дахаты. Ідзём гэта полем і на неба глядзім. А на ім ужо і месячык узышоў, ды такі яркі, быццам яго толькі што зубным парашком нацерлі.

У нас адна думка — хоць бы паспець у рыбны магазін. Не вяртацца ж з рыбалкі з пустымі рукамі. І раптам проста да нашых ног нешта ўпала. Паглядзелі, аж гэта вымпел. Мы паднялі яго, разгарнулі, а там запіска. У дапамогу месячыку запальваем сярнічку і бачым на корпусе вымпела штамп: «Марс». Вось з гэтага моманту і пачаліся нашы непрыемнасці, якія ўрэшце і прывялі нас...

Запіска была вельмі цікавая.

«Людзі Зямлі! Да нас накіраваліся два нашы марсіяніны, мужчына і жанчына, у замарожаным выглядзе. (Мы, марсіяне, звычайна адпраўляемся ў міжпланетныя падарожжы ў замарожаным выглядзе. Так даўжэй захоўваецца маладосць.) Але пакуль нашы пасланцы з'явяцца (а яны апусцяцца на Зямлю на тры гадзіны пазней, чым упадзе вымпел), вы павінны па прыкладзенаму рэцэпту прыгатаваць сываратку для размарозкі нашых падарожнікаў».

Вось і ўсё. Гэтая запіска нас, вядома, вельмі ўсхвалявала. Але мы не ведалі, што рабіць. Ці можна ёй верыць? Сапраўды яна з Марса ці, можа, проста хто-небудзь пажартаваў? Мы паглядзелі на рэцэпт. Ён быў напісаны па-латыні. Не разбярэш. Ні я, ні Васіль латыні не вывучалі. Але два словы нам усё ж удалося прачытаць: «спірытус рэктыфікат». Такая, здавалася б, дробязь, а яна адразу і ўшчэнт развеяла ўсе нашы сумненні.

— Вядома,— сказаў Васіль,— гэта сапраўды пасланне з Марса. Спірт заўсёды ўжываецца для саграванпя. Хіба ж можна без спірту размарозіць марсіян?

— Дык што ж рабіць? — спытаў я.

— Трэба адвезці гэтую запіску ў Акадэмію навук,— прапанаваў Васіль.— Няхай там і займуцца сыворадкай. Але ўсё трэба рабіць як найхутчэй. У нашым распараджэнні толькі тры гадзіны, а можа, і таго менш.

Хутчэй дык хутчэй. Хто ж пры такіх выключных абставінах будзе яшчэ марудзіць?

І мы з Васілём кінуліся бегчы. Бяжым, пыхкаем, як паравозы, і думаем: «Добра, што мы нічога не злавілі. А то як бы мы беглі, каб за плячамі ў рукзаках было па пуду рыбы?..»

Прыбягаем на станцыю Ганалес.

— Хутчэй, дзяўчынка, два білеты да Мінска.

— Не спяшайцеся, дзядзькі, электрычка адышла, а другая будзе толькі праз тры гадзіны.

Чаго мы баяліся, тое і здарылася. І гэта заўсёды так. Дзе коратка, там і рвецца.

— Пойдзем на шашу, пагаласуем,— прапанаваў Васіль.

На шашу дык на шашу, калі выйсця няма. Прыйшлі. Стаім. Чакаем. Нарэшце ўдалечыні ўбачылі два агеньчыкі. Наўрад ці Рабінзон Круза больш узрадаваўся таму караблю, які ён заўважыў, чым мы, убачыўшы гэтыя аўтамабільныя фары.

Неўзабаве, зарыпеўшы тармазамі, спынілася грузавая машына. З кабіны высунуўся шафёр і гукнуў:

— Калі ў Мінск, дык ганіце па дзесятцы і залазьце ў кузаў!

Мы гатовы былі даць хоць па дзесяць дзесятак, абы хутчэй дабрацца да горада.

Ехаць у кузаве — не вялікае шчасце. Калі мы злезлі на вуліцы Апанскага, дык нас узялі такія дрыжыкі, што Васіль толькі прастагнаў:

— Калі цяпер не сагрэемся, дык абавязкова захварэем.

Я ведаў, на якое «саграванне» ён намякае, і адказаў:

— Нам жа няма часу. Трэба хутчэй у Акадэмію.

— Сагрэемся, дык жа ўдвая хутчэй усё і рабіць будзем. Вось зойдзем у аптэку, атрымаем па марсіянскаму рэцэпту спірту, прапусцім па маленькай і...

Так мы і зрабілі. Зайшлі ў першую трапіўшую нам па дарозе аптэку. Дзяўчына, якая прымала рэцэпты, спачатку адмовілася выдаваць, але, даведаўшыся, што гэтае лякарства прызначана для выратавання марсіян, згадзілася. Нам вынеслі вялікую бутэльку спірту.

Выйшлі мы на вуліцу і думаем, як падступіцца да такой бутэлькі. Піць з рыльца — нязручна, шклянкі ці кубка ў нас, як на злосць, не было.

— Пачакай! — раптам узрадаваўся Васіль.— Я скочу яшчэ раз у аптэку і куплю гумавую трубку.

Вось гэта і была наша памылка.

Калі п'еш са шклянкі, дык ведаеш хоць норму. А паспрабуй вызначыць, колькі ты выпіў, калі цэдзіш гэтае зелле праз трубку. Карацей кажучы, Васіль як прысмактаўся, дык я ледзь яго адарваў. Потым ён мяне ледзь адарваў. Потым Васіль захацеў яшчэ раз прыкласціся, а за ім зноў я. І так мы разоў па пяць прыкладаліся. Спачатку нам сапраўды зрабілася цёпла, а потым нават горача. І было вельмі весела, што нам першым удалося падняць марсіянскі вымпел. Ад радасці мы заспявалі і пачалі цалавацца. А потым спрачацца. Спрэчка ў нас узнікла з-за таго, што кожны з нас хацеў прыпісаць сабе, быццам ён першы ўбачыў марсіянскі вымпел. Якраз як Добчынскі і

Бобчынскі спрачаліся, хто першы сказаў «э», калі яны ўбачылі Хлестакова. У выніку мы схапіліся загрудкі. А што было потым — ні я, ні Васіль ужо не памяталі.

Прачнуліся мы назаўтра раніцай у выцвярэзніку: у галаве тлум, на душы кошкі скрабуць. А тут яшчэ пра марсіян ні дома, ні на рабоце ніхто веры не даў, а па строгай вымове з апошнім папярэджаннем кожнаму — далі.

КРЭСЛА ЗАСТАЛОСЯ ПУСТОЕ

Калі слова папрасіў Мікола Пятровіч, у зале падняўся такі шум, што старшыня сходу ледзь не пабіў шклянку, звонячы па ёй алоўкам.

— Дайце ж, нарэшце, і мне выказацца! — настойліва паўтарыў Мікола Пятровіч.

Наўрад ці выклікаў бы большае здзіўленне чалавек, які заявіў бы, што ён пешкі перайшоў акіян, чым тое, што Мікола Пятровіч папрасіў слова. Нават «старажылы», што працавалі з самага заснавання трэста, не ведалі такога выпадку. Толькі аднойчы Мікола Пятровіч на перавыбарах мясцкома заявіў, што ён згодзен з «папярэднім прамоўцам»,— і ўсё.

А справа была вось у чым. Мікола Пятровіч працуе ў трэсце многа год і лічыцца нядрэнным спецыялістам. З трэстам ён, як кажуць, «зросся». І калі, бывала, яму даводзілася доўга адсутнічаць на рабоце, то ён прыкметна сумаваў. Затое без Міколы Пятровіча ў трэсце ніхто не сумаваў. І ён добра ведаў аб гэтым. Праўда, яго быццам і не абыходзілі, запрашалі на вечары, на маёўкі, аднак ён адчуваў, што ўсё рабілася не ад шчырага сэрца, а проста з ветлівасці. І Мікола Пятровіч моцна перажываў праз гэта. «Так можа адчуваць сябе толькі ліпавы сук на бярозе»,— гаварыў ён сам сабе. А здавалася — у каго-каго, а ў Міколы Пятровіча павінна было быць больш за ўсё сяброў, бо ён жа ніколі нікога не пакрытыкаваў, ні з кога не пажартаваў, не пасмяяўся ў гурце... «Ты мяне не чапай, і я цябе не зачаплю»,— думаў ён. А гэта, у рэшце рэшт, прывяло да таго, што Міколу Пятровіча не толькі «чапаць», а нават і заўважаць перасталі.

А ці не рупіла яму часам пакрытыкаваць непарадкі? Ой, бывала яшчэ і як рупіла. Немалады ўжо чалавек, вопытны работнік, ён добра ведаў справу, і, вядома, яго парады маглі быць карысныя маладым спецыялістам, але выступіць на сходзе ці на нарадзе перад людзьмі Мікола Пятровіч не адважваўся.

Апошні час Мікола Пятровіч усё часцей і часцей задумваўся над тым, што так, адшчапенцам, жыць далей нельга. Толькі невядома, як доўга б яшчэ ішло жыццё Міколы Пятровіча «па-старому», каб не адно нечаканае адкрыццё, зробленае ім.

Аднойчы выклікаў дырэктар яго да сябе і, прыжмурыўшы вочы, загаварыў:

— А ведаеце, Мікола Пятровіч, я думаю вас прэміраваць...

— Гэта справа ваша, Кірыла Сымонавіч, над балансам наш аддзел сапраўды папрацаваў добра.

— А прэміраваць я хачу толькі вас...

— Гэта чаму? — здзівіўся Мікола Пятровіч.

Кірыла Сымонавіч устаў з-за стала, паляпаў Міколу Пятровіча па плячы:

— А таму, што вы адзін з аддзела правільны курс трымаеце... Цярпець не магу балбатуноў...

— Дык, выходзіць, не за працу, а за паводзіны прэміруеце?

— Так, і хачу, каб гэта зразумелі і другія...

Назаўтра ў трэсце адбываўся сход.

— Таварышы! — так пачаў сваю прамову Мікола Пятровіч.— Асабіста я хачу спыніцца на дзейнасці нашага дырэктара. Метад працы ў яго стары і даўно асуджаны. Інакш кажучы — бюракратычны. Папрабуйце, напрыклад, трапіць да яго на прыём. Гэта не так проста... Ён заўсёды заняты, а вось чым заняты — цяжка сказаць. Каб хто сказаў — працай... Дык не бачу я той працы, дакладней, вынікаў яе. Трэст як не выконваў план, так і не выконвае.

— Так-так, Мікола Пятровіч, не ў брыво, а ў вока! — гукнулі з залы.

Мікола Пятровіч глянуў на дырэктара і ўбачыў, як той нервова выціраў акуляры.

— А хіба мы не можам выйсці ў перадавыя? Можам! Завод імя Калініна ўвёў цудоўную рацыяналізацыю, якая адразу павялічыла выпрацоўку і дала эканоміі больш за сто тысяч рублёў. Дык чаму мы гэтую рацыяналізацыю не распаўсюдзілі на іншыя заводы трэста? Усё так ды гэтак... А адклад, вядома, не ідзе на лад... Дрэнна арганізаваны ў нас і пагрузачна-разгрузачныя работы. Вагоны ўвесь час затрымліваем, а таму і са штрафаў не вылазім.

— Што праўда, то праўда! — зашумелі ў зале.

А Мікола Пятровіч прыводзіў усё новыя факты:

— Паглядзіце яшчэ, як наш дырэктар павярнуў справу з крытыкай. На словах ён, вядома, за крытыку, строгую і прынцыповую. А што атрымліваецца на справе? Усе тыя, хто выступаў з крытыкай, аказаліся не па душы яго асобе. А першым чалавекам хто ў яго стаў? Я! А хіба гэта справядліва? За што мяне хваліць і ў прыклад ставіць? Працую не лепш за другіх, а што тычыцца маёй грамадскай дзейнасці, то сёння першы раз слова ўзяў! Дык чым жа я заваяваў такую сімпатыю ў Кірылы Сымонавіча? Думаю, што расшыфроўваць не трэба.

— Ясна, зусім ясна! — пачулася ў зале .

— Ну дык вось,— пасля таго як зала сцішылася, працягваў Мікола Пятровіч,— я лічу, што Кірылу Сымонавічу трэба перагледзець свой метад працы, і чым хутчэй, тым будзе лепш для яго і для трэста. Усё!

Гром апладысментаў пакрыў апошнія словы прамоўцы.

Мікола Пятровіч, выціраючы на хаду ўзмакрэлы лоб, спяшаўся на сваё месца.

Пакуль ён ішоў, дзесяткі рук з прывітаннем цягнуліся да яго. А начальнік планавага аддзела, вядомы жартаўнік Макарэнка, загарадзіў яму дарогу і пасадзіў на крэсла каля сябе. Крэсла ў апошнім радзе, на якім заўсёды сядзеў Мікола Пятровіч, засталося пустым.

НЕЗАДАВОЛЕНЫ

Леанід Сяргеевіч сустрэў мяне на станцыі.

— І ты сюды? Адпачываць? Ну, браце, вяртайся лепей назад.

— А што?

— І не пытайся! Сам пабачыш...

— А чым жа дрэнна тут? — спытаўся я і, пачакаўшы, дадаў: — Мясцовасць прыгожая, лес, рэчка, чыстае паветра...

— Але затое сум такі, што не ведаеш, дзе падзецца.

— А як кормяць?

— Кормяць таксама дрэнна. Не ведаю нават, ці на поўную норму. А ўжо гатуюць!..

Тут Леанід Сяргеевіч так скрывіўся, што мне ледзь млосна не зрабілася.

— Нічога не зробіш, як-небудзь адпакутую дванаццаць дзён.

Першае ўражанне ад будынкаў дома адпачынку, ліпавай алеі, што вяла да яго, клумбаў з прыгожымі кветкамі было вельмі прыемнае.

— На гэта не звяртай увагі, гэта ўсё мішура,— паспяшаўся папэўніць Леанід Сяргеевіч.— Пасля першага абеду ўсё гэта развеецца, як дым, як ранішні туман.

Пасля гэтых слоў Леаніда Сяргеевіча я ўжо нічога не мог прымаць за чыстую манету і да ўсяго ставіўся з насцярожанасцю. Я ўжо не мог паверыць, што ў сталоўцы сапраўды чыста і ўтульна і што жывыя кветкі на сталах сапраўды ўпрыгожваюць сталоўку... Я не даў веры, што сурвэтка на стале чыстая, пакуль не паглядзеў на адваротны бок. А калі падалі абед, дык перш чым апусціць лыжку ў боршч, я доўга прыглядаўся, ці гэта тлушч плавае, ці, можа, якая-небудзь «мішура». Аднак, калі апусціў лыжку, дык не выпускаў з рук да таго часу, пакуль не было чаго чэрпаць.

Раптам у другім канцы залы пачуўся пісклявы голас Леаніда Сяргеевіча:

— Колькі можна душыць нас такім баршчом? Няўжо нельга згатаваць што-небудзь смачнейшае?

Я толькі плячамі паціснуў.

Назаўтра была малочная лапша. Леанід Сяргеевіч застаўся незадаволены, што ў талерцы адно малако, паслязаўтра ён абураўся тым, што яму падалі адну лапшу без малака...

— Ніяк вам не дагодзіш! — ледзь не плакала афіцыянтка, мяняючы яму талерку.

Увечары былі танцы. Леанід Сяргеевіч сядзеў у кутку і рыпеў: «Кожны дзень танцы ды танцы...» Назаўтра арганізавалі гульні. «Што гэта за гульні? Мяшчанства адно... І за што толькі культмасавік тут грошы атрымлівае?!»

Потым было кіно.

— Ну вось, кіно, гэта значыць — ідзі і сядзі дзве гадзіны ў душнай зале. Хіба гэта адпачынак? — стагнаў Леанід Сяргеевіч.

Я і не агледзеўся, як праляцелі два тыдні. Прыйшла пара ад'язджаць. Пайшлі мы з Леанідам Сяргеевічам узважвацца.

— Тут вагі недакладныя. Не можа быць, каб я на тры кілаграмы папраўіўся. Я нават не ведаю, ці поўную норму прадуктаў атрымліваў.

— Кіньце вы бурчаць! — нарэшце не вытрымаў я.—

Не ад паветра ж вы паправіліся, ды самі ж ведаеце, што тут быў рэвізор і казаў, што нормы вытрымліваюцца.

— А можа, яны згаварыліся?

— Хто згаварыўся?

— Дырэктар з рэвізорам.

— Ну, калі яны згаварыліся, дык ваш твар з вамі яўна не згаварыўся і выдае вас. Адразу відаць, што вы атрымлівалі поўную норму. Ды яшчэ з дабаўкай. Калі ж паедзем дадому?

— Я не паеду,— адказаў Леанід Сяргеевіч.— Яшчэ на два тыдні застаюся.

СКАРГА АНАНІМШЧЫКА

«Дарагая рэдакцыя! Ратуйце! Дапамажыце! Абараніце! Мяне абразілі, зняважылі, зганьбілі, змяшалі з гразёю. І за што? За тое, што я змагаюся за справядлівасць, смела выкрываю недахопы, крытыкую, не зважаючы на асобы. Вось за гэта мяне ледзь не праглынулі жыўцом.

Але пачну ўсё па парадку. Не так даўно мне давялося пайсці па ўласнаму жаданню з адной установы і перайсці ў другую. Не будзем удакладняць, з якой і куды, для справы гэта не мае значэння.

Я адразу заўважыў шмат непарадкаў у гэтай новай для мяне ўстанове. Магчыма, абыякавы да ўсяго чалавек ці які-небудзь шкурнік, што мае на ўвазе толькі свае інтарэсы, не стаў бы выносіць смецце з хаты. Але я не такі! Для мяне перш за ўсё справа! Таму я адразу ж забіў трывогу, як кажуць, ва ўсе званы. Паслаў адно пісьмо ў райгазету, другое — у абласную, трэцяе — у прафсаюз, чацвёртае — у вышэйстаячую інстанцыю. І трэба сказаць, што ўсе гэтыя арганізацыі вельмі хутка адгукнуліся на мае сігналы і амаль адначасова выслалі сваіх прадстаўнікоў — правяраць факты. Стварылася даволі аўтарытэтная камісія. І ўсё, напэўна, было б добра, каб нашаму начальніку не прыйшла ў галаву дурная думка — падключыць да гэтай камісіі і прадстаўнікоў грамадскасці ад нашай установы. І хоць я працаваў там яшчэ мала, але ўсе паспелі прыкмеціць маю сумленнасць і прынцыповасць. Таму ў камісію ўвялі мяне і яшчэ вельмі вострую на язык жанчыну — Мар'ю Іванаўну. Як цяпер я мяркую, ці не знарок гэта ўсё было падстроена, бо больш за ўсё зняваг я наслухаўся ад яе. Тут, праўда, трэба ўнесці адно ўдакладненне. Вы самі разумееце, што які б я ні быў смелы чалавек, але падпісваць пісьмы сваім прозвішчам не хацеў. Няма дурных! Я падпісаўся псеўданімам — «Вока». Чаму я так зрабіў? Наіўнае пытанне. Вы ж самі добра ведаеце, як у нас яшчэ некаторыя людзі ставяцца да крытыкі. Бывае, зачэпіш каго, дык потым непрыемнасці не абярэшся. Акрамя таго, у мяне ёсць некаторыя свае жыццёвыя прынцыпы, якіх я стараюся прытрымлівацца. Вось асноўныя з іх: а) не вельмі вытыркайся наперад, а то можаш атрымаць па носе, і не вельмі пляціся ззаду, бо могуць таксама агрэць; б) уважліва слухай начальства, згаджайся з усімі яго заўвагамі, а рабі ўсё па-свойму; в) ніколі не ўнось каштоўных прапаноў, бо цябе ж і прымусяць іх ажыццяўляць; г) ніколі не гавары ў вочы тое, што можна сказаць за вочы. Ну і да таго падобнае. Магчыма, гэтыя мае прынцыпы і не ўсім спадабаюцца, але хіба я не маю права мець свае погляды на жыццё?

Даруйце, я крыху адхіліўся ад тэмы. Дык вось: камісія пачала працаваць. Рашылі ўсё правяраць па пунктах. у такой паслядоўнасці, як было выкладзена ў маім пісьме. Першае абвінавачванне было супраць самога начальніка (бачыце, які я смелы!). Я абвінавачваў яго ў маральна-бытавым разлажэнні, бо аднойчы прыкмеціў на яго лысіне ярка-чырвоны адбітак жаночых вуснаў. (Паколькі я чалавек дакладны, то ўказаў нават чысло.) Пачалі правяраць гэты факт. Прыйшлі да начальніка і пытаем: «Вас цалаваў хто-небудзь у лысіну такога вось чысла?» Начальнік адразу неяк абмяк, а яго твар і лысіна сталі падобны колерам на нераспелы памідор. «Так, цалаваў!» — ледзь чутна прамовіў ён. Вы ўяўляеце, як узрадавалася мая душа? Мы чакалі, што ён пачне адмаўляцца: «Ну, што вы... Як вам не сорамна нават падазраваць такое... у маім узросце...» А ён, напэўна, убачыў, што нам усё дакладна вядома і палічыў за лепшае прызнацца. Мы яго тады давай далей прышіраць: «А хто гэта, дазвольце запытацца, загарэўся да вас такім каханнем, што размаляваў усю лысіну? Вы можаце назваць нам гэтую асобу?» — «Магу,— адказвае начальнік.— Гэта мая дачка ў той дзень якраз ад'язджала на курорт, забягала развітацца. Можаце праверыць».

Мы не вельмі яму паверылі. Але, на жаль, гэта пацвердзілі і іншыя супрацоўнікі. Тут камісія і стала ў тупік. Як ацаніць гэты факт? З аднаго боку, ён быццам і пацвердзіўся, а з другога — не пацвердзіўся. Ну што ж тут такога асаблівага? Бывае, што і не ўсё цюцелька ў цюцельку супадае, але хіба з гэтага трэба рабіць драму? А Мар'я Іванаўна зрабіла з гэтага не драму, а цэлую трагедыю. Як пачала клясці ананімшчыка...

Вы ўяўляеце маё становішча? Я толькі змушаны быў усміхнуцца і рабіць выгляд, што цалкам падзяляю яе абурэнне.

— Ананімшчык — гэта тое самае, што каларадскі жук, ён з'ядае наш добры настрой,— пажартаваў я.

— Не каларадскі,— направіла мяне Мар'я Іванаўна,— а той, што ў гнаі корпаецца...

Потым мы пачалі праверку другога пункта. Другі пункт абвінавачваў галоўнага бухгалтара ў тым, што ён п'яніца і распуснік. Падставай для гэтага мне паслужыла тое, што ў бухгалтара быў чырвоны нос і што ў бухгалтэрыі працавала многа маладых жанчын.

І вось заходзім мы ў бухгалтэрыю. Гляджу я на бухгалтара і вачам сваім не веру. Нос у яго, як і ва ўсіх нармальных людзей, зусім не чырвоны, а нават белы. «Не можа быць,— падумаў я,— няўжо так старанна запудрыў?» І, быццам зняць парушынку, я правёў па бухгалтарскім носе хустачкай. Але якое ж было маё здзіўленне, калі і пасля гэтага нічога не змянілася. Аднак хутка ўсё высветлілася. Калі я першы раз убачыў галоўнага, у яго сапраўды быў чырвоны нос. Але ён растлумачыў, што тады ў яго на носе сядзела болька, і нос, само сабой зразумела, пачырванеў. А зараз усё прайшло. Ну, а калі адпала першае абвінавачванне, то недарэчна было настойваць і на другім. Таму я сам сказаў, што правяраць далей няма патрэбы — і так усё ясна. Відаць, адбылося непаразуменне, хаця ананімшчык і меў падставу так напісаць.

— Трасцу ён меў, а не падставу! — вызверылася на мяне Мар'я Іванаўна.— Гэтак толькі гад паўзучы мог напісаць...

Потым Мар'я Іванаўна заявіла, што больш ні радка з гэтай бруднай пісаніны (так яна назвала мае справядлівыя пісьмы) правяраць не будзе. З гэтым пагадзіліся і ўсе астатнія члены камісіі. А мне стала крыўдна: завошта мяне так вылаяла Мар'я Іванаўна. Я яшчэ і зараз не магу забыцца на такую ганьбу, таму я прашу вас, дарагая рэдакцыя, так прапясочыць Мар'ю Іванаўну, каб яна і дзесятаму заказала, як зневажаць людзей, няхай сабе і ананімных, якія самаадданa змагаюцца за праўду, смела выкрываюць недахопы і крытыкуюць, не зважаючы на асобы.

Я мог бы, вядома, падаць на яе ў суд, і, упэўнены, ёй як піць даць уляпілі б усе пятнаццаць сутак... Але ж вы самі разумееце, што я не магу рассакрэчваць свой псеўданім. Майму «Воку» яшчэ прыйдзецца многае ўбачыць. Там, на новым месцы, куды я неўзабаве ўладкоўваюся, таксама, відаць, будзе шмат недахопаў, з якімі мне прыйдзецца змагацца.

Калі вы не заступіцеся за мяне, то майце на ўвазе:

людзей без заган не бывае, нават калі яны працуюць у рэдакцыі... Але гэта так, між іншым... Чакаю адказу і, вядома, не праз год, а адразу».

ДЗВЕ ГАЛАВЫ ЛЕПШ

Я вырашыў напісаць сатырычнае апавяданне. Вострае, смелае, надзённае. Мой герой, вядома, павінен быў «любіць выпіць», няправільна паводзіць сябе ў сям'і, быць гультаём на рабоце, падхалімам перад начальствам, грубіянам у тралейбусе, сімулянтам у амбулаторыі і г. д. і да т. п.

І вось я паклаў перад сабой стос чыстай паперы, узяў шарыкавую ручку і ўжо хацеў пісаць. Задума, як вы самі бачыце, была зусім ясная. І раптам — стоп машына! Як жа назваць героя? Назваць яго якім-небудзь імем, якое рэдка сустракаецца, дык могуць не паверыць, скажуць: «Ну гэта калісьці былі такія тыпы». Не, падумаў я, майго героя трэба назваць самым сучасным і самым распаўсюджаным у нас імем. Ну, скажам, Іванам Іванавічам.

Усю ноч з натхненнем пісаў я апавяданне. Потым прачытаў сам сабе ўголас. Атрымалася, на мой погляд, нішто: востра і смела.

Я меўся адразу несці яго ў рэдакцыю «Вячоркі». Але потым падумаў і ўстрымаўся. «Навошта спяшацца? Адна галава добра, а дзве — лепш. Забягу я да свайго сябра — літаратурнага крытыка, параюся з ім. Ці мала чаго начная фантазія можа натварыць?»

Той прачытаў. Доўга маўчаў. Потым нарэшце сказаў:

— Ведаеш што, стары (так ён па-сяброўску называў усіх, не зважаючы на ўзрост), гэта тваё сама лепшае апавяданне, якое ты калі-небудзь выдаваў на-гара. Ты проста малайчына!

— Можна несці ў рэдакцыю? — чырванеючы ад нечаканай пахвалы, запытаўся я.

— Нясі смела. Яны ўхопяцца за яго рукамі і нагамі.

Падбадзёраны сябрам-крытыкам, я хацеў ужо бегчы, як ён раптам спыніў мяне.

— Толькі вось што, стары... Навошта ты свайго героя назваў Іванам Іванавічам?

— Проста так,— адказаў я.— Дакладней, не проста, а таму што гэта імя самае распаўсюджанае і цяпер, у наш атамны век.

— Так-то яно і так... Але раптам тваё апавяданне прачытае наш Іван Іванавіч? І прымае ўсё гэта на свой рахунак? Ты аб гэтым падумаў?

— Не, я аб гэтым не думаў.

— Яно адразу і відаць... Тым больш,— працягваў мой сябра,— што некаторыя дэталі з твайго апавядання вельмі нагадваюць некаторыя моманты з яго біяграфіі.

Тут я прызнаўся свайму сябру-крытыку, што я крышачку сапраўды меў на ўвазе і нашага Івана Іванавіча, бо ствараў збіральны вобраз.

— А навошта табе гэта? Мабыць, спакойнае жыццё надакучыла?

— Так, ты маеш рацыю,— крыху падумаўшы, згадзіўся я...

Сапраўды, навошта мне гэта трэба: пакрыўдзіцца яшчэ чалавек, будзе коса глядзець... А пры выпадку можа дзе і падножку падставіць. Не, трэба-такі замяніць імя.

І я тут жа прапанаваў замест Івана Іванавіча паставіць Пятра Пятровіча.

— Бачыш, стары,— разважліва пачаў мой сябра-крытык.— Пётр Пятровіч — не меншая шышка, чым Іван Іванавіч. І, замяніўшы Івана Іванавіча на Пятра Пятровіча, ты можаш трапіць з агню ды ў полымя. Тым больш,— зноў выдзеліў ён гэтыя словы,— што некаторыя эпізоды з твайго апавядання вельмі нагадваюць эпізоды з жыцця шаноўнага Пятра Пятровіча.

І тут я ў другі раз прызнаўся свайму сябру-крытыку, што калі пісаў апавяданне, у некаторай ступені меў на ўвазе і Пятра Пятровіча.

— Ну вось,— канстатаваў мой дарадчык,— выходзіць, ты сам на ражон лезеш. Табе што, у жыцці больш нічога не трэба?

— Ну, што ты, шмат чаго яшчэ трэба... І кватэру лепшую атрымаць не шкодзіла б, і вельмі ўжо хочацца перайсці выкладаць з вячэрняй школы ў дзённую.

— Дык што ж ты сячэш сук, на якім сам сядзіш? Пятро Пятровіч ва ўсім гэтым можа здорава дапамагчы.

— Не падумаў, не падумаў,— вінавата прамармытаў я,— дзякуй табе, што заўважыў усё гэта. А то сапраўды мог бы наламаць дроў...

Я хацеў прапанаваць тут жа яшчэ некалькі імён, але мой сябра-крытык перапыніў мяне:

— Ты з гэтай справай не спяшайся. Падабраць імя для такога героя зусім не проста. Трэба ўсё ўзважыць, абмазгаваць. Ідзі і сур'ёзна падумай, а потым мы яшчэ вернемся да гэтага пытання.

З гэтым я і пайшоў. Дзень думаў, два думаў, але так нічога і не прыдумаў. Кожнае імя, якое прыходзіла мне ў галаву, абавязкова супадала з імем якога-небудзь майго знаёмага, з якім мне не хацелася псаваць адносіны. Урэшце я вырашыў назваць свайго героя рэдкім у наш час імем, ну якім-небудзь Акакіем Акакіевічам.

Калі я зноў прыйшоў да свайго сябра-крытыка, каб зацвердзіць гэта імя, ён доўга думаў, нервова пастукваючы пальцамі, а потым сказаў:

— Ведаеш, стары, мне не хацелася б гаварыць табе непрыемнае, але ўсё ж я павінен сказаць. Каму гэта патрэбна? Варушыць мінулае? Апавяданне з такім імем нікога не закране, нікога не ўсхвалюе і нікога не выправіць. Інакш кажучы, атрымаецца халасты выстрал. А задача літаратуры, асабліва сатырычнай, змагацца з такімі з'явамі ў жыцці, як, напрыклад, п'янства, хуліганства, няправільныя паводзіны людзей, хамства, грубіянства...

— Так-то яно так,— нясмела запярэчыў я,— але як усё ж быць з імёнамі?

— Імёны трэба падбіраць асцярожна. Вельмі асцярожна...

Так я цяпер і раблю. Перад тым як даць імя герою, я старанна ўсё ўзважаю і прыкідваю. А часцей за ўсё даю адмоўным героям — сваё імя. І пакуль што, дзякуй богу (цьфу-цьфу, каб не сурочыць!), жыву спакойна.

Што ні кажыце, а дзве галавы — не адна!

ДВАЙНІК

На банкеце, які наладзіў знатны майстар завода Фёдар Пятровіч Каранец у дзень свайго нараджэння, адначасова адзначалася другая вялікая радасць: за выдатную рацыяналізацыю ён атрымаў прэмію.

На такую ўрачыстасць ён запрасіў сяброў. А па Івана Залуцкага, сябра маладосці, зайшоў сам.

— Добры дзень! — прывітаўся ён з Іванавай жонкай.— Гаспадар дома?

Але тая, замест адказу на прывітанне, утаропілася на яго, быццам ён з таго свету з'явіўся.

— Д-дык, як жа гэта... ці вы жартуеце?.. Вы ж захадзілі да нас, Івана і мяне запрасілі і пайшлі...

Цяпер ужо Фёдар Пятровіч утаропіўся ў жанчыну.

— Ты што гэта, з глузду з'ехала, ці што?.. Ды я ж Івана яшчэ і ў вочы не бачыў...

Фёдар Пятровіч паціснуў плячамі і выйшаў з хаты... На вуліцы ён спыніўся, памацаў рукой галаву. «Мусіць, нешта з Іванавай жонкай сталася, што яна такую лухту вярзе... Трэба будзе сказаць Івану, няхай звозіць яе да доктара...»

Праходзячы каля магазіна, ужо недалёка ад дома, Фёдар Пятровіч вырашыў зайсці і купіць унукам цукерак.

— Адваж там з кілаграм «Мішак»,— весела падміргнуў ён знаёмаму прадаўцу.— І гэтую закруці,— паказаў яшчэ на бутэльку «крыжачка».

— Гэта можна! — ветліва адказаў прадавец і хуткімі, спрактыкаванымі рукамі пачаў накідваць у папяровы мяшочак цукеркі.— Відаць, спадабаліся «Мішкі», што яшчэ раз прыйшлі па іх...

— Чаму гэта яшчэ раз? — насцярожана перапытаў Фёдар Пятровіч.

— А таму, што вы былі ўжо ў нас і гэтыя самыя «Мішкі» бралі...

— Ну, ці мала калі я бываў у вас...

— А як жа, Фёдар Пятровіч, вы сёння былі ў нас... Хвілін дваццаць таму назад...

Фёдар Пятровіч адчуў, як у яго галава закружылася. «Ці не падсунулі мне якога зелля ў тым ларку... замест віна...» Але, трохі падумаўшы, ён вырашыў, што тады б яму здавалася, а так людзям здаецца...

Спрэчкі з прадаўцом Фёдар Пятровіч не распачынаў, а хутчэй пакіраваўся дахаты. Яму не цярпелася расказаць дома пра такую загадкавую з'яву. Праз адчыненыя вокны сваёй кватэры ён убачыў паўнютка гасцей, пачуў шум, гоман. «Мусіць, зачакаліся мяне»,— падумаў ён. Але, пераступіўшы парог, пачуў быццам свой голас, свае жарты.

«Што ж такое? — стаяў і думаў Фёдар Пятровіч.— Ісці туды, дык «я» ўжо там. Вунь я прашу Лену, дачку суседкі, сыграць мой любімы вальс «На сопках Маньчжурыі».

Потым, калі Лена скончыла іграць, Фёдар Пятровіч пачуў, як «ён» звярнуўся да свайго старэйшага сына Рыгора.

— Усе ў мяне дзеці як дзеці. Ты вунь канструктарам самалётаў стаў, Васіль новы гатунак пшаніцы вывеў, адзін Антось не пайшоў бацькавай дарогай.

— Ну, чаго ты, тата, крыўдзішся? — адказаў Рыгор.— Бачыў я яго ў ролі Саціна ў п'есе «На дне». Выконвае добра...

— А ці ведаеш ты, што яго за гэтую ролю раскрытыкавалі так, што ён тры дні як пад зямлёй хадзіў?.. Ці лёгка ўсё гэта бацькаваму сэрцу пераносіць?

— Ну, мала каму не спадабалася! Усім ніколі не дагодзіш, а вось у тэатры яго паважаюць. Галоўную ролю атрымаў у новай п'есе...

— Атрымаў, атрымаў, а я вось што табе скажу,— загарачыўся «той» Фёдар Пятровіч.— Ён і сам, мусіць, падбірае сабе новую спецыяльнасць — на завод ходзіць. І сапраўды, токар з яго выйшаў бы куды лепшы. Ён так адну дэталь абтачыў, што ўсе майстры ў захапленне прыйшлі.

Далей трываць Фёдар Пятровіч ужо не мог, зрабіў шырокі крок і апынуўся ў дзвярах пакоя, дзе былі ўсе госці. За сталом сядзеў самы сапраўдны «ён»...

Невядома, чым бы гэта скончылася, каб не маці са словамі «досыць табе ўжо людзей смяшыць» схапіла «таго» Фёдара Пятровіча, тузанула за вусы, і «гэты» Фёдар Пятровіч пазнаў свайго сына Антося.

КАХАННЕ

— Ну вось, глядзі, глядзі, панесла ўжо...— штурхнуў мяне пад бок Мікіта Крышталік.

— Хто панёс, што панёс?..— не адрываючы вачэй ад шашачнай дошкі, прамармытаў я.

— Таня Малініна фатаграфіі панесла.

І хоць цяпер быў мой ход, але, пачуўшы гэтае імя, я кінуў усё і пабег да акна.

Мы ўбачылі, як да заводскай Дошкі гонару падышла невысокая тоненькая дзяўчына з пачкам фотакартак у руцэ. Некаторыя фотакарткі яна здымала з Дошкі зусім іншыя апускала крыху ніжэй або перастаўляла на самы верх.

Але было на гэтай Дошцы яшчэ адно месца ў самым цэнтры: тут Таня змяшчала фотакарткі тых, хто быў «героем дня». Трэба сказаць, што на гэтае цэнтральнае месца цяжэй за ўсё было трапіць.

На гэты раз «героямі дня», здаецца, былі мы з Мікітам: у нас лепшыя паказчыкі — 320 працэнтаў нормы, і заняць цэнтральнае месца на Дошцы гонару належала нам. Вось чаму мы так моцна прыціскаліся да халоднай шыбы.

Але была і іншая прычына, можна сказаць, самая галоўная. Справа ў тым, што мы абодва — я і Мікіта — былі па вушы закаханыя ў гэтую невысокую тоненькую дзяўчыну. А яна... адзін танец танцавала са мною, а другі — з Мікітам. Калі мы частавалі яе цукеркамі, дык яна колькі цукерак возьме ў Мікіты, столькі ж возьме і ў мяне. Праводзіць сябе Таня таксама дазваляла толькі абодвум разам. Мы звычайна ішлі так: яна пасярэдзіне, а мы па баках. Яна, трымаючы нас пад рукі, бясконца шчабятала, нахіляючыся то да аднаго, то да другога.

І вось з'явілася магчымасць высветліць, каго ж яна больш калі не кахае, дык хоць паважае. Ёй трэба было, нарэшце, зрабіць выбар. На Дошцы гонару было толькі адно цэнтральнае месца, а мы знарок так падагналі, што ў нас з Мікітам быў аднолькавы працэнт выканання плана. Па іншых паказчыках — па якасці, чыстаце рабочага месца — мы таксама ішлі нараўні. Дык каго ж яна змесціць у цэнтры? Паміж сабой мы вырашылі: чыю фатаграфію яна змесціць у цэнтры, таго яна, мусіць, і больш кахае.

А яна, размеркаваўшы ўсе фота вакол цэнтральнага месца, дастала яшчэ адно, значна большае па памерах, і... прымацавала ў самым цэнтры.

Здалёк мы не маглі ўгледзець, чыю фатаграфію яна паставіла ў цэнтры, Мікітаву ці маю. І таму, як толькі Таня адышлася, мы што было духу пабеглі да Дошкі гонару.

Прыбеглі і... здзіўленыя, спыніліся. З цэнтра на нас глядзеў мужны, прыгожы твар Петруся Бранавіцкага, нядаўна дэмабілізаванага з радоў Савецкай Арміі. Пад фота быў надпіс — 320 працэнтаў нормы! А брак у яго на адну сотую працэнта быў меншы, чым у нас.

Мы глянулі адзін на аднаго і засмяяліся.

...Увечары мы зноў сядзелі ўтраіх, Таня, Мікіта і я, у тэатры. У Тані ў кожнай руцэ было па порцыі марожанага. Гэта адну купіў Мікіта, другую — я.

СПАЗНІЎСЯ

Платон Пакумейка выдаў сваю першую кніжку. Ён разаслаў яе ўсім сябрам, паказваў, нібы візітную картку, знаёмячыся з дзяўчатамі. Купіў, можа, экземпляраў сто і ўсюды выстаўляў іх на відным месцы дома. І калі хто заходзіў да яго, то куды б госць ні павярнуўся, толькі і чытаў: «Платон Пакумейка», «Платон Пакумейка». Акрамя таго, ён кожны дзень абыходзіў кніжныя магазіны і падоўгу назіраў, ці купляюць яго кніжку. Праўда, у гэтых адносінах асаблівых поспехаў не было. Часам людзі бралі яе ў рукі, перагортвалі некалькі старонак, а потым ставілі на месца. Прозвішча Платона Пакумейкі было для іх яшчэ невядомым. Вось гэта больш за ўсё і засмучала маладога аўтара.

«Не ведаюць мяне, таму і не бяруць,— думаў ён.— А каб прачыталі хаця б два-тры апавяданні, то адразу купілі б».

Чыталі кніжку сябры, знаёмыя, і ўсе, як кажуць, у асноўным хвалілі яе.

І вось месяцы праз два ў яго кватэры пачуўся тэлефонны званок.

— Алё, гэта Пакумейка? — пачуўся ў трубцы незнаёмы голас.

— Пакумейка, а што? — насцярожана перапытаў малады аўтар.

— Не можаш пісаць, дык і не бярыся! Лепш ідзі кароў пасвіць, дык больш карысці будзе... А то ў пісьменнікі захацеў падацца...

— Чаму вы са мной так размаўляеце? — паспрабаваў абурыцца Пакумейка.— Якое вы маеце права?

— А як жа з табой яшчэ гаварыць? Пачытай сённяшнюю газету, і ты сам з сабой будзеш так гаварыць,— выгукнуў нехта і павесіў трубку.

Потым пазваніў яшчэ хтосьці незнаёмы (а мо і знаёмы) і таксама з такой з'едлівасцю запытаў:

— Добра цябе пеканулі сёння? Маладзец Шмель!

Пазней званілі сябры і спрабавалі падбадзёрыць Пакумейку, раілі не звяртаць асаблівай увагі на гэту крытыку, не падаць духам, а рабіць сваю справу. Усіх крытыкуюць і крытыкавалі, нават Талстога, але ніхто ад гэтага яшчэ не паміраў.

«Што ж там такое пра мяне напісалі?» — думаў Пакумейка, таропка апранаючыся. І вось, нарэшце, газета ў яго ў руках, на першай і апошняй старонцы аб ім нічога. А вось усярэдзіне, у самым цэнтры яму адразу кінуўся ў вочы загаловак, набраны буйнымі літарамі: «Пратоптанай сцежкай». Пакумейка прыпаў да маленькіх літарак тэксту, якія чамусьці скакалі ўваччу. Спачатку, як гэта заўсёды, аўтар выказваў некалькі агульных і не новых думак пра работу пісьменніка, пра талент. Потым перайшоў да разбору апавяданняў. Але што гэта быў за разбор? Нейкія агульныя, бяздоказныя абвінавачванні або вельмі спрэчныя вывады, якія былі напісаны ў катэгарычнай форме.

Але больш за ўсё ўразіла Пакумейку тое, што крытык гаварыў не ад свайго імя, а ад імя чытачоў, быццам усе яны прыслалі яму свае «даручэнні» з просьбай выказаць іх думкі.

Можа, з тыдзень ён хадзіў сам не свой, яму здавалася, што ўсе ведаюць і паказваюць пальцамі: «Вунь пайшоў Пакумейка. Той, што напісаў «Песні вясны», кнігу, якую расчыхвосцілі».

Як бы там ні было, але ён сапраўды рашыў выкінуць аўтаручку і заняцца якой-небудзь карыснай справай.

Але раней ён рашыў скупіць усе экземпляры сваёй кніжкі і спаліць.

З такім цвёрдым намерам ён прыйшоў у кнігарню.

— «Песні вясны»? Платона Пакумейкі? — перапытала прадаўшчыца, чамусьці спачувальна пазіраючы на яго.

— Та-так, Платона Пакумейкі... І нясіце ўсе экземпляры, колькі ў вас ёсць.

— Ого, малады чалавек,— працягнула прадаўшчыца,— вы спазніліся ўжо.

— Як спазніўся? — не зразумеў аўтар.

— А так, Пакумейку даўно разабралі... У той жа дзень, як толькі яго кнігу раскрытыкавалі ў газеце.

ПАСЛЯ АБЕДУ

— Цудоўны абед! — задаволена сказаў мой сябра, закурваючы цыгарэту.

— Ага. Даўно я з такім апетытам не еў,— згадзіўся і я.— Як кажуць, ледзь язык не праглынуў.

— А ў мяне аж за вушамі трашчала.

— І прынеслі хутка.

— А чысціня якая... Як прыгожа сервіраваны сталы!

— Заўтра таксама абавязкова прыйдзем сюды абедаць.

— Давай запішам падзяку дырэктару, кухару, афіцыянтцы...— нечакана прапанаваў мой сябра.

— Давай! — ахвотна згадзіўся я.— Толькі ж ці ёсць у іх такая кніга для падзяк?

— Спецыяльнай кнігі для падзяк, вядома, няма,— растлумачыў ён.— Кніга скаргаў усё прымае: і падзякі, і скаргі.

— Дык неяк жа няёмка прасіць кнігу скаргаў, калі хочаш запісаць падзяку, дарэмна толькі людзей напалохаеш.

— Вось і добра,— усміхнуўся ён.— Спачатку спалохаюцца, затое потым як будуць задаволены, калі замест скаргі ўбачаць падзяку!

— Ну што ж, добра,— згадзіўся я,— давай прасі.

Калі да нас падышла афіцыянтка — прыгожанькая дзяўчынка з маленькімі чорнымі вочкамі, мой сябра асцярожна, такім лагодным тонам папрасіў:

— Дайце нам, калі ласка, кнігу скаргаў.

Вочы ў афіцыянткі спалохана забегалі, шчокі пачырванелі.

— Хіба вам што не спадабалася ў нас?

— Не, усё добра,— як мага больш мякка адказаў я,— але вы ўсё ж прынясіце.

— Вось людзі! — злосна прамармытала афіцыянтка.— Сказаць проста яны не могуць, абавязкова падавай ім кнігу скаргаў. Самадуры!

Афіцыянтка крута павярнулася і пайшла.

— Ну вось,— кісла ўсміхнуўся мой сябра,— можа, не трэба было і пачынаць.

— Нічога, нічога...— паспяшаўся супакоіць я,— зараз усё ўладзіцца.

Афіцыянтка між тым падышла да буфетчыцы, нешта горача загаварыла.

Праз колькі хвілін, нібы пава, выплыла з-за стойкі буфетчыца і накіравалася да нас.

— Кнігі скаргаў цяпер няма. Яна ў дырэктара ў кабінеце. Дырэктара таксама няма, і невядома, калі прыйдзе. Калі хочаце, можаце сабе чакаць,— адным духам выпаліла яна і, глянуўшы на нас знішчальным позіркам, адплыла да буфета.

Мы пераглянуліся. Што рабіць? Яўна было відаць, што буфетчыца гаворыць няпраўду. На адной з калон зала вісела аб'ява: «Кніга скаргаў знаходзіцца ў буфеце».

Лагодны настрой, які быў у нас да гэтага, пачаў знікаць. Цяпер усё ўяўлялася нам зусім у іншым святле. І сурвэтка здалася не такой чыстай, і кветкі завялымі, і нават салянка, успаміналася, была крыху перасоленай.

— Ану іх!..— махнуў рукой мой сябра.— Пойдзем!

— Не,— заўпарціўся я,— як гэта, каб мы кнігі скаргаў не маглі дабіцца.

Я ўстаў і пайшоў сам да дырэктара. Ісці мне трэба было каля ўсё той жа буфетчыцы. Яна, відаць, адгадала мой намер і ўмомант загарадзіла сабою дзверы.

— Вы куды?

— Да дырэктара.

— Без халата тут хадзіць забараняецца.

— Тады давайце мне халат,— папрасіў я.

— У нас не халатная майстэрня.

— Тады паклічце мне сюды дырэктара.

— Служак у нас таксама няма.

Я ўспыхнуў і павысіў голас. Буфетчыца ў даўгу не засталася. Узняўся шум. Не ведаю, чым бы ўсё гэта скончылася, каб з кабінета не выйшаў дырэктар і не прынёс кнігу скаргаў.

Кончылася ўся гэта справа тым, што замест падзякі мы напісалі досыць рэзкую скаргу.

ДРОБЯЗІ ЖЫЦЦЯ

Тры дні таму назад упраўдом Іван Казіміравіч Гамейша паведаміў інжынеру Вышамірскаму, што рамонт ягонай кватэры скончан.

А сёння ў кантору зайшла Ніна Паўлаўна, жонка Вышамірскага, і запрасіла Івана Казіміравіча да іх на ўваходзіны.

— Прыходзьце заўтра, гадзін у восем вечара... Будзем чакаць вас. Толькі абавязкова...

Івану Казіміравічу гэта было вельмі прыемна пачуць, таму што да яго заўсёды прыходзілі толькі скардзіцца на дрэнна зроблены рамонт, а тут здарылася нешта незвычайнае.

Назаўтра роўна ў восем гадзін вечара Іван Казіміравіч падымаўся па шырокіх усходках новай лесвіцы, што вяла ў кватэру Вышамірскіх.

Але нечакана... Цьфу ты, згінь, прападзі!.. Дрэнна прыбітая ўсходка не вытрымала яго цяжару, і ён паляцеў кудысьці ўніз.

— А каб вы на той свет так лёталі, майстры праклятыя, як вы прыбіць усходку па-людску лянуецеся! — вылаяўся Іван Казіміравіч, падымаючыся і абтрасаючы пыл.

У пакоях Ніны Паўлаўны было вельмі прыемна і ўтульна. Сцены і столь былі пабелены, падлога пафарбавана, на вокнах віселі прыгожыя фіранкі.

Іван Казіміравіч спыніўся, як зачараваны.

— Добра, добра адрамантавалі вашу кватэру, далёка не ўсім так шанцуе,— задаволена прагаварыў ён.— А я, прызнацца, яшчэ і не заглядаў сюды, усё неяк не выпадала.

— Праходзьце, калі ласка, далей,— запрасіла яго Ніна Паўлаўна.— Сядайце і будзьце як дома, а я зараз тое-сёе прыгатую.

Іван Казіміравіч толькі хацеў крануцца з месца, але, не зрабіўшы і кроку, грымнуўся на падлогу. Ён здзіўлена паглядаў на свае ногі: у што гэта ён так уліп? Іх жа не адарваць ад падлогі.

— Выбачайце, Іван Казіміравіч, забыліся вас папярэдзіць. Вось вам вазелін, падмажце падэшвы, бо гэта не фарба, а сапраўдная смала.

— Не маляры, а махляры,— злосна прамычаў Іван Казіміравіч, так-сяк дабраўшыся да стала.

— Вы, калі ласка, не звяртайце на гэта ўвагі,— ветліва прамовіла Ніна Паўлаўна, ставячы перад Іванам Казіміравічам графін з півам і патэльню з яешняй.— Па сутнасці, гэта дробязі жыцця... Вось вам шклянка, налівайце і піце.

Іван Казіміравіч наліў сабе шклянку піва і толькі хацеў выпіць, як нешта — боўць!.. У шклянку ўляцеў добры кавалак атынкоўкі.

— Не палохайцеся, калі ласка,— паспяшалася зноў яго супакоіць Ніна Паўлаўна, — гэта Ірына Антонаўна наверсе дзвярамі стукнула. А ў нас ад гэтага заўсёды атынкоўка валіцца...

Іван Казіміравіч пакруціў галавою і падышоў да люстэрка, каб выцерці спацелую лысіну.

— Божухна ты мой! — заенчыў ён.— Я ж, здаецца, прыйшоў у чорным гарнітуры, чаму гэта ён белы зрабіўся?

— Нічога, нічога, гэта вы да сцяны дакрануліся. Але гэта адчысціцца... Вось вам шчотка.

Толькі Іван Казіміравіч пачаў чысціцца, як з кухні пачуўся спалоханы голас гаспадыні:

— Іван Казіміравіч, хутчэй сюды! На дапамогу!

— А што здарылася?

Іван Казіміравіч прыбег на кухню, і яму адразу зрабілася ўсё ясна. Адзін з кранаў, відаць, быў дрэнна закручаны, і напорам вады яго сарвала. Давялося Івану Казіміравічу самому змагацца з пругкім струменем ледзьве не вару. Пакуль ён самаробным шпунтам затыкаў трубу, яго здорава такі абліло вадой, і новы святочны гарнітур быў падобен на самую звычайную анучу.

— А хіба вам краны не мянялі? — запытаўся Іван Казіміравіч у гаспадыні.

— А як жа, мянялі.

— Дык чаму яны такую старызну паставілі? Гэта ж не краны, а ўтыль.

— Яны сказалі, што другіх у іх няма, што ім такія выдалі.

— Ну ж і брахуны! Я ж сам бачыў, як ім выдавалі новенькія бліскучыя краны.

— А можа, яны не паставілі мне новыя краны таму, што я не дала ім на паўлітра? — здагадалася гаспадыня.— Яны нешта такое намякалі, што «сухая лыжка рот дзярэ», але я не звярнула на гэта ўвагі. Каб ведала, што так будзе, я б паставіла ім дзесяць паўлітраў.

Пасля ўсяго, што здарылася, Іван Казіміравіч паспяшаўся хутчэй пайсці адсюль, так і не дапіўшы піва і не даеўшы яешні, бо хто ведае, што яшчэ магло здарыцца пасля такога халтурнага рамонту.

НЕЗВЫЧАЙНАЯ ПРАВЕРКА

Архітэктар Сяргей Яворка закончыў праект Дома культуры, заклеіў паперы ў канверт, напісаў на ім буйнымі літарамі «на конкурс» і задумаўся.

Сапраўды, чаму б яму не ажаніцца? Вучобу ў інстытуце ён скончыў, атрымаў цікавую работу і кватэру.

Як добра было б цяпер падзяліцца сваімі думкамі, надзеямі з любімым чалавекам. Але каму ён можа даверыцца? Хто здолее правільна зразумець яго не заўсёды паслядоўную натуру?

— Няма такой дзяўчыны,— сумна падумаў Сяргей.— Вось хіба Вольга.

Вольга Чачоткіна — студэнтка апошняга курса геолага-разведвальнага інстытута. Зграбная, прыгожая дзяўчына, але надзвычайна строгая. Пазнаёміліся яны даўно, але сустракаліся даволі рэдка, бо правесці вечар разам і не пасварыцца не маглі.

Пасля апошняй сваркі, хоць яна была даволі даўно, яны не памірыліся і да гэтага часу. А пачалося ўсё вось з чаго. Вольга зрабіла некалькі заўваг па праекце Сяргея. Ён спачатку не толькі не пагадзіўся, а нагаварыў дзяўчыне яшчэ і грубасцей, заявіўшы нешта накшталт: «З якіх гэта часоў яйцо пачало вучыць курыцу». Вольга ў даўгу не засталася і, у сваю чаргу, нагаварыла яму шмат непрыемнасцей. Праўда, потым ужо, добра падумаўшы, Сяргей зрабіў амаль усё так, як раіла Вольга. Вось аб гэтым ён і хацеў паведаміць ёй.

Сяргей напісаў паштоўку, у якой прасіў Вольгу неадкладна прыйсці да яго, для апошняй, «сур'ёзнай» размовы.

Але мінуў дзень, другі, трэці, прайшоў цэлы тыдзень, а Вольга ўсё не прыходзіла. Больш трываць Сяргей не мог. Ён надумаўся ажаніцца і паслаць Вользе запрашэнне на вяселле. Няхай ведае, што не на ёй адной свет трымаецца. Але хто, акрамя Вольгі, падабаецца яму?

— Лена Купрыянава?.. Ну, гэтая, бадай, ужо выйшла замуж. Яна ж не хацела пачакаць нават паўгода, пакуль ён скончыць інстытут.

— Каця Паўловіч? Прыгожая, хоць, праўда, трохі легкадумная. Толькі яна ўжо аднойчы адмовіла мне... Нічога, паспрабую зрабіць другі заход. Можа, перадумае.

Памеркаваўшы і прыкінуўшы, што абедзве нявесты не дужа надзейныя, Сяргей паслаў лісты з прапановамі адначасова і Лене, і Каці. А сам таго ж вечара выехаў з горада на вёску, пабачыцца з роднымі.

Толькі праз месяц Сяргей вярнуўся дахаты. Яго чакала мноства лістоў і сярод іх адказы ад абедзвюх «нявест».

Тое, што было жаданым месяц таму назад, цяпер кінула Сяргея ў халодны пот. А здарылася гэта таму, што там, на вёсцы, ён сустрэў Вольгу. Як яны ўзрадаваліся адно аднаму, быццам і не сварыліся ніколі!

А ў лістах «нявесты» паведамлялі, што яны глыбока дакараюць сябе за бессардэчныя адносіны да Сяргея.

— Вось нарабіў дык нарабіў,— падумаў Сяргей, правёўшы рукою па змакрэлым твары. Ён цяжка сеў на крэсла. Становішча ўскладнялася тым, што «нявесты» абяцалі прыйсці да яго ў нядзелю. Гэта значыць сёння. З хвіліны на хвіліну яны маглі быць... Што рабіць?

Сяргей пазваніў таварышу і папрасіў яго зараз жа прыйсці. Уладзік, так звалі Сяргеевага таварыша, даведаўшыся, у чым справа, весела сказаў:

— Не бядуй. У цябе ёсць кавалак бінту?

— А пры чым тут бінт?

— Ты адказвай па сутнасці: ёсць ці няма? Астатняе не твая справа.

— Н-ну ёсць,— няпэўна адказаў Сяргей.

— Дык давай яго сюды.

Сяргей дастаў з шуфляды стала бінт і падаў сябру.

— А цяпер распранайся.

— Што ты задумаў?..

— Распранайся, кажу, хаця б да палавіны...

Сяргей нехаця распрануўся. Уладзік абкруціў яму галаву, твар і тулава бінтом.

— А цяпер кладзіся на канапу і накрывайся коўдрай... Ды хутчэй, хутчэй... А то, здаецца, нехта ідзе... Чуеш, жаночыя абцасы пастукваюць па сходках?

Толькі паспеў Сяргей легчы на канапу, як у дзверы пастукалі. У пакой увайшла высокая бландзінка з ярка нафарбаванымі вуснамі.

— Сяргея Іванавіча я магу бачыць?

— Можаце, толькі ён у непрытомнасці,— хмура адказаў Уладзік.

— А што з ім?

— Ды вось трапіў у аварыю, зламала трынаццаць скабаў, адбіла лёгкія...

— Які жах, які жах! — завойкала дзяўчына. І, крыху памаўчаўшы, запытала: — А ён паправіцца?

— Калі і паправіцца, то ўсё роўна інвалідам застанецца.

— А працаваць ён зможа?

— Чаму ж не, будзе кошыкі плесці.

— А па спецыяльнасці, архітэктарам, ён ужо не зможа працаваць?

— Наўрад ці зможа.

— Ай-ай, як шкада, такі здольны архітэктар быў.

— Цяпер усе аб гэтым гавораць.

— Я ўважліва сачыла за яго творчымі поспехамі. А зараз усё прапала. Усё!

На вачах у бландзінкі з'явіліся слёзы.

— Вы плачаце? Вам так шкада яго?

— Вядома, шкада, а яшчэ больш сябе.

Дзяўчына дастала люстэрка, пачала прыхарошвацца. І раптам чароўна ўсміхнулася Уладзіку.

— Давайце пойдзем сёння ў кіно.

— У кіно? — разгублена перапытаў Уладзік і, крыху падумаўшы, дадаў: — А што, можна!

Тут ужо не вытрымаў Сяргей і гучна застагнаў: «О-о-о-ох!»

Дзяўчына заспяшалася.

— Дык вы прыходзьце... У «Чырвоную зорку»... на васьмігадзінны... Я вас буду чакаць... Толькі абавязкова...

Ужо ў дзвярах яна спынілася.

— А Сяргею, калі паправіцца, перадайце мае віншаванні з атрыманнем прэміі.

Прыкладна такім жа чынам прайшла сустрэча і з другой «нявестай» Сяргея.

— Ну вось і разлічыліся...— радасна абвясціў Уладзік.— Бачыш, якія гэта «нявесты», у іх у галаве не ты, а твая прэмія.

— Якая прэмія? — ускочыў з ложка Сяргей.

— Ды за праект... Хіба ты не ведаеш?

Але Уладзік не паспеў адказаць, у дзверы зноў пастукалі, і ён пабег адчыняць.

— З Сяргеем здарылася вялікая бяда, ён трапіў у аварыю і цяпер поўны інвалід,— не пускаючы нават на парог высокую зграбную дзяўчыну, пачаў дакладваць Уладзік.

— Сяргей трапіў у аварыю? — спалохана перапыніла дзяўчына і, адштурхнуўшы Уладзіка, убегла ў пакой.

Абураны такімі паводзінамі дзяўчыны, Уладзік пабег за ёю і спыніўся, убачыўшы, што Сяргей, ззяючы ад радасці, абдымаў і цалаваў госцю.

— Што з табою, Сяргейка, мілы?.. Як гэта здарылася? Дай я перавяжу цябе... Ты не хвалюйся... Я буду моцна-моцна кахаць цябе...— прыціскаючы галаву Сяргея, усхвалявана гаварыла дзяўчына.

— Са мною нічога, Волечка... Я зусім здаровы...— І Сяргей пачаў зрываць з сябе бінты.

— Што? Ты здаровы? Дык навошта гэты маскарад?

Абурэнне дзяўчыны было такое вялікае, што яна нават не захацела слухаць тлумачэнняў. Яна моцна стукнула дзвярамі, і часты стук абцасікаў па сходках хваравіта адазваўся ў грудзях Сяргея.

— А гэта, відаць, сапраўдная дзяўчына была,— з захапленнем прамовіў Уладзік.— Як яна мяне ёмка адштурхнула. І з прэміяй нават не павіншавала.

— Яна нічога не ведае, мы з ёю разам прыехалі.

— Дык чаго ж ты стаіш? Вярні яе хутчэй!

І Сяргей кінуўся даганяць.

Што ён гаварыў дзяўчыне, невядома, аднак вярнуліся яны разам.

НЕ НА ТУЮ КЛАВІШУ

Малады інжынер Віктар Канапелька ішоў па вуліцы, нізка апусціўшы галаву. Раптам на яго плячо лягла чыясьці рука.

— Што з табой, Віктар? Чаму такі сумны? У цябе непрыемнасці?

Віктар прыўзняў галаву і ўбачыў перад сабой свайго даўняга сябра, Глеба Цыбульскага, маладога кандыдата фізічных навук.

— Ат,— сумна ўсміхнуўся Віктар,— невясёлыя думкі лезуць у галаву.

— Зойдзем у кафэ,— прапанаваў Глеб,— пагутарым.

Пасля бутэлькі піва Віктар стаў больш гаваркі і ахвотна расказаў пра сваю бяду.

Зусім нядаўна ён рашыў жаніцца. Раней аб гэтым не думаў, бо лічыў сябе непадрыхтаваным для такога сур'ёзнага кроку ў жыцці. Цяпер, калі ён надумаўся жаніцца, выявілася, што ў яго нікога няма на прыкмеце.

— Ты дарэмна павесіў нос,— паспрабаваў суцешыць яго сябра.— Гэта не загана, што ты фігурай не Апалон Бельвядэрскі. Знойдзеш цудоўную дзяўчыну.

— Ат! — безнадзейна махнуў рукою Віктар.— Для сучасных дзяўчат галоўнае — даўгія ногі ды каб яшчэ добра ўмеў імі віхляць у модных танцах.

— Не кажы глупства,— запярэчыў сябра,— далёка не ўсе дзяўчаты такога погляду. Хоць умець добра танцаваць таксама нядрэнна. Не ў гэтым справа. Пакахаць такога чалавека, як ты, трэба час. Каб да цябе прыгледзеліся, зразумелі тваю душу...

— Патрэбны сустрэчы! А дзяўчаты, з якімі мне ўдавалася сустракацца, больш аднаго вечара не вытрымлівалі. Ды і я зусім не ўмею трымаць сябе з імі: чырванею, заікаюся, пляту немаведама што...

— Эх, каб цябе хто хоць крышачку прыўзняў! Тады б усё пайшло інакш.

— Што значыць прыўзняў? — не зразумеў Віктар.

— Ну, каб хто падаў цябе з лепшага боку. Расказаў аб тваіх здольнасцях, аб тваім лагодным характары, аб тым, што ты добры спецыяліст. Раней гэта вельмі добра ўмелі рабіць сваццi...

— Ну-у,— сказаў Віктар,— чым звяртацца да свахі, лепей хадзіць вечным халасцяком.

— Дарэмна ў цябе такі песімізм. Выбраць сабе сяброўку ці спадарожніка і каб адразу на ўсё жыццё — не такая простая справа. У апошні час, як сведчыць статыстыка, многа разводаў стала. Вось людзі і задумаліся — нядрэнна было б, каб хтосьці дапамагаў маладым парам. У наш атамны век замест свахі пачалі звяртацца да ЭВМ.

— ЭВМ? А што гэта за клуб такі?

— Гэта не клуб, а электронна-вылічальная машына.

— Машына? Ну што яна можа разумець у маіх пачуццях? — недаверліва паківаў галавою Віктар.

— Цяпер з ЭВМ раяцца па многіх пытаннях,— працягваў развіваць сваю думку Глеб.— Яна дапамагае медыкам. Чыгуначнікам падказвае, як лепш скласці графік руху паяздоў. Сталяварам — якую трымаць тэмпературу... Сур'ёзна! Чаму не параіцца з ёй па сардэчных справах? ЭВМ яшчэ інакш называюць «электроннай дарадчыцай». Разумееш, не сваццяй, а звычайнай дарадчыцай.

— А хто-небудзь ужо карыстаўся яе паслугамі?

— Многія карысталіся. У тым ліку і я.

— І што?

— Устаноўлена цвёрда: асобы, якія ўступілі ў шлюб згодна парадзе ЭВМ, вельмі рэдка разводзяцца. Я таксама не шкадую, што ажаніўся са сваёй Любай. Калі ты не супраць, то я магу параіцца з ЭВМ і наконт цябе.

— Ну, паспрабуй,— без асаблівага энтузіязму згадзіўся Віктар.— Як эксперымент...

Атрымаўшы згоду лірыка, фізік занатаваў рост, вагу, колер вачэй, звычкі, пажаданні і іншыя дадзеныя. А праз некалькі дзён прыйшоў і прынёс картку з дадзенымі дзяўчыны, якой, як устанавіла машына, мог бы спадабацца Віктар. Машына раіла, што яму можа падысці дзяўчына ростам каля 160 сантыметраў, бландзінка з чорнымі вачамі, кірпатым носікам, ціхая па характару. Да таго, яна любіць паэзію.

— Вось такую і шукай,— сказаў на развітанне Глеб.— А высокіх брунетак ці рыжых — асцерагайся.

Як кажуць, машына закруцілася.

Аднойчы, у адзін з выхадных дзён, Віктар выйшаў пагуляць у парк. Ідзе і.. о, цуд! Нават вачам сваім не верыць. На лавачцы з кнігай у руках сядзіць амаль дакладна такая асоба, партрэт якой параіла і намалявала ЭВМ. Бландзінка. З кірпатым носікам. Чорныя вачаняты. І росту прыкладна метр шэсцьдзесят сантыметраў... Захапілася кніжкай, што нічога не бачыць і не чуе. «Трэба паспрабаваць пазнаёміцца з ёй,— хвалюючыся, парашыў Віктар,— а раптам гэта і ёсць мая, машынай суджаная...» Прысеўшы на другі канец лавачкі, ён некаторы час набіраўся смеласці, а потым загаварыў:

— Што вы чытаеце?

Дзяўчына зірнула на Віктара, а потым неяк вельмі проста і шчыра адказала:

— Лермантава! Вельмі люблю паэзію.

— І я таксама... Лермантава.

— А вы напамяць што-небудзь з яго твораў ведаеце?

— Бя... бялее ветразь адзінокі!..— аж забляяў ад радасці Віктар і падсунуўся бліжэй да дзяўчыны.

— Прачытайце мне,— папрасіла бландзінка.

І Віктар пачаў чытаць вершы. Потым яна чытала яму. Так яны і прасядзелі ледзь не да раніцы. Развітваючыся, Віктар узяў яе за руку... О, ён быў на сёмым небе! Нарэшце знайшоў тое, што так доўга шукаў. І як усё было проста і лёгка. Ён не чырванеў, не гаварыў лухту. А галоўнае, дамовіліся сустрэцца заўтра. Віктар пазваніў Глебу. Яму адказалі, што Глеб паехаў у камандзіроўку. Надоўга. Ну што ж, урэшце, ён цяпер быў і не надта патрэбны. У Віктара складваліся спрыяльныя акалічнасці. Хвалюючыя сустрэчы, радасныя, бліскучыя вочы і пацалункі. Потым... Ён з Ленай (так звалі тую дзяўчыну) распісаўся. Пажаніліся!

З таго часу прайшло гады тры. У іх нарадзілася маленькая дачушка, і яны, як кажуць, на пачатак свайго знаёмства забыліся.

Раптам да іх зайшоў Глеб. Вядома, яго прынялі як самага дарагога госця. Сват не сват, аднак меў нейкае дачыненне да іх жаніцьбы. Частавалі, весяліліся. Потым, калі жонка Віктара выйшла на кухню, Глеб запытаўся:

— Ну, як вы жывяце?

— Добра,— адказаў Віктар.

— Не сварыцеся?

— Не.

— Ты скажы,— паківаў галавой Глеб,— а я так баяўся...

— Чаго ты баяўся? — насцярожыўся Віктар.

— Ты разумееш, у чым справа... Калі я раіўся з ЭВМ наконт дзяўчыны для цябе, я выпадкова націснуў не на тую клавішу. Аказваецца, табе зусім не бландзінка патрэбна была, а брунетка. І яна павінна была любіць не паэзію, а прозу. І чытаць не Лермантава, а Талстога.

— Вунь яно што-о,— неяк расчаравана працягнуў Віктар, але зараз жа спахапіўся.— Можа, машына і памылілася, але яніколечкі не памыліўся, што жаніўся з Ленай. У гэтым я перакананы цвёрда.

— Ну, добра, калі так,— вінавата ўздыхнуў Глеб.

— Ну, а ты як жывеш? — у сваю чаргу запытаў Віктар.

— У мяне не клеіцца,— цяжка ўздыхнуў Глеб.

— А што?

— Разышоўся з Любай.

— Ого! Як жа так? На якую ж ты клавішу націснуў?

— На тую, што трэба.

— Дык у чым жа справа?

— Ат,— махнуў рукой Глеб,— усё гэта новаўжыванні атамнага веку... А жаніцьба як была цёмны лес, так і застаецца.

СЭРЦА НЕ ПРЫМУСІШ

Гісторыя, аб якой я хачу расказаць, адбылася ў... 1989 годзе. Так-так, не здзіўляйцеся. Як вы ўбачыце далей, раней яна і не магла адбыцца. Адзінае, аб чым вы можаце запытацца ў мяне,— адкуль я дазнаўся пра яе. Адказваю: вельмі проста.

Адзін мой сябар з радыётэхнічнага інстытута, дацэнт Вераскоў, сканструяваў на паўправадніках апарат, па якому можна было бачыць будучае. Гэты апарат вельмі нагадваў «машыну часу» Герберта Уэлса. Але быў яшчэ не вельмі дасканалы, «бачыў» усяго да 2000 года.

І вось неяк, назіраючы за жыццём людзей 80—90-х гадоў, дацэнт Вераскоў і даведаўся пра гэтую гісторыю. А потым ужо расказаў мне.

Пачалася яна, як пачынаюцца амаль усе падобныя гісторыі. З месяца і зорак, а потым нясмелага шэпту... «Я вас кахаю...» Галоўнымі дзеючымі асобамі былі: ён — Ігар Міхайлавіч, высокі, мажны мужчына гадоў пад пяцьдзесят. Яна — незвычайнай прыгажосці жанчына гадоў трыццаці. Дацэнт Вераскоў толькі адзін раз убачыў яе і сам закахаўся па самыя вушы. Жонка даведалася аб гэтым і ўшчэнт разнесла апарат. (Вось чаму да гэтага часу іх і няма ў продажы!)

Аднак вернемся да Ігара Міхайлавіча і ягонай каханай Іры. Пазнаёміліся яны ў санаторыі ў Кіславодску, дзе Ігар Міхайлавіч падлечваў сваё сэрца. А Ірачка была яго палатным урачом. Калі ён першы раз убачыў яе, то яго ледзь не хапіў інфаркт. Так застукала ў грудзях сэрца.

Ірачка была высокай, стройнай, вочы і валасы ў яе былі чорныя-чорныя, як восеньская ноч. Ігар жа Міхайлавіч толькі і прызнаваў такіх «пікавых дам», а бландзінкі з ільнянымі валасамі яму зусім не падабаліся. Нарэшце ён сустрэў сваю мару, свой ідэал. Што ў такіх выпадках робяць мужчыны нават не першай маладосці? Яны забываюць пра ўсё: жонак, хваробы і спрабуюць, можа, апошні раз у жыцці, ухапіць «жар-птушку». Асобным шчасліўчыкам, бывае, і пашанцуе.

Праўда, Ігару Міхайлавічу было крыху лягчэй лавіць сваю «жар-птушку», чым многім іншым мужчынам ягонага ўзросту. Справа ў тым, што ён быў яшчэ не жанаты (ніяк не мог стрэць свой «ідэал»), і таму на яго не глядзелі коса і не палохалі «персанальнай справай». А вось Іра была замужам. Праўда, мужам сваім яна была вельмі незадаволена, бо ён больш схіляўся перад Бахусам, чым перад прыгажосцю сваёй жонкі, і яна мелася развесціся з ім. Пасля знаёмства з Ігарам Міхайлавічам намер яе стаў больш цвёрдым, і неўзабаве яна напісала заяву ў суд.

Калі ж перад ад'ездам Ігар Міхайлавіч расхныкаўся, што невядома, колькі яшчэ прыйдзецца чакаць, маўляў, «пакуль суд ды справа», то Іра напомніла яму пра каханне Бальзака да графіні Ганскай і ад сябе дадала:

— Калі ёсць сапраўднае каханне, гэта зусім няцяжка — пачакаць...

Як толькі ўсё будзе аформлена, яна дасць яму тэлеграму з адным словам: «прыязджай».

Ігар Міхайлавіч дзівіўся сам сабе, свайму поспеху. Жартачкі, з хворым сэрцам ды завабіць такую жанчыну. Такое не заўсёды ўдавалася і больш маладым. І ён быў, як кажуць, на сёмым небе.

А далей пацягнуліся дні пакутлівага чакання. Адзінай радасцю былі пісьмы ад Іры, у якіх яна як магла падбадзёрвала яго і суцяшала, што, відаць, чакаць ужо засталося нядоўга, бо яе ўжо выклікалі ў суд на размову.

Нарэшце (усяму ж бывае канец!) Ігар Міхайлавіч атрымаў доўгачаканую тэлеграму з запаветным словам. Ён сабраўся вельмі хутка, за якія-небудзь паўгадзіны склаў рэчы, сеў на звышгукавы самалёт і праз колькі мінут быў ужо ля сваёй Ірачкі. За гэты час, што ён не бачыў яе, Іра яшчэ больш папрыгажэла, і Ігар Міхайлавіч не мог адвесці ад яе вачэй.

Але Іра чамусьці была нейкая задуменная, не такая, як заўсёды.

— Што з табой, Ірачка?..— не вытрымаў Ігар Міхайлавіч.— Ці не шкадуеш ты, што я прыехаў? — І міжволі схапіўся за сэрца.

— Не, любы, я не аб тым,— усё гэтак жа задуменна адказала Іра.— Мяне хвалюе наша будучае. Ты разумееш, наша каханне з табой вельмі нагадвае каханне Бальзака і Ганскай. Ён чакаў, і ты чакаў, а калі нарэшце яны пажаніліся, то шчасце іх было вельмі нядоўгім. Будзем гаварыць шчыра, у цябе вельмі хворае сэрца... Не-не, ты не махай рукамі, як урач я ведаю гэта лепш за цябе. І мне зусім не хочацца неўзабаве стаць маладой удавой.

— Дык што ж рабіць? — разгублена перапытаў Ігар Міхайлавіч.— Ты хочаш адмовіцца ад мяне?

— Не,— цвёрда адказала Іра,— я па-ранейшаму згодна выйсці за цябе замуж, але...— Яна крыху памаўчала, потым сцішыла голас і дадала: — Але ты павінен замяніць сэрца на больш здаровае і маладое.

Пачуўшы гэта, Ігар Міхайлавіч зноў схапіўся за сэрца.

— Ну вось, бачыш,— працягвала Іра,— яно ў цябе зусім нікуды не вартае, і няма чаго шкадаваць гэтую сапсаваную помпу. Я папрашу прафесара К., каб ён сам зрабіў табе аперацыю, а не давяраў студэнтам. А потым, як толькі ты выйдзеш з бальніцы, мы адразу пажэнімся.

Што было рабіць Ігару Міхайлавічу? Ён адчуваў, што без Іры ў яго ўсё роўна не будзе жыцця. І, крыху падумаўшы, згадзіўся.

І не пазней як назаўтра Ігар Міхайлавіч, развітаўшыся на ўсякі выпадак са сваімі знаёмымі, пайшоў у бальніцу мяняць сэрца. А Іра пайшла ў швейнае атэлье заказваць сабе шлюбную сукенку.

Неўзабаве прафесар К. зрабіў трыста шэсцьдзесят пятую бліскучую аперацыю па перасадцы сэрца. На гэты раз яго пацыентам быў Ігар Міхайлавіч. Паколькі ў яго, акрамя сэрца, арганізм быў здаровы, то ён хутка пайшоў на папраўку. Праз колькі дзён Ігара Міхайлавіча прыйшла наведаць Ірына. Але што гэта? Яго новае сэрца зусім не закалацілася ад радасці, убачыўшы яе, як гэта бывала раней. Ён глядзеў на яе зусім абыякава, без хвалявання, быццам бачыў упершыню і быццам не дзеля яе ён мяняў і сэрца. Затое як яно пачынала калаціцца, калі падыходзіла медсястра Леначка, такая кірпаценькая бландзіначка з вялікімі блакітнымі вачамі.

«Што ж,— сказала сама сабе Ірачка, убачыўшы ўсё гэта,— сэрца не прымусіш, новае сэрца, новыя сімпатыі»,— і, пажадаўшы Ігару Міхайлавічу хутчэйшага выздараўлення, выйшла з палаты. Яна толькі шкадавала аб тым, што паспяшалася з патрабаваннем «замяніць сэрца», бо, як высветлілася на аперацыйным стале, старое сэрца Ігара Міхайлавіча было яшчэ не такое дрэннае, і яны маглі б яшчэ шчасліва пражыць не адзін год.

Так скончылася гэта незвычайная гісторыя. І дацэнт Вераскоў, які спачатку вельмі зайздросціў людзям 80—90-х гадоў, што яны так лёгка могуць замяніць сэрца, і сам марыў аб гэтым, моцна задумаўся: ці варта гэта рабіць?

ГАСПАДАР

Дзіўны сад у Кірылы Ферапонтавіча! Не сад, а карціна. Кожнае дрэўца пабелена, падстрыжана, толькі што завіўка не зроблена. Дарожкі роўненькія, ідзеш, быццам па паркеце. Яблыкі там — не яблыкі, а нібы футбольныя мячы. Парэчкі і агрэст хутчэй падобны не на ягады, а на яблыкі. А якім плотам абгароджаны сад Кірылы Ферапонтавіча, каб вы толькі бачылі,— высокі, а зверху тры рады калючага дроту. У садзе два вялізныя сабакі, злосныя, як ваўкі.

Мы, карэспандэнты рэспубліканскай газеты, пазнаёміліся з Кірылам Ферапонтавічам і ягонай гаспадаркай у мінулым годзе.

— Але і скупеча твой Кірыла Ферапонтавіч,— успомніў мой сябра леташні візіт,— падумаць толькі, абышлі разам увесь сад, а ён нават яблыкам не пачаставаў. Скнара стары, цярпець не магу такіх людзей.

— Ну гэта ўжо залішне,— уступіўся я за Кірылу Ферапонтавіча,— можа, ён трохі і скупаваты, але затое гаспадар вельмі добры. А потым, мы ж яму не браты і не сваты.

Цяпер мы таксама былі недалёка ад уладанняў Кірылы Ферапонтавіча, але заязджаць да яго нам не хацелася. Таму мы накіраваліся проста ў саўгас, са становішчам якога павінны былі пазнаёміцца.

За каго нас там прынялі, мы не ведаем, але сустрэлі вельмі добра. Перш за ўсё запрасілі на абед. Чаго-чаго там толькі не было: і смятана, і тварог, і яйкі, і гуркі са свежым мёдам.

— Хто гэта аб нас так клапоціцца? — запыталіся мы ў гаспадыні, што падавала абед.

— Дырэктар наш, па яго загаду робіцца,— пачулі мы адказ.

— О, гэта чалавек не скупы,— заўважыў мой таварыш,— не тое што Кірыла Ферапонтавіч. Як гэта ў адной чалавечай сям'і нараджаюцца такія розныя людзі?

Я прамаўчаў. Бо і сапраўды было крыху няёмка за негасціннасць Кірылы Ферапонтавіча.

Пасля абеду ўвайшоў намеснік дырэктара і прапанаваў нам пазнаёміцца з гаспадаркай.

Наогул, саўгас быў вялікі і багаты. Зямля была добрая, і, як казаў Чэхаў, пасадзі тут аглоблю, дык вырастуць калёсы. Але на ўсім ляжаў адбітак неахайнасці і абыякавасці. Не адчувалася клапатлівай гаспадарчай рукі. Асабліва гэта кінулася нам у вочы пасля таго, як мы пабылі ў саўгасным садзе.

Вялікі, малады сад быў занядбаны, па ім бегалі свінні, трава была вытаптана, дрэвы не пабелены, і на некаторых заводзіліся вусені. Плот, які некалі агароджваў сад, згніў і паваліўся.

Тут мімаволі ўспомніўся сад Кірылы Ферапонтавіча, і нам стала балюча, чаму, як казаў мой таварыш, у адной сям'і нараджаюцца такія розныя людзі.

— Пойдзем хутчэй,— шапнуў я таварышу, і ён моўчкі кіўнуў галавой. Вяртаючыся назад, я запрапанаваў:

— Пагаворым з Кірылам Ферапонтавічам, ці не згодзіцца ён быць дырэктарам гэтага запушчанага саўгаса. А потым запрапануем яго кандыдатуру ва ўпраўленні.

Кірылу Ферапонтавічу мы, як і ў мінулым годзе, засталі ў садзе.

— Вы ўжо назад? Чаго ж так хутка? — ветліва спытаў ён у нас.— Хіба вас там дрэнна прынялі?

— Не, прынялі нас вельмі добра.

— А пачаставалі?

— Яшчэ лепш.

— Я ўбачыў, што вы праехалі каля майго дома і не заехалі. Ну, думаю, пакрыўдзіліся хлопцы за леташні прыём, але цяпер я іх пачастую... Выбачайце толькі, што самому не давялося з вамі пасядзець, чарку выпіць. Часу ўсё няма, гарод... сад...

— Пачакайце, пачакайце,— перапыніў я яго,— а якое вы маеце дачыненне да гэтага саўгаса?

— Як якое? Я дырэктар!!!

Вярнуўшыся ў райцэнтр, мы, як і меркавалі, ва ўпраўленне ўсё ж зайшлі...

ГАРЭМ ПА-ЕЎРАПЕЙСКУ

І так... У мяне тры жонкі. Адначасова. І жывём мы ўсе разам у адной кватэры. Як так атрымалася? Вельмі проста. Усе яны ў свой час і былі маімі жонкамі, потым пазбягалі. І нейкі час я наогул жыў адзін. Раптам атрымліваю пісьмо ад маёй першай: «Міленькі, даражэнькі мой Міколка, я зрабіла вялікую памылку, што ўцякла ад цябе з гэтым прайдзісветам Грышкам. Цяпер я шчыра каюся. Лепшага мужа, чым ты, не было, няма, і не будзе. Калі можаш мне даравацъ, то даруй і дазволь вярнуцца да цябе...»

«Ну, што ж,— падумаў я,— хто ў жыцці не робіць памылак?» І я дазволіў вярнуцца сваёй першай жонцы — Марусі. Жывём мы зноў разам месяц, другі... Як раптам прыходзіць пісьмо ад маёй другой жонкі — Іры, на якой я жаніўся пасля таго, як збегла Маруся.

«Міленькі, даражэнькі мой Міколка,— пісала Іра,— я зрабіла вялікую памылку...» І далей усё амаль слова ў слова, як і ў Марусі. Толькі прайдзісвета звалі не Грышка, а Мішка. Узяў я гэтае пісьмо і панёс да Марусі. Прачытала яна, выцерла хусцінкай слёзы ды кажа:

— Як я яе разумею... Няхай вяртаецца, будзем жыць утрох.

І вось зажылі мы ўтрох. Жывём месяц, другі, нібы ўжо і прызвычаіліся, як — бац! Прыходзіць пісьмо ад маёй трэцяй жонкі — Ані, на якой я жаніўся пасля таго, як збегла Іра. І Аня запрасілася назад да мяне. Бо не вытрымала з прайдзісветам Сашкам.

Узяў я пісьмо Ані, панёс да Марусі і Іры.

— Што рабіць? — пытаюся.

Прачыталі яны, праслязіліся ды і кажуць:

— Ніхто так не можа яе зразумець, як мы... Няхай прыязджае. Будзем жыць учатырох. Нічога страшнага...

Вярнулася Аня, зажылі мы ўчатырох — я і тры мае жонкі. Многія мужчыны мне пазайздросцяць, скажуць: «Шчаслівчык!»

Не было ў мяне вопыту, і я ніяк не мог наладзіць гарэмнае жыццё. На Блізкім Усходзе там усё гэта спрадвеку. У Лівіі, напрыклад, яшчэ зусім нядаўна, пры каралі Ідрысе, законам дазвалялася мужчыне мець тры-чатыры жонкі. Праўда, цяпер Ідрыса гэтага прагналі, можа і там што змянілася. А ў кувейцкага шэйха па прозвішчу Абдула Дыяла Салех аль-Сабах эль-Бакр ас-Хафід эс-Шамсудзін жонaчак ажно васемнаццаць! Дазнаўшыся пра гэта з замежных газет, я напісаў яму пісьмо з просьбай падзяліцца сваім вопытам, бо ў маім гарэме нешта не клеілася. Кожная з трох жонак лічыла, што яна ў мяне адзіная, і не зважала на астатніх. Вось прыклад. Раніцай усе жонкі гатавалі мне сняданак — кожная свой. Каб нікога не пакрыўдзіць, я вымушаны з'ядаць замест аднаго снедання — тры. Тое ж з абедам і вячэрай. У выніку я пачаў катастрафічна набіраць вагу.

Хадзіць у кіно разам яны таксама адмовіліся. Таму на адзін і той жа фільм я хаджу тройчы! Калі кладуся спаць, то кожная з іх, праяўляючы аба мне клопат, накрывае мяне сваёй коўдрай. Так і зімою і летам сплю пад трыма коўдрамі...

Апранаюць мяне, як клоуна, бо кожная патрабуе, каб я абавязкова надзяваў хоць што-небудзь з таго, што набыла яна. Калі, дапусцім, пінжак я апрануў ад гарнітура, які купіла Маруся, то штаны мусіў надзяваць ад гарнітура, які купіла Ірына або Аня, хоць такое спалучэнне часам не лезла ні ў якія вароты.

Усе чакаюць лета, як манны нябеснай. А мяне ад аднаго слова «лета» ў халодны пот кідае. Жонкі мае раз'язджаюцца па розных курортах. Адна едзе ў Крым, другая — на Рыжскае ўзмор'е, а трэцюю нясе наогул чорт ведае куды. Ну, і з кожнай жонкай я, вядома, павінен хоць з тыдзень адпачыць. Так вось і гойсаю ўвесь месяц ад адной жонкі да другой, ад другой — да трэцяй. Народу ўсюды процьма, нікуды не ўбіцца, нідзе не прыткнуцца...

Але па ўсім гэтым яшчэ жыць можна. Горш за ўсё мне даводзіцца тады, калі я часам, бывае, праштрафлюся: вып'ю з кім-небудзь ці недзе затрымаюся. Тады беражыся, нябога! Мужчына ў такіх выпадках баіцца вяртацца нават да адной жонкі. А ўявіце сабе, як калоціцца маё сэрцайка, ведаючы, што мяне чакаюць аж тры! Тады яны праяўляюць здзіўляючае аднадумства. І калі ў чым іншым яны стараюцца размежавацца, то тут агульнымі намаганнямі надаюць мне такіх кухталёў, што потым я хаджу цэлы тыдзень як аршын праглынуўшы — ні сагнуцца, ні павярнуцца. А каб прылашчыць, дык фігу з макам, перасылаюць адна да адной, нібы той футбольны мяч.

Хутчэй бы ўжо атрымаць адказ ад Абдулы Дыялы Салеха аль-Сабаха эль-Бакра ас-Хафіда эс-Шамсудзіна! А пісьма ўсё няма і няма. А я ўжо не магу больш трываць. Усё часцей і часцей выходжу на балкон і пазіраю ўніз з пятага паверха...

...Кончыліся мае ваганні! Бывайце, людцы добрыя! Бывайце, мае мілыя, дарагія жоначкі! Бывай і ты, Абдула Дыяла Салех аль-Сабах эль-Бакр ас-Хафід эс-Шамсудзін!

ЗАЯЦ

Міхась яшчэ ні разу не ездзіў на электрычцы. Усё неяк не выпадала. Але вось нарэшце ў яго ёсць і вольны час, і грошы.

Міхась падышоў да касы, купіў білет і, як толькі абвясцілі пасадку, кінуўся хутчэй займаць месца. Але ля самай падножкі яго адштурхнулі і першымі ўскочылі некалькі хлапчукоў такога ж узросту, як і ён. Малыя прашмыгнулі каля самага яго носа і расселіся ля акон, заняўшы лепшыя месцы.

Міхасю давялося сесці на лаўку трэцім і глядзець у акно паверх галоў сваіх суседзяў. Ён, напэўна, глядзеў бы так усю дарогу, каб нечакана ў канцы вагона нехта не гукнуў:

— Зайцы, хавайцеся!

Не паспеў Міхась і вокам міргнуць, як усе хлапчукі ўскочылі са сваіх месц і пахаваліся пад лаўкі.

Міхась здзівіўся, чаму гэта ўсе хлапчукі раптам пазнікалі.

Але ў гэты момант з-пад лаўкі высунулася рыжая калматая галава аднаго з хлапчукоў, што нядаўна сядзеў з ім побач.

— А ты заяц? — запытаўся рыжы хлапчук.

— Заяц,— адказаў Міхась.

— Дык чаго ж ты сядзіш, лезь хутчэй сюды! — І ён пацягнуў Міхася за крысо.

Міхась паслухмяна саслізнуў з лаўкі і ўмясціўся побач з рыжым хлапчуком.

Неўзабаве ў канцы вагона з'явіліся два вусатыя дзядзькі ў форме чыгуначнікаў. Гэта былі кантралёры. Яны падышлі да лавак, дзе толькі што сядзелі хлапчукі. Не ўбачыўшы нікога, кантралёры зазірнулі пад лаўкі і... пачалі выцягваць адтуль хлапчукоў. Сабраўшы ўсіх у адно месца, адзін з кантралёраў, хаваючы ўсмешку, грозна запытаў:

— Дзе вашы білеты, арлы?

Хлапчукі маўчалі. Толькі Міхась палез у кішэню, дастаў свой білет і паказаў.

— А чаго ж ты тады хаваўся? — здзіўлена глянуў на Міхася кантралёр.

— Я і не ведаю...— пацiснуў плячыма Міхась.— Хлапчукі спыталіся ў мяне: «Ты заяц?» Я кажу: «Заяц».— «Тады хавайся»,— сказалі яны. Я і схаваўся.

— Дык які ж ты заяц? — рассмяяўся кантралёр.— У цябе ж білет ёсць.

— А маё прозвішча Заяц!

ЗМЕСТ

П'есы, якія і вучаць і радуюць. *А. Вольскі* 3

П'ЕСЫ

Юнацтва рыцара. *П'еса ў трох дзеях з эпілогам.* 8

Марат Казей. *П'еса ў дзвюх частках, васьмі карцінах.* . . . 74

Тыдзень вечнага кахання. *Камедыя-вадэвіль у трох дзеях.* . 125

Злавацца не трэба. *Камедыя ў трох актах, васьмі карцінах.* . 188

Надзейная апора. *Бытавая камедыя ў адной дзеі.* 263

Пад гарачым прасам. *Камедыя ў адной дзеі.* 282

Сумленне ў шафе. *Скетч у дзвюх карцінах.* 289

Марная трывога. *Аднаактовая камедыя ў дзвюх карцінах.* . . 303

СЦЭНКІ, ЭЦЮДЫ

Знайшоў выйсце. *Сцэнка.* 318

Эцюды

Чорны кот 323

Родная кроў 327

Юбілей 331

Госці з космасу 336

Крэсла засталося пустое 340

Незадаволены 343

Скарга ананімшчыка 345

Дзве галавы лепш 349

Двайнік 352

Каханне 354

Спазніўся 356

Пасля абеду 358

Дробязі жыцця 361

Незвычайная праверка 363

Не на тую клавішу 368

Сэрца не прымусіш 372

Гаспадар 375

Гарэм па-еўрапейску 378

Заяц 380

Зуб В.

З-91 Надзейная апора: П’есы, сцэнкі, эцюды.— Мн.: Маст. літ., 1985.—382 с., іл., 1 л. партр.
У пер.: 1 р. 30 к.

У кнігу ўвайшлі лепшыя творы, што стварыў аўтар за гады творчага жыцця. П’есы В. Зуба неаднаразова ставіліся на сцэнах прафесійных і самадзейных тэатраў рэспублікі. Гумарыстычныя эцюды, уключаныя ў кнігу, даюць больш поўнае ўяўленне аб творчасці пісьменніка.

З $\frac{4702120200-058}{\text{М } 302(05)-85}$ 138—85

ББК 84 Бел 7
Бел 2

ВАЛЕНТИН АНДРЕЕВИЧ ЗУБ

Надежная опора
Пьесы, сценки, этюды

* * *

Минск, издательство «Мастацкая літаратура»
На белорусском языке

Рэдактар *Л. Р. Законнікава*
Мастак *В. А. Губарай*
Мастацкі рэдактар *Л. Я. Прагін*
Тэхнічны рэдактар *А. Б. Барадзіна*
Карэктар *Т. М. Собалева*

ІБ № 2312

Здадзена ў набор 09.10.84. Падп. да друку 04.02.85. АТ 12137. Фармат 70×108$^{1}/_{32}$. Папера друк. № 1. Гарнітура звычайная новая. Высокі друк. Ум. друк. арк. 16,80+0,08 укл. Ум. фарб.-адб. 16,89. Ул.-выд. арк. 17,22. Тыраж 2500 экз. Зак. 769.
Цана 1 р. 30 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» Дзяржаўнага камітэта БССР па справах выдавецтваў, паліграфіі і кніжнага гандлю. 220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга паліграфкамбінат МВПА імя Я. Коласа. 220005, Мінск, Чырвоная, 23.